

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA
VILNIUS ACADEMY OF ARTS

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS
LITHUANIAN CULTURE RESEARCH INSTITUTE

MIGLĖ LEBEDNYKAITĖ

**ŠVENTADIENĖS PRIJUOSTĖS LIETUVOS KULTŪROJE.
XIX A. – XX A. PIRMOJI PUSĖ**

**FESTIVE APRONS IN THE LITHUANIAN CULTURE.
19TH CENTURY – EARLY 20TH CENTURY**

Daktaro disertacija

Doctoral Dissertation

Humanitariniai mokslai, menotyra (03 H)
Meno istorija (H 310)

Humanities, Art Criticism (03 H)
Art History (H 310)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2008–2012 metais Vilniaus dailės akademijoje

MOKSLINĖ VADOVĖ:

Dr. Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė

(Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, menotyra, 03 H)

Disertacija ginama Vilniaus dailės akademijoje Menotyros mokslo krypties taryboje:

PIRMININKĖ:

Prof. dr. (hp) Aleksandra Aleksandravičiūtė

(Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai, menotyra, 03 H)

NARIAI:

Dr. Gabija Surdokaitė

(Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, menotyra, 03 H)

Dr. Vytautas Tumėnas

(Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, etnologija, 07 H)

Dr. Skaidrė Urbonienė

(Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, menotyra, 03 H)

Dr. Daiva Vaitkevičienė

(Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, filologija, 04 H)

OPONENTAI:

Dr. Irma Šidiškienė

(Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, etnologija, 07 H)

Dr. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

(Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, menotyra, 03 H)

Disertacija bus ginama viešame Menotyros mokslo krypties tarybos posėdyje
2013 m. birželio 21 d. 14 val. Vilniaus dailės akademijos DIC multifunkcinėje patalpoje
Nr. 112 (Maironio g. 3, LT-01124, Vilnius)

VDA Magistrantūros studijų ir doktorantūros skyrius

Maironio g. 6, LT-01124, Vilnius

Tel.: (8-5) 2105456, Fax: (8-5) 2105444

Disertacija su santrauka išsiųsta 2013 m. gegužės 21 d.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Vilniaus dailės akademijos ir Lietuvos kultūros tyrimų instituto bibliotekose

© Miglė Lebednykaitė, 2013

© Vilniaus dailės akademija, 2013

ISBN 978-609-447-079-0

The dissertation was prepared at Vilnius Academy of Arts during the period of 2008–2012

SCIENTIFIC SUPERVISOR:

Dr. Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė

(Lithuanian Culture Research Institute (Humanities, Art Criticism, 03 H)

The dissertation will be defended at the Council of the Scientific Field of Arts Criticism, Vilnius Academy of Arts:

CHAIRPERSON:

Prof. Dr. (hp) Aleksandra Aleksandravičiūtė

(Vilnius Academy of Arts, Humanities, Art Criticism, 03 H)

MEMBERS:

Dr. Gabija Surdokaite

(Lithuanian Culture Research Institute, Humanities, Art Criticism, 03 H)

Dr. Vytautas Tumėnas

(Lithuanian Institute of History, Humanities, Ethnology, 07 H)

Dr. Skaidrė Urbonienė

(Lithuanian Institute of History, Humanities, Art Criticism, 03 H)

Dr. Daiva Vaitkevičienė

(Lithuanian Institute of Literature and Folklore, Humanities, Philology, 04 H)

OPPONENTS:

Dr. Irma Šidiškienė

(Lithuanian Institute of History, Humanities, Ethnology, 07 H)

Dr. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

(Lithuanian Culture Research Institute, Humanities, Art Criticism, 03 H)

The public defence of the dissertation will be held before the Council of the Scientific Field of Art Criticism on 21 June 2013, 2 p.m., at the Design Innovation Centre of Vilnius Academy of Arts, Room No 112 (Maironio str. 3, LT-01124, Vilnius)

Vilnius Academy of Arts

Postgraduate Studies Division

Maironio str. 6, LT-01124, Vilnius

Tel.: (8-5) 2105456, Fax: (8-5) 2105444

The doctoral dissertation and its summary are sent out on 21 May 2013.

The dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, the libraries of Vilnius Academy of Arts and the Lithuanian Culture Research Institute.

© Miglė Lebednykaitė, 2013

© Vilnius Academy of Arts, 2013

ISBN 978-609-447-079-0

TURINYS

IVADAS / 7

I. ŠVENTADIENĖS PRIJUOSTĖS: RAIDĄ, REGIONINIAI SAVITUMAI IR PUOŠYBA / 39

1. 1. Istoriografijos ir šaltinių duomenų apžvalga, XVII a.–XIX a. / 39
1. 2. XIX a.–XX a. pr. Lietuvos etnografinių sričių prijuosčių tipologija / 43
1. 3. Prijuosčių puošybos būdai XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje / 59
 - 1.3.1. Kaišytinės prijuostės / 59
 - 1.3.2. Margintos spaudais ir trafaretais prijuostės / 63
 - 1.3.3. Siuvinėtos prijuostės / 66

II. PRIJUOSTĖS FUNKCIJOS IR SIMBOLINĖS REIKŠMĖS KAIMO KULTŪROJE / 73

2. 1. Prijuostės dėvėjimo tradicija / 74
2. 2. Prijuostė vestuvių papročiuose / 78
2. 3. Prijuostė gimtųjų papročiuose / 82
2. 4. Prijuostė laidotuvių apeigose / 85
2. 5. Prijuostelė liaudiškojo pamaldumo praktikoje / 89

III. ŠVENTADIENĖ PRIJUOSTĖ – EKSPONATAS IR KOLEKCIONAVIMO OBJEKTAS / 98

3. 1. Prijuosčių rinkinių sudarymo aplinkybės XIX a. pab.–XX a. pr. / 98
 3. 1. 1. Lietuvių prijuosčių komplektavimas Pirmajai Rusijos imperijos tautų etnografijos parodai (1867) / 101
 3. 1. 2. Lietuvių prijuosčių rinkinys Krokuvos Seweryno Udzielos etnografijos muziejuje, Lenkijoje / 103
3. 2. Lietuvių prijuostės parodose XX a. pradžioje / 117
 3. 2. 1. Prijuosčių pristatymas 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje / 119
 3. 2. 2. Prijuostės pirmosiose lietuvių dailės parodose (1907–1914) / 127
3. 3. Prijuostės privačiose kolekcijose / 133
 3. 3. 1. Kazys Grinius ir Joana Griniuvienė – įtakingi prijuosčių rinkėjai / 137

3. 4. Lietuvių prijuostės parodose XX a. pirmojoje pusėje / 142

3. 4. 1. Lietuviškų prijuosčių paroda Kaune (1927) / 147

3. 4. 2. Lietuvių prijuostės Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje Paryžiuje (1927) / 156

3. 4. 3. Lietuvių prijuostės Baltijos šalių liaudies meno parodoje Paryžiuje (1935). Lietuvių prijuosčių rinkinys MuCEM muziejuje Marselyje, Prancūzijoje / 165

IV. ŠVENTADIENIŲ PRIJUOSČIŲ RINKINIAI LIETUVOS MUZIEJUOSE / 174

4. 1. Antano Tamošaičio prijuosčių rinkinys galerijoje „Židinys“ / 176

4. 2. Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių rinkinys / 182

IŠVADOS / 190

ŠALTINIAI / 196

LITERATŪRA / 202

SANTRUMPOS / 218

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS / 220

ILIUSTRACIJOS / 224

PRIEDAI / 243

I PRIEDAS. Prijuosčių, eksponuotų 1900 metais pasaulinėje parodoje Paryžiuje, rinkinys Lietuvos nacionaliniame muziejuje / 243

II PRIEDAS. Lietuvių prijuosčių rinkinys Krokuvos Seweryno Udzielos etnografijos muziejuje (Lenkija) / 251

III PRIEDAS. Prijuostės pirmosiose lietuvių dailės parodose 1907–1914 metais / 260

IV PRIEDAS. Lietuvių prijuosčių rinkinys Europos ir Viduržemio jūros šalių Civilizacijų muziejuje (MUCEM) Marselyje (Prancūzija) / 271

V PRIEDAS. Prijuosčių rinkinys A. ir A. Tamošaičių galerijoje „Židinys“ / 279

VI PRIEDAS. Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių rinkinys / 387

VII PRIEDAS. Alytaus kraštotyros muziejaus prijuostėlių rinkinys / 421

VIII PRIEDAS. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus prijuostėlių ir jų nuotraukų rinkinys / 423

IX PRIEDAS. Prijuostėlių (baltarusių) rinkinys Krokuvos Seweryno Udzielos etnografijos muziejuje (Lenkija) / 425

X PRIEDAS. Prijuostėlių (baltarusių) rinkinys Baltarusijos nacionaliniame istorijos muziejuje Minske (Baltarusija) / 440

XI PRIEDAS. Prijuostėlių (baltarusių) rinkinys Senosios baltarusių kultūros muziejuje Minske (Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos K. Krapivos meno, etnografijos ir folkloro instituto padalinys) (Baltarusija) / 442

DISERTACIJOS SANTRAUKA ANGLŲ KALBA / 444

DISERTACIJOS SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA / 483

MOKSLINIŲ DARBŲ SĄRAŠAS / LIST OF RESEARCH WORKS / 518

TRUMPOS ŽINIOS APIE DOKTORANTĘ / BRIEF INFORMATION ABOUT THE AUTHOR OF THE DISSERTATION / 521

IVADAS

Tyrimo problema ir aktualumas

XIX a. šventadienė prijuostė Lietuvoje buvo viena svarbiausių tradicinio liaudies kostiumo dalių, traukianti akį spalvų ir raštų derme bei puošnumu. Tradicinėje kultūroje šventadienė prijuostė kaip išskirtinis atributas glaudžiai sietina su reikšmingiausiais šeimos ir bendruomenės gyvenimo įvykiais, kalendorinių švenčių apeigomis. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, keičiantis drabužių madai, palaipsniui šventadienės prijuostes imta dėvėti vis rečiau. Šiuo laikotarpiu Lietuvos šviesuomenė atkreipė dėmesį į prijuostę kaip į potencialų tradicijos bei tautiškumo simbolį. Tam nemažos įtakos turėjo nacionalinis sąjūdis, tautinės atspirties ieškojęs liaudies meno tradicijose. Draugijos ir pavieniai kultūros veikėjai ėmėsi švietėjiškos misijos, skatino gaivinti dailiuosius amatus, pradėjo kaupti valstiečių išsaugotas prijuostes ir jas populiarinti parodose Lietuvoje ir kitose šalyse. XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje Lietuvos, Rusijos, Baltarusijos, Lenkijos ir kitų šalių miestuose rengiamose Žemės ūkio, amatų, etnografinėse parodose, vėliau ir meno parodose, ypatingo pripažinimo sulaukė ir lietuvių moterų tekstilės dirbiniai. Akivaizdu, kad XX a. pradžioje didelę įtaką liaudies tekstilės plėtrai suvaidino 1900 m. pasaulinė paroda Paryžiuje, kuri sudarė palankias sąlygas įvertinti šventadienių prijuosčių meninę vertę. Diskusijos liaudies meno rinkimo ir populiarinimo klausimais suaktyvėjo pradėjus Vilniuje rengti pirmąsias Lietuvių dailės parodas (1907–1914). Taigi šios parodos atvėrė kelią į visuomeninį prijuosčių kaip dekoratyviausių lietuvių liaudies audinių pripažinimo proveržį. Kita vertus, jos ne tik populiarino patį objektą, bet XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje šventadienę prijuostę pavertė tam tikru liaudiškumo etalonu, ir tautinės kultūros reprezentantu.

Atskirų studijų apie šventadienės prijuostes nedaug. Lietuvoje ir kitose šalyse daugiausia metodiškai gilinamasi į prijuosčių gamybos technologijas, atskirų etnografinių regionų ornamento savitumus, mažai žinoma apie Lietuvos ir

užsienio šalių muziejuose saugomų lietuviškų prijuosčių eksponatus. Dažniausia pabrėžiama, kad prijuostė kaip sudėtinė kostiumo dalis atlieka praktinę, socialinę ir estetinę funkcijas. Studijos, skirtos lietuvių prijuostės simbolinių reikšmių tradicinėje kultūroje problemai, nėra (tiesa, kai kurie menotyrininkai, kryždirbystės tyrinėtojai yra skyrę dėmesio prijuostėlės funkcijoms liaudiškojo pamaldumo praktikoje¹). Šiuo aspektu prijuostės Lietuvos etnologų, menotyrininkų, kultūros istorikų iki šiol plačiau netyrinėtos. Dėl tyrimo objekto naujumo nagrinėjamų problemų laukas, susijęs su prijuostės kaip kultūros reiškinių išskirtinumu, tik pradeda ryškėti. Aktualiausia problema yra atskleisti šventadienės prijuostės – svarbios valstiečių drabužių sudėtinės dalies – funkcionavimo kaip kultūros fenomeno visuomenėje klausimus. Atliktas tyrimas leis plačiau ir giliau pažinti prijuostę kaip sąlyginai savarankišką daugiaplanį kultūros objektą ne tik Lietuvos, bet ir kaimyninių šalių kontekste.

Tyrimo objektas

Disertacijoje tiriama šventadienė prijuostė, tradicinio liaudies kostiumo dalis, kuri pristatoma ne tik kaip drabužis, bet kaip sąlyginai savarankiškas daugiaplanis kultūros objektas, tapęs etninių tradicijų ir tautinės savimonės raiškos simboliu.

Tyrimo chronologija

Tyrimo laikotarpis – XIX a.–XX a. pirmoji pusė. Jis aprėpia šventadienės prijuostės funkcionavimo tradicinėje Lietuvos kultūroje periodą (XIX a.–XX a. pradžia), kurio pabaigoje tolydžio nykstanti šventadienė prijuostė iš sudėtinės valstiečių drabužių dalies tapo vertintinu ir pradėtu istoriškai tyrinėti objektu, taip

¹ Gabija Surdokaitė, *Rūpintojėlio vaizdinys ir atvaizdas XVI–XX a. I pusės Lietuvoje*: Daktaro disertacija, mokslinė vadovė dr. (hp) Rūta Janonienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Vilniaus dailės akademija, 2009a; Bažnytinės ir religinės liaudies skulptūros rengimo drabužiais tradicija aptariama Gabijos Surdokaitės straipsnyje „Rengiamų skulptūrų tradicija Lietuvoje XVII–XX a.“, in: *Kultūros paminklai*: Mokslinių straipsnių rinkinys, sudarytojas Juozas Bardauskas, Vilnius: leidykla „Savastis“, 2009b, Nr.14, p. 137–151; Jolanta Zabulytė, *XIX–XX a. vidurio Lietuvos mediniai kryžiai pasaulio tradicijų kontekste*: Daktaro disertacija, mokslinis vadovas doc. dr. Algis Uždavinys, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2007.

pat apima prijuostės kaip sąlyginai savarankiško daugiaplanio kultūros objekto sklaidą XX a. pirmojoje pusėje. Tokią chronologiją pirmiausia sąlygojo tyrimo objekto sukūrimo laikotarpis – autentiškų pavyzdžių datuotų XVIII a. pabaiga yra labai mažai, o seniausi ikonografiniai šaltiniai apie lietuvių šventadienes prijuostes mus pasiekia iš XVII a. Mažosios Lietuvos ir taip pat sudaro negausią grupę. Didžioji dalis šventadienių prijuosčių sukurta XIX a.–XX a. pradžioje, konkretūs jų pavyzdžiai saugomi Lietuvos ir kitų šalių muziejuose. Į tyrimo chronologines ribas pateko XIX a. antrosios pusės–XX a. 3–4-ojo dešimtmečių parodos, kurios buvo svarbios platesnei prijuosčių raiškai atskleisti, tai – *Pirmoji Rusijos imperijos tautų etnografijos paroda* (1867), *1900 m. pasaulinė paroda Paryžiuje*, XX a. pradžioje vykusios pirmosios lietuvių dailės parodos (1907–1914), *Lietuviškų prijuosčių paroda* Kaune (1927), *Pirmoji Šiaurės ir Rytų Europos kilimų paroda* Paryžiuje (1927), *Baltijos šalių liaudies meno paroda* Paryžiuje (1935).

Darbo tikslas – išanalizuoti ir apibūdinti socialinius bei kultūrinius lietuvių prijuosčių funkcionavimo visuomenėje aspektus, jų meninę raišką XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje.

Darbe keliama šie pagrindiniai uždaviniai:

- 1) Apžvelgti prijuosčių istoriografiją Lietuvoje, apibūdinti etnografinių sričių prijuosčių tipologiją.
- 2) Išanalizuoti XIX a.–XX a. pradžios lietuvių prijuosčių meninę formą, savitus bruožus, raštų įvairovę (audinio pynimo ir spalvų derinius, ornamentiką), puošybos būdų ypatybes.
- 3) Atskleisti prijuostės / prijuostėlės funkcijas ir simbolines reikšmes, išsiaiškinti šio objekto vietą ir prasmę tradicinėje kaimo kultūroje.
- 4) Apžvelgti XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios privačių ir muziejinių lietuvių prijuosčių rinkinių formavimosi tendencijas, prijuosčių rinkinių pobūdį.

- 5) Išryškinti lietuvių prijuostės tapsmą tautinės kultūros reprezentantu. Nužymėti svarbiausias socialines kultūrines aplinkybes, kurių dėka prijuostė tapo etninių tradicijų ir tautinės savimonės raiškos simboliu. Atskleisti bei įvertinti prijuosčių rinkinių reikšmę ir sklaidą Lietuvos ir užsienio parodose XX a. pradžioje–XX a. pirmojoje pusėje.
- 6) Išaiškinti, detaliai ištirti, aprašyti, apibendrinti ir įvertinti lietuvių prijuosčių rinkinius kitų šalių muziejuose (Rusijoje, Lenkijoje ir Prancūzijoje), parengti rinkinių katalogus (Krokuvos etnografijos muziejaus, MuCEM muziejaus Marselyje).
- 7) Apžvelgti lietuvių prijuosčių rinkinius Lietuvos muziejuose. Detaliau ištirti, aprašyti, apibendrinti netyrinėtus prijuosčių rinkinius (Alytaus kraštotyros muziejaus, Antano Tamošaičio sukaupą privatų prijuosčių rinkinį kaip pavyzdinį savo eksponatais), sudaryti jų katalogus.

Darbo naujumas, mokslinė ir praktinė reikšmė

Iki šiol Lietuvoje prijuostės dažniausiai atsidurdavo liaudies meno tyrinėtojų, muziejininkų ir etnologų akiratyje. Paprastai materialinės kultūros objektas – prijuostė – buvo nagrinėjama kaip lietuvių liaudies kostiumo elementas, apsiribojant empirine ir tipologine analize. Tyrimo aktualumą ir naujumą atskleidžia pasirinktos temos nagrinėjimo aspektas: šventadienė prijuostė tiriama kaip daugiareikšmis kultūros reiškiny. Tai pirmasis tyrimas, nuosekliai atskleidžiantis procesą, kaip prijuostė, prarasdama savo pirminę paskirtį, XX a. pirmojoje pusėje įgavo naują prasmę ir tapo tautiškumo simboliu, reprezentantu ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Darbe analizuojami iki šiol sistemingai netyrinėti XIX a.–XX a. pirmosios pusės šventadienių prijuosčių (taip pat prijuostėlių) rinkiniai Lietuvos ir kitų šalių muziejuose. Pirmą kartą susisteminti prijuosčių pavyzdžiai, sudaryti jų katalogai (LNM, Galerijos „Židinys“, AKM, MEK, MuCEM, НГМ РБ, МДБК) turi mokslinę ir praktinę reikšmę. Tyrimo metu užsienio šalių muziejuose surastos ir identifikuotos lietuvių šventadienės prijuostės yra vertingas ne vien šių muziejų, bet ir visoje

Lietuvoje turimų šios rūšies liaudies tekstilės dirbinių fondo papildymas. Atsiranda galimybė įvertinti šventadienės prijuostės meninės raiškos formas, atlikimo technikų ir medžiagų ypatumus, kurių visumą kaip svarbų šaltinį galima pritaikyti tradicinių liaudies drabužių rekonstravimo darbų praktikai ir tautinio kostiumo studijoms. Atliktas tyrimas aktualizuoja prijuostės sociokultūrinės raiškos aspektus, leidžia giliau pažinti jų meninės formos bruožus, gali pasitarnauti kaip svarbi medžiaga lyginamosioms lietuvių liaudies meno studijoms, tolimesniems Lietuvos kultūros tyrinėjimams.

Ginamieji teiginiai

1. Šventadienė prijuostė – viena svarbiausių ir meniškiausių XIX a.–XX a. pradžios tradicinio lietuvių liaudies kostiumo dalių, – ne tik drabužis, bet ir daugiareikšmis kultūros reiškinys.
2. XIX a.–XX a. pradžioje tradicinė prijuostė glaudžiai sietina su reikšmingiausiais šeimos ir bendruomenės gyvenimo įvykiais, kalendorinių švenčių apeigomis. Kaimo kultūroje šventadienė prijuostė pasižymi įvairių funkcijų ir semantikos spektru, sietina su papročių ir etikos reikalavimais, socialinio statuso kaita, vaisingumo, moters gyvybės apsaugos idėjomis ir kt.
3. Prijuostėlė – simbolinis šventadienės prijuostės pavidalo miniatiūrinis dirbiny, kuriam suteikiama votyvinė funkcija. Tai materialus ženklas, atspindintis ir liudijantis kaimo bendruomenės simbolinio mąstymo, atminties kultūros ir komunikavimo požymius.
4. Neabejotinos XIX a. vidurio ir antrosios pusės Suvalkijoje ir jai artimose Dzūkijos vietovėse naudotos kaišytinės technikos ir specifinio, kituose Lietuvos etnografiniuose regionuose nepasitaikančio, rašto analogijos su finougrų ir tiurkų tautų tekstile skatintų peržiūrėti iki šiol egzistavusias šios technikos ir puošybos kilmės interpretacijas, jų ištakų ieškoti ne tik gretimų kraštų tekstilės tradicijose.

5. Šventadienių prijuosčių funkcionavimo visuomenėje aspektų kaitą ir perėjimą nuo dėvėjimui skirto drabužio iki tautiškumo simbolio įtakoję XIX a. pabaigos–XX a. pradžios sociokultūriniai veiksniai, skatinę prijuostės tamsią eksponatų ir kolekcionavimo objektą.
6. XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės parodos (*Pirmoji Rusijos imperijos tautų etnografijos paroda* (1867), *1900 m. pasaulinė paroda Paryžiuje*, pirmosios lietuvių dailės parodos (1907–1914), *Lietuviškų prijuosčių paroda* Kaune (1927), *Pirmoji Šiaurės ir Rytų Europos kilimų paroda* Paryžiuje (1927), *Baltijos šalių liaudies meno paroda* Paryžiuje (1935) ne tik populiarino patį objektą, kaip vieną dekoratyviausių liaudies tekstilės pavyzdžių, bet ir daug prisidėjo šventadienę prijuostę paverčiant tam tikru liaudiškumo etalonu, tautiškumo simboliu ir reprezentantu ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje.
7. Susisteminti iki šiol netyrinėti XIX a.–XX a. pirmosios pusės šventadienių prijuosčių (taip pat prijuostėlių) rinkiniai Lietuvos ir kitų šalių muziejuose (LNM, Galerijos „Židinys“, AKM, MEK, MuCEM, НГМ РБ, МДБК) ir sudaryti jų katalogai turi mokslinę ir praktinę reikšmę. Tyrimo metu užsienio šalių muziejuose surastos ir identifikuotos lietuvių šventadienės prijuostės – vertingas ne vien šių muziejų, bet ir visoje Lietuvoje turimų šios rūšies liaudies tekstilės dirbinių fondo papildymas.

Objekto ir problemos ištirtumas. Literatūra ir šaltiniai

Literatūra ir šaltiniai aptariami pagal tyrimų chronologiją. Iškiriami tokie aspektai: 1) istorinės žinios, objekto – prijuosčių – ikonografinė medžiaga, sisteminimo problemos; 2) tyrinėjimai apeigų – papročių tikėjimo šviesoje; 3) darbai, straipsniai leidiniuose ir periodikoje, archyviniai dokumentai apie prijuosčių kolekcionavimo organizavimą ir sklaidą Lietuvos ir užsienio parodose; 4) prijuosčių rinkinių pobūdis, muziejiniai prijuosčių rinkinių katalogai.

Literatūra. 1. Istorinės žinios, objekto – prijuosčių – ikonografinė medžiaga, sisteminimo problemos. Pavienės žinios apie liaudies kostiumo

elementą – prijuostę mus pasiekia iš XVII a. šaltinių². Išsamesnės informacijos suteikia XVIII–XIX amžiaus autorių aprašymai ir piešiniai, skirti Lietuvos lietuvininkų aprangai, skelbti etnografijos, istorijos ir kituose veikaluose³. Paminėtina etnologo Vacio Milius lietuvininkų drabužių tyrinėjimų apžvalga⁴. Etnologė Irma Šidiškienė, remdamasi autoriais, rašiusiais apie lietuvininkų drabužius XVII a.–XX a. pirmojoje pusėje, tradicinės aprangos kontekste glaustai referavo duomenis apie prijuostę⁵. Kitų Lietuvos etnografinių regionų apranga pradėta tirti vėliau, tik XIX a. Tai empirinio pobūdžio kostiumo tyrimai, kuriuose šventadienė prijuostė išskiriama kaip kostiumo dalis, atliekanti utilitarinę, socialinę (aiškus skiriamasis ženklas, bylojantis apie nešiotoją ne tik kaip apie individą, bet ir atitinkamos socialinės grupės atstovą – nurodantis etninę tapatybę, priklausymą vienam ar kitam etnografiniam regionui), estetinę funkcijas. XX a. pradžios leidiniuose, pirmųjų lietuvių dailės parodų apžvalgose, vėliau XX a. 3–4-ojo dešimtmečio periodikoje skirta dėmesio prijuostės puošybos, kilmės klausimams⁶. 1921 m. išspausdintame kunigo Justino Staugaičio straipsnyje „Zanavykai prieš lenkmetį“ yra svarbių etnografinių žinių apie XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Suvalkijoje dėvėtas prijuostes, margintas spaudais ir trafaretais, kurios dar buvo vadinamos „drukinėmis“⁷. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje atkuriamo tautinio kostiumo problematiką, skirtingiems etniniam regionams būdingus aprangos bruožus savo straipsniuose

² Theodoras Lepneris, *Prūsų lietuviai*, parengė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011 (Septintas skyrius „Lietuvių rūbai“, p. 178–182); Matas Pretorius „Prūsijos įdomybėse, arba Prūsijos regyloje“ skiria visą pastraipą senovės prūsų moterų drabužiams, bendresniais bruožais nurodydamas, kas būdinga moterims, kas – merginoms (Matthäus Prätorius, *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, Hrsg. von Dr. W. Pierson, Berlin, 1871, p. 112–113); apie Rytų Prūsijos XVII a. antrosios pusės valstiečių drabužius žr. Johann Arnold von Brand, *Reysen durch die Marck Branderburg, Preussen, Churland, Liefland etc.*, Wesel: Jacobs von Wesel, 1702, p. 90–98.

³ Friedrich Samuel Bock, *Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Bd. 1, Dessau, 1782, il. tarp 160 ir 161 puslapių.

⁴ Vacys Milius, „Mažosios Lietuvos lietuvininkų drabužių tyrinėjimai“, in: *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje: Mokslinės praktinės konferencijos medžiaga*, 1987 m. gegužės 6–7 d., sudarė Vida Šatkauskienė, Teresė Jurkuvienė, Kaunas: Šviesa, 1989, p. 165–172.

⁵ Irma Šidiškienė, „Lietuvininkų apranga XVII a.–XX a. pirmoje pusėje: tradicija ir retrospekcija“, in: *Lietuvininkų kraštas*, Kaunas: Litterae universitatis, 1995, p. 547–595.

⁶ Michael Brensztejn, „The Peasant Art of Lithuania“, in: *Peasant Art in Russia*, sud. Charles Holme, London, Paris, New York: The Studio Ltd., 1912, p. 50; „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostes“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 26, p. 2.

⁷ Justinas Staugaitis, „Zanavykai. Zanavykai prieš lenkmetį“, in: *Švietimo darbas*, Kaunas: Švietimo ministerija, 1921, Nr. 3–4, p. 75 (persp. sutrumpintas variantas, in: *Zanavykija*, t. 1, redaktorė Alicija Rūgytė, Čikaga: Lietuvių istorijos draugija, 1978, p. 162–195).

tarpukariu nagrinėja lietuvių tautinių drabužių tyrėjas ir kūrėjas dailininkas Antanas Tamošaitis (1906–2005)⁸. Tyrinėjimuose jis remiasi sukaupta empirine medžiaga, kurią iliustruoja ekspedicijų metu užfiksuotomis drabužių fotografijomis. XX a. 4-ojo dešimtmečio pradžioje Žemės ūkio rūmų išleistame tęstiname „Sodžiaus meno“ leidinyje *Prijuostės ir „žičkų“ rinkiniai*, kurį sudarė ir redagavo A. Tamošaitis, apžvelgiami suvalkiečių prijuosčių audimo būdai (kaišytinė ir rinktinė technikos), jų raštai, spalvos⁹. XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje pasirodė „Sodžiaus meno“ serijos albumas *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*¹⁰. Vienoje pirmųjų knygų apie lietuvių tautinį kostiumą plačiau aptartos atskirų Lietuvos etnografinių regionų prijuostės¹¹. A. Tamošaitis ne tik pats surinko didesnę dalį autentiškų prijuosčių, bet ir jas susistemino, sukomplektavo, išskyrė svarbiausius kiekvieno regiono prijuosčių bruožus. Reikia atkreipti dėmesį, kad šiuose leidiniuose tekstą iliustruojantys šaltiniai neturi išsamių duomenų, o tai apsunkina konkrečių pavyzdžių panaudojimą tolimesniems tyrinėjimams. Remiantis muziejiniais prijuosčių rinkiniais (ČDM, GŽ), tyrimo metu nustatyta, kad albume *Prijuostės ir „žičkų“ rinkiniai* yra prijuosčių pavyzdžių iš M. K. Čiurlionio galerijos (pvz., iš dr. Kazio Griniaus ir Joanos Griniuvienės prijuosčių rinkinio) bei paties autoriaus rinkinio, vėliau patekusio į Anastazijos ir Antano Tamošaičių galeriją „Židinys“. Šioje knygoje pateikiami detaliai išpiešti spalvoti ir vienspalviai suvalkiečių prijuosčių raštų piešiniai, kurie orientuoti į praktinį pritaikymą. XX a. 4–6-ajame dešimtmetyje prie regioninio tautinio kostiumo sampratos propagavimo ir tautinio kostiumo kūrimo prisidėjo etnografė, muziejininkė Mikalina Glemžaitė (1891–1985)¹².

⁸ Antanas Tamošaitis, „Tautiški rūbai“, in: *Moteris*, 1928, Nr. 3, p. 37–38; Antanas Tamošaitis, „Lietuvių tautiški rūbai“, in: *Jaunasis ūkininkas*, 1938, Nr. 2, p. 20–21; Antanas Tamošaitis, „Tautiški rūbai“, in: *Lietuvos aidas*, 1935, Nr. 45; Antanas Tamošaitis, „Lietuvių moterų tautiniai rūbai“, in: *Mūsų kraštas*, 1936, Nr. 38, p. 5; Nr. 39, p. 5; Antanas Tamošaitis, „Žemaičių tautiški drabužiai“, in: *Jaunoji karta*, 1937, Nr. 6, p. 112–113; Antanas Tamošaitis, „Žemaitijos namų darbo audiniai, jų menas ir darbščios audėjos“, in: *Amatininkas*, 1937, Nr. 13–14, p. 195–196.

⁹ Antanas Tamošaitis, *Prijuostės ir „žičkų“ rinkiniai. Sodžiaus menas*, t. 2, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1931.

¹⁰ Antanas Tamošaitis, *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Sodžiaus menas*, t. 7–8, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1939.

¹¹ *Ibid.*

¹² Mikalina Glemžaitė, *Kupiškėnų vestuvinininkai*, Kaunas, 1936; Mikalina Glemžaitė, *Lietuvių tautiniai drabužiai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955. Mikalinos Glemžaitės, „vienos pirmųjų profesionalių lietuvių tautinio kostiumo kūrėjų, veikla kuriant ir populiarinant regioninio

Tautinio kostiumo klausimams skirtoje knygoje *Lietuvių tautiniai drabužiai* autorė pirmą kartą istorinius kaimo drabužius ir naujai gaminamus apibrėžė skirtingais terminais¹³. Šioje knygoje atskirai nagrinėjami tradiciniai liaudies ir tautiniai drabužiai, pateikti iliustracijų aprašai kiekvienai fotografijai ar piešiniui (skirtingai nei anksčiau minėtuose A. Tamošaičio prieškario leidiniuose). Knygoje publikuojamos Kupiškio apylinkės autentiškų kaimo drabužių fotografijos iš Stefanijos Glemžaitės rinkinio, dzūkių ir suvalkiečių kaišytinių prijuosčių pavyzdžiai iš dailininko Antano Žmuidzinavičiaus rinkinio, Istorijos-etnografijos muziejaus (dabar – Lietuvos nacionalinis muzijus) eksponatų fotografijos yra svarbus šaltinis tyrinėjant prijuosčių meninę raišką, jų kaupimo istoriją. Mokslo tiriamieji darbai, skirti lietuvių liaudies drabužių problematikai, pradėti publikuoti XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje. Daugiausia tyrimui naudingos informacijos apie senuosius drabužius yra XX a. 7–10-ojo dešimtmečio muziejininkės, etnografės Stasės Bernotienės¹⁴, etnologės Marijos Mastonytės-Miliuvienės moksliniuose darbuose, kuriuose apibendrinami iki to laiko sukaupti muziejų rinkiniai, senieji ir naujai atrasti rašytiniai šaltiniai bei pačių autorių vykdyti lauko tyrimai (etnografinių ekspedicijų duomenys). Lietuvių liaudies drabužius nuosekliausiai tyrinėjo M. Mastonytė-Miliuvienė¹⁵. Vienas svarbiausių šio laikotarpio mokslinių leidinių – *Pabaltijo istorinis-etnografinis atlasas: Drabužiai* (1986), publikuotas rusų kalba. Jame pirmą kartą visos lietuvių liaudies drabužių rūšys buvo kartografuotos ir pristatytos Latvijos

kostiumo modelius“ nagrinėta dailėtyrininkės Teresės Jurkuvienės straipsnyje „Mikalinos Glemžaitės indėlis į lietuvių tautinio kostiumo kūrybą: 1930–1960 m.“, in: *Menotyra*, t. 15, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, Nr. 3, p. 66–79.

¹³ Mikalina Glemžaitė, *Lietuvių tautiniai drabužiai*, p. 3.

¹⁴ Stasė Bernotienė, *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.– XX a. pr.*, Vilnius: Mintis, 1974; *Lietuvių liaudies menas. Drabužiai*, sudarė ir parengė Juozas Balčikonis, Stasė Bernotienė, Kazimiera Kairiūkštytė-Galaunienė, Akvilė Mikėnaitė, Vilnius: Vaga, 1974; Stasė Bernotienė, „Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia“, *Lietuvos dailės muziejus*: Metraštis, t. 1, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 207–217; Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007.

¹⁵ Marija Mastonytė, „Dzūkijos moterų drabužiai XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 173–189; Marija Mastonytė, „Drabužiai“, in: *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964a, p. 332–385; Marija Mastonytė, „Žemaitijos moterų drabužiai XIX–XX a.“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 4, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964b, p. 141–155; Marija Mastonytė, „Apranga“, in: *Panemunių dzūkai*, Vilnius: Mintis, 1970, p. 120–130.

bei Estijos etnografinių kostiumų kontekste¹⁶. Tekstų apie lietuvių moterų drabužius autorė – M. Mastonytė-Miliuvienė. Leidinyje skelbiami 4 žemėlapiai, kuriuose pateikti XIX a. vidurio ir XIX a. pabaigos–XX a. pradžios šventadienių prijuosčių ypatumų (sukirpimo, medžiagų, spalvų, rašto, dekoratyvinių papuošimų) kartografiniai duomenys¹⁷. Šis leidinys vertingas trijų Baltijos šalių atskirų aprangos elementų ir jų tam tikrų požymių analizei. Nuo 1990 metų lietuvių liaudies kostiumas vis dažniau tyrinėjamas naudojant lyginamąjį metodą.

Prijuostės kaip atskiros kostiumo dalies tyrinėjimai gana vėlyvi. Juose daugiausia vyrauja empirinio pobūdžio aprašymai ir bandymai sisteminti. M. Mastonytė-Miliuvienė glaustai apibūdino prijuostės modelių kaitą, tipizavo prijuostes pagal sukirpimą, medžiagą ir raštą¹⁸. Nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio padaugėja liaudies drabužių ir jų elementų tyrinėjimų itin siaurais specifiniais aspektais, pvz. spalvos, ornamento, simbolikos, paprotinio naudojimo. S. Bernotienė nagrinėjo atskirų Lietuvos etnografinių regionų valstiečių prijuosčių spalvas, spalvų derinius bei raštus¹⁹. Muziejininkė Aušra Kargaudienė gilinosi į siuvinėtų prijuosčių atlikimo technikas, ornamento ir fono spalvų dermę, bandė sugrupuoti kaišytines prijuostes audimo technikos požiūriu²⁰. Savitą XIX a. kaišytinių prijuosčių raštą, kurį sudaro keturios aplink rombą sugrupuotos lelijos, jo raidą, gana vėlyvą (XVIII a.) pasirodymą liaudies tekstilėje aptarė dailėtyrininkė Teresė Jurkuvienė straipsnyje „Lelijos motyvas lietuvių liaudies tekstilėje“, tuo praplėsdama žinias apie atskirus prijuosčių ornamentų

¹⁶ *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда* (ИЭАП), отв. ред. Маслова Гали Семеновна, Рига: Зинатне, 1986.

¹⁷ М. К. Слава (исходный текст и карты по Литве Марии Милювене), *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда* (ИЭАП), отв. ред. Маслова Гали Семеновна, Рига: Зинатне, 1986, карты № 18–21.

¹⁸ Marija Mastonytė, „Lietuvių tradicinių prijuosčių tipizacija“, in: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971: Medžiaga konferencijai, skirtai 1970 ir 1971 metų archeologinių ir etnografinių ekspedicijų rezultatams apsvastyti*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1972, p. 114–118.

¹⁹ Stasė Bernotienė, „Valstiečių prijuosčių spalvos“, in: *Spalva lietuvių liaudies mene*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 62–69.

²⁰ Aušra Kargaudienė, *Lietuvių liaudies siuvinėjimai*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 1990; Aušra Kargaudienė, „Apie siuvinėtas prijuostes“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1993, Nr. 5, p. 44–48.

ypatumus²¹. Etnologė Inga Nėnienė, leidinio „Zanavykų tekstilės tradicijos“ skyriaus „Apranga“ poskyryje „Prijuostės“ daugiausia dėmesio skiria zanavykių prijuosčių raštų audimo būdams, jų komponavimo principams, pynimo būdų derinimo variantams, lygina motyvų išdėstymo kompozicijas su kapsių prijuostėmis²². Reikia paminėti muziejininkės Danutės Aleknienės straipsnį „Marginti audiniai Lietuvoje“, kuris teikia vertingos informacijos apie XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės vietinės kilmės ir atveštinius margintus audinius, jų atlikimo techniką²³. LNM metraštyje „Etnografija“ išspausdintame straipsnyje pirmą kartą publikuota spaudavimu margintos prijuostės (ČDM E 296) nespaltvota nuotrauka iš Joanos ir Kazio Grinių rinkinio²⁴.

Iškirtini T. Jurkuvienės moksliniai darbai, kuriuose dailėtyrininkė daugiausia dėmesio skiria liaudies drabužių interpretavimo ir tautinio kostiumo modelių kūrimo klausimams²⁵. Svarbios I. Šidiškienės etninio stiliaus aprangos tyrinėjimų įžvalgos²⁶. Autorės aptariai XIX a. pabaigos–XX a. pradžios etninio stiliaus drabužių kūrimo ir dėvėjimo klausimai (tirtos visos moteriškos aprangos rūšys, naudotos nacionalinei saviraiškai) padėjo disertacijoje apibrėžti Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių rinkinio modernių prijuosčių ypatybes.

2. Tyrinėjimai apeigų – papročių tikėjimo šviesoje. Mokslinėse studijose, straipsniuose, tyrinėjančiuose gyvenimo ciklo papročius, sakralinę dailę (kryždirbystę) nėra daug konkrečių pavyzdžių apie ritualinę, simbolinę

²¹ Teresė Jurkuvienė, „Lelijos motyvas lietuvių liaudies tekstilėje“, in: *Augalų ir gyvūnų simboliai*, Vilnius: Gervėlė, 1999a, p. 248–261.

²² Inga Nėnienė, „Prijuostės“, in: *Zanavykų tekstilės tradicijos: XIX a. – XXI a. pradžia*, Kaunas: Technologija, 2010, p. 106–109.

²³ Ona Danutė Aleknienė, „Marginti audiniai Lietuvoje“, in: *Etnografija: Metraštis. 2003–2004*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2006, Nr. 13–14, p. 122–137.

²⁴ Ona Danutė Aleknienė, „Marginti audiniai Lietuvoje“, p. 128.

²⁵ Teresė Jurkuvienė, „Lietuvių tautinio kostiumo sampratos raida“, in: *Primityvumas mene*, Vilnius: Gervėlė, 1999b, p. 246–273; Teresė Jurkuvienė, „Tautinės tapatybės paieškos: Suvalkijos tautinis kostiumas pirmaisiais XX a. dešimtmečiais“, in: *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23); Teresė Jurkuvienė, „Tautinis lietuvių kostiumas: liaudies drabužių interpretacijos“, in: *Kultūrologija: Straipsnių rinkinys*, kn. 9: Lietuvių menas permainų laikais, sudarytoja Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 339–359; Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, Vilnius: Baltos lankos, 2008; Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas: liaudies drabužių interpretacijos XX amžiuje*: Daktaro disertacija, mokslinė vadovė Prof. dr. (hp) Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Vilniaus dailės akademija, 2011.

²⁶ Irma Šidiškienė, „Tautiniai drabužiai lietuvių kultūroje (XIX a. pab.–XX a. 4 dešimt.)“, in: *Amatas ir kūryba*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 209–315; Irma Šidiškienė, *Būti lietuve: etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje*, Vilnius: Versus aureus, 2005.

lietuvių šventadienių prijuosčių ir prijuostėlių reikšmę. Muziejininkė Aušra Kargaudienė viena pirmųjų atkreipė dėmesį, kad liaudies materialinės kultūros objektas – prijuostė – turi užkoduotą dvasinę, sakralią patirtį, gilinosi į jų ornamento semantiką (įžvelgė Gyvybės medžio simboliką, raštų sąsajas su mitine pasaulėžiūra)²⁷. Pavienių duomenų apie šventadienės prijuostės dėvėjimą lietuvių ir kitų tautų vestuvių papročiuose randame I. Šidiškienės, Marijos Vinikovos straipsniuose²⁸. Lyginamosios analizės požiūriu yra svarbus Galinos Maslovos darbas „Rytų slavų tradicinių papročių ir apeigų liaudies drabužiai XIX a.–XX a. pradžioje“²⁹. Šiame darbe autorė tyrinėja šeimos papročius ir gilinasi, kokia prasmė suteikiama tradiciniams liaudies drabužiams ir atskiroms jų dalims (išskirtinumas, apsauga, skaistumas ir moteriškumas). Pastebėtina, kad moksliniuose darbuose, kuriuose gilinamasi į vestuvių papročius ir su jais siejamą kostiumą, tyrimo objektu dažniausiai tampa galvos apdangalai, kaip aiškiausiai nuotaką išskiriantys atributai. Šventadienė prijuostė minima kaip viena pagrindinių sudėtinių kostiumo dalių, tačiau jų simbolika giliau nenagrinėjama.

Plačiau netyrinėta ir nuošalyje lieka prijuostės apotropėjinės funkcijos problematika, siekianti archajinio kulto praktikas. Tiriant ir klasifikuojant prijuostės reikšmes tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje pasitelkta kultūros antropologijos prieiga. Remtasi simbolinės ir interpretatyvinės

²⁷ Aušra Kargaudienė, „Liaudies siuvinėti daiktai ir jų ryšys su apeigomis ir papročiais“, in: *Lietuvių tautodailės ir etnokultūros metmenys*, Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 1997, p. 51–63; Aušra Kargaudienė, „Siuvinėtų prijuosčių ornamentas“, in: *Tautodailė: Almanachas*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1994, kn. 4, p. 48–53.

²⁸ Irma Šidiškienė, „Lietuvės nuotakos simboliai Europos šalių kontekste. Realijų ir prasmų kaita XIX–XX a.“, in: *Lituanistica*, Vilnius: Lietuvos Mokslų akademijos leidykla, 2002, Nr. 4 (52), p. 69–97; Irma Šidiškienė, „Simboliniai veiksmai lietuvių XIX a. II pusės – XX a. I pusės vestuvių apeigose. Kartografinis tyrimas“, in: *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2003, Nr. 3 (12), p. 33–60; Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė, „Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse“ in: *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai*, Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 117–168; Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė, „Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse“, in: *Lietuvos kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 111–152; Мария Николаевна Винникова, «Фартук в традиционном женском костюме и обрядности белорусов: семантический, этический и эстетический аспекты», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии: Материалы 12-й международной научной конференции*, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПбГУТД, 2009, p. 138–143.

²⁹ Галина Семеновна Маслова, *Народная одежда в восточнославянских обычаях XIX – начала XX в.*, Москва: Наука, 1984.

antropologijos krypties atstovų įžvalgomis traktuojant sąveikas tarp kultūrinių reikšmių ir socialinių procesų (Cliffordas Geertzas, Victoras Turneris)³⁰. Papročius tyrinėjęs antropologas Arnoldas van Gennepas yra pastebėjęs, kad ritualas yra neatsiejama socialinės struktūros funkcinė grandis. Tyrimui svarbi A. van Gennepo išplėtotą *rites de passage* (perėjimo papročių) sistema. Galima kalbėti apie apeigų prasmę, kuri nustatoma pagal ritualinę veiksmų – atskyrimo, perėjimo ir įjungimo – seką³¹. Nagrinėdami lietuvių ir užsienio autorių studijose keliamus klausimus apie tekstilės reikšmę tradicinėje kaimo bendruomenės pasauležiūroje, matome, kad dažnai teigta, jog tekstilės artefaktai (pvz., siūlas, juosta, rankšluostis) turėję pagrindinę – žmogaus įvedimo / įtraukimo į kultūros erdvę ir jo socialinio statuso, vietos ir ribų ženklavimo, apsaugos funkciją. Antonas Supinskis 1932 m. moksliniuose darbuose iškėlė ir suformavo teoriją apie archajinio tipo moterų drabužių, tokių kaip *poneva* [rus., brus. *панёва*]³², prijuostė, maginį apsauginį vaidmenį³³. Audimo kaip apeiginio veiksmo tradiciją Rytų slavų tautose yra tyrinėjęs Olegas Lysenka. Jo nuomone, bet kokios apeigos tradicinėje pasauležiūroje suvokiamos kaip kosmoso tvarkos palaikymas, todėl iš aukos atsiradęs audinys, naudojamas per apeigas, skirtas rūpinamam objektui atskirti nuo chaoso, profaniškam pasauliui pakeisti į kosmosą, sakralią erdvę³⁴. Audinys čia suvokiamas kaip ryšio su šventumo, dieviškumo sfera simbolis. Pats

³⁰ Clifford Geertz, *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York: Basic Books, 1983; Clifford Geertz, *Kultūrų interpretavimas: Straipsnių rinktinė*, sudarė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2005; Wendy Griswold, *Cultures and Societies in a Changing World*, London: Pine Forge Press, 1994; Тэрнер Виктор, *Символ и ритуал*, Москва: Наука, 1983).

³¹ Prancūzų sociologinės krypties atstovas etnografas Arnoldas van Gennepas sudarė klasikinę perėjimo ritualų sistemą (*rites de passage*), kurioje išskiriamos trys svarbiausios viena po kitos einančios ritualinės sekos, arba apeiginės praktikos: atskyrimo (angl. *separation*), perėjimo (angl. *transition*), įvesdinimo, arba užfiksavimo (angl. *incorporation or aggregation*). Ši schema vartojama šeimos papročių – gimtųjų / krikštynų, iniciacijų, vedybų, laidotuvių – taip pat kalendorinių papročių cikluose (Arnold van Gennep, *The Rites of Passage*, London: Routledge, 2004).

³² XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Rusijoje ir Baltarusijoje *poneva* / *paniova* [rus., brus. *панёва*] ryšėdavo arba segėdavo virš marškinių ištėkėjusios moterys, sulaukusios brandos ir susižadėjusios merginos, vestuvių apeigų metu – nuotaka. Naudoti keli dėvėjimo būdai: apjuosus juosmenį buvo paliekamas tarpas priekyje, kitu atveju – viename šone. Segėtos ir susiūtos tripalės ar keturpalės *ponevos*, savo forma tapačios sijonams. Priekyje įstatytas kito audinio gabalas, vadinamas *proshva* arba *vstavka*. Šventadienė *poneva* – austa, vilnonio ar pusvilnonio audinio, apačioje dekoruota siuvinėjimo ir aplikacijos technikomis, puošta įvairiaspalviais kaspinais ir pan.

³³ Антон Супинский, «Понева» и «вставка» в белорусской женской одежде. К вопросу об их культовом происхождении, in *Советская этнография*, Москва, 1932, Nr. 2, p. 102–136.

³⁴ Олег Лысенко, Светлана Комарова, *Ткань. Ритуал. Человек: Традиции ткачества славян Восточной Европы*, Санкт-Петербург: Астур, 1992.

medžiagos audimas gali būti prilyginamas aukai, apeigoms, magiškam ritualui (tokią reikšmę turėję dauguma tekstilės artefaktų, pvz. juostos, rankšluosčiai)³⁵. Etnologas Vytautas Tumėnas, analizuodamas dualinę juostų (ir jų ornamento) simboliką, atkreipė dėmesį, kad sakralinių objektų puošimas pailgais audiniais žinomas ir kitose tautose (juos riša Šiaurės Europos finougrai, sutinkamas šis paprotys Lenkijoje, Baltarusijoje)³⁶. V. Tumėnas, taikydamas kontekstinį ir istorinį-tipologinį lyginimą, lietuvių papročiuose su juostomis išvėlgė mitologinius jų simbolikos aspektus. Be to, autorius daro prielaidą, kad „sakralinio paminklo antropomorfizavimas, pasireiškiantis pakeičiant kryžių, kitų memorialinių paminklų puošimu juostomis, prijuostėmis <...> gali turėti archajiškų sąsajų su nekrokultu“³⁷. Kaip minėta, prijuostėmis, prijuostėlėmis, skarelėmis, rankšluosčiais, juostomis, kaspinais ir pan. ypač būdinga puošti antkapinius paminklus, kultinius šventviečių objektus – kryžius, medžius, akmenis Baltarusijoje. Nuodugniau į šią temą gilinasi dailėtyrininkė Olga Lobačevskaja³⁸. Kai kuriuos šios problemos aspektus išryškino ir prijuostės reikšmę baltarusių kaimo kultūroje analizavusi Marija Vinikova³⁹. Šių mokslininkų surinkta faktinė medžiaga ir tyrimų išvalgos disertacijos autorei padėjo aptikti sąsajų tarp lietuvių ir baltarusių prijuostėlių formos ir dekoru ypatumų, leido išryškinti apeiginio kryžių puošimo prijuostėlėmis specifiką, aiškiai atsekamą pietryčių Dzūkijoje.

³⁵ Vytautas Tumėnas, *Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika*: Lietuvos etnologija, t. 9, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002, p. 140.

³⁶ Vytautas Tumėnas, „Dualinė juostų simbolika: atitikmenys ir tipologinės sąsajos Lietuvos, Rytų bei Senosios Europos kultūrose“, in: *Kultūrologija 14: Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 5, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 202–223.

³⁷ *Ibid.*, p. 209.

³⁸ Olga Lobachevskaja, „Stone-girls“ and Anthropomorphic Stone Crosses – Archaic Phenomenon in Byelorussian Culture of Eastern Polesie“, in: *Kryždirbystės fenomenas liaudies kultūroje*, sudarė Alė Počiulpaitė, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2008a, p. 110–123; Ольга Лобачевская, «Женские антропоморфные кресты на Беларуси: современные наблюдения и гипотезы», in: *Палявая фалькларыстыка і этналогія: даследаванне лакальных культур Беларусі*, Мінск: Права і эканоміка, 2008b, p. 94–109; Вольга Лабачэўская, «Фартух і ручнік як апазіцыя «жаночае – мужчынскае» ў пахавальна-памінальнай абраднасці на Палессі», in: *Аўтэнтчны фальклор: праблемы бытавання, вывучення, пераймання* (зборнік навуковых прац удзельнікаў II Рэспубліканскай навукова-метадычнай канферэнцыі), Мінск: БДУКМ, 2009b, p. 15–17.

³⁹ Мария Винникова, «Фартук в традиционном женском костюме и обрядности белорусов: семантический, этический и эстетический аспекты», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПбГУТД, 2009, p. 138–143.

3. Darbai, straipsniai leidiniuose ir periodikoje apie prijuosčių kolekcionavimo organizavimą ir sklaidą Lietuvos ir užsienio parodose. Įvairiapusių žinių apie Europos sociokultūrinio gyvenimo realijas, įtakojusias muziejinių rinkinių kūrimo ir jų ideologinės sklaidos nuostatas, muziejų istoriją, suteikia istoriko Erico Hobsbawmo, antropologo Jameso Cliffordo, muzeologo Friedricho Waidacherio darbai⁴⁰. Lietuvos muziejų raida XVI a.–XX a. 4-ajame dešimtmetyje, jos pagrindiniai aspektai aptariami Nastazijos Keršytės monografijoje *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*⁴¹. Nuodugniau suvokti XX a. pradžios–XX a. pirmosios pusės Lietuvos dailės gyvenimo situaciją, liaudies meno rinkinių kaupimo ir plėtotės sąlygas padėjo Laimos Laučkaitės, Giedrės Jankevičiūtės, Jolitos Mulevičiūtės monografijos ir publikacijos⁴². Remigijus Misiūnas išsamiai pristatė *1900 m. pasaulinėje Paryžiaus parodoje* Lietuvos skyriaus organizavimo eigą⁴³. Faktinės medžiagos apie parodas, pradedant žemės ūkio ir pramonės ekspozicijoms, kuriose svarbi vieta teko dailiesiems amatams, baigiant XX a. pirmosiomis lietuvių dailės parodomis (1907–1914) randame Lijanos Šatavičiūtės-Natalevičienės, Vytenio Rimkaus straipsniuose⁴⁴. Lietuvių dailės draugijos organizuotų pirmųjų lietuvių dailės parodų liaudies eksponatų – prijuosčių – analizei svarbus Auksuolės Čepaitienės straipsnis „Liaudies menas ir

⁴⁰ Eric Hobsbawm, „Introduction: Inventing Traditions“, in: Eric Hobsbawm and Ranger Terence (eds), *The Invention of Tradition*, Cambridge: University Press, 1983a, p. 1–14; Eric Hobsbawm, „Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914“, in: Eric Hobsbawm and Ranger Terence (eds), *The Invention of Tradition*, Cambridge: University Press, 1983b, p. 263–307; James Clifford, *Kultūros problema: XX amžiaus etnografija, literatūra ir menas*, iš anglų k. vertė Vitalijus Šarkovas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006; Friedrich Waidacher, *Bendrosios muzeologijos metmenys*, iš vokiečių k. vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007.

⁴¹ Nastazija Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003.

⁴² Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002; Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas, 2003; Jolita Mulevičiūtė, *Modernizmo link: Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje, 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001.

⁴³ *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 metais*, sudarytojas Remigijus Misiūnas, Vilnius: Versus aureus, 2006.

⁴⁴ Lijana Šatavičiūtė, *XX a. pradžios Lietuvos taikomoji dailė ir Lenkijos įtaka*: Rankraštis, L. Šatavičiūtės asmeninis archyvas; Lijana Šatavičiūtė, „Vilniaus dailieji amatai XX a. pirmojoje pusėje“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, t. 57: Meninis Vilnius: įtakos ir įvaidžiai / Artistic Vilnius: Influences and Images, sudarytoja Rūta Janonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 169–189; Vytenis Rimkus, „Lietuvių liaudies menas ir pirmosios lietuvių dailės parodos“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, t. 45: Iš šimtmečio perspektyvos. XX a. pradžios Lietuvos dailė / Lithuanian's Art at the Beginning of the 20th Century from this Centenary's Perspective, sudarytojas Vidmantas Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 19–26.

tautinio tapatumo kūrimas“⁴⁵. Šiame straipsnyje autorė ne tik aptaria XX a. 1-ojo ir 2-ojo dešimtmečių laikotarpį tarp spaudos draudimo panaikinimo 1904–1905 m. ir Lietuvos valstybės sukūrimo 1918 m., bet ir pristato dvi lenteles, sudarytas remiantis Lietuvių dailės draugijos 1912 m. veikimo apyskaita ir I–VIII lietuvių dailės parodų katalogais. Disertacijos autorės naujai surinktų duomenų pagrindu sudaryta lentelė „Prijuostės pirmosiose lietuvių dailės parodose 1907–1914 metais“ (nurodomi pateikėjų vardai ir pavardės, tikslus eksponatų skaičius, eksponatus įsigiję asmenys ar institucijos, eksponatus atsiuntusių asmenų sąrašas) papildo A. Čepaitienės tyrimus apie šiose parodose eksponuotus liaudies meno pavyzdžius, jų rūšis, autorių bei pateikėjų skaičių. Liaudies meno eksponatų įtakos liaudiškumo sampratai, kuri dažnai buvo tapatinama su ornamentikos vartojimu, problemas tyrinėjo dailėtyrininkė Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė⁴⁶, ji daug dėmesio skyrė XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės audimo raidai ir modernios lietuvių tekstilės organizaciniam periodui, dailininko A. Tamošaičio „tautiškojo stiliaus“ koncepcijos klausimams, analizavo tautinės tapatybės paieškų dailiuosiuose tarpukario namų pramonės dirbiniuose aspektus⁴⁷. Tyrimui svarbūs dailėtyrininkų Jonathano Meyerio, Francio Haskello, Irena Huml, Beatos Biedrońskos-Słota ir kitų autorių darbai, kurie suteikė nuorodų į platesnį kontekstą, leido palyginti su kitose šalyse vyraavusiais dailės kolekcionavimo, parodų rengimo probleminiais aspektais, atskleidė liaudies meno puošybos elementų taikymo lenkų profesionaliojoje dailėje tendencijas⁴⁸.

⁴⁵ Auksuolė Čepaitienė, „Liaudies menas ir tautinio tapatumo kūrimas“, in: *Primityvumas mene*, Vilnius: Gervelė, 1999, p. 106–131.

⁴⁶ Lijana Šatavičiūtė, „Amatų sąjūdis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvoje: tautinis aspektas“, in: *Meno istorija ir kritika*, t. 4: Menas ir tapatumas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, p. 88–100.

⁴⁷ Lijana Šatavičiūtė, „Sunykusių audyklų pėdsakais: Vilnius, Skapiškis, Santekliai“, in: *Menotyra*, t. 14, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2007, Nr. 3, p. 16–31; Lijana Šatavičiūtė, „Marginių kooperatinės bendrovės produkcija 1931–1940 metais: tautinio autentiškumo problema“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, t. 38: Dailės parafrazės. XX amžius, sudarytojai Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 63–82; Lijana Šatavičiūtė, „Antano ir Anastazijos Tamošaičių veikla prieškarinio Lietuvoje“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 1995, Nr. 2, p. 45–55; Lijana Šatavičiūtė, „Tautinio stiliaus stereotipai tarpukario Lietuvos interjeruose“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2002, Nr. 3 (28), p. 51–57.

⁴⁸ Jonathan Meyer, *Great exhibitions: London – New York – Paris – Philadelphia 1851–1900*, Woodbridge, Suffolk, England: Antique Collector's Club Ltd., 2006; Francis Haskell, *Rediscoveries in Art: Some Aspects of Taste, Fashion and Collecting in England and France*, Ithaca: Cornell University Press, 1976; Irena Huml, *Polska sztuka stosowana XX wieku*, Warszawa: Artystyczne i Filmowe, 1978; Beata Biedrońska-Słota, „Tkaniny artystyczne i moda w okresie Art Déco“, in: *Nie tylko Art Deco*:

4. Prijuosčių rinkinių pobūdis, muziejiniai prijuosčių rinkinių katalogai. Lietuvių prijuosčių rinkiniai Prancūzijos ir Lenkijos muziejuose iki šiol nėra atidžiau tyrinėti. Žinoma etnologo Vacio Miliaus publikacija, kurioje pateikta informacija apie lietuviškuosius eksponatus Lenkijos muziejuose⁴⁹. Autorius atkreipė dėmesį į Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų drabužių rinkinį, tačiau plačiau jo neanalizavo. 2009 m. LNM buvo atidaryta svarbi paroda „Senoji Lietuva“, kuri pristatė vieną iš didžiausių užsienio šalyse esančių XIX a.–XX a. pradžios lietuvių liaudies drabužių rinkinių, saugomų Rusijos etnografijos muziejuje. Parodos kataloge plačiau supažindinama su Rusijos geografų draugijos medžiaga, pateikiama informacija apie 1867 m. Maskvoje vykusią *Pirmąją Rusijos imperijos tautų etnografijos parodą*, straipsniuose apžvelgiama viso lietuviško rinkinio istorija ir publikuojama per pustrėčio šimto nuotraukų⁵⁰. Ši medžiaga suteikia naujų įžvalgų apie socialinius-kultūrinius veiksnius, lėmusius lietuviškų kolekcijų formavimo istoriją užsienyje. Pastebėtina, kad parodos kataloge lietuvių prijuostės atskirai neaptariamos, todėl disertacijoje remtasi informacija, gauta iš kataloge publikuotų iliustracijų, jų aprašų. Duomenų apie lietuvių šventadienes prijuostes rasta muziejininkės Marinos Zaseckajos konferencijos pranešimo pagrindu parengtame moksliniame straipsnyje. Jame glaustai aptariami Estijos, Latvijos ir Lietuvos prijuosčių rinkiniai Rusijos etnografijos muziejuje. Ši apžvalga leido patikslinti lietuvių prijuosčių rinkinio sudarymo aplinkybes ir jų skaičių⁵¹.

Wystawa w Muzeum Narodowym w Krakowie maj – wrzesień 2007, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2007.

⁴⁹ Vacys Milius, „Lietuviškųjų etnografinių eksponatų Lenkijos muziejuose apžvalga“, in: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1970, p. 126–135.

⁵⁰ *Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17–2009 11 30*: Katalogas, Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos etnografijos muziejus, koncepcijos autoriai Olga Fišman, Birutė Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė, Vilnius-Sankt Peterburgas [i.e. Vilnius]: LNM, Vilnius: spaustuvė Sapnų sala, 2009.

⁵¹ Марина Засецкая, «Передники у народов Прибалтики. Особенности бытования», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПГУТД, 2009, p. 165–173.

Išsamių Lietuvos muziejinių prijuosčių rinkinių studijų⁵². Muziejininkė Aušra Kargaudienė straipsnyje „Joanos Grinienės ir Kazio Griniaus lietuviškų prijuosčių ir aprėdų kolekcija (1902–1927)“ trumpai apžvelgė ČDM muziejuje saugomo Joanos ir Kazio Grinių suvalkietiškų prijuosčių rinkinio istoriją⁵³. Paminėtina A. Kargaudienės ir Janinos Savickienės publikacija „Kaišytinės prijuostės iš kapių ir zanavykų skrynių“, kurioje pristatoma ČDM muziejuje surengta suvalkietiškų prijuosčių paroda (1993), aptariami kapių ir zanavykių prijuosčių savitumai, iliustruojama 18-ka būdingiausių pavyzdžių iš ČDM prijuosčių rinkinio⁵⁴. Muziejininkė Dalia Bernotaitė-Beliauskienė apibendrintai pristatė Antano Tamošaičio sukaupą XVIII a.–XX a. pradžios lietuvių interjero audinių ir drabužių bei jų detalių kolekciją⁵⁵. Išskirčiau Irenos Reginos Merkienės straipsnį „Seserų Glemžaičių lietuviškų drabužių kolekcija Kupiškio muziejuje“⁵⁶. Nors autorė plačiau neanalizuoja visų prijuosčių rinkinio eksponatų, vis dėlto aptaria penkias XIX a. pabaigos–XX a. pradžios vienspalves gėlėto šilkinio damasto ir kašmyrines prijuostes – *kvirtūkus*⁵⁷. Tai rodo, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Kupiškio apylinkių valstietės gyveno pasiturinčiai ir galėjo sau leisti įsigyti brangių fabrikinį medžiagų prijuosčių. Rašant darbą, R. Merkienės surinkti duomenys padėjo patikslinti datą, kada prijuosčių rinkinys pateko į muziejų. Tačiau reikia pastebėti, kad straipsnyje pateikta lentelė Nr. 1 „Drabužių, puošmenų ir apavo rūšių įsigijimo metai“ nėra informatyvi, nes ją išstudijavus lieka neaišku, kiek iš viso Kupiškio etnografijos muziejuje saugoma tradicinių moterų drabužių ir jų dalių. Kiek plačiau aptartas Žemaičių muziejaus „Alka“ prijuosčių rinkinys (32 vnt.) straipsnyje „Žemaičių prijuostės Telšių

⁵² Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išveiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007.

⁵³ Aušra Kargaudienė, „Joanos ir Kazio Grinių prijuostės ir aprėdai“, in: *Kauno diena*, 1997 02 11; Aušra Kargaudienė, „Joanos Grinienės ir Kazio Griniaus lietuviškų prijuosčių ir aprėdų kolekcija (1902–1927)“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2003, Nr. 3, p. 52–57.

⁵⁴ Aušra Kargaudienė, Janina Savickienė, „Kaišytinės prijuostės iš kapių ir zanavykių skrynių“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1994, Nr. 4, p. 34–38.

⁵⁵ Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, „Antano Tamošaičio drabužių rinkinys“, in: *Liaudies kultūra*, 2004, Nr. 4, p. 64–75.

⁵⁶ Irena Regina Merkienė, „Seserų Glemžaičių lietuviškų drabužių kolekcija Kupiškio muziejuje“, in: *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*: Lokalinė monografija, sudarytoja Aušra Jonušytė, Kupiškis: Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 571–588.

⁵⁷ Įdomi jų pakliuvimo į kolekciją istorija, nurodyta kilmė, prijuostę dėvėjęs asmuo, įvardinta iš kokios medžiagos pasiūta (1 žalsvo šilko taftos, 1 raudona damasto, 3 raudonos kašmyrinės), puošybos būdai (siuvinėjimas, nėriniai, kuteliai).

kraštotyros muziejaus fonduose“⁵⁸. Muziejininkė Elvyra Spudytė prijuosčių rinkinio eksponatus skirsto pagal kilmę, gamybos laikotarpį, paskirtį, sukirpimą. Deja, eksponatų aprašuose trūksta informacijos, kurią būtų galima naudoti moksliniame tyrime. Pirmiausia, iš trisdešimt dviejų muziejaus eksponatų nurodyti tik dviejų prijuosčių inventoriniai numeriai (jų nėra ir prie keturių ranka pieštų iliustracijų). Antra, prijuostės aprašytos apibendrintai – rinkinys suskirstytas į atskiras grupes, pagal audinio pluoštą, raštą, puošybą, matmenis. Disertacijos autorė, aptardama šventadienių prijuosčių rinkinius Lietuvos muziejuose rėmėsi duomenimis, sukauptais tiesiogiai tyrinėjant Žemaičių muziejaus „Alka“ prijuosčių rinkinį.

Išleisti išsamūs Lietuvos dailės muziejaus (LDM), Marijampolės kraštotyros muziejaus (MKM) prijuosčių katalogai⁵⁹. LDM kataloge publikuojamas 1991 m. S. Bernotienės straipsnis „Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia“⁶⁰. S. Bernotienės tyrimų duomenimis buvo remiamasi nustatant Lietuvos etnografinių sričių prijuosčių tipologiją (žr. I dalies 1.2 skyrių). Pagrindine metodologine priemone sudarant tiriamųjų eksponatų aprašus laikytinas LDM muziejaus prijuosčių rinkinio katalogas. Muziejininkė ir etnografė S. Bernotienė 1990–1991 m. LDM peržiūrėjo, aprašė, įvertino pokario metais muziejininkų sukaupą prijuosčių rinkinį ir parengė rinkinio katalogą. Tai ypač vertinga medžiaga tyrinėjant prijuostes. Disertacijos autorė ištyrė Lietuvos regioninio muziejaus – Alytaus kraštotyros muziejaus – prijuosčių rinkinį ir surinktos medžiagos pagrindu parengė katalogą „Raštai margi, prijuostėn sudėti“, kurį 2012 m. išleido Alytaus kraštotyros muziejus⁶¹. Šiame kataloge publikuojamos prijuosčių eksponatų nuotraukos ir sudaryti jų išsamūs aprašai,

⁵⁸ Elvyra Spudytė, „Žemaičių prijuostės Telšių kraštotyros muziejaus fonduose“, in: *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1983 ir 1984 metais*: Konferencijos, skirtos etnografinių ekspedicijų rezultatams aptarti, tezės, Vilnius, 1985 m. gegužės 31 d., Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1985, p. 65–69.

⁵⁹ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007; *Marijampolės kraštotyros muziejus. Suvalkiečių prijuostės*: Katalogas, sudarytojos Danutė Katkuvienė, Asta Vandytė, Marijampolė: Piko valanda, 2008.

⁶⁰ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, p. 7–16.

⁶¹ *Raštai margi, prijuostėn sudėti: Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių rinkinys*: Katalogas, sudarytoja ir teksto autorė Miglė Lebednykaitė, Alytus: Alytaus kraštotyros muziejus, Vilnius: Spauda, 2012.

rinkinio įsigijimo metų, kilmės ir įsigijimo vietovių lentelės ir žemėlapis. Nauja tai, kad katalogo straipsnyje „Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių rinkinys“ analizuojama AKM prijuosčių rinkinio kaupimo istorija, vaizdžiai aptariama prijuosčių meninė raiška, pateikiama surinkta medžiaga apie sakralinių objektų (kryžių) puošimą prijuostėlėmis Varėnos rajone, gyvą dar ir šiandien, publikuojama apeiginių prijuostėlių nuotraukų iš ČDM Liaudies meno skyriaus archyvo. Prijuosčių kataloguose publikuojami eksponatai ir jų aprašai – vertinga lyginamoji medžiaga tyrinėjant prijuostas.

Šaltiniai. 1. Istorinių žinių šaltiniai ir prijuosčių ikonografinė medžiaga. Pavieniai ikonografiniai šaltiniai apie lietuvių šventadienes prijuostas mus pasiekia iš XVII a. Mažosios Lietuvos (J. Brando, T. Lepnerio, M. Pretorijaus veikalai). Pavyzdžiui, M. Pretorijaus paveiksluose, kurie mums žinomi Williamo Piersono kopijų pavidalu, vaizduojamos šokančios Mažosios Lietuvos valstietės, prisijuosusios gana siauromis, dekoruotomis geometrinių formų (daugiausia rombų) motyvais, šventadienėmis prijuostėmis⁶². XVIII a. vienas svarbesnių šaltinių apie Mažosios Lietuvos moterų drabužius yra Friedricho Samuelio Bocko veikalas „Rytų ir Vakarų Prūsijos karalystės ūkio istorijos tyrinėjimas“, iliustruotas J. S. Probsto „lietuvės merginos“, „lietuvės nuotakos“ ir „jaunos lietuvės moters“ drabužių piešiniais⁶³. Seniausi ikonografiniai šaltiniai apie lietuvių valstiečių šventadienes prijuostas nėra gausūs, daugiausia skirti Mažosios Lietuvos lietuvininkų aprangai. Mažosios Lietuvos aprangos tyrimus papildė dailėtyrininko Povilo Reklaičio ikonografijos studijos⁶⁴. Kita svarbi šaltinių grupė, atspindinti XIX a.–XX a. pradžios šventadienes lietuvių prijuostas – Rusijos etnografijos muziejuje saugomi

⁶² Povilas Reklaitis, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai*: [mėnesinis kultūros žurnalas], Brooklyn (N.Y.), 1975, Nr. 7 (282–297), rugsėjis, p. 300, pav. 16 („Rūtų šokis“. Mažosios Lietuvos lietuvaiteš šoka „Žalią rūtėlę“. W. Piersono piešinys pagal M. Pretorijų).

⁶³ Friedrich Samuel Bock, *Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Bd. 1, Dessau: Buchhandlung der Gelehrten, 1782, il. tarp 160 ir 161 puslapių. Pastaba: Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje Vilniuje, Lituanistikos skyriuje (sign. C 782 vok. 1) saugomas šio veikalo pirmasis tomas, kuriame yra trys įklijos. Kiekviena įklia turi po vieną stambų (15,8 cm x 9,8 cm) spalvotą piešinį. Taip pat žr. Povilas Reklaitis, *op. cit.*, p. 301–302, pav. 18–20.

⁶⁴ Povilas Reklaitis, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai*, Brooklyn (N. Y.), 1964, Nr. 3 (168), kovas, p. 142–151; *Idem*, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai*, Brooklyn (N.Y.), 1975, Nr. 7 (282–297), rugsėjis, p. 300–303.

negatyvai ir fotoatspaudai, gausi iliustracinė medžiaga, kuri yra pirminis tyrinėjimų šaltinis. Pavyzdžiui, 1867 m. *Pirmosios Rusijos imperijos tautų etnografijos parodos* eksponatus fiksavusio austrų fotografo T. Mitreiterio spalvotos lietuvių tradicinių kostiumų nuotraukos, XX a. pradžios šventiškai apsirengusių valstiečių moterų ir merginų nuotraukos, užfiksuotos ar įgytos ekspedicijų metu Lietuvoje (1909, 1910, 1912), taip pat saugoma išlikusi 1910 m. Eduardo Volterio nufotografuota Eduardo Gizevijaus tapytų paveikslų kolekcija, kurioje vaizduojamos XIX a. pradžios valstiečių moterys, pasipuošusios šventadieniais drabužiais, daugiausia Ragainės apylinkių. Etnografinių žinių apie XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje dėvėtas lietuvių šventadienes prijuostes, jų puošybą randame lenkų spaudoje 1929 m. išspausdintame Kazimierz Auffszlago straipsnyje „*Ozdobnie zapaski litewskie*“⁶⁵. Jame apibūdinami prijuosčių puošybos būdai, o iliustracijose pateikiami kaišytinės, rinktinės technikos ir rankiniu spaudavimo būdu margintų prijuosčių pavyzdžiai. Prijuosčių puošybos būdų analizei svarbios itin retai publikuojamų margintų spaudais ir trafaretais prijuosčių nuotraukos.

2. Šaltiniai apie prijuostės vietą apeigose ir tikėjimuose. Lietuvos liaudies kultūros centro archyvo rankraštyne (LKAR), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (LTR), Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne (LII ES) ir LII ES Tikėjimų kartotekoje saugoma rankraštine medžiaga bei skelbtais pasakojamosios tautosakos tekstais⁶⁶ remtasi tiriant prijuostės funkcijas ir simbolines reikšmes tradicinėje kultūroje. Lyginamajai analizei vertingų šeimos papročių, tikėjimų

⁶⁵ Kazimierz Auffszlag, „Ozdobne zapaski litewskie“, in: *Ziemia: Dwutygodnik Krajoznawczy Ilustrowany*, Warszaw: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Nr. 15–16, 1929, p. 236.

⁶⁶ Tyrimui naudingų tekstų aptikta tarp Jono Basanavičiaus ir kitų aktyvių tautosakos rinkėjų užrašytų tautosakos kūrinių. Dalis šių tekstų išspausdinti: *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 6: *Lietuviškos pasakos*, kn. 2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Vaga, 2003; *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7: *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12: *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, sudarė Kostas Aleksynas, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; *Ežeras ant milžino delno: Lietuvių liaudies padavimai*, sudarytojas Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995; *Tauta ir žodis / Epe Lithuania: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys*, kn. 3, redaktorius Vincas Krėvė Mickevičius, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1925.

aptikta XX a. 3–5-ojo dešimtmečio periodiniuose leidiniuose („Gimtasai kraštas“ ir kt.), nuo XX a. antrosios pusės skelbiamuose kraštotyros leidiniuose („Dieveniškės“ (1968) ir kt.). Atkuriant XIX a. pabaigos–XX a. pradžios prijuosčių dėvėjimo formas, susijusias su socialinio statuso, etikos ir padorumo reikalavimais, remtasi duomenimis (pvz., įrašai metrikose), sukauptais tyrinėjant šventadienių prijuosčių rinkinius AKM, ČDM, Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje „Židinys“ (GŽ), LDM, MKM, Žemaičių „Alkos“ muziejuje (ŽMA). Pagrindiniu šaltiniu tiriant prijuostėlės vaidmenį liaudiškojo pamaldumo praktikoje tapo atrasti prijuostėlių pavyzdžiai AKM, ČDM, Krokuvos Seweryno Udzielos etnografijos muziejuje (MEK), Baltarusijos nacionaliniame istorijos muziejuje Minske (НГМ РБ), Senosios baltarusių kultūros muziejuje Minske (МДБК). Daugiausia duomenų apie prijuostėlės naudoseną kaimo bendruomenės papročiuose yra užrašiusi etnologė Nijolė Marcinkevičienė⁶⁷, folkloristė Daiva Vaitkevičienė⁶⁸. Disertacijos autorė dalyvavo etnografinėse ekspedicijose pietryčių Lietuvoje, Marcinkonių ir Jakėnų apylinkėse (Varėnos r.) ir Vakarų Baltarusijoje⁶⁹. Užfiksuotas paprotys patvirtino, kad specialiai pasiūtomis simbolinėmis miniatiūrinėmis baltomis prijuostėlėmis puošti pakekės, kryžkelių kryžius minėtose teritorijose būdinga ir šiandien. LKAR, LTR rankraštynų medžiaga, etnografinių ekspedicijų metu surinktais lauko tyrimais naudotasi disertacijos II dalies 2.1–2.5 skyriuose. Svarbiu ikonografiniu lyginamuoju šaltiniu, tyrinėjant prijuostėlių rišimo prie memorialinių paminklų įvairiomis progomis reikšmę, reikia laikyti etnografo Michailo Romaniuko nuotraukų albumą iš Baltarusijos Polesės (rus. *Палесье*) regiono⁷⁰. Ikonografiniai

⁶⁷ Autentiška medžiaga surinkta Nijolės Marcinkevičienės, Lietuvos liaudies kultūros centro archyvo rankraštynas (LKAR).

⁶⁸ Daivos Vaitkevičienės rinkinys „Tautosaka, užrašyta Merkinėje, Žiūruose, Trakiškiuose ir Trasninke“, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto folkloristinė ekspedicija Merkinės apylinkėse, 2001 m., in: *LTR* 7043.

⁶⁹ 2011 balandžio 24 d. disertacijos autorė dalyvavo Etnoistorijos centro „Javar“ ekspedicijoje po Ašmenos r. (Gardino sr.) ir Voložino r. (Minsko sr.). Ekspedicijos metu surinkta lauko tyrimų medžiaga apie prijuostėlių ritualines funkcijas baltarusių papročiuose. Nufotografuoti skarelėmis, juostomis, prijuostėlėmis aprišti pakekės kryžiai. 2012 rugpjūčio 13 d. vyko Alytaus kraštotyros muziejaus etnografinė ekspedicija Varėnos r. (dalyvavo disertacijos autorė, Deimantė Aidukaitė, Gintarė Dusevičiūtė, Irma Labutytė ir Rasa Stanevičiūtė). Šios ekspedicijos metu užfiksuotas prijuostėlių rišimo ant kryžių paprotys Marcinkonių, Zervynų ir Akmens kaimuose.

⁷⁰ Міхась Раманюк, *Беларускія народныя крыжы*: Манаграфія, Вільня: Наша Ніва, Дзяніс Раманюк, 2000.

duomenys apie XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės lietuvių prijuostėles ir jų naudoseną liaudiškojo pamaldumo praktikoje gana šykštūs⁷¹. Todėl vienu pagrindinių uždavinių tapo šaltinių paieška ir jų identifikacija, tyrinėjant muziejuose saugomas prijuosčių kolekcijas. Dar netyrinėti prijuostėlių pavyzdžiai buvo skaitmenizuojami, katalogizuojami, nustatoma jų sukūrimo data. Lietuvių ir baltarusių prijuostėlių kataloginiai duomenys pateikti disertacijos VII–XI prieduose.

3. Darbai, straipsniai leidiniuose ir periodikoje, archyviniai dokumentai apie prijuosčių kolekcionavimo organizavimą ir sklaidą Lietuvos ir užsienio parodose, parodų katalogai. Analizuojant šventadienes prijuostes, eksponuotas parodose ir reprezentavusias lietuvių liaudies meną, pirminiai tyrimo šaltiniai yra Lietuvos ir užsienio parodų katalogai: pirmųjų lietuvių dailės parodų katalogai (1907–1914)⁷², *1900 m. pasaulinės parodos Paryžiuje* katalogas⁷³, *Pirmosios Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodos* (1927) katalogai⁷⁴, *Baltijos šalių liaudies meno parodos Paryžiuje* (1935) katalogas⁷⁵ ir kiti leidiniai⁷⁶. Šaltiniais laikytina dalis tekstų, publikuotų XX a. pradžios ir tarpukario periodikoje, pvz., Juozo Bagdono straipsniai apie 1900 m. Paryžiaus

⁷¹ Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus fototeka (žr. VIII priedo kat. 1–3).

⁷² *Pierwsza Litewska Wystawa Sztuk Pięknych w Wilnie*: Parodos katalogas, Wilna: A. Syrkinia drukarnia, 1907 (LNMMB RKRS, f. 205, vnt. 287); *Antroji lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Kaunas: Sokolovskio ir Estrino spaustuvė, 1908; *III lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius, 1909; *IV lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Juozapo Zavadzko spaustuvė, 1910; *V lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Lietuvių dailės draugija, 1911; *VI lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius, 1912; *VII metinė lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Lietuvių dailės draugija, 1913; *VIII metinė lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1914 (LNMMB RKRS, f. SB 30).

⁷³ *Albumas lietuviškos parodos Paryžiuje, 1900 metuose*, tekstą surašė kun. Jonas Žilinskas, išleistas kaštais Liet. Paryžiaus parodos fondo, Plymouth, Pa. [Pennsylvania], spauda „Vienybės lietuvininkų“, 1902.

⁷⁴ *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*, Musée des arts décoratifs, Pavillion de Marsan Palais du Louvre, Paris: Frazier-Soye, Juin–Septembre, 1927. „Lithuanie“, in: *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*, p. 15–18; *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*: Parodos katalogas, redaktorius ERNST Henri, Paris: Editions Arts & Couleurs, 35, Rue Saint-Vincent [s. a.].

⁷⁵ *Guide de l'exposition d'Art populaire Baltique. Estonie-Lettonie-Lituanie*: Musée d'Ethnographie du Trocadéro, Muséum National d'Histoire Naturelle: Parodos katalogas, teksto autoriai Focillon Henri, Kurrik Helmi, Baltrušaitis Jurgis, Paris: Editions Step, 1935, [be puslapių numeracijos].

⁷⁶ *Opere Skelte. II Mostra Internazionale delle arti decorative Villa Reale di Monza*: Parodos katalogas, prefazione di Pompeo Molmenti, Milano: G. E. A. Grandi Edizioni Artistiche, 1925.

parodą⁷⁷, pirmųjų lietuvių dailės parodų (1907–1914), *Lietuviškų prijuosčių parodos* (1927) apžvalgos ir pan.

Archyviniai duomenys apie *1900 m. pasaulinę parodą Paryžiuje* surinkti Vilniaus universiteto bibliotekos Mokslo ir kultūros paveldo centro Rankraščių skyriuje (VUB RS), kuriame peržiūrėta korespondencija (atvirlaiškiai, laiškai), susijusi su 1900 m. Paryžiaus paroda. Duomenų apie šią parodą ir joje eksponuotas prijuostes surasta Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (MAB RS), kuriame saugoma „Etnografinio muziejaus inventorinė knyga“ su *1900 m. pasaulinės parodos Paryžiuje* eksponatų aprašais, taip pat Nacionalinio gamtos istorijos muziejaus Centrinės bibliotekos Trocadéro Etnografijos muziejaus ir Žmogaus muziejaus (BC MuNHN MET MH) archyvuose Paryžiuje. Lietuvos literatūros ir meno archyve (LLMA) Kairiūkščių šeimos fonde (f. 397) saugomas dailėtyrininkės Halinos Kairiūkštytės-Jacinienės knygos rankraštis „Augininkystė senovės Lietuvoje“, skirtas liaudies auginiams, ten surinkta vertingos informacijos apie prijuosčių populiarinimą parodose Lietuvoje ir užsienyje XX a. pradžioje⁷⁸. Ši medžiaga, naudota disertacijos III dalies 3.1 ir 3.2 skyriuose, leido tiksliau apibūdinti parodų ekspozicijų įrengimo specifiką. LLMA surinkta archyvinė medžiaga apie XX a. pradžioje Lietuvių dailės draugijos surengtas parodas (Jungtinis Lietuvos dailininkų organizacijų fondas 33, Lietuvių dailės draugijos ir kultūros veikėjų asmens bylos)⁷⁹. Ši informacija panaudota disertacijos III dalies 3.2 skyriuje ir 3.2 skyriaus 3.2.2 poskyryje. LLMA saugomų LDD bylų duomenys (kartu su I–VIII lietuvių dailės parodų katalogų duomenimis) padėjo identifikuoti parodose dalyvavusius autorius, audėjas, eksponatų skaičių, eksponatus atsiuntusius, juos įsigijusius visuomenės veikėjus ar institucijas (žr. III priedą „Prijuostės pirmosiose lietuvių dailės parodose 1906–1914 metais“). Atskleisti 1927 m.

⁷⁷ Juozas Bagdonas, „Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 metais“, in: *Mūsų senovė*, t. 2, Kaunas: VDU bibliotekos leidinys, 1937, Nr. 1 (6), p. 27–49; Nr. 2 (7), p. 194–213; 1938, Nr. 3 (8), p. 372–397; 1939, Nr. 4 (9), p. 539–577.

⁷⁸ Kairiūkščių šeimos fondas, in: *LLMA*, f. 397, ap. 1, b. 648, l. 84, l. 85, l. 94–95.

⁷⁹ Jungtinis Lietuvos dailininkų organizacijų fondas, Lietuvių dailės draugijos ir kultūros veikėjų asmens bylos, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 14, l. 12, l. 34–35, l. 69–69a; b. 17, l. 4, l. 70; b. 29, l. 31–90, l. 32–33, l. 38; b. 31, l. 248; b. 70, l. 136, l. 151.

Kaune LDD surengtos *Lietuviškų prijuosčių parodos* reikšmę padėjo tarpukario spaudoje publikuoti tekstai, išanalizuota archyvinė medžiaga, saugoma LLMA⁸⁰. Iki šiol lietuvių menotyroje menkai nagrinėta, kokie tekstilės eksponatai rodyti *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija) 1927 m.⁸¹. Šiuo klausimu naudingos informacijos surasta LLMA⁸². Duomenys apie prijuostas, eksponuotas *Baltijos šalių liaudies meno parodoje* Paryžiuje (1935) surasti BC MuNHN MET MH archyvuose⁸³. Disertacijos autorės archyvuose ir rankraščių skyriuose (BC MuNHN MET MH, ČDM LMS, ČDM ŽMA, GNA, LCVA, LNMMB RKRS, LLMA, MAB RS, VUB RS) surinkti nauji duomenys ir ikonografinė medžiaga padėjo papildyti prijuosčių parodų istoriografiją. Vertingos informacijos suteikė tęstiniuose viešuosius muziejus organizavusių komisijų, draugijų leidiniuose skelbiamos ataskaitos arba kito pobūdžio apžvalgos ir informacija⁸⁴. Tai padėjo rekonstruoti prijuosčių atribuciją, atskleisti sociokultūrinius veiksnius, skatinusius prijuostės tapsmą eksponatu ir kolekcionavimo objektu. Surinkta archyvine medžiaga naudotasi rašant disertacijos III dalį ir sudarant disertacijos I–IV priedus.

⁸⁰ Jungtinis Lietuvos dailininkų organizacijų fondas, Lietuvių dailės draugijos ir kultūros veikėjų asmens bylos, in: LLMA, f. 33, ap. 1, b. 43, l. 155; b. 44, l. 1a, l. 2; b. 45; b. 47.

⁸¹ Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003, p. 213.

⁸² Jungtinis Lietuvos dailininkų organizacijų fondas, Lietuvių dailės draugijos ir kultūros veikėjų asmens bylos, in: LLMA, f. 33, ap. 1, b. 43, b. 51, b. 56.

⁸³ Exposition d'art populaire balte: Correspondance, 1934–1935, in: BC MuNHN MET MH, b. MET 2AM1K37b; Dovanotų eksponatų sąrašas. Don du Musée de Kaunas (Lituanie), par J. Baltrusaitis. 34.135, in: BC MuNHN MET MH, b. MH Ethno Europe 185, l. FM [lapai nenumuoti]; Mouvement des collections. Chasier d'enregistrement des collections données (1930 à 1951), in: BC MuNHN MET MH, b. 2AM 1 I5, l. 73, Nr. 135; l. 79, Nr. 73; Prijuostės (MuCEM DMH1934.135.20) nuotrauka. Kūrinys eksponuotas Baltijos šalių liaudies meno parodoje Paryžiuje 1935 m., in: BC MuNHN MET MH, b. MH Ethno Europe 185. Lituanie, poz. Nr. 38960.

⁸⁴ Muzeum Narodowe w Krakowie: Katalog Tymczasowy Działu Etnograficznego, Kraków: Odbito w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1904; Muzeum Narodowe w Krakowie: Dział Etnograficzny, Kraków: Odbito w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, pod zarządem Józefa Filipowskiego, 1905; Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1911, Kraków: Nakładem Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie i czcionkami drukarni literackiej pod zarządem L. K. Górskiego, 1912; Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie i czcionkami drukarni literackiej pod zarządem L. K. Górskiego, 1913; Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1920 (dziesiąty rok istnienia muzeum), t. 9, Kraków: Nakładem Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie i czcionkami drukarni literackiej pod zarządem L. K. Górskiego, 1921; Aleksandra Jacher-Tyszkowa, „Zbiory Muzeum Etnograficznego w Krakowie“, in: Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie, t. 2, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1967; M. K. Čiurlionies galerija. 1925[!]-XII-13–1930: penkerių metų darbo apyskaita, sudarė Paulius Galaunė, Kaunas: „Spindulio“ bendrovės spaustuvė, 1931.

4. Muziejiniai prijuosčių rinkinių katalogai, medžiaga apie prijuosčių rinkinius. Ieškant prijuosčių pavyzdžių ir ikonografinės, archyvinės medžiagos apie jas, buvo peržiūrėti rinkiniai Lietuvos muziejuose: Alytaus kraštotyros muziejuje (AKM), Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje „Židinys“ (GŽ), Kupiškio etnografijos muziejuje (KEM), Lietuvos dailės muziejuje (LDM), Lietuvos nacionaliniame muziejuje (LNM), Marijampolės kraštotyros muziejuje (MKN), Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje (ČDM), Panevėžio kraštotyros muziejuje (PKM), Raseinių krašto istorijos muziejuje (RKIM), Rokiškio krašto muziejuje (RKM), Šiaulių „Aušros“ muziejuje (ŠAM), Žemaičių muziejuje „Alka“ (ŽMA), kitų šalių muziejuose: Baltarusijos nacionaliniame dailės muziejuje Minske (HXM PB), Baltarusijos nacionaliniame istorijos muziejuje Minske (HFM PB), Europos ir Viduržemio jūros šalių civilizacijų muziejuje Marselyje (MuCEM), Krokuvos Seweryno Udzielo etnografijos muziejuje (MEK), Rusijos etnografijos muziejuje (REM), Senosios baltarusių kultūros muziejuje Minske (МДБК), Trokadéro Etnografijos muziejuje Paryžiuje (MET), Žmogaus muziejuje Paryžiuje (MH). Muziejuose saugomos seniausios išlikusios lietuvių prijuostės bei jų fragmentai datuojami XVIII a. pabaiga. XIX a. šventadienių prijuosčių pavyzdžiai sudaro gausiausią grupę ir atstovauja įvairius Lietuvos etnografinius regionus. Konkrečiau apibrėžiant objektą, pasirinkti netyrinėti ar mažiau tyrinėti muziejai, kurie gali būti įdomūs savo eksponatais (LNM, Galerijos „Židinys“, AKM, MEK, MuCEM, HFM PB, МДБК). LNM Etninės kultūros skyriuje buvo peržiūrėtos, atrinktos ir išrašytos eksponatų inventorinės kartotekos iš LMD prijuosčių rinkinio. Surinkti prijuosčių duomenys buvo nuosekliai patikrinti LNM Etninės kultūros skyriaus tekstilės eksponatų inventorinėse knygose (kn. 1, kn. 2). Tokiu būdu patikslintas prijuosčių iš LMD rinkinio skaičius ir nustatyta, kiek šio rinkinio prijuosčių demonstruota 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje. MEK muziejuje surinkta ikonografinė ir archyvinė medžiaga apie XIX a.–XX a. pradžios lietuvių prijuosčių rinkinį, taip pat nufotografuotas ir susistemintas XIX a. pabaigos baltarusių prijuostėlių, nurištų nuo apžadų kryžių, rinkinys, peržiūrėta ir susipažinta su šiame muziejuje saugomu lenkų liaudies drabužių rinkiniu. MEK

muziejuje surinkta ikonografinė medžiaga panaudota kaip lyginamoji medžiaga analizuojant prijuosčių dėvėjimo tradiciją Lietuvoje ir Lenkijoje. Reikia paminėti, kad LLMA saugomi H. Kairiūkštytės-Jacinienės 1938 m. užrašai apie lietuvių apdarą (yra pavyzdžių piešiniai) iš MEK muziejaus⁸⁵. Viena vertus autorė išsamesnių duomenų apie prijuostas nepateikia, tačiau iš aprangos elementų itin kruopščiai apibūdina liemenes, galvos dangą. Identifikuojant, lyginant ir sisteminant chronologiškai kitų šalių muziejuose (MEK, MuCEM) saugomas lietuvių šventadienes prijuostas, pasitelkti tyrimo metu išnagrinėti Antano Tamošaičio sukaupto privataus prijuosčių rinkinio pavyzdžiai, saugomi A. ir A. Tamošaičių galerijoje „Židinys“ (GŽ) Vilniuje. Pagrindiniu lyginamuoju šaltiniu tapo LDM muziejaus prijuosčių rinkinio katalogas „Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės, XIX a.–XX a. pradžia“⁸⁶. Marijampolės kraštotyros muziejus išsiskiria suvalkiečių prijuosčių rinkiniu – išleistu jo katalogu taip pat naudotasi kaip šaltiniu⁸⁷. Šis katalogas skirtas vienos etnografinės srities – Suvalkijos – prijuostėms. Albumas iliustruotas vertinga muziejaus archyvine foto medžiaga, kurioje kaimo moterys įamžintos šventadieniais suvalkiečių drabužiais. Rašant disertaciją remtasi muziejiniais prijuosčių pavyzdžiais, juos papildė ikonografinė medžiaga, raštų piešiniai, nuotraukos, etnografiniai aprašai, sukaupti tyrinėjant jų rinkinius muziejuose.

Apibendrinant objekto ir problemos ištirtumą galima teigti, kad daugiausia šventadiene prijuoste domėtasi tik kaip sudėtinio liaudies kostiumo elementu, antra, dažniausiai tyrinėti skiriamieji etnografiniai regioniniai, techniniai ir estetiniai bruožai. Reikia pastebėti, kad reta Lietuvos ir kitų šalių muziejinių lietuvių prijuosčių rinkinių studijų, dažnai jie pristatomi labai fragmentiškai ir plačiau neanalizuojami, pasigendama analitinės informacijos. Nepaisant objekto tyrimų vienpusiškumo ir mokslinio diskurso stokos, kitų autorių publikacijose skelbti faktai padėjo disertacijos autorei susidaryti bendrą vaizdą apie prijuostės menines ypatybes ir regioninius skirtumus. Ligšioliniuose tyrimuose tik

⁸⁵ Kairiūkščių šeimos fondas, in: *LLMA*, f. 397, ap. 1, b. 322.

⁸⁶ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas.

⁸⁷ *Marijampolės kraštotyros muziejus. Suvalkiečių prijuostės*: Katalogas.

fragmentiškai paliestas liaudies tekstilės dirbinių pristatymas XX a. pradžios–XX a. pirmosios pusės Lietuvos ir kitų šalių parodose⁸⁸ skatino ieškoti naujos informacijos apie Lietuvos ir užsienio muziejuose saugomus lietuviškus prijuosčių rinkinius. Ankstesnėse dailėtyrininkų ir etnologų studijose išdėstyti faktai tikslinami ir plečiami disertacijos autorės sukaupta archyvine ir ikonografinė medžiaga. Lietuvių liaudies meno stilizavimo profesionaliojoje dailėje plėtotė disertacijoje nebus plačiau paliesta. Ši problematika yra ne kartą gvildenta lietuvių dailėtyroje⁸⁹.

Tyrimo metodai

Rašant darbą taikyti šie pagrindiniai tyrimo metodai – aprašomasis analitinis, istorinis chronologinis, lyginamasis, sisteminės analizės, formaliosios analizės, kultūros sociologijos, kultūros antropologijos ir interpretacinis metodai.

Tiriant socialinius bei kultūrinius lietuvių prijuosčių funkcionavimo visuomenėje aspektus, jų meninę raišką XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje, derinti keli tyrimo metodai, leidžiantys atskleisti prijuostės kaip kultūros reiškinių išskirtinumą, – aprašomasis analitinis, istorinis chronologinis, lyginamasis, sisteminės analizės, formaliosios analizės, kultūros sociologijos, kultūros antropologijos ir interpretacinis metodai.

Nustatant ir tiriant Lietuvos etnografinių sričių prijuosčių tipologiją, katalogizuojant konkrečius šventadienių prijuosčių rinkinius buvo taikytas aprašomasis analitinis metodas, lyginamoji ir sisteminė analizė.

⁸⁸ Laima Laučkaitė, „Paryžius, 1900“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2000, Nr. 9–10, p. 501–503; Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003; Giedrė Jankevičiūtė, „Kryžių ir rūpintojėlių šalis ar moderni Europos valstybė? Lietuva XX amžiaus pirmos pusės tarptautinėse parodose“, in: *Reprezentacijos iššūkiai*, Vilnius: Tarptautinė dailės kritikų asociacija (AICA) / Lietuvos sekcija, 2005, p. 9–15.

⁸⁹ Lijana Šatavičiūtė, „Užnemunės ornamentų atgimimas profesionaliojoje dailėje. Antano Tamošaičio kūryba“, in: *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, sudarytoja Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 332–344; Giedrė Jankevičiūtė, „Meno ir amatų sąjūdžio aidai XX a. pradžios lietuvių dailininkų kūryboje bei veikloje“, in: *XX amžiaus pradžios Vilnius: modernėjančios kultūros židinys*, Vilnius, 2004, p. 113–118; Giedrė Jankevičiūtė, „Art Deco ir jo apraiškos XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių Lietuvos dailėje“, in: *Žmogus ir aplinka XX a. Lietuvos dailėje*, Vilnius: Academia, 1992.

Formalioji kūrinio analizė taikyta išaiškinti tiriamojo objekto atribuciją (autentiškumą, autorių, sukūrimo laiką ir vietą, medžiagą, technikas). Formaliąją kūrinio analizę derinant su kitais tyrimų metodais, tokiais kaip aprašomasis analitinis, istorinis chronologinis, lyginamasis, siekta argumentuotai apibūdinti tyrimų objekto raišką ir ją remiantis įvertinti prijuosčių meninę formą.

Istorinis chronologinis ir kultūros sociologijos metodai pasitelkti nustatyti šventadienės prijuostės – ekspozito ir kolekcionavimo objekto – sklaidos XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje sąlygas, aprėpiančias liaudies meno ir visuomenės santykių aspektus. Juos taikant atskleistas specifinis šventadienės prijuostės vaidmuo reprezentuojant tautinę kultūrą ir skleidžiant ideologijas, t. y. prijuostė traktuojama kaip tautiškumo simbolis.

Prijuostės funkcijų ir simbolinės reikšmės kaimo kultūroje tyrimui taikytos įvairios funkcionalizmo prieigos, kultūros antropologijos ir interpretacinis metodai. Gretinant ir ieškant ne tik lietuviams, bet ir kitoms tautoms, vietai ir laikui būdingo apeiginio ryšio su prijuoste, taikyta lyginamoji analizė.

Darbo struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, keturios dalys, išvados, šaltinių, literatūros ir iliustracijų sąrašai, iliustracijos, priedai, disertacijos santrauka anglų ir lietuvių kalbomis, mokslinių darbų sąrašas ir trumpos žinios apie doktorantę. Įvade pagrindžiama tiriamoji problema ir jos aktualumas, apibrėžiamas tyrimo objektas, chronologinės tyrimo ribos, formuluojamas darbo tikslas ir uždaviniai, nusakomas darbo mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė, pateikiami ginamieji disertacijos teiginiai, apžvelgiama svarbiausia literatūra ir šaltiniai, nurodomi tyrimo metodai, pristatoma darbo struktūra.

Pirmoji dalis, kurią sudaro trys skyriai ir trys poskyriai, skirta šventadienės prijuostės, kaip vienos svarbiausių ir meniškiausių XIX a.–XX a. pradžios tradicinio liaudies kostiumo dalių, raidos apžvalgai, Lietuvos etnografinių regionų tyrimui, kuris atskleidžia skiriamąsias kiekvieno regiono

prijuosčių puošybos ypatybes. Šios dalies tikslas – pateikti medžiagų, technikų (audimo, marginimo, siuvinėjimo), nuo kurių priklauso ornamento kompozicija, spalva, faktūra, aprašymą, kuris disertacijoje naudojamas konkrečių muziejinių XIX a.–XX a. pirmosios pusės šventadienių prijuosčių pavyzdžių analizei. Antroji disertacijos dalis, kurią sudaro penki skyriai, skirta atskleisti prijuostės funkcijas ir simbolines reikšmes tradicinėje kultūroje. Siekiant išsiaiškinti šventadienės prijuostės paskirtį kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje, analizuojama šio objekto raiška gyvenimo ciklo papročiuose. Išryškinamos prijuostėlės, simbolinio šventadienės prijuostės pavidalo dirbinio, ritualinės funkcijos liaudiškojo pamaldumo praktikoje, vienokia ar kitokia forma išlikusios iki šių dienų. Trečioji disertacijos dalis, kurią sudaro keturi skyriai ir aštuoni poskyriai, skirta atskleisti šventadienių prijuosčių funkcionavimo visuomenėje aspektų kaitą XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje. Siekiama aptarti lietuvių prijuosčių rinkinių formavimosi tendencijas, muziejinių lietuvių rinkinių sudarymo aplinkybes, jų sklaidą parodose Lietuvoje ir kitose šalyse. Šioje dalyje nagrinėjami dar netyrinėti lietuviškų prijuosčių rinkiniai užsienio muziejuose (Lenkijoje, Prancūzijoje). Ieškoma priežasčių, kurios lėmė tyrinėjamo objekto populiarumą ir pavertė šventadienę prijuostę tam tikru liaudiškumo etalonu ir reprezentantu. Bandoma nustatyti, kas sąlygojo šventadienių prijuosčių prilyginimą profesionaliosios taikomosios dailės kūriniams. Siekiama atkreipti dėmesį į specifinį, būdingą tik nedidelei Lietuvos teritorijai, suvalkietiškų kaišytinių prijuosčių ornamentą, kurio lelijos motyvo panaudojimas pasireiškė kitose liaudies meno srityse ir profesionaliojoje dailėje. Ketvirtąją disertacijos dalį sudaro du skyriai. Pirmajame skyriuje apžvelgiama dailininko Antano Tamošaičio XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje surinkta unikali šventadienių prijuosčių privati kolekcija, kuri saugoma Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje „Židinys“ Vilniuje. Iki šiol prijuosčių rinkinys nebuvo plačiau analizuotas. Tyrimo metu jis buvo susistemintas, išnagrinėtas ir suinventorintas. A. Tamošaičio šventadienių prijuosčių rinkinį galima laikyti svarbiu šaltiniu tyrinėjant atskirų regionų ir įvairių jų vietovių prijuostes, lyginant ir gretinant, sisteminant chronologiškai Lietuvos ir kitų šalių muziejinius prijuosčių

eksponatus. Antrajame skyriuje pristatomas Lietuvos krašto – Alytaus kraštotyros muziejaus netyrinėtas prijuosčių ir prijuostėlių rinkinys, pasižymintis vertingais Dzūkijos etnografinį regioną atstovaujančiais eksponatais. Disertacijos prieduose pateikiami sudaryti šių muziejinių prijuosčių rinkinių katalogai.

Tyrimo rezultatai apibendrinami **išvadoje**. Disertacijoje pateikiamos **ilustracijos**, atskleidžiančios XIX a.–XX a. pradžios šventadienės prijuostės funkcionavimo tradicinėje Lietuvos kultūroje aspektus, taip pat prijuostės kaip sąlyginai savarankiško daugiaplanio kultūros objekto sklaidą XX a. pirmojoje pusėje. Disertacijos **prieduose** pateikiama tyrimo metu surinkta šaltinių ir ikonografinių atvaizdų medžiaga. Čia pristatomi pirmą kartą susisteminti prijuosčių pavyzdžiai ir sudaryti XIX a.–XX a. pirmosios pusės prijuosčių rinkinių katalogai – Lietuvos muziejuose (lietuvių prijuosčių rinkiniai žr. I, V, VI; lietuvių prijuostėlių rinkiniai žr. VII, VIII priedus) ir kitų šalių muziejuose (lietuvių prijuosčių rinkiniai žr. II, IV priedus; baltarusių prijuostėlių rinkiniai žr. IX, X, XI priedus). Disertacijos III priede pateikiama lentelė „Prijuostės Lietuvių dailės parodose 1907–1914 metais“, kuri sudaryta remiantis I–VIII lietuvių dailės parodų katalogų bei Lietuvos literatūros ir meno archyve (LLMA) saugomų Lietuvių dailės draugijos (LDD) bylų duomenimis. Ši nauja informacija (liaudies meno eksponatų – prijuosčių – pateikėjų vardai ir pavardės, tikslus eksponatų skaičius, eksponatus įsigiję asmenys ar institucijos bei eksponatus atsiuntusių asmenų sąrašas) išryškina prijuosčių populiarinimo ir jų sklaidos tendencijas.

Sąvokos ir terminai

Disertacijai svarbios sąvokos ir terminai naudoti remiantis jų apibrėžimais bei apibendrinimais, teikiamais Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (VLE), Lietuvių kalbos žodyne (LKŽ), Lietuvių kalbos žodyne: elektroninis variantas (LKŽe), Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne (DLKŽ), Zanavykų šnektos žodyne (ŽŠŽ). Katalogo eksponatų aprašuose vartojamas ne tik prijuostės pavadinimas, bet ir prijuostės bei jos dalių sinonimai ir tarmybės (tokios kaip

abriedukai, lenciūgėlis), ir svetimybės (tokios kaip *žiurstas, kvartukas, aptas* ar *blučkos*), kuriais prijuostė buvo įvardinta ir užrašyta ją įsigyjant. *Prijuostėle* įvardintas simbolinis šventadienės prijuostės pavidalo dirbinys iš audinio, turintis votyvinę funkciją, nes yra aukojamas kaip votas, t. y. asmeninės padėkos, įžado arba prašymo ženklas, rišamas viešoje maldos vietoje ant kryžiaus (švento medžio, akmens, religinės liaudies skulptūros ir pan.), prašant dieviškųjų jėgų pagalbos.

I. ŠVENTADIENĖS PRIJUOSTĖS: RAIDA, REGIONINIAI SAVITUMAI IR PUOŠYBA

Pirmoji dalis skirta šventadienės prijuostės, kaip vienos svarbiausių XIX a.–XX a. pradžios tradicinio liaudies kostiumo dalių, raidos apžvalgai, Lietuvos etnografinių regionų tyrimui, kuris atskleidžia skiriamąsias kiekvieno regiono prijuosčių puošybos ypatybes. Šios dalies tikslas – pateikti medžiagų, technikų (audimo, marginimo, siuvinėjimo), nuo kurių priklauso ornamento kompozicija, spalva, faktūra, aprašymą, kuris disertacijoje naudojamas konkrečių muziejinių XIX a.–XX a. pirmosios pusės šventadienių prijuosčių pavyzdžių analizei.

1.1. Istoriografijos ir šaltinių duomenų apžvalga, XVII a.–XIX a.

Seniausi ikonografiniai šaltiniai apie lietuvių šventadienės prijuostes mus pasiekia iš XVII a. Mažosios Lietuvos. Vietos šviesuomenė ir keliaujantys svetimšaliai atkreipė dėmesį į lietuvininkų dėvimus tradicinius drabužius, juos užfiksavo piešiniuose ir aprašė. Iš XVII–XVIII a. rašytinių ir ikonografinių šaltinių matyti, kad dėvėtos siauros prijuostės. Matas Pretorijus (Matthäus Prätorius) veikale „Prūsijos įdomybėse, arba Prūsijos regykloje“ skiria pastraipą senovės prūsų moterų drabužiams, bendresniais bruožais nurodydamas, kas būdinga moterims, o kas – merginoms⁹⁰. M. Pretorijaus paveikslai, mums žinomi Williamo Piersono kopijų pavidalu, vaizduoja šokančius Mažosios Lietuvos valstiečius. Piešiniuose šokėjų prijuostės gana siauros, dekoruotos geometrinių formų (daugiausia rombų) motyvais⁹¹. Manytina, remiantis išlikusia ikonografinė medžiaga, kad greta dvinyčio naudotas ir atlasinis pynimas, nesudėtingų geometrinių raštelių išrinkimas.

⁹⁰ Matthäus Prätorius, *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, Hrsg. von Dr. W. Pierson, Berlin, 1871, p. 112–113.

⁹¹ Povilas Reklaitis, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai*, Brooklyn (N.Y.), 1975, Nr. 7 (282–297), rugsėjis, p. 300, pav. 16 („Rūtų šokis“. Mažosios Lietuvos lietuvaite šoka „Žalią rūtėlę“. W. Piersono piešinys pagal M. Pretorijų).

Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtojas kunigas Theodoras Lepneris „Prūsų lietuvių“ septintame skyriuje „Lietuvių rūbai“ mini lietuvininkų *margines* (nesusiūtas audinio palas), kuriomis moterys ir merginos ryši vietoj prijuosčių žiemą ir vasarą.⁹² T. Lepneris gana plačiai apibūdino XVII a. vidurio prijuostes, kurios „kartais būna iš prastos drobės, o kartais išsiuvinėtos, apnertos, spaustinio rašto ir nuaustos iš plonos drobės. Kai kuriuose Įsruties apylinkių kaimuose <...> prijuostės panašios į margines, iš drobės arba tokios, kaip dabar aprašytos, suklostytos kaip jų marginės ir išaustos iš įvairiaspalvių vilnionių siūlų, kaip ir įprastinės vokiečių moterų prijuostės“⁹³. Iš šio aprašymo galima susidaryti įspūdį apie tuo metu prijuosčių gamybai naudotas medžiagas (linas, vilna) ir prijuosčių puošybą. Be to, matome, kad prijuosčių raštai buvo išgaunami įvairiomis technikomis: audimo, siuvinėjimo, spaudžiamąja⁹⁴ (marginimu spaudais ir trafaretais). Prijuosčių pažemė kartais buvo papuošiama ir mezginiais. Veikale „Prūsų lietuvis“ yra piešinys „Lietuvio valstiečio šeima“, vaizduojantis Ragainės apylinkės lietuvininkus, vyrą, moterį, merginą ir vaiką tradiciniais drabužiais. Šis svarbus ikonografinis šaltinis patvirtina, kad tuo metu moterys ir merginos ryšėjo gana siauras prijuostes⁹⁵.

Johannas Arnoldas Brandas 1702 m. paskelbtame „Kelionių“ aprašymų skyriuje „Lietuvių moterų apranga“, teikia žinių apie Rytų Prūsijos XVII a. antrosios pusės valstiečių drabužius⁹⁶. J. Brandas marginę [*Marginnē*]⁹⁷ vadina

⁹² Pasak T. Lepnerio, šiuos apdangalus moterys ir merginos „pačios nuaudžia iš suverptų vilnionių siūlų, nudažytų raudonai, mėlynai, baltai ir geltonai tam tikrais dryžiais, ir vadina juos marginėmis [*Marginnai*]“. Tos marginės yra „septynių uolekčių [apie 420–462 cm] ilgio ir šešių ketvirčių pločio [apie 120–140 cm – M. L.]. Vienas jų galas susiuvamas ir tada apsukamas apie juosmenį, o viršuje pritvirtinama <...> juosta“. Žr. Theodoras Lepneris, *Prūsų lietuvis*, parengė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011, p. 181–182. XIX a. viduryje dažniau pradėti segėti iš marginių audinio siūti sijonai (net keli iš karto). Pačiau žr. Irma Šidiškienė, „Lietuvininkų apranga XVII a.–XX a. pirmoje pusėje: tradicija ir retrospekcija“, in: *Lietuvininkų kraštas*, Kaunas: Litterae universitatis, 1995, p. 561.

⁹³ Theodoras Lepneris, op. cit., p. 181–182.

⁹⁴ Tekstilės marginimo būdas: audinio paviršius puošiamas spalvotu ornamentu, atspaustu rankomis nuo vienos ar kelių medžio lentų, varinių plokščių arba spec. mašinomis. Žr. *Dailės žodynas*, parengė Kultūros ir meno instituto Dailės istorijos skyrius, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 396.

⁹⁵ XX a. pradžios Fridricho Hotenrotho spalvotose autotipijose lietuvaiteš taip pat vaizduojamos siauromis prijuostėmis (sekama Theodoru Lepneriu) – „Lietuvaiteš iš Įsruties apylinkių ir lietuvis valstietis iš Tilžės“ (1902), „Lietuvaiteš iš Ragainės, lietuvis valstietis žiemos drabužiais“ (1902). Žr. Povilas Reklaitis, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai*, Brooklyn (N. Y.), 1964, Nr. 3 (168), kovas, p. 149–150, pav. 12, pav. 13.

⁹⁶ Johann Arnold von Brand, *Reysen durch die Marck Branderburg, Preussen, Churland, Liefeland etc.*, Wesel: Jacobs von Wesel, 1702 (Duisburg: Johannes Sass), p. 90–98. Pastaba: Vacio Miliaus straipsnyje

žiurstu [*Zurfztas*]⁹⁸ (vok. *Schürze*). Trys-ketrios plačios viena kitą dengiančios palos (dažniausiai austos iš margos ar raudonos, mėlynos, baltos vilnos) juosmens srityje užkišamos už diržo ar suveržiamos margomis savo darbo austomis juostomis. Priekyje ant marginės prisijuosiami keli žiurstai (vok. *Schürztücher*): vienas ilgesnis baltas (apačioje puoštas kiaurarašciu išsiuvinėtu ornamentu), o viršuje – trumpesnis⁹⁹.

XVIII a. vienas svarbesnių šaltinių apie Mažosios Lietuvos moterų drabužius yra Friedricho Samuelio Bocko veikalas „Rytų ir Vakarų Prūsijos karalystės ūkio istorijos tyrinėjimas“¹⁰⁰. Jis iliustruotas J. S. Probsto¹⁰¹ „lietuvės merginos“, „lietuvės nuotakos“ ir „jaunos lietuvės moters“ drabužių piešiniais¹⁰². Šie trys spalvotieji ofortai ypač vertingi prijuosčių dėvėjimo, jų raštų ir spalvų tyrimui. Viena piešinyje pavaizduota mergina, dėvinti šventadieniais drabužiais: balkšvos spalvos prijuostės apačia įmantriai išsiuvinėta gėlių puokštelėmis (žiedeliai – raudonos spalvos, smulkūs lapeliai – žalios). Lietuvininkė nuotaka – su aukšta aksomine kepuraite ir rūtų vainikėliu viršugalvyje. Jos apranga nedaug skiriasi nuo kituose piešiniuose vaizduojamų merginų, tačiau autorius pažymi, kad arčiausiai kūno esanti merginų prijuostė būna žalios spalvos, o būsimos nuotakos, norėdamos pasirodyti esančios sužadėtos, ją apsijuosia virš kitų. Pasak F. S. Bocko, Ragainės ir Tilžės apylinkių merginos eidamos į bažnyčią ant marginės prisijuosdavo nuo trijų iki šešių

„Mažosios Lietuvos lietuvininkų drabužių tyrinėjimai“, in: *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*: Mokslinės praktinės konferencijos medžiaga, 1987 m. gegužės 6–7 d., sudarė Vida Šatkauskienė, Teresė Jurkuvienė, Kaunas: Šviesa, 1989, yra klaidingai nurodyti Johann Arnold von Brand knygos skyriaus „Etliche Litthau[w]ische Sitten und Gebräuche“ puslapiai (nurodyta p. 61–69, o turi būti p. 90–98).

⁹⁷ Johann Arnold von Brand, *op. cit.*, p. 114.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 115.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 96. Internetinė prieiga: Johann Arnold von Brand, „Etliche Litthua[w]ische Sitten und Gebräuche“, in: *Digital Collections. Heinrich Heine Universität Düsseldorf*, [interaktyvus], 2010, [žiūrėta 2013-01-01], <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/titleinfo/2776040>.

¹⁰⁰ Friedrich Samuel Bock, *Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Bd. 1, Dessau: Buchhandlung der Gelehrten, 1782.

¹⁰¹ Apie J. S. Probst biografiją nėra žinių. Jis buvo raizytojas Dessau. Lietuvaiteis raizė pagal piešinius, atsiųstus jam iš Karaliaučiaus. Pgl. Povilas Reklaitis, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai*, Brooklyn (N.Y.), 1975, Nr. 7 (282–297), rugsėjis, p. 303.

¹⁰² Friedrich Samuel Bock, *op. cit.*, iliustracijos tarp 160 ir 161 p. Pastaba: Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje Vilniuje, Lituanistikos skyriuje (sign. C 782 vok. 1) saugomas šio veikalo pirmasis tomas, kuriame yra trys įklijos. Kiekviena įklia turi po vieną stambų (15,8 x 9,8 cm) spalvotą piešinį. Taip pat žr. Povilas Reklaitis, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai*: [mėnesinis kultūros žurnalas], Brooklyn (N.Y.), 1975, Nr. 7 (282–297), rugsėjis, p. 301–302, pav. 18–20.

prijuosčių. Viršutinioji prijuostė buvo itin puošni, siuvinėta pagal pačių pasirinktas spalvas ir piešinį¹⁰³.

Eduardo Gizevijaus piešiniuose ir paveiksluose perteikta XIX a. pradžios valstiečių šventadienių drabužių mada – lietuvės moterys prisijuosusios plačiomis prijuostėmis¹⁰⁴. 1867 m. po Mažąją Lietuvą keliavęs Otto Glagau aprašė savo kelionės įspūdžius, apibūdino moterų šventadienius drabužius. Lietuvininkų drabužiai jam atrodė perkrauti, pernelyg margi ir ryškūs, gal net ir neskoningi, tačiau paliekantys įsimenanti įspūdį. Pažymėtina, kad neslėpdamas susižavėjimo moterų drabužių savotiškumu, autorius įžvelgia sąsają su egzotiškųjų Rytų kraštais¹⁰⁵.

Apžvelgus istoriografiją matyti, kad ikonografiniai istoriniai duomenys apie šventadienes prijuostes šykštūs (daugiausia tyrinėjo vokiečiai ir tik Mažosios Lietuvos lietuvininkų aprangą). Todėl plačiausiai galime kalbėti apie XIX a. prijuostes, kadangi šiam laikotarpiui atstovaujama jau konkrečiais pavyzdžiais – gana gausiomis prijuosčių kolekcijomis muziejuose, ekspedicijų metu užfiksuotais įvairių Lietuvos etnografinių regionų tradicinės kaimo aprangos piešiniais ir aprašymais. Iš ikonografinių, rašytinių šaltinių žinome, kad tradicinės, iš XIX a. pavyzdžių pažįstamos kaimo moterų šventadienės prijuostės formuojasi XVII a., o archeologiniai šaltiniai leidžia rekonstruoti dar ankstesnio laikotarpio viršutinius drabužius ir jiems papuošti naudotus metalinius papuošalus¹⁰⁶. Muziejuose saugomos seniausios išlikusios prijuostės bei jų

¹⁰³ Angelė Vyšniauskaitė, „Jų apranga dvelkia grožiu“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius, 1989, Nr. 1, p. 28–30.

¹⁰⁴ Povilas Reklaitis, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai*, Brooklyn (N. Y.), 1964, Nr. 3 (168), kovas, p. 145–148, pav. 6–9; *Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17-2009 11 30*: Katalogas, Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos etnografijos muziejus, koncepcijos autoriai Olga Fišman, Birutė Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė, Vilnius–Sankt Peterburgas [i. e. Vilnius]: LNM, Vilnius: spaustuvė Sapnų sala, 2009, p. 125–126, p. 202–210, il. 94–102.

¹⁰⁵ Vacys Milius, „Mažosios Lietuvos lietuvininkų drabužių tyrinėjimai“, in: *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*: Mokslinės praktinės konferencijos medžiaga, 1987 m. gegužės 6–7 d., sudarė Vida Šatkauskienė, Teresė Jurkuvienė, Kaunas: Šviesa, 1989, p. 166.

¹⁰⁶ *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда* (ИЭАП), отв. ред. Маслова Гали Семеновна, Рига: Зинатне, 1986, p. 46. Archeologės, istorikės Reginos Volkaitės-Kulikauskienės tyrinėjimų duomenimis, nuo III–IV a. jau fiksuotos prijuostės ir jų puošyba (prijuosčių žemutinę dalį mėgta puošti žalvarinėmis įvijomis bei jų eilėmis). Archeologiniai šaltiniai leidžia rekonstruoti viršutinius drabužius, su kuriais mirusysis būdavo laidojamas. Šią galimybę suteikia gausūs žalvariniai papuošalai bei užsikonservavę prie papuošalų audinių fragmentai, kurie padeda nustatyti audinio kokybę, gamybos techniką, o kartais net spalvą. Sprendžiant iš atskirų audinių fragmentų, pagrindinės moterų drabužių

fragmentai tyrinėtojų paprastai datuojami XVIII a. pabaiga. Šio laikotarpio prijuostės pasižymi jau gana sudėtingais audimo būdais: atlasu, rinkimu, kaišymu (pietvakarių Lietuvoje). Būtent tai, kad didžioji tyrimo objekto dalis sukurta XIX a.–XX a. pradžioje, o XX a. pirmojoje pusėje šventadienė prijuostė įgavo naujų svarbių reikšmių Lietuvos kultūroje, ir lėmė disertacijos chronologiją.

1. 2. XIX a.–XX a. pr. Lietuvos etnografinių sričių prijuosčių tipologija

Antrajame skyriuje pirmiausia trumpai pristatoma prijuostės pavadinimų įvairovė, parodoma jų vartojimo tradicija, apibrėžiama prijuostės dėvėjimo pirminė paskirtis. Lietuvos etnografinėse srityse (Aukštaitijoje, Dzūkijoje, Suvalkijoje, Žemaitijoje, Klaipėdos krašte) paplitusios prijuostės apžvelgiamos chronologiškai, nuosekliai jas aptariant pagal puošybos būdus, jų meninę raišką (margintos spaudais bei trafaretais, siuvinėtos prijuostės plačiau aptariamoms kitame skyriuje).

Prijuostė 1961 m. Bostone išleistoje *Lietuvių enciklopedijoje* apibūdinama kaip „*drabužis, prisijuosiamas prie liemens*“¹⁰⁷. Prijuostės aprašą leidiniui parengė dailininkas, tautodailės rinkėjas ir propaguotojas Antanas Tamošaitis. Jame pažymima, kad „*lietuvių liaudies drabužių istorijoje prijuostė buvo dėvima be savo praktiškosios paskirties; ji ypač vertinama, kaip viena iš puošniausių*

dalys yra buvusios: marškiniai, sijonas ir prijuostė. Sijonams medžiagą audė iš lininių arba vilnonių siūlų. Tokie sijonai dažniausiai dėvėti kaip nesusiūtos keturkampės viena ant kitos užėinančios audinio palos, surauktos juosmens srityje ir suveržtos austine juosta. Svarbiausia prijuostės funkcija buvo pridengti nesusiūtą priekinę sijono dalį. R. Volkaitė-Kulikauskienė, tyrinėdama Lietuvoje Gintališkės (Plungės r.) ir Žvilių (Šilalės r.) kapinynų moterų kapus, kurie datuojami X–XI a., nustatė, kad prijuostės buvo siauros – 30–35 cm pločio. Viena prijuostė apačioje puošta 12 eilių žalvarinių įvijėlių, įautų protarpiais tarsi šachmatiniu raštu, kita papuošta kiek sudėtingiau – specialia juosta, primenačia tuo metu nešiotus apgalvius (ji buvo sudaryta iš 5 žalvarinių įvijų eilių, perskirtų siauromis skiriamosiomis plokštelėmis). Svarbu paminėti, kad prijuosčių žemutinė dalis abiejuose kraštuose kartais dekoruojama puošniais žalvariniais kabučiais, sudarytais iš trijų tarpusavyje sujungtų įvijėlių eilių, užbaigtų žvangučiais (tokia puošyba primena kutus). Žr. Regina Volkaitė-Kulikauskienė, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 8, p. 45. Archeologinius tyrinėjimus papildė vėlyvesni rašytiniai, ikonografiniai ir etnografiniai duomenys apie prijuostes.

¹⁰⁷ *Lietuvių enciklopedija*, t. XXIV, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961, p. 50.

drabužio dalių“¹⁰⁸. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje prijuostė apibrėžta kaip „buitinės arba dekoratyvinės paskirties drabužis, juosiamas iš priekio ant liemens“¹⁰⁹. Medžiagos apie prijuostės sinonimus aptikta Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne (LII ES), pagrindiniai duomenys surinkti Lietuvių kalbos instituto svetainėje, kurioje pateikiamas pataisytas *Lietuvių kalbos žodyno* (t. I–XX, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas (2005) (toliau – LKŽe)¹¹⁰. Reikia pastebėti, kad prijuostė buvo įvardijama tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės daiktavardžiais. Žinomi tokie prijuostės sinonimai kaip *kvaltukas*, *kvaltūkas* (brus. *xvapmyk*); *kvaltūgas*; *pajuostė*, *pajuostis*; *prijuostis*¹¹¹; *prijuostūvas*; *priejuostė*¹¹², *priejuostis*¹¹³; *priekaištė*; *priekinis*; *priekyštė*; *priešauktė*¹¹⁴; *prikištinis*; *prikištukas*; *prikištūvas*; *prikỹštė*, *prikỹstis*; *prỹkaištė*; *šiūrsas*, *šiūrsė*, *šiūrsis*¹¹⁵, *šiūrsūkas*; *šiūrstas* (vok. tarmiškai šoršt, šeršt); *šniūraičiukė*¹¹⁶; *žiursčiōkas*; *žiurkštas*, *žiurkštėlis*, *žiurkštužėlis*; *žiūrstas* (vok. *Schürze*), *žiurstėlis*, *žiurstūžis*¹¹⁷. Įdomu, kad *žerstūku*, *žerstūku*¹¹⁸

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 50. Aprašo gale nurodyta, kad remtasi tokiais leidiniais: Paulius Galaunė, *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930; Antanas Tamošaitis, „Prijuostės ir „žičkų“ rinkiniai“, in: *Sodžiaus menas*, t. 2, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1931; Antanas Tamošaitis, *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Sodžiaus menas*, t. 7–8, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1939; Wolfgang Bruhn und Max Tilke, *Das Kostümwerk. Eine Geschichte des Kostüms aller Zeiten und Völker vom Altertum bis zur Neuzeit*, Berlin: Verlag Ernst Wasmuth, 1941.

¹⁰⁹ „Prijuostė“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIX, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2011, p. 88. Aprašo gale nurodyta, kad remtasi tokiais leidiniais: Marija Mastonytė, „Lietuvių tradicinių prijuosčių tipizacija“, in: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971: Medžiaga konferencijai, skirtai 1970 ir 1971 metų archeologinių ir etnografinių ekspedicijų rezultatams apsarstyti*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1972; Stasė Bernotienė, *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.*, Vilnius: Mintis, 1974.

¹¹⁰ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, 1941–2002: elektroninis variantas (toliau – LKŽe), redaktorių kolegija: vyr. redaktorė Gertrūda Naktinienė, Jonas Paulauskas [ir kt.], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, [interaktyvus], 2005, [žiūrėta 2013-04-05], <http://www.lkz.lt/>.

¹¹¹ Buv. Karaliaučiaus archyvo rankraštinis (vadinamas A. Kriauzės) vokiškai lietuviškas XVII amž. žodynas, Msc. 83, autorius nežinomas, p. 466, in: *LKŽe*.

¹¹² [Vėjas priejuostę perdėmui vėduoja]. Žr. T. Linkis [T. Žičkus], „Byrutė“, in: *Auszra: Laikraštis išleidžiamas Lietuvos milėtoju, redaktorių Jonas Basanavičius, Ragainė* [s. n.], 1885, Nr. 2–3, p. 44.

¹¹³ *LKŽe*: priejuostis; Aknysta, Latvija.

¹¹⁴ Apranga II: Prijuostės. Prijuostės kuršiški terminai. Pateikėja Henretė Sakutienė, gyv. Preiloje, Kuršių Neringoje, užrašė Vacys Milius, 1956 m., in: *Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas* (toliau – LII ES), 56 (14).

¹¹⁵ Pas Kuršių Neringos ir Rusnės žvejus. Laidotuvės – „Šermenys“. Pateikėjas Augustas Dėvilaitis, g. 1897. Šyškrantės k., Šilutės r. Užrašė Angelė Vyšniauskaitė, 1956 07 24, in: *LII ES* 60, l. 49.

¹¹⁶ *Zanavykų šnektos žodynas* (toliau – ŽŠŽ), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, t. 3, p. 321.

¹¹⁷ *kvaltukas* (Šakyna, Šiaulių r.), *kvaltūkas* (Rokiškis; Dusetos, Zarasų r.; Kvėdarna, Šilalės r.), *kvaltūgas* (Mosėdis, Skuodo r.; Bibeliškių k., Skuodo r.; Kelmė; Rietavas, Plungės r.; Kvėdarna, Šilalės t.; Kuliai, Plungės r.), *pajuostė* (Miroslavas, Alytaus r.; Leipalingis, Lazdijų r.; Kareivionių k., Veisiejų r.), *pajuostis*, *prijuostūvas*, *priejuostis* (Aknysta, Latvija), *priekaištė* (Lazdijai), *priekinis* (Kvetkai, Biržų r.),

buvo vadinami naminės medžiagos sijonai. Gudijos šiaurėje lietuvės prijuostę vadino *ažuraišu*¹¹⁹. Taigi prijuostės pavadinimų įvairovė atskleidžia sudėtingą naudosenos ir tradicijos raidą. Sutinkame šiuos prijuostės sinonimus: Aukštaitijoje – *kvaltukas, kvartūkas, pajuostė, priekinis, prikištinis, prikištukas, prikištuvus, žiurstas*; Dzūkijoje – *kvaltukas, pajuostė, priekaištė, prikyštė, prikyštis, žiurkštas, žiurstas*; Suvalkijoje – *priekyštė, prikyštė, prikyštis, šniūraičiukė, žiukštas, žiurkštas, žiurstas*; Žemaitijoje – *prikištinis, kvartukas, kvartūkas, kvartūgas, šiuršas, šiuršė, šiuršis, šiuršukas, žiurstas*; Klaipėdos krašte – *priešauktė, šiuršė, šiuršis, šiurštas, žiurstas*. Matyti, kad visuose etnografiniuose regionuose prijuostę mėgta vadinta *žiurstu*, ypač Dzūkijoje ir Suvalkijoje. Klaipėdos krašte užfiksuotas kuršiškas prijuostės įvardijimas *šiuršis, šiuršė*. Kaip matyti iš *Lietuvių kalbos žodyne* pateiktų pavyzdžių, Suvalkijoje prieliemens *prikyštė* prisikišdavo¹²⁰, prisirišdavo¹²¹, o *priekyštė* persijuosdavo¹²²; Dzūkijoje *prikyštė* irgi prisikišdavo¹²³; Aukštaitijoje *pajuostę* prisisupdavo¹²⁴; Žemaitijoje *kvartūgą* prijuosdavo¹²⁵, prisinerdavo¹²⁶, o *kvartūką* prisinerdavo¹²⁷ arba susijuosdavo¹²⁸. Palygindami LII ES rankraštyno duomenis, taip pat muziejinių šventadienių prijuosčių eksponatų metrikas, matome, kad norėdamos pabrėžti raštą suvalkietės prijuostes dar vadindavo „didžkvietkais“ *žiurstais* (iškaišytais didelių gėlių – „kvietkų“ (*brus.* кветка), dažniausiai tulpių / lelijų

priekyštė (Kalvarija, Marijampolės r.), *prikištinis* (Linkuva, Pakruojo r.), *prikištukas* (Joniškis, Smilgiai, Panevėžio r.; Salamiestis, Kupiškio r.), *prikištuvus* (Švenčionys; Alizava, Kupiškio r.; Dusetos, Zarasų r.), *prikyštė* (Gižai, Vilkaviškio r.; Miroslavas, Alytaus r.; Raseiniai; Lazdijai; Betygala, Raseinių r.), *šiuršas* (Tauragė; Gaurė, Tauragės r.; Vainutas, Šilutės r.; Skaudvilė, Tauragės r.; Žvingiai, Šilalės r.), *šiuršė* (Judrėnai, Klaipėdos r.; Mingės k., Šilutės r.), *šiuršis* (Salantai, Kretingos r.; Mosėdis, Skuodo r.), *žiurkštas* (Liudvinavas, Marijampolės r.; Vištytis, Vilkaviškio r.; Vilkaviškis; Gražiškiai, Vilkaviškio r.; Kunigiškių k., Vilkaviškio r.; Druskininkai), *žiurstas* (Tilžė (dabar Sovetskas, Kaliningrado sr., Rusija); Rusnė, Šilutės r.; Kudirkos Naumiestis, Šakių r.; Panemunis, Rokiškio r.; Seirijai, Lazdijų r.; Vilkaviškis; Marijampolė; Eržvilka, Jurbarko r.; Višakio Rūda, Marijampolės r.). Žr. LKŽe.

¹¹⁸ LKŽe: *žerstūkas*; Jiezno r.; Rumšiškės, Kaišiadorių r.

¹¹⁹ Apranga II: Prijuostės. Pateikėja U. Kuciūnienė (g. 1884 m.), gyv. Vidžių apyl., Breslaujos r., Vitebsko sr., užrašė Angelė Vyšniauskaitė, 1956 m. birželio mėn., in: *LII ES* 44 (28).

¹²⁰ LKŽe: *prikyštė*; Marijampolė.

¹²¹ LKŽe: *prikyštė*; Bagotoji (Bagotšilis), Marijampolės r.

¹²² LKŽe: *priekyštė*; Juozas Baltušis (1909–1991), jo raštai.

¹²³ LKŽe: *prikyštė*; Lazdijai.

¹²⁴ LKŽe: *pajuostė*; Pūsnė, Molėtų r.

¹²⁵ LKŽe: *kvartūgas*; Kuliai, Plungės r.

¹²⁶ LKŽe: *kvartūgas*; Rietavas, Plungės r.; Kvėdarna, Šilalės r.

¹²⁷ LKŽe: *kvartūkas*; Kvėdarna, Šilalės r.

¹²⁸ LKŽe: *kvartūkas*; Upyna, Šilalės r.

motyvais), tulpiniais (vyrauja tulpiniai raštai); dzūkės – „didžialapėmis“, lapinėmis (gėlėtos, fabrikinio audinio (šilko arba kašmyro), jas išigydavo tik turtingesnės valstietės), strikinėmis (išaustos strykais, skersai dryžuotos), žemaitės – lapiniu (gėlėtu) *kvaltūgu*, štripuotu arba drūžėtu *žiurstu* (išilgai ar skersai dryžuotu), žičkiniu *kvaltūgu* (žičkais atastu). Puošnumo prijuostei suteikia ne tik plonas audinys, dekoratyvūs ornamentai ar spalviniai deriniai, bet ir jos apatinio krašto užbaigimas (pavyzdžiui, ažūriniai nėriniai). XIX a. tradiciniams lietuvių moterų drabužiams puošti naudotos kelios nėrinių rūšys (pintiniai, mazgytiniai), turėjusios pynimo technikos ypatumų. Visuose regionuose buvo paplitę pintiniai nėriniai, kurie neriama balana perpinant ant rėmelio įtemptus siūlus. Nėrinius mėgta pinti ir ant velenėlio, naudojant šeiveles, ant kurių vyniojami siūlai. Išilginis nėrinys išpinamas ant minkšto pagrindo adatėlėmis pasižymėjus rašto kontūrus. Jais dažniausiai buvo puošiamos prijuosčių pažemės, taip pat drobulių, nuometų kraštai. Kitokia pynimo technika pagaminti pinikai, pavyzdžiui, rankomis supinti iš paliktų audinio gale metmenų (kartais užbaigtų kuteliais), prijuostėse rečiau aptinkami. XIX ir XX a. sandūroje tekstilės pramonėje imta plačiai gaminti nebrangius pramoninius pinikus. Jie stebino kokybe ir panašumu į rankomis atliktuosius, taigi valstietės vis dažniau pirkto fabrikinius nėrinius. Taip pamažu namie nustota gaminti pintinius pinikus. *Lietuvių kalbos žodyne* randame nuorodą apie pinikų reikšmės vartojimą: Žemaitijoje pinikai, nėriniai buvo vadinami *krūzais* (vok. *Krause*)¹²⁹, o Suvalkijoje – *krūzais* vadintas klostėtas apsiuvas arba prijuostės apačioje ypatingu raukimu (snapeliais) pridurtas tos pačios medžiagos audinys¹³⁰. Pavyzdžiui, Aukštaitijoje *kvalbonais* buvo vadinami pinikai, nėriniai¹³¹, o Dzūkijoje *kvalbonais*, *falbonais*, *falbonėliais* (brus. *хвальбуоны*), taip pat *pridurku* buvo vadinami prijuosčių pakraščiuose pagražinimui prisiuvami raukčiai, klostelės [žr. VI priedo kat. 7, 21]. Tokie *falbonėliai* dažniausiai būdavo smulkiai arba stambiai *kvolduoti* – klostuoti, klostyti, raukti¹³² [žr. VI priedo kat.

¹²⁹ LKŽe: *krūzai*; Viduklė, Raseinių r.; Upyna, Šilalės r.

¹³⁰ LKŽe: *krūzai*; Marijampolė; Višakio Rūda, Marijampolės r.

¹³¹ LKŽe: *kvalbonas*; Bagaslaviškis, Širvintų r.

¹³² LKŽe: *kvolduota*; Liškiava, Varėnos r.

9, 10, 11, 14]. Beje, panaši *pridurko* reikšmė (pridūrimas, prailginimas) sutinkama Žemaitijoje: „*nenešioja mergė kvartūgo, kam su pridurku*“¹³³.

Pagal dėvėjimo paskirtį XIX a.–XX a. pradžios prijuostės skirstomos į šventadienes ir kasdienes. Iki XX a. pradžios tiek šventadienė, tiek kasdienė prijuostė tradiciškai pridengdavo viršutinį sijoną. Viena pirminių, gana buitinių funkcijų buvo pridengti sijono spragą, kuri susidarydavo susegant juosmenį ar surišant jį pailgintais raišteliais. Marija Mastonytė, remdamasi sukaupta empirine medžiaga, pastebėjo, kad dažnai taupumo dėlei priekinė sijono pala, esanti po prijuoste, nuo pusės priduriama visai kitos senesnės arba prastesnės medžiagos. Autorė atkreipė dėmesį, kad ši kombinacija, matyt, turi senas tradicijas. Ir pateikė duomenų apie panašaus sijono pasiuvimą, minimą 1769 m. Alytaus magdeburgijos aktų ir įrašų knygoje¹³⁴. Kad tradicinės lietuvių prijuostės pridengdavo iš blogesnės medžiagos pasiūtą priekinę sijono palą, užsimena ir Kazimierz Auffszlagas savo straipsnyje „Ozdobne zapaski litewskie“, publikuotame 1929 metais.¹³⁵ Užsienio muziejuose (MEK, МДБК, НХМ РБ) disertacijos autorės peržiūrėti etnografinės tekstilės eksponatai patvirtina, kad panašūs sijonai buvo dėvėti ir kaimyninėse šalyse (Baltarusijoje, Lenkijoje).

XX a. 8-ajame dešimtmetyje etnografė Stasė Bernotienė apibūdino XIX a.–XX a. pradžios prijuosčių lokalinius dėvėjimo ypatumus ir, atsižvelgdama į aprangos stiliaus pakitimus, pastebėjo, kad XX a. viduryje šventadienes prijuostes prisijuosdavo tik nedaugelyje vietų, dažniausiai pietryčių Lietuvoje¹³⁶. Kasdienės prijuostės, ryšimos prie darbo (kad mažiau teptųsi sijonas), išliko, tik pasikeitė jų medžiaga, dydis, forma¹³⁷. Derėtų pažymėti, kad kasdienės prijuostės savo išvaizda daug paprastesnės už šventadienes. XIX a.–XX a. pradžioje buvo audžiamos dvinytės (baltos, languotos, dryžuotos) ir keturnytės (dažniausiai

¹³³ LKŽe: *pridurkas*; Žemaičių Kalvarija, Plungės r.

¹³⁴ Marija Mastonytė, „Dzūkijos moterų drabužiai XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 178. Panašūs XIX a. sijonai (su nuo pusės pridurta medžiaga priekyje) dėvėti ir kaimyninėse šalyse, jų pavyzdžių saugoma Baltarusijos ir Lenkijos muziejuose.

¹³⁵ Kazimierz Auffszlag, „Ozdobne Zapaski Litewskie“, in: *Ziemia: Dwutygodnik Krajoznawczy Ilustrowany*, Warsaw: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, 1929, Nr. 15–16, p. 236.

¹³⁶ Stasė Bernotienė, *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.*, Vilnius: Mintis, 1974, p. IX.

¹³⁷ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išeiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007, p. 7.

nedideliais langeliais ar dryželiais) iš pakulinių, pašukinių, rečiau lininių siūlų. XIX a. lietuvių šventadienė prijuostė būdavo gana plati, dažniausiai stačiakampė, raukta ties liemeniu, vyravo baltos lininės prijuostės. Kiekvienas regionas išsiskyrė savitais prijuosčių ornamentais. Lietuvos etnografinėse srityse (Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos, Žemaitijos, Klaipėdos krašto) paplitusios prijuostės pristatomos pagal prijuosčių puošybos būdus (margintos spaudais bei trafaretais, siuvinėtos prijuostės plačiau bus aptartos kitame skyriuje). Svarbu atkreipti dėmesį, kad nevienodos buvo ir to paties regiono atskirų vietovių prijuostės. Pavyzdžiui, Suvalkijoje skyrėsi kapsių ir zanavykių, Dzūkijoje – šiaurinių ir Užnemunės dzūkių, Žemaitijoje – šiaurinių ir pietinių žemaičių prijuostės.

Aukštaičių prijuostės

Aukštaitijoje dėvėtos baltos (dvinytės, keturnytės, šešianytės, aštuonnytės diminės¹³⁸ ir damastinės¹³⁹) prijuostės, kurių apačią puošė atlasiniu¹⁴⁰ bei rinktiniu¹⁴¹ audimu įauti raudoni arba raudoni ir mėlyni ruoželiai. XIX a. viduryje Aukštaitijoje būdinga prijuosčių puošyba: 1) apačioje įauta raudona arba raudona ir mėlyna geometrinių ornamento juosta, arba skersinių ruoželių grupė (tuo pačiu raštu, kaip ir visa prijuostė – dvinytai, diminiais langučiais,

¹³⁸ *Dimas (pluoštinis audimas) – audimo technika; audžiama iš dviejų grupių ataudų. Viena ataudų grupė, susipynusi su metmenimis, sudaro drobinio pynimo foną, o kita ataudų grupė, dažnai besiskirianti spalva, ilgesniais pluošteliais formuoja ornamentą, sudarytą iš nesupintų stačiakampių pluoštelių. Šia technika buvo audžiamos ir lovatiesės, liaudies drabužiuose ji derinta su kitokiais pynimais. Žr. Terminų žodynelis, in: Teresė Jurkuvienė, Lietuvių tautinis kostiumas, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 244.*

¹³⁹ *Damastas – dvipusis lininis, medvilninis, šilkinis, retkarčiais vilnonis audinys, kurio raštą sudaro besikaitaliojančių glotnių blizgančių ir matinių dalių piešinys. Damastas dažniausiai būna vienspalvis, rečiau dviejų ar daugiau spalvų. Lietuvoje valstiečiai XIX a. iš pramoninio damasto siūdavo liemenes ir kai kuriuos kitus išėginius drabužius. XIX a. palyginti paprastų geometrinių raštų lininį damastą audė ir pačios valstietės. Senesnėje lietuvių literatūroje tokiu būdu austi audiniai – prijuostės, drobulės, staltiesės ir kt. – dažniausiai vadinti servetinėmis. Žr. Terminų žodynelis, op. cit., p. 244.*

¹⁴⁰ *Atlasas – tankus šilkinis, lininis, medvilninis, vilnonis ar dar kitokio pluošto audinys, kurio viena pusė glotni, kartais blizganti, o kita šiurkštesnė matinė. XIX a. lietuvių liaudies audiniuose naudotas tikrasis (penkios ir daugiau nyčių) ir netikrasis (keturios nytytės) atlasinis siūlų pynimas. Žr. Terminų žodynelis, op. cit., p. 244.*

¹⁴¹ *Rinkimas – audinio dekoravimo būdas, kai raštas išrenkamas iš papildomų, dažniausiai kitos spalvos siūlų, kurie tiesiasi per visą audinio plotą (kai raštas renkamas iš ataudų) arba ilgį (kai raštas renkamas iš metmenų). Žr. Terminų žodynelis, op. cit., p. 245.*

atlasiniu ar rinktiniu audimu) [I priedo kat. 2; V priedo kat. 126, 128–129]; 2) pažemė paprastai puošta baltais pinikais; jų kraštuose ar per vidurį buvo įpinami siauri raudoni arba raudoni ir mėlyni ruoželiai, geometrinių formų motyvai [I priedo kat. 1; II priedo kat. 9; V priedo kat. 125, 131]. Taip pat mėgti austiniai kuteliai, kuriuose dažniausiai ritmiškai kartojasi 1–2 cm pločio laiptuoti arba tiesūs dviejų–trijų spalvų (balti ir raudoni arba balti, raudoni ir mėlyni) ruoželiai. Retai aptinkama vienos spalvos (raudonos) kutelių [V priedo kat. 130].

Paminėtina, kad rytų aukštaičių išėiginės baltos lininės prijuostės, apačioje puoštos įaustais raudonų žičkų raštais, gana artimos daliai baltarusių prijuosčių. Siejantis bruožas – itin paplitęs baltos spalvos naudojimas [1 il.]. Tačiau aukštaičių prijuostėse dominuoja baltas dugnas ir kompozicijos su pakraščio raštu. Tuo tarpu baltarusių prijuostėse dažniausiai sutinkamas į viršų siaurėjančių juostų ornamentas, baltame dugne įaudžiant siaurus ar platesnius žičkų ruoželius nuo prijuostės apačios iki pat viršaus¹⁴² [2 il.].

XIX a. antrojoje pusėje Kupiškio, Rokiškio rajonuose, be baltų prijuosčių, dėvėtos ir raudono gėlėto kašmyro prijuostės. Kupiškio etnografijos muziejuje saugoma panašių, XIX a. pirmojoje–XIX a. antrojoje pusėje Kupiškio valsčiuje (Panevėžio aps.) dėvėtų prijuosčių¹⁴³. Pavyzdžiui, raudona kašmyrinė prijuostė, apačioje apsiūta margais pirktiniais kuteliais¹⁴⁴, raudono kašmyro prijuostė su raudonais ir žaliais vilnoniais kuteliais apačioje¹⁴⁵, raudono damasto prijuostė, tiulyje vilnoniais siūlais išsiuvinėtais pažemiais¹⁴⁶, raudona kašmyrinė prijuostė¹⁴⁷. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje didžiąją audinių dalį kaimo moterys išsiasdavo pačios, tačiau Kupiškio apylinkių turtingesnės valstietės pirkdavo brangių ir spalvingų fabrikinių audinių. Dažniausiai siūtos prijuostės iš ryškiai margintos plonos fabrikinės vilnos. Tokių prijuosčių pažemę ir dalį šonų mėgta papuošti kuteliais, apsiūti juodais arba spalvotais kaspinėliais.

¹⁴² *Этнаграфія Беларусі*, Беларуская савецкая энцыклапедыя, Мінск, 1989, p. 509.

¹⁴³ Irena Regina Merkienė, „Seserų Glemžaičių lietuviškų drabužių kolekcija Kupiškio muziejuje“, in: *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*: Lokalinė monografija, sudarytoja Aušra Jonušytė, Kupiškis: Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 583.

¹⁴⁴ Prijuostė (KEMIK, Nr. 176) dėvėta apie 1840 m. Dauderytės-Šlapelienės motinos, gyv. Rakučių k.

¹⁴⁵ Prijuostė (KEMIK, Nr. 178a 32) dėvėta apie 1870 m. A. Zuoženės motinos, gyv. Račiupėnuose.

¹⁴⁶ Prijuostė (KEMIK, Nr. 183) dėvėta XIX a. pirmojoje pusėje, gauta iš Uršulės Gudienės, gyv. Papilių k.

¹⁴⁷ Prijuostė (KEMIK, Nr. 202) dėvėta apie 1860 m. E. Jakšienės močiutės, gyv. Svidenių k.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje aukštaitės dėvėjo kur kas siauresnes prijuostes, dažniausiai pasiūtas iš namuose austo balto lininio dvinyčio audinio. Jų apatinį kraštą vietoje pinikų ar smulkių austinių kutelių imta puošti baltais mezginiais. Kartais skersai prijuostės buvo įsiuvas antras mezginių ruožas (nuo pažemių 10–20 cm). Taip pat prijuostes siūdavo iš baltų raštuotų fabrikinio medvilninių audinių¹⁴⁸ [I priedo kat. 3]. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Kupiškio, Rokiškio rajonuose žinomos ir tamsaus, dažniausiai juodo dugno vilnonės prijuostės, kurių apačia siuvinėta raudonomis, žaliomis, oranžinėmis, mėlynomis stilizuotų formų gėlytėmis. Šios rūšies siuvinėtos prijuostės panašios į dzūkių ir suvalkiečių šventadienes prijuostes, dekoruotas siuvinėtais augaliniais ornamentais. Reikia pastebėti, kad aukštaičių prijuosčių pažemėse siuvinėtas ruožas – siauras, o gėlytės labai smulkios. Siuvinėtų prijuosčių puošybai įtakos turėjo naujos mados, kurios valstietes pasiekdavusios per vietinių dvarininkų bei miestiečių apdarus, liturginių rūbų siuvinėjimo dirbtuves, platinamus siuvinėjimo raštų pavyzdžius ir pan. (plačiau žr. šios dalies 1.3.3 skyriuje).

Dzūkių prijuostės

Seniausios dzūkių prijuostės – languotos baltai ir raudonai arba baltai ir mėlynai. Pagal išlikusius pavyzdžius, Šiaurinėje Dzūkijos dalyje prie seniausių šventadienių prijuosčių galima priskirti baltas linines dvinytes, keturnytes, šešianytes ir aštuonnytes (damastines). Jų apačioje įauti raudoni arba raudoni ir mėlyni ruoželiai, o pažemės dažniausiai puoštos prisiūtais plačiais nėriniais, pintais ant velenėlio [V priedo kat. 124]. Tokio tipo prijuostės labai panašios į aukštaičių.

XIX a. viduryje pietų Dzūkijoje (apie Lazdijus, Veisiejus) austos raudono, violetinio dvinyčio dugno prijuostės, smulkiai sulanguotos ar sudryžuotos šviesiais ruoželiais. Dažnai prijuostės dugne lygiais tarpais įausdavo siaurų

¹⁴⁸ Stasė Bernotienė, „Valstiečių prijuosčių spalvos“, in: *Spalva lietuvių liaudies mene*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 63.

keturnyčių dimų ruoželių ar jų grupių (raudonų, geltonų, violetinių spalvų). Neretai apačioje smulkių langučių ar siaurų ruoželių raštas sutankinamas. Ir / arba vilnoniais ar skaistgijų siūlais žaliais, raudonais, geltonais, baltais, mėlynais, rožiniais) iškaišoma langučių, trikampių, rombų eilė [VI priedo kat. 8¹⁴⁹]. Pažemes kartais pagražindavo baltais arba juodais fabrikiniais mezginiais.

XIX a. antroje pusėje austos tamsesnio dugno (žalio, rudo, vyšninio, violetinio, rečiau juodo ar mėlyno) prijuostės. Jos smulkiai sulanguotos ar sudryžuotos šviesesniais už dugną ruoželiais. Tokių prijuosčių apačią paryškindavo spalvingu raštu: iškaišydavo smulkius geometrinius ar stilizuotus augalinius ornamentus (pavyzdžiui, gėles vazonėlyje), taip pat įausdavo keturnyčiais dimais (smulkių langelių raštu) įvairiaspalvių (žalių, raudonų, mėlynų, geltonų, violetinių, rožinių) skaistgijų ruoželių. Prie pažemės kartais prisiūdavo balsvus austinius kutelius arba juodus fabrikinius medvilninių ar vilninių siūlų mezginius – *abriedukus* [VI priedo kat. 2, 3, 5].

Dzūkių prijuosčių meninės formos raida rodo, kad pačios sudėtingiausios prijuostės austos panemunių dzūkių. Remiantis tyrinėtojų surinktais duomenimis, matyti, kad panemunių dzūkėms būdingos skersadryžės prijuostės¹⁵⁰. Tokiose prijuostėse vyrauja viena dugno spalva (žalia, vyšninė, violetinė, mėlyna, raudona), nors pasitaiko ir dviejų spalvų derinių (rasaliniai ir violetiniai, rasaliniai ir žali) [V priedo kat. 89]. Skersadryžių prijuosčių platieji ruožai dažniausiai austi vienspalviai, o siauri įvairiaspalviai ruoželiai austi dvynytai bei keturnyčiais dimais smulkių langučių ar katpėdėlių raštu [V priedo kat. 55, 57,

¹⁴⁹ Prijuostę AKM GEK792, „d“ E601 dėvėjo P. Ptakauskaitė-Navickienė, gyv. Jovaišių k. (Lazdijų r., Leipalingio apyl.). Vėliau ja pasipuošdavo duktė Albina Navickaitė-Šoliūnienė (Albinos Navickaitės ir jos motinos pavardė, gyvenimo vieta patikslinta pagal 1925 m. Leipalingio Romos katalikų bažnyčios santuokos metrikų knygą). Prieš išteikant ir išvykstant gyventi į Savanorių k. (Lazdijų r., Leipalingio apyl.), 1923 m. A. Navickaitė pati pasisiuvo tautinį kostiumą: kikišką (liemenę), baltos lininės drobės trumpus marškinius – „*tuo metu buvusi tokia mada*“ ir sijoną iš Kaune pirktos vilnonio fabrikinės gamybos audinio. Audinio 1 metras tuo metu kainavo apie 8 litus. AKM GEK yra prierašas, kuriame nurodyta, kad „*tautinis kostiumas siūtas išeigai: bažnyčion, vestuvėn, vakarėliuosna, daugiausia nešiotas sėkmadieniais. Jį Albina Šoliūnienė dažnai skolindavo. Kikiškėlis ir prijuostė* [VI priedo kat. 8] *buvo keičiami kitais: kikiškėlis – labai dažnai juodu kikiškėliu, užvarstomu pro kilpeles virvele, prijuostė – juoda prijuoste* [VI priedo kat. 9]. *Kai 1925 metais tokia apranga imta vadinti lenkiška, nustojo nešioti juodą kikiškėlį ir juodą sijoną* [prijuostė – M. L.]“. Ši informacija suteikia duomenų apie tuo laikmečiu vyravusias kaimo mados tendencijas ir nuotaikas. Įvardinta, kad viena iš priežasčių, kodėl prie tautinio kostiumo nustota dėvėti puošnią siuvinėtą prijuostę, buvo pernelyg artimos jos sąsajos su lenkiškėmis.

¹⁵⁰ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išeiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, p. 10–11; Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, p. 137.

74, 102, 105, 106, 109, 113]. Kartais plačiuose ruožuose iškaišomos saulutės, smulkių lelijėlių raštas [V priedo kat. 119]. Šios panemunių dzūkių prijuostės labai panašios į suvalkiečių (kapsių). Stasės Bernotienės teigimu, panašios skersadryžės prijuostės buvo audžiamos Gervėčių, Pelesos bei jų prieigose esančiuose kaimuose (dab. Baltarusija), taip pat Seinų, Punsko apylinkėse (dab. Lenkija) [V priedo kat. 87, 98]¹⁵¹.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Panemuniuose pasirodė tamsaus dugno prijuosčių, apačioje siuvinėtų ryškiaspalvėmis gėlių girliandomis [žr. VI priedo kat. 9–23]. Jų meninę raišką nulėmė miesto kultūros įtaka (plačiau nagrinėjama šios dalies 1.3.3 skyriuje).

Prie vėlyvųjų dzūkių prijuosčių pavyzdžių reikia priskirti į apačią platėjančias (pridurta šonuose) vienspalves arba neryškiai išilgai dryžuotas prijuostes, siūtas iš fabrikinio audinio (šilkinio, vilnonio, medvilninio). Tokios rūšies prijuosčių pažemė dažniausiai puošta 10–15 cm pločio to paties audinio smulkiai klostyta juosta [VI priedo kat. 24–28].

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Valkininkų, Trakų, Vievio, Vilniaus apylinkėse dėvėtos baltos medvilnės prijuostės. Jos buvo siuvamos iš plono fabrikinio audinio, platėjančios (pridurta šonuose), puoštos kiauraraščiu siuvinėta balto medvilninio audinio juosta (*haftu*¹⁵²). Itin dailiai užbaigiamas prijuostės juosmuo, kuris šonuose dar būdavo prailgintas pažemes siekiančiais raišteliais. Platėjantys galai puošti geometrinio ir stilizuoto augalinio ornamento *haftu*. Tokio tipo baltos prijuostės buvo dėvimos Varėnos [VI priedo kat. 29–30], taip pat Pelesos, Gervėčių (dab. Baltarusija) apylinkėse.

Apibendrinant reikia pastebėti, kad Dzūkijoje austos prijuostės pasižymi languoto, dryžuoto ornamento variantiškumu ir spalvinių derinių gausa, o įvairių Dzūkijos vietų prijuostės turi pastebimų skirtumų. Šiaurinėje dalyje dėvėtos

¹⁵¹ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, p. 10.

¹⁵² „Haftas (haft lenk. siuvinėjimas), kaip fabrikinį gaminį įvardijantis žodis, Lietuvos kaimuose neprisigijo, bet miestų ir miestelių krautuvėse pardavinėjo haftą – kiauraraščiu siuvinėtą balto medvilninio audinio juostą (3–25 cm), skirtą drabužių apdailai; pardavinėtas ritinėliais arba atkerpant jo tiek, kiek pageidavo pirkėjas. Kaimuose haftas virto aptu, net aptuku ir įgijo platesnę reikšmę – moterys aptavojo drabužių, tarp jų, žinoma, ir prijuosčių, pakraščius ne tik siuvinėdamos, bet ir megzdamos „aptukus“. tuo pačiu žodžiu kai kuriose vietovėse vadino vąšeliu nertus mezginius“, žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, p. 12.

baltos damastinės (su apačioje įaustais raudonais ir mėlynais ruoželiais, pažemėje užbaigiamos pinikais) prijuostės, panašios į aukštaičių. Pastebėtina, kad XIX a. paskutiniame ketvirtyje smulkiai languotos prijuostės tamsėja (paplitusios visoje Dzūkijoje). Pietinėje Dzūkijos dalyje ir Panemuniuose (maždaug iki Prienų) dėvėtos kaišytinės prijuostės. XIX a. pabaigoje dzūkės, kaip ir suvalkietės (kapsės), mėgo prijuosčių pažemes iškaišyti smulkių geometrinių motyvų eile. Panašūs ornamento komponavimo principai atsiskleidžia tiek panemunių dzūkių, tiek suvalkiečių siuvinėtų prijuosčių puošyboje.

Reikia atkreipti dėmesį, kad Dzūkijoje prijuostės išliko žymiai ilgiau nei kituose etnografiniuose regionuose. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje prijuostės rišosi prie vėlyvojo kostiumo (į apačią plătėjančio sijono¹⁵³ bei švarkelio). Merkinės apylinkėse prijuostės ryšėtos išėigai į bažnyčią maždaug iki XX a. 2–3-iojo dešimtmečio. XX a. pirmojoje pusėje Marcinkonių, Varėnos apylinkėse šventadienės prijuostės (*kvaltukai*) buvo tik baltos, fabrikinio audinio, apačioje puoštos *haftais* arba vąšėliu nertais mezginiais. Tokios prijuostės pagyvenusių moterų buvo dėvimos net iki XX a. 4-ojo dešimtmečio. Šventadienės prijuostės dėvėjimo tradicijos palaikymas ir puoselėjimas neabejotinai turėjo įtakos *prijuostėlės* funkcijų išsaugojimui kaimo kultūroje (prijuostėlės vaidmuo liaudiškojo pamaldumo praktikoje plačiau nagrinėjamas II dalies 2. 5 skyriuje).

Suvalkiečių (kapsių ir zanavykių) prijuostės

Suvalkijoje ryškiausia ir sudėtingiausia šventadienio suvalkietės kostiumo dalis buvo prijuostė. Prijuosčių audinių kompozicija, o kartais ir pasiuvimu zanavykės skyrėsi nuo kapsių. Iki XIX a. pabaigos zanavykės dažniausiai grupodavo raštus išilgai prijuostės einančiomis juostomis. Kapsės ornamentus grupavo spalvotomis skersinėmis juostomis, anksčiau atsisakė kaišyto ornamento eiles atskiriančių dryžių.

¹⁵³ Tradiciškai sijonas buvo siuvas iš tiesių palų. XIX a. pab.–XX a. pr., keičiantis madai, sijonus pradėta kirpti į „klynus“. Šios rūšies sijonai užpakalyje buvo raukiami ir klostomi priešpriešinėmis klostėmis, dažnai apačioje puošti šilko ir aksomo apvadais.

XIX a. pirmosios pusės zanavykių prijuostės panašios į žemaičių ir klaipėdiečių. Seniausios zanavykių prijuostės yra balto lininio dugno su išilgai įaustomis raudonų arba raudonų ir mėlynų rinktinių geometrinių ir stilizuotų augalinių ornamentų juostomis. Jos artimos to paties laikotarpio klaipėdiškių prijuostėms ir, matyt, taip pat sekė madingais XVIII a. šilko audiniais¹⁵⁴. Skirtingai nuo žemaičių ir klaipėdiečių, zanavykės prijuosčių apačią puošė trumpais kuteliais. Jų prijuosčių dugnas ilgainiui irgi patamsėjo, bet raštai buvo įvairesni ir daugiaspalviai.

Pagrindinis dekoru elementas – lelijos žiedų ornamentas – vertikaloje juostoje dėstomos poros simetriškų lelijų žiedų, kuriuos jungia koteliai. Toks augalinio motyvo išdėstymas būdingas XIX a. ankstyviesiems suvalkiečių prijuosčių pavyzdžiams. XIX a. pirmosios pusės suvalkiečių (zanavykių) prijuosčių dugnas buvo baltas lininis, o išilginiai ruoželiai raudoni arba mėlyni, austi stilizuotais augaliniais raštais. XIX a. vidurio suvalkiečių prijuosčių meninėje raiškoje pastebimi pokyčiai – dugnas daug tamsesnis, dryžiai audžiami iš kelių spalvų siūlų, augalinio ornamento juostos taip pat iškaišytos nebe vienos spalvos vilna: ritmiškai kaitaliojamos motyvų spalvos (geltona, raudona)¹⁵⁵ [IV priedo kat. 10]. Būdingiausios XIX a. tamsaus dugno (mėlynai ar rudai juodas, lininis) zanavykių prijuostės yra išilgadryžės, pasiūtos iš skerso audinio. Šios rūšies prijuostės puoštos iškaišytais ar išrinktais lelijų raštais. Ornamento juostas vieną nuo kitos skiria siaurų įvairiaspalvių (raudonų, žalių, geltonų, bijūno (*rasalinių*) ir melsvų arba raudonų, žalių, oranžinių, geltonų ir baltų) ruoželių grupės. Ruoželiai austi atlasiniu, ruoželinu pynimu. Kartais išilgai prijuostės dar sudryžudavo siaurais keturnyčiais diminiais skaistgijų ruoželiais. Dažniausiai ruoželių grupės platesnės už rašto juostas. XIX a. pradžios–XIX a. vidurio panašios plastinės struktūros zanavykių prijuosčių pavyzdžių saugoma Lietuvos muziejuose¹⁵⁶ [V priedo kat. 20, 44, 45].

¹⁵⁴ Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, p. 170.

¹⁵⁵ Teresė Jurkuvienė, „Lelijos motyvas lietuvių liaudies tekstilėje“, in: *Senovės baltų kultūra. Augalų ir gyvūnų simboliai*, Vilnius: Gervė, 1999a, p. 255.

¹⁵⁶ LDM: kat. Nr. 282 – LA 1802 (Šakių aps., Griškabūdžio vls., Didvydžių k.; išilgadryžė rinktinė; linas, medvilnė, skaistgijos; ilgis 75 cm, plotis 130 cm), kat. Nr. 284 – LA 2540 (Šakių aps., Griškabūdžio vls., Urvinių k.; išilgadryžė rinktinė; linas, medvilnė, vilna; ilgis 80 cm, plotis 133 cm), kat. Nr. 285 – LA

Etnologės Ingos Nėnienės tyrimų duomenimis, zanavykių „iškaišyti raštai komponuojami keliais būdais: a) tinkliškai, kartojant motyvą dviem statmenomis kryptimis, b) skersai, dėstant motyvus skersinėmis juostomis arba skersai dryžuotame dugne, c) išilgai, dėstant motyvus išilginių juostų formavimu“¹⁵⁷. Paprastai derinami keli pynimo būdai – drobinio dvinyčio ir kaišymo būdai, kiti variantai (pavyzdžiui, drobinis dvinytis ir dimai, drobinis dvinytis, ruoželinis, kaišymas ir rinkimas, drobinis dvinytis ir rinkimas) retesni¹⁵⁸. Dažniausiai drobiname dvinyčiame dugne iškaišomi stilizuotų lelijų, sugrupuotų aplink rombą, kvapiųjų žirnelių, aštuonkampių žvaigždučių raštai. Išryškėja, kad zanavykėms daugiau būdinga raštus išmėtyti po visą prijuostės dugną tinkliškai arba komponuoti išilgadryžės struktūros kompozicijas. Kapsės taip pat turi nemažai tinkliškos struktūros prijuosčių (ypač Vilkaviškio, Kazlų Rūdos apyl.), tačiau kapsių prijuosčių puošybos bruožas – skersadryžis komponavimas ir kompozicijos su pakraščio raštu.

Paminėtina, kad 1930 m. išleistame leidinyje „Lietuvių liaudies menas“, pristatant prijuosčių audimo technikas bei jų puošybos būdus, remiamasi daugiausia suvalkietiškais pavyzdžiais¹⁵⁹. Mėgstamiausias ir daugiausia vartojamas prijuosčių ornamentas – lelija, vėliau inteligentų tarpe pavadinta „tulpe“¹⁶⁰. Dailininkas Antanas Tamošaitis knygoje „Lietuvių moterų tautiniai drabužiai“ taip pat pirmiausia išskiria Zanavykiją, kur yra „patys būdingiausi

2868 (Šakių aps., Griškabūdžio vls., Urvinų k.; išilgadryžė rinktinė; linas, medvilnė, skaidgijos; ilgis 76 cm, plotis 125 cm), kat. Nr. 286 – LA 2164 (Šakių aps., Griškabūdžio vls., Pentiškių k.; išilgadryžė rinktinė; linas, medvilnė, vilna; ilgis 78 cm, plotis 131 cm), kat. Nr. 287 – LA 4221 (išigyta Griškabūdyje; išilgadryžė rinktinė; linas, medvilnė, vilna; ilgis 76 cm, plotis 130 cm). Žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išeiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas; Marijampolės kraštotyros muziejuje (toliau – MKM): MKM 790 (Marijampolės sav., Sasnavos sen., Adomiškių k., austa 1911 m.). Žr. *Marijampolės kraštotyros muziejus. Suvalkiečių prijuostės*: Katalogas, sudarytojos Danutė Katkuvienė, Asta Vandytė, Marijampolė: Piko valanda, 2008, p. 15; ČDM: ČDM E 479 (Šakių aps., Sintautų vls., Sintautai), ČDM E 3760 (Šakių aps., Griškabūdžio vls., Griškabūdis; iš Izabelės Gustaitienės rinkinio). Žr. Janina Savickienė, Aušra Kargaudienė, „Kaišytinės prijuostės iš kapsių ir zanavykių skrynių“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1994, Nr. 4, p. 35; Zanavykų krašto muziejuje (toliau – ZM): neinventorintas eksponatas (?); audė Marijona Paltanavičienė, Višakio Rūda, XIX a. II p. Žr. Inga Nėnienė, *Zanavykų tekstilės tradicijos: XIX a.–XXI a. pradžia*, Kaunas: Technologija, 2010, p. 110, nuotr. 221.

¹⁵⁷ Inga Nėnienė, *op. cit.*, p. 108.

¹⁵⁸ *Ibid.*, p. 108.

¹⁵⁹ Paulius Galaunė, *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930, p. 266–268.

¹⁶⁰ Antanas Rūkštelė, *Lietuvių tautodailė*, Kaunas: Lietuvių dailės draugija, 1928, p. 14.

lietuvių drabužiai“, „jokia kita apylinkė neturėjo tokio būdingo ir puošnaus apsirengimo, kaip zanavykės“¹⁶¹. Kaip teigia Teresė Jurkuvienė, „ypatingą Suvalkijos vaidmenį nulėmė keletas palankių aplinkybių: gana didelis kaimuose išlikusių senovinių drabužių kiekis, aktyvus šio krašto dalyvavimas Lietuvių dailės draugijos parodose, „Šaltinio“ žurnalo vykdyta šviečiamoji veikla“¹⁶². XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Suvalkijos etnografinis regionas tapo itin svarbus lietuvių tautinio kostiumo raidos procese¹⁶³.

Žemaičių prijuostės

Žemaičių prijuostės, kaip ir sijonai buvo išilgai dryžuotos, dažnai nesimetriškai sukomponuoto raporto raštu. Jas siuvo iš skerso audinio ir smarkiai suraukdavo. Pasižymi tuo, kad yra plačios ir trumpesnės nei kitų etnografinių regionų prijuostės. XIX a. pradžios–XIX a. vidurio žemaičių prijuostės daug platesnės – jų plotis kartais siekia iki 240 cm. Panašių *kvartukų* iš Raseinių ir Tauragės apylinkių saugoma A. ir A. Tamošaičių galerijoje „Židiny“ [V priedo kat. 143, 154, 157]. Jų pažemėje nėra jokių mezginių, kutelių ar priedurų. Ankstyviausios žemaičių prijuostės buvo audžiamos išilgai dryžuotos, puoštos nesudėtingo ornamento dryželiais (įvairaus pločio lygiais ar dantytais). Baltame dvinyčiame dugne raudonus medvilninius (žičkinius) siūlus įausdavo daugiausia atlasiniu audimu. Vienose prijuostėse vyrauja balta spalva, kitose – raudona. Tokios prijuostės buvo paplitusios visoje Žemaitijoje.

XIX a. vidurio žemaičių prijuosčių raštai įvairėja, dažniausiai baltame dvinyčiame dugne dimais išausti arba išrinkti raudoni langučiai, dobiliukai (jie ypač mėgstami), katpėdėlių, tinklelio ruožai [V priedo kat. 132, 142, 149, 160]. XIX a. vidurio išilgadryžių prijuosčių baltame dvinyčiame dugne dimais išausti

¹⁶¹ Antanas Tamošaitis, *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Sodžiaus menas*, t. 7–8, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1939, p. 46–47.

¹⁶² Teresė Jurkuvienė, „Tautinės tapatybės paieškos: Suvalkijos tautinis kostiumas pirmaisiais XX a. dešimtmečiais“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2001, Nr. 2 (23), p. 77–80.

¹⁶³ Plačiau žr. Irma Šidiškienė, *Būti lietuvi: Etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje*, Vilnius: Versus aureus, 2005.

arba išrinkti raudoni raštai ganėtinai įvairūs: smulkūs dobiliukų, katpėdėlių, rombelių, vingelių. Baltas fonas užima didesnę plotą. Fono atžvilgiu vyrauja ornamentas. Rečiau baltame dugne aptinkami mėlyni arba mėlyni ir violetiniai, arba mėlyni, žali ir violetiniai rašto ruožai [V priedo kat. 135, 151¹⁶⁴, 152]. Vakarų Žemaitijoje būta tamsesnio kolorito išilgadryžių daugiaspalvių prijuosčių, kurios austos sumuštinė technika lygiais ar dantytais ruoželiais. Mėgta derinti įvairaus pločio mėlynus, raudonus, geltonus, baltus; raudonus, geltonus, violetinius, mėlynus, baltus; raudonus, mėlynus, rudus, oranžinius, baltus ruoželius. XIX a. antrojoje pusėje Pietų Žemaitijoje dėvėtos išilgadryžės prijuostės, kurių dekorui būdingas ramus fonas (pilkšvas, žalsvas, rusvas, tamsiai rudas, šviesiai violetinis, juodas) ir jausti ryškesnio kontūro išilginiai skaistgijų ruoželiai. Pažemes ir šonų pakraščius dar papuošdavo medvilniniais baltais fabrikiniais mezginiais (kartais su jausta rožinės ar žalios spalvos laužytai vingiuota linija – kripe). XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Šiaurės bei Vidurio Žemaitijoje be daugiaspalvių prijuosčių dėvėtos ir baltos medvilninės, puošniai siuvinėtos baltais siūlais kiauraraščiu. Prijuosčių apačia ir šonai, juosmens raištelių plėtėjantys galai siuvinėti stilizuotais augaliniais ornamentais. Tokios prijuostės įdomios paviršiaus faktūra. Sudėtingais ažūriniais ornamentais dekoruotos šventadienės baltos prijuostės, dengdamos didžiąją kostiumo dalį, visam apdarui suteikdavo lengvumo ir iškilmingumo.

Klaipėdos krašto prijuostės

Senosios lietuvininkių prijuostės taip pat buvo balto dugno lininės. Derinti keli audimo būdai – atlasinis, rinktinis, kaišytinis. Baltame dugne būdavo įaudžiami ar išsiuvinėjami išilgai arba skersai prijuostės raštai, sudaryti iš geometrinių ir stilizuotų augalinių motyvų¹⁶⁵ [V priedo kat. 161]. Taip pat

¹⁶⁴ GŽ AT 108 etiketėje yra ranka įrašyta pastaba: „balta su mėlyna, žalia buvo gavėnioje nešiojama“ (Raseinių aps., Raseinių vls., Dumšiškio k.).

¹⁶⁵ Stasė Bernotienė, *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.*, p. XIII.

prijuostėse įaudžiami raudoni, mėlyni, o kartais abiejų spalvų ruoželiai. Rečiau mėlyni ruoželiai derinami su geltonais ar žaliais. Pasak T. Jurkuvienės, „*toks audinys, matyt, imitavo manufaktūrų darbo šilką, kurį lietuvininkų valstiečiams praeityje buvo draudžiama dėvėti*“¹⁶⁶. Šventadienės prijuostės būdavo parišamos siauromis juostelėmis – šimtaraštėmis¹⁶⁷. S. Bernotienės tyrimų duomenimis,

Vienos klaipėdiečių prijuostės išilgadyžės, panašios į žemaičių, kitos skersadyžės, dar kitų viršus išilgadyžis, o apačia languota. Išilgadyžių prijuosčių rašto ruoželiai vienodo pločio, o skersadyžių viršuje siauri, į apačią platėjantys. Austinių prijuosčių spalvoti ruoželiai lygūs, neraštuoti arba rinktiniai (geometrinio ar stilizuoto augalinio rašto). Siuvinėtų raštai sudėtingesni, juose daug spalvų¹⁶⁸. Klaipėdiškės prijuostės siuvinėjo raudonais, mėlynais siūlais augaliniais raštais, išdėstytais skersinėmis eilėmis. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje siuvinėjo dviem – keturiom spalvomis, pavyzdžiui, raudona, žalia, juoda, geltona. Raštų ruožai dažniausiai į apačią platėja¹⁶⁹.

XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje miesto kultūros ir liuteronų tikėjimo įtakoje Klaipėdos krašto prijuostės, kaip ir kiti drabužiai, patamsėja. Tuo metu šventadienės prijuostės siuvamos dažniausiai iš šilkinio išilgadyžio arba vienspalvio (žalio, rudo, mėlyno, juodo dugno) gėlėto fabrikinio audinio¹⁷⁰.

Apibendrinant galima pasakyti, kad XIX a. pradžioje visoje Lietuvoje vyravo baltos lininės prijuostės su įaustais raudonais ornamentais, tačiau kiekvienas regionas pasižymėjo savitais bruožais. Ryškiausiai sritinė specifika atsispindi šventadienių prijuosčių puošyboje. Pagal ornamento kompoziciją ir koloritą XIX a. viduryje išsiskiria aukštaičių, žemaičių, dzūkų, suvalkiečių ir lietuvininkų prijuostės. XIX a. pabaigoje daugumoje regionų madingos pasidarė tamsesnės spalvotos prijuostės. Matyti, kad net ir savitumu išsiskiriantys ornamentų motyvai dažnai būna paplitę gretimose vietovėse, regionuose ar kraštuose. Šventadienė prijuostė kaip dekoratyvus akcentas dengė didelę

¹⁶⁶ Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, p. 100

¹⁶⁷ *Lietuvių liaudies menas. Drabužiai*, sudarė ir parengė Juozas Balčikonis, Stasė Bernotienė, Kazimiera Kairiūkštytė-Galaunienė, Akvilė Mikėnaitė, Vilnius: Vaga, 1974, p. XXXI.

¹⁶⁸ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išėiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, p. 13.

¹⁶⁹ Stasė Bernotienė, „Valstiečių prijuosčių spalvos“, in: *Spalva lietuvių liaudies mene*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 68.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 64.

kostiumo dalį. Priklausomai nuo spalvinių derinių, faktūrų santykio, rašto proporcijų ir ritmo, ji formavo viso apdaro pobūdį – šviesų, ryškų, įmantrų arba santūrų charakterį, lėmė viso kostiumo meninės išraiškos užbaigtumą ir suteikė jam didesnės estetinės vertės.

1. 3. Prijuosčių puošybos būdai XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje

Dažniausiai lietuvių prijuostės dekoruojamos išaudžiant raštą. Šiame skyriuje aptariama kaišytiniu būdu austų prijuosčių technika, bei žymiai retesnis marginimas spaudais ir trafaretais, taip pat siuvinėtų prijuosčių puošybos būdai. Būtent dėl savo netipiškumo jie kelia susidomėjimą – iš kur atėjo šie dekoravimo būdai?

1.3.1. Kaišytinės prijuostės

Suvalkija – vėliausiai susiformavęs Lietuvos etninis regionas, patyręs dinamišką gyventojų migraciją. Nuo 1795 m. iki XIX a. pabaigos jos ūkinė visuomeninė veikla vyko izoliuotai nuo likusios Lietuvos. Po karų ir suiručių ištuštėjusias vietas apgyvendindavo persikėlėliai iš kitų teritorijų (dažnai iš dešiniojo Nemuno kranto). XIX a. Suvalkijoje gyveno daug pasiturinčių lietuvių. Jų išeiginiai drabužiai buvo siuvami iš geros kokybės naminių ir fabrikinų audinių. Iki šiol daug klausimų kelia puošniausių ir sudėtingiausių – kaišytiniu būdu austų prijuosčių technika, kuri XVIII a. pab.–XIX a. buvo naudojama Suvalkijoje ir jai artimose Dzūkijos vietovėse.

Žinomas Lietuvos kultūros tyrinėtojas Mykolas Eustachijus Brenšteinas (1874–1938) pirmasis bandė atsakyti į klausimą apie suvalkiečių kaišytinio

lelijos (tulpių) ornamento kilmę¹⁷¹. Autorius atkreipė dėmesį, kad Bosnijos liaudies kostiumo dekore buvo naudotas tulpės motyvas, kuris panašus į suvalkiečių kaišytinių prijuosčių augalinį ornamentą. Tačiau Bosnijoje, skirtingai nei Lietuvoje, tulpės motyvu buvo puošiami siuvinėti vyrų marškiniai¹⁷². Greičiausiai dėl konkrečių tekstilės pavyzdžių trūkumo M. Brenšteinas plačiau šios problemos nenagrinėjo. Kaišytinių prijuosčių augalinio ornamento panašumo su kitų šalių tekstile ieškota Lietuvoje ir tarpukariu (žr. III dalies 3.4 skyriaus 3.4.1 poskyrį). Pavyzdžiui, kolekcininkas Kazys Grinius prijuosčių dekorą lygino su šiaurės rytų Baltarusijoje nešiotų skarų puošyba bei švedų ir suomių audinių raštais¹⁷³. Tuo metu susidomėjimą kėlė kaišytinių prijuosčių kilmės ir ornamento klausimas. Dailininkas Antanas Žmuidzinavičius atkreipia dėmesį, kad sudėtingo audimo būdo „tulpių“ raštai Lietuvoje pasirodė maždaug XVIII a. viduryje. Dailininko nuomone, augalinio ornamento pavyzdžiai galėjo atkelti iš Vakarų Europos, veikiami didžiųjų meninės tekstilės gamybos centrų (Liono) kūrybos¹⁷⁴.

XX a. pradžioje lelijų (tulpių) ornamento motyvo dekoratyvines savybes pripažino profesionalūs dailininkai, kurie panaudojo šiuos raštus knygų grafikoje ir plakatuose. XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje stilizuoti liaudiški raštai taikyti ir profesionaliojoje Lietuvos tekstilėje, tautinių baldų, reprezentacinių objektų puošyboje, interjero dekore¹⁷⁵. Galima daryti prielaidą apie platesnę lelijos motyvo kultūrinę raišką tarpukariu, todėl aktualu pažinti lelijos ornamento prototipą prijuostėse.

Augalinio ornamento semantiką tyrinėję lietuvių autoriai pastebi, kad etnografinėje tekstilėje sutinkami augalo vazoje, lelijos žiedo motyvai visada buvo veikiami kaimyninių etnosų ir turi sąsają su Europos profesionaliosios

¹⁷¹ Michael Brensztejn, „The Peasant Art of Lithuania“, in: *Peasant Art in Russia*, sud. Charles Holme, London, Paris, New York: The Studio Ltd., 1912, p. 50.

¹⁷² Michael Brensztejn, *The Peasant Art in Austria and Hungary*, sud. Charles Holme, London, Paris, New York: The Studio Ltd., 1911, il. 554.

¹⁷³ „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostes“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 26, p. 2.

¹⁷⁴ *Ibid.*, p. 2.

¹⁷⁵ Lijana Šatavičiūtė, „Užnemunės ornamentų atgimimas profesionaliojoje dailėje. Antano Tamošaičio kūryba“, in: *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, sudarytoja Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 334–335.

dailės dirbiniais¹⁷⁶. Svarbių įžvalgų pateikia dailėtyrininkė Teresė Jurkuvienė straipsnyje „Lelijos motyvas lietuvių liaudies tekstilėje“¹⁷⁷. Pirmiausia autorė atsigręžė į ankstyvojo baroko tekstilę ir Vakarų Europos manufaktūrų daugiasluoksnius šilko, damasto, satino, brokato audinių pynimus, kuriuose nuo seno naudota kaišytinė audimo technika, nežinota ankstesniuose lietuvių liaudies audiniuose. Taigi T. Jurkuvienė lelijos motyvo kilmę prijuostėse siejo su kaišytine technika, kuri paplito mažame areale kartu su ornamentais, kuriuos įaudžiant buvo būtina šią techniką panaudoti. Vienu būdingiausiu lelijinio ornamento pavidalu įvardijama rombo ir lelijos žiedų kombinacija. Be to, autorė pastebėjo, kad „*minimo ornamento kompozicinės struktūros pagrindu tapo rombo su ataugėlėmis ir kabliukais ženklas*“¹⁷⁸. T. Jurkuvienė, remdamasi liaudies geometrinio ornamento tyrinėtojo Vytauto Tumėno rombo su ataugėlėmis („roželės“) rašto analize, grindžia mintį apie šio ornamento vitalinių jėgų simboliką, apsauginę maginę funkciją¹⁷⁹. Vertingos mokslininkų įžvalgos padėjo disertacijos autorei tiriant prijuostės reikšmę merginos ir ištekęsios moters aprangoje. Tyrimo metu sukaupiti nauji duomenys papildė minėtų autorių tyrinėjimus (prijuostės dėvėjimo tradicija, jos funkcijos vestuvių ir gimtųjų papročiuose bei liaudiškojo pamaldumo praktikoje nagrinėjama II dalies 2.1, 2.2, 2.3, 2.5 skyriuose).

Nagrinėjant XIX a.–XX a. pradžios suvalkiečių ir dzūkių kaišytinių prijuosčių augalinio ornamento kilmę, kyla dar vienas klausimas, ar būta kokių sąsajų su Baltarusijoje, Vitebsko srityje gyvenusių sentikių XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios rankšluosčių puošyba? Pažymėtina, kad baltarusių sentikių rankšluosčių dekore plačiai naudota kaišytinė audimo technika nėra būdinga

¹⁷⁶ *Lietuvių liaudies menas*, kn. 1, Vilnius: Vaga, 1993; Teresė Jurkuvienė, „Lelijos motyvas lietuvių liaudies tekstilėje“, in: *Augalų ir gyvūnų simboliai*, Vilnius: Gervė, 1999, p. 248–261; Lijana Šatavičiūtė, „Rytietiški ir lietuviški motyvai Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės rištiniuose kilimuose“, in: *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: Tarpdalykiniai tyrimai*, Versus Aureus, 2007, p. 519–520.

¹⁷⁷ Teresė Jurkuvienė, „Lelijos motyvas lietuvių liaudies tekstilėje“, p. 248–261.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 260.

¹⁷⁹ Vytautas Tumėnas, „Roželės ornamento simbolika“, in: *Krantai*, Vilnius, 1989, Nr. 12, p. 14–21; Rombas su ataugėlėmis („roželė“), žr. Vytautas Tumėnas, *Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika: Lietuvos etnologija*, t. 9, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002, p. 190–196. Žr. Rombas su kabliukais („varlytė“, „vėželis“), in: *Ibid.*, p. 197–202.

baltarusių prijuosčių puošybai¹⁸⁰. Tyrimų metu, kuriuos disertacijos autorė atliko Baltarusijos muziejuose (МДБК, НХМ РБ, НГМ РБ), pavyko aptikti tik vieną kaišytinio audimo technikos pavyzdį [3 il.]. Baltarusijos nacionaliniame dailės muziejuje (НХМ РБ) Minske saugomas eksponatas НХМ РБ П-2679 turi panašumų su lietuvių kaišytinėmis prijuostėmis. Įrašas metrikoje byloja, kad tai – prijuostė, kurios ilgis 104 cm, plotis 60 cm. Tačiau neatmestina prielaida, jog eksponatas (НХМРБ П-2679) į muziejų galėjo patekti kaip išardyto sijono dalis. Pažymėtina, kad baltarusių prijuostėje (sijono dalyje?) motyvų spalvinė gama ir ornamento ritmika įprasta kaip ir dzūkių kaišytinėse prijuostėse, tačiau aptariamojo muziejinio eksponato pagrindinis motyvas – rombo su ataugėlėmis raštas („roželė“). Daugiau kaišytinės audimo technikos analogų baltarusių prijuostėse nerasta.

Turint omenyje, jog šios rūšies prijuostės pasižymi sudėtingų schemų kompozicijomis ir lietuvių archajinei tekstilei nebūdinga spalvine motyvų asimetrija, keliama prielaida, jog suvalkiečių ir dzūkių prijuosčių kaišytinės technikos ir ornamento raida galėjo būti meninio reiškinių migracijos išdava. Skirtingai nuo vyraujančios nuomonės apie bažnytinės arba dvarų tekstilės įtaką suvalkiečių ir dzūkių prijuosčių dekorui, šių Lietuvos regionų prijuosčių ornamentų motyvus ir audimo būdus galėjo veikti tiurkų tautos (totoriai), taip pat XIX a. įtakojusios slavų žemėse gyvenančių finougrų (pietų udmurtų, rytų marių) tekstilės puošybos tradiciją¹⁸¹. XIX a. viduryje Pavolgio krašte tarp rusų, tiurkų kilmės totorių, čiuvašų, kurių protėviais laikomi senieji Pavolgio bulgarai, ir finougrų (pietų udmurtų, rytų marių) tautų paplitusi kaišytinė technika ir ornamentika (atskiri geometriniai ženklai, rombai, trikampiai, X-tipo kryželio, „roželės“, aštuoniakampės žvaigždutės) turi bendrumų su suvalkiečių ir dzūkių

¹⁸⁰ Ольга Лобачевская, «О генезисе орнаментальных мотивов и композиций так называемых «Витебских рушников», кн.: *Матэрыялы абласной навукова-практычнай канферэнцыі «Ручнік як увасаблене традыцыйнай культуры беларусаў»*, (Віцебск, 29–31 кастрычніка 1996 г.). *Каталог выстаўкі «Віцебскі ручнік»*: Віцебскі абласны краязнаўчы музей, Віцебск, 1998, р. 3–14; Вольга Лабачэўская, *Повязь часоў. Беларускі ручнік / Bond of Times. Belarusian Towel*, Мінск: Беларусь, 2009.

¹⁸¹ Любовь Мишурина, «Татарский передник: к вопросу о происхождении и эволюции» in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Калашникова Наталья, Санкт-Петербург: СПГУТД, 2009, р. 209; Наталья Калашникова, Галина Плужникова, *Одежда народов СССР*, Москва: Планета, 1990, р. 93.

prijuosčių dekoru¹⁸². Sąsajų galima įžvelgti su vėlesnio laikotarpio kaišytinių lietuvių prijuosčių plastinėmis formomis. Joms būdingas motyvo geometrizavimas, kietesnių ir laužytų linijų piešinys, labiau apibendrintos keturių simetriškų lelijų aplink rombą kompozicijos. Panašiai ritmiškai išdėstomi žiedai, išsiskleidę iš vieno centro. Tokios kompozicijos apskritimo arba kvadratinio silueto grupės – žvaigždutės, saulutės – būdingos pietų udmurtų, rytų marių tekstilės dekorui. Aptikta įvairiaspalviais rombelių, trikampelių motyvais iškaišytų audinių, artimų dzūkių kaišytinėms languotoms prijuostėms. Sąsajos nustatytos išnagrinėjus Rusijos etnografijos muziejuje (REM) saugomus totorių, čiuvašų, baškių, pietų udmurtų ir rytų marių liaudies tekstilės pavyzdžius [5–9 il.].

Ši hipotezė ateityje reikalautų nuodugnesnio tyrimo, tačiau nustatytos neabejotinos lietuviškų kaišytinių prijuosčių raštų analogijos su finougrių ir tiurkų tautų tekstile perša mintis apie kultūrinę patirtį keičiančius etninės sklaidos, kultūrinės migracijos ir ekonominių mainų procesus, kurie įtakoja audimo būdų ir ornamentų perimamumą.

1.3.2. Spaudais ir trafaretais margintos prijuostės

Lietuvių prijuosčių raštai buvo ne tik išaudžiami, išsiuvinėjami, bet ir marginami spaudais (klišėmis, štapais), trafaretais. Drabužiams skirtus plonus namudinius arba pirktnius audinius spauduodavo ir dažydavo šias technikas išmanantys meistrai, keliaujantys amatininkai, dažniausiai ne lietuviai¹⁸³. Prijuostės klišėmis (spaudais) margintos ritmiškai išdėstant smulkius raštus tamsiame fone (dažniau mėlyname ar rudame). Kartu su smulkiais apskritimais, taškučiais, vingėmis derinami augaliniai raštai, kurie dažniausiai dėstomi išilgai prijuostės arba apatinėje jos dalyje. Naudoti įvairių formų augaliniai motyvai.

¹⁸² Светлана Горожанина, Лариса Зайцева, *Русский народный свадебный костюм. Русский Север. Приуралье. Среднее Поволжье*: Из собрания Сергиево-Посадского историко-художественного музея-заповедника, Москва: «Культура и традиции», 2003, p. 29.

¹⁸³ Danutė Ona Aleknienė, „Marginti audiniai Lietuvoje“, in: *Etnografija*: Metraštis. 2003–2004, Nr. 13–14, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2006, p. 122–137.

Būta labai sudėtingų, primenančių egzotiškus Javos salos audinių ornamentus. Prijuosčių raštų plonos linijos išgaunamos į spaudą įkaltomis skardos juostelėmis, taškai – vario vielutėmis, vinimis. Rašto spalvos: balta ir mėlyna; balta, geltona ir melsva. Kaimyninėse šalyse – Baltarusijoje, Rusijoje, Lenkijoje, Ukrainoje, Slovakijoje, Bulgarijoje marginimo spaudais ir trafaretais tradicijos skaičiuojamos šimtmečiais¹⁸⁴. Tamsiai ir šviesiai mėlyni, augaliniais bei smulkiais geometriniiais ornamentais išmarginti sijonai ir prijuostės būdingi pietryčių Lenkijos tradiciniam liaudies kostiumui. Krokuvos Seweryno Udzielo etnografijos muziejaus kolekcijoje yra septynios prijuostės, margintos trafaretiniu ir rankiniu spaudavimo būdu: viena prijuostė iš Silezijos vaivadijos – Beskidų kalniečių ir šešios prijuostės iš Mažosios Lenkijos (Naujojo Targo aps., Tatrų aps.)¹⁸⁵ [11 il.].

Panašios spausdintinės prijuostės nėra būdingos mūsų kraštui, tačiau žinoma, kad buvusi mada jas dėvėti. Apie jų gamybą išsamesnių duomenų nerasta, tačiau *Vilniaus marginiais* (lenk. *druzki wileńskie*) sostinėje prekiauta jau pačioje XVIII a. pradžioje¹⁸⁶. Lietuvos muziejuose šitaip margintų prijuosčių pavyzdžių negausu¹⁸⁷. Svarbus XIX a. vidurio mėlynos spausdintinės prijuostės (РЭМ 8762-31255) iš Trakų apskrities pavyzdys yra saugomas Rusijos etnografijos muziejuje Sankt Peterburge (toliau – REM)¹⁸⁸. Kunigaikštis Romualdas Giedraitis į Pirmąją Rusijos imperijos tautų etnografijos parodą, surengtą 1867 m. Maskvos manieže, atsiuntė 2 tradicinius liaudies kostiumus iš Trakų apskrities (Vilniaus gub.), kuriuos vėliau padovanojo muziejui¹⁸⁹. Vieną

¹⁸⁴ Якунина Ивановна, Русские набивные ткани XVI–XVII в. в., in: *Памятники культуры*, вып. 7, Москва: Издание Государственного Исторического музея, 1954; *Украинское народное искусство. Ткани и вышивки*, Киев: Государственное издательство изобразительного искусства и музыкальной литературы УССР, 1960; Roman Reinfuss, *Polskie druki ludowe na płótnie*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1953.

¹⁸⁵ MEK 10411, MEK 12479, MEK 12480, MEK 12481, MEK 12482, MEK 33315, MEK 40856.

¹⁸⁶ Marija Matuskaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 25.

¹⁸⁷ Po kelias spaudavimo technika margintas prijuostes turi LNM, ČDM, Marijampolės kraštotyros muziejus. LNM ir Rokiškio krašto muziejuje saugomi spaudai, skirti rankiniu būdu marginti audinius.

¹⁸⁸ Plačiau lietuviškų prijuosčių rinkinys Rusijos etnografijos muziejuje Sankt Peterburge pristatomas III dalies 3.1.1 skyriuje.

¹⁸⁹ Kostiumai eksponuoti Maskvoje Pirmojoje Rusijos imperijos tautų etnografijos parodoje 1867 m. ir Vasilijaus Daškovo etnografijos muziejaus (DEM) Bendrosios etnografijos skyriuje (nuo 1924 m. – CTM Etnografijos galerijoje) 1867–1927 m.; Sankt Peterburge REM parodoje „Europos slavai ir Rusijos tautos. Pirmosios 1867 m. etnografijos parodos 140-mečiui“ nuo 2008 m.; LNM parodoje „Senoji Lietuva“ 2009 m. Publikuota: Славяне Европы и народы России. К 140-летию Первой этнографической выставки

moterišką kostiumą sudarė anksčiau minėtoji mėlyna, augaliniu ornamentu puošta prijuostė (*priyauste/prijosta*) ir ta pačia technika margintas sijonas. Mėlyno marginio prijuostė – lininė, austa dvinytai, marginta spaudais augaliniu ornamentu [10 il.]. REM muziejuje saugomi vertingi XIX a. vidurio tradiciniai lietuvių drabužiai ir jų dalys (prijuostės) rodo, kad Lietuvoje tuo metu buvo spaudais ir trafaretais margintų audinių. Tai leidžia daryti prielaidą apie galimą kaimyninių šalių įtaką vietinei lietuvių tekstilei. Reikia pabrėžti dar vieną, išties originalią spausdintinių prijuosčių ypatybę – jos paprastai būdavo dvipusės, todėl tokią prijuostę galima juosėti arba gerąja arba išvirkščiąja puse į viršų. Tokios rūšies prijuostės pasižymi marginimo technikos atlikimo sudėtingumu. Remiantis ČDM, MKM ir REM muziejuose saugomų XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios prijuosčių analize, matyti, jog XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo paplitęs kelių spalvų įvedimas ir ornamento štam pavimas iš abiejų prijuostės pusių [12–13 il.].

Tokių XX a. pradžios dvipusiai margintų prijuosčių pavyzdžių turi Marijampolės kraštotyros muziejus (2 dvipusės prijuostės: MKM 852 a ir MKM 853). Suvalkijoje tokios rūšies prijuostės buvo vadinamos „drukinėmis“. Vertingų žinių apie panašias zanavykių moterų skarų ir prijuosčių marginimo ypatybes 1921 metais pateikė kunigas Justinas Staugaitis:

Pačios skaros senovėje tebūdavusios tik namų darbo, lininės. Tos būdavo dvejopos: vienos baltos, drobinės, lygiai ar raštais išaustos, kitos namieji mėlynai ar juodai nudažytos. Vėliau ėmusios atsirasti (skaros) „drukinės“, jas reikėdavo duoti padaryti mieste. Tai būdavo taip pat lininis audeklas, mėlynai ar juodai nudažytas; ant to dugno tirštais dažais būdavo išspaudžiamos baltos ar geltonos spurgutės. Vėliau imta nešioti taip pat druginės jekės (liemenės) ir prijuostės (*žiurstai*)¹⁹⁰.

1867 года. Каталог выставки [науч. Ред. Н. М. Калашникова], СПб., 2008, с. 147, № 66; *Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17-2009 11 30*: Katalogas, Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos etnografijos muziejus, koncepcijos autoriai Olga Fišman, Birutė Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė, Vilnius–Sankt Peterburgas [i. e. Vilnius]: LNM, Vilnius: spaustuvė Sapnų sala, 2009, p. 157.

¹⁹⁰ Justinas Staugaitis, „Zanavykai. Zanavykai prieš lenkmetį“, in: *Švietimo darbas*, Kaunas: Švietimo ministerija, 1921, Nr. 3–4, p. 75 (persp. sutrumpintas variantas, in: *Zanavykija*, t. 1, redaktorė Alicija Rūgytė, Čikaga: Lietuvių istorijos draugija, 1978, p. 162–195).

Ši citata atskleidžia, kad audinys prijuostėms (t. p. sijonams, skaroms, liemenėms), kaip ir pietinėje Lenkijoje ar Slovakijoje, būdavo atiduodamas marginti į mieste esančias dirbtuves, o dažniausiai jose dirbo žydų kilmės meistrai. Apie lietuvių prijuosčių puošybą lenkų spaudoje 1929 m. buvo išspausdintas Kazimierzo Auffszlago straipsnis. Jame apibūdinami prijuosčių puošybos būdai, o iliustracijose pateikiami kaišytinės, rinktinės technikos ir rankiniu spaudavimo būdu margintų prijuosčių pavyzdžiai. Tačiau pažymima, kad Lietuvoje tokių augaliniais ornamentais išspauduotų prijuosčių mada buvusi gana trumpalaikė¹⁹¹.

Spausdintinės prijuostės patvirtina faktą, kad prijuosčių puošybai darė įtaką ne tik liaudies tradicijos, bet ir miesto kultūra. Lietuvoje naudoti namie austi ar pirktiniai audiniai, kurie būdavo marginami spaudais ir trafaretais, kaip ir kaimyninėse šalyse. Viena priežasčių, kodėl toks prijuosčių puošybos būdas Lietuvoje plačiau neišplito, gali būti, kad tarp valstiečių „neprigijo“ šalti spalviniai deriniai (daugiausia mėlyni tonai). Labiau buvo mėgiama dėvėti baltas, pažemėse puoštas įaustais raudonais žičkais arba įvairiaspalviais raštais išaustas prijuostes ir pan. Reikia pastebėti, kad XIX a. antrojoje pusėje Lietuvoje pradėjo plisti įvežtiniai manufaktūriniai ir pramoniniai marginti audiniai. Ypač populiarūs buvo marginti kašmyro audiniai. Iš jų buvo siuvamos ne tik prijuostės, bet ir sijonai, liemenės. Aukštaitijoje mėgtos fabrikinio raštuoto audinio prijuostės (ypač raudono dugno, kuriame nepaliekant didesnio tarpo komponuoti baltos spalvos augaliniai ornamentai).

1.3.3. Siuvinėtos prijuostės

Kaip XIX a. pabaigos–XX a. pradžios meninio skonio bei madų atspindys įdomios siuvinėtos prijuostės. Siuvinėtų tamsaus dugno prijuosčių turi LNM, LDM, ČDM, Biržų krašto muziejus „Sėla“, MKM, Alytaus kraštotyros muziejus.

¹⁹¹ Kazimierz Auffszlag, „Ozdobne Zapaski Litewskie“, in: *Ziemia: Dwutygodnik Krajoznawczy Ilustrowany*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Nr. 15–16, 1929, p. 236.

Pasak Marijos Mastonytės, XIX a. pabaiga–XX a. pradžia – antrasis etapas šventadienių prijuosčių raidoje¹⁹². Šiame laikotarpyje tarp valstiečių vis daugiau naudojama fabrikinį audinį ir aukštos kokybės fabrikinį siūlą – medvilninių ir šilkvilnės, ypač išeiginių prijuosčių puošybai. M. Mastonytės tyrimų duomenimis, šiuo laikotarpiu nuo tradicinių drabužių einama prie miesto tipo aprangos: šiek tiek pakinta ir prijuosčių sukirpimas – jos žymiai susiaurėja, siekia iki 80–90 cm pločio. Pagal sukirpimą išsiskiria: 1) rauktos vienpalės prijuostės, 2) vienpalės (praplatintos šonuose klynukais) prijuostės su rauktu „valanu“ apačioje¹⁹³. Užnemunei, ypač panemunių dzūkėms, šiuo laikotarpiu būdingos tamsios vilnonės arba pusvilnonės bei medvilninės prijuostės, puoštos siuvinėtomis įvairiaspalvių gėlių girliandomis. Jos siūtos rankomis arba siuvimo mašina į apačią platėjančios, dažnai vienoje prijuostėje naudoti abu siuvimo būdai. Pagrindinės siūlės siūtos mašina, o rankomis atsiūti tik pakraščiai, prisiūtas juosmenėlis, raišteliai. Sukirpimas nesudėtingas: a) iš dviejų dalių (vienpalė, apačioje pridurta 10–15 cm pločio to paties audinio smulkiai / stambiai klostyta ar raukta juosta); b) iš trijų dalių (pridurta šonuose: plačiausia vidurinė juosta, o šoninės į apačią platėja); c) iš keturių dalių (pridurta šonuose: plačiausia vidurinė juosta, o šoninės į apačią platėja; apačioje prisiūta 10–15 cm pločio to paties audinio smulkiai / stambiai klostyta ar raukta juosta). Pagal AKM rinkinyje esančių prijuosčių siuvimo ir siuvinėjimo technikų atlikimo ypatybes galima spręsti, jog kartais prijuostėms audinys pirmiausia būdavo išsiuvinėjamas, o tuomet iš jo siūta prijuostė.

Aptariant šventadienes prijuostes reikia atkreipti dėmesį į medžiagų savybes (fabrikinis šilko, vilnonis audinys su reljefiniu piešiniu), siuvinėjimo technikas (beje, siuvinėjimui naudoti aukštos kokybės ploni vilnoniai siūlai – skaidstijos – kaip ir rinktiniais bei kaišytiems ornamentams), raštus ir motyvus, kurie lėmė siuvinėtų prijuosčių meninę formą.

¹⁹² Marija Mastonytė, „Lietuvių tradicinių prijuosčių tipizacija“, in: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971: Medžiaga konferencijai, skirtai 1970 ir 1971 metų archeologinių ir etnografinių ekspedicijų rezultatams apsvastyti*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1972, p. 117.

¹⁹³ *Ibid.*, p. 118.

Augaliniai siuvinėjimo raštai ir motyvai liaudies tekstilę anksčiausiai pasiekė per vakarietiškus dirbinius, dvarų ir bažnyčių inventorių, o XIX a. pabaigoje – ir per rankdarbių knygas arba lapus su raštų piešiniais, pasiekdavusiais Lietuvą iš Lenkijos, Vokietijos, Rusijos¹⁹⁴. Kalbant apie tamsių siuvinėtų prijuosčių kilmę, nekylo abejonių, kad daugiausia sąsajų randame su kaimyninėje Lenkijoje, Vokietijoje, Estijoje ir kitose Europos šalyse vyravusia tokių šventadienių prijuosčių, žyminčių prabangos siekį, mada [14 il.]. Negalime atmesti, kad siuvinėtų prijuosčių raidai galėjo turėti įtakos Lietuvoje gyvenusių ir amatais besivertusių tautinių bendruomenių (žydų) tekstilės puošybos būdai. Žinoma, kad XX a. pradžioje Garliavos miestelio žydų tautybės siuvėjos siuvinėdavo tamsioje medžiagoje spalvotais vilnoniais *lučkų* siūlais¹⁹⁵. Pasak Marijos Mastonytės, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje tokios prijuostės siuvinėtos Marijampolėje, Garliavoje, o apie 1914 m. jų siuvinėjimo centras persikėlė į Prienus:

Prienuose nuo 1914 m. šiuo amatu vertėsi Ieva Viršauskaitė, siuvinėjimo išmokusi Pirmojo pasaulinio karo metais iš Staugaitienės Pakuonyje. Iki pirmojo pasaulinio karo Staugaitienė gyveno ir siuvinėjo Marijampolėje. I. Viršauskaitės siuvinėtos prijuostės pasklidusios po plačią apylinkę. Už prijuostės išsiuvinėjimą buvo imama po 1,5–2–3 litus, jei užsakovė duodavo savo medžiagą, ir 5–4 litus, jei medžiagą parūpindavo siuvinėtoja. Didžioji siuvinėtų prijuosčių dalis buvo parduodama urmu vietiniams prekybininkams, daugiausia žydams, kurie parūpindavo medžiagą. I. Viršauskaitės siuvinėtos prijuostės buvo pardavinėjamos ir Jiezno krautuvėse. Šiose apylinkėse jos laikėsi ilgiau, negu Prienuose¹⁹⁶.

Dailėtyrininkė Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, analizuodama XX a. pradžios bažnytinių reikmenų dirbtuves, yra pastebėjusi, kad „*iki Pirmojo pasaulinio karo liturginių rūbų siuvėjai dažnai priimdavo mokinius arba prie*

¹⁹⁴ Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, p. 137.

¹⁹⁵ Vacys Milius, „Kaimo amatų etnografinio tyrinėjimo klausimu“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 211.

¹⁹⁶ Marija Mastonytė, „Apranga“, in: *Panemunių dzūkai*: Straipsnių rinkinys, redaktorė Adelė Vyšniauskaitė, Vilnius: Mintis, 1970, p. 125.

savo dirbtuvių įsteigdavo amatų mokyklas merginoms“¹⁹⁷. Beje, 1904 m. siuvėjas Antanas Staugaitis turėjo liturginių rūbų dirbtuvę Marijampolėje (prieš tai turėjo savo siuvelyklą Varšuvoje)¹⁹⁸. Neatmetama galimybė, kad minėta Staugaitienė galėjo tokiose dirbtuvėse mokytis siuvinėjimo amato. Įvairiaspalvių gėlių girliandomis juodo lygaus ar raštuoto fabrikinio audimo vilnones, šilkinės, pusvilnės *kamelinio*¹⁹⁹ audinio prijuostės siuvę ir siuvinėję specialios miesteliuose gyvenančios siuvėjos. Siuvinėtos prijuostės buvo pardavinėjamos Alytuje, Merkinėje ir kitų aplinkinių miestelių turguose²⁰⁰. Vienos moterys pirkto gatavas prijuostes ar audinį duodavo išsiuvinėti, kitos siuvinėjo pačios. Rečiau siuvinėti medvilniniai audiniai [žr. VI priedo kat. 14, 5, 19].

Siuvinėtos prijuostės paplito XX a. pradžioje pietryčių Lietuvoje, ypač Jiezno, Lazdijų, Alytaus, Vievio ir iš dalies Varėnos rajonuose. Minėtas prijuostes dėvėjo moterys ir merginos Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių, Kauno, Prienų rajonuose. Tamsios siuvinėtos prijuostės buvo dėvėtos ir kitose etnografinėse Lietuvos dalyse, tačiau ne tokiu mastu kaip panemunių dzūkių ir Užnemunėje. Po vieną kitą rasta net Kupiškio ir Rokiškio rajonuose²⁰¹. Apie vientisą siuvinėtų prijuosčių tradiciją byloja panaši siuvinėjimo maniera, atlikimo technika, formų modeliavimas, panašūs kompoziciniai sprendimai. Visur siuvinėtų prijuosčių dekore vyrauja stilizuotas augalinis ornamentas. Prijuostės siuvinėtos rankomis ir mašina įvairiaspalvėmis skaistgijomis, šilkvilnėmis, vilnos, rečiau medvilniniais ar šilkiniais, siūlais. Prijuosčių siuvinėjimui, be grandinėlės, panaudoti paprastų pumpurų, virvutės, lygusis (pildymo), vienpusio dalinio šešėliavimo dygsniai, rečiau siuvinėta kryžiuku. Mašina dažniausiai siuvinėta grandinėlės dygsniu.

¹⁹⁷ Skirmantė Smilingytė, „XX a. pradžios bažnytinių reikmenų dirbtuvių apžvalga“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*: Straipsnių rinkinys, t. 4, sudarytojas Vytautas Berenis, Vilnius: Kultūros ir meno instituto leidykla „Gervėlė“, 1998, p. 206.

¹⁹⁸ *Ibid.*, p. 210.

¹⁹⁹ Pirktiniais fabrikiniais plonais vilnoniais siūlais (*kamelio*) atausta prijuostė arba sijonas vadinama *kameline*, *kameliniu*. Audžiant metmenims dažniausiai naudojami medvilniniai siūlai.

²⁰⁰ Marija Mastonytė, „Dzūkijos moterų drabužiai XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 180.

²⁰¹ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, p. 9, p. 11.

Prijuostės apačioje stilizuotas augalinis ornamentas komponuojamas horizontalia juosta / stačiakampiu arba kylančiu puslankiu (viršutinės ribos įvairiai paslankios). Išlaikoma ašinė simetrija arba motyvai pasikartoja įvairiu ritmu (išdėstomi atskirai; tarpusavyje sujungiami). Remiantis Alytaus kraštotyros muziejaus siuvinėtų prijuosčių analize, galima išskirti tokius siuvinėtų augalinių motyvų komponavimo tipus:

- 1) horizontali laužtine linija (kripė), abipus jos išdėstyti augaliniai motyvai [VI priedo kat. 9],
- 2) horizontali vingiuota linija (vingė), abipus jos išdėstyti augaliniai motyvai [VI priedo kat. 12–13, 20],
- 3) horizontali juosta, paskirų augalinių motyvų [VI priedo kat. 17, 23],
- 4) horizontali linija, jos galuose vertikalia ašimi kylantys augaliniai motyvai [VI priedo kat. 11, 14],
- 5) horizontali vingiuota linija (vingė), jos galuose vertikalia ašimi kylantys augaliniai motyvai [VI priedo kat. 15, 19],
- 6) horizontali laužytai vingiuota linija (kripė), jos galuose vertikalia ašimi kylantys augaliniai motyvai [VI priedo kat. 10],
- 7) kylantis puslankis, dvi paskiros simetriškos šakelės [VI priedo kat. 16],
- 8) kylantis puslankis, dvi simetriškos šakelės, ties viduriu sujungtos žiedu [VI priedo kat. 21–22],
- 9) paskirų motyvų (3–7 gėlių puokščių), centre – dvi simetriškos šakelės, ties viduriu sujungtos žiedu, galuose – vertikalia ašimi kylantys augaliniai motyvai [VI priedo kat. 18].

Pagal Alytaus kraštotyros muziejaus rinkinį galėtume teigti, kad daugiausia plito antrojo tipo – horizontali vingė ir abipus jos išdėstytų augalinių motyvų – kompozicijos.

Siuvinėtų prijuosčių dekorui būdingas gilus, ramus ar neutralus fonas (dažniausiai juodas) ir ryškesnių spalvų augalinis ornamentas. Pastarojo spalvų tonai arba visi vienodo intensyvumo, arba išryškinamos pavienės spalvinės dėmės (gėlių žiedai), ornamento grupės. Vizualiųjų elementų (augalinių motyvų

plastikos, piešinio linijos) parinkimas, jų komponavimas, ritmas, panaudoti spalviniai deriniai suteikia dirbiniui meninę formą ir lemia siuvinėtų prijuosčių estetinę vertę.

Pagrindinius šventadienių prijuosčių siuvinėjimo raštus ir motyvus sudaro įvairios augalų dalys, kurios gali būti labai smulkios, natūralaus ir net didesnio dydžio: a) šakelės su žiedais ir lapais; b) šakelės su žiedais, lapais ir pumpurais; c) šakelės su žiedais, lapais ir uogomis / vaisiais; d) šakelės su žiedais, lapais, pumpurais ir uogomis / vaisiais; e) paskirų augalinių motyvų grupės (pavyzdžiui, gėlių puokštelės). Iš žinomų laukų ir darželių gėlių paplitę rugiagėlių, aguonų, ramunių, neužmirštuolių, lelijų, fliokso, erškėtrožių, rožių ir kiti motyvai. Kitų augalų tapatybę sunku nusakyti, jie primena ežerų pakrančių ir pelkių augalus, kiti dar labiau stilizuoti, pramanyti. Kartais greta žiedų į ornamentą įsipina pumpurų (apynio), uogų / vaisių – serbento, riešutų ir kt. – motyvai.

Ne visi elementai vienodai išraiškingi, vieni jų (pavyzdžiui, žiedai) buvo modeliuojami gana įvairiai, keičiama jų forma ir proporcijos. Gėlių žiedai ir lapai, pumpurai perkuriami ir stilizuojami, neretai būna sudėtingo profilio, įgyja fantastinį arba aiškiai geometrinį pavidalą. Dažniausiai jie siuvinėti lygiuoju (pildymo) ir grandinėlės dygsniu užpildant visą plotą. Rečiau siuvinėta kryžiu ant kanvos [VI priedo kat. 17, 23]. Didieji žiedai išsiuvinėti raudonos, tamsiai vyšninės, bijūnų, rožinės spalvos siūlais, smulkūs žiedeliai ir pumpurai – baltais, gelsvais, geltonais, oranžiniais, plytiniais, garstyčių, samaniniais, žydrais, mėlynais, šviesiai mėlynais, melsvais, melsvai pilkais, melsvai violetiniais, violetiniais, alyviniais, taip pat raudonais, rožiniais. Lapai įvairuoja nuo dantytų iki aptakių formų, kartais panašūs į siaurus spyglius. Jie dažnai perskirti išilgai pusiau, siuvinėti įvairių atspalvių žaliais siūlais. Gėlių viduriukams siuvinėti, žiedlapiams ar vingeliams papuošti taikytos įvairios pumpurėlio dygsnio siūlės (geltonos spalvos). Šakelių ir gėlių stiebeliai, lapų koteliai grakštūs, smulkūs, labai grafiški, žaismingų plonų linijų. Tiesios, vingiuotos ir laužtinės linijos siuvinėtos virvutės, grandinėlės bei lygiuoju pasvirusiu dygsniu. Jos siuvinėtos žalios arba rudai. Vėlesnėse siuvinėtose prijuostėse gėlių žiedai, lapai, pumpurai ir uogos mažiau stilizuoti ir vaizduojami kiek realistiškiau. Jiems modeliuoti

pasitelkiamas dalinio vienpusio šešėliavimo būdas, kai vienos spalvos dygsniai palaipsniui įvedami į kitos spalvos dygsnius, sudarant spalvų perėjimus, šešėlius. Raštas tiesiais ir įstrižais nevienodo ilgio dygsniais išsiuvinėjamas ne visas, o tik jo dalis, pavyzdžiui, gėlės žiedai arba lapeliai [VI priedo kat. 11, 14].

Kalbant apie siuvinėtų prijuosčių puošybos būdų savitumus, reikia pabrėžti, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje siuvinėtoms prijuostėms dzūkės ne tik pirkto lygaus ar raštuoto dugno fabrikinis audinys, tačiau išsiauždavo vienspalvių audinių. Siuvinėtoms šventadienėms prijuostėms skirti audiniai turi savybę nežymiai keisti spalvą (audžiant metmenims ir ataudams naudojami skirtingų spalvų siūlai). AKM prijuosčių rinkinyje tokių yra dvi [VI priedo kat. 12, 23]. Prijuostė AKM GEK842 E655 – gelsvai žalia / samaninė, austa laužytu ruoželinio pynimu. Apačioje žalios, rožinės ir bijūnų spalvos skaidingomis virvute, paprastais pumpurų ir lygiuoju dygsniu rankomis išsiuvinėtas vingiuotas stiebas su smulkiais žiedais, pumpurėliais ir lapeliais. Audinys turi savybę keisti spalvą iš samaninės į mėlynai violetinę. Prijuostė (*žiursta*) AKM GEK23116 E1578 – vyšninio dugno, austa dvinytai, siūta ir siuvinėta (?) Magdalenos Zieniūtės-Kriukonienės, gyv. Norūnų k. (Alytaus r., Luksnėnų apyl.) apie 1930 metus. Virš prieduro įvairių atspalvių raudonais, mėlynais, žaliais ir mėlynais, baltais, gelsvais, žaliais, violetiniais pirktiniais vilnoniais siūlais kryžiu rankomis išsiuvinėta paskirų žydinčių rožių šakelių, lapų ir neužmirštuolių žiedų eilė (6,5x11; 8x5; 10x7; 10x5; 11x8; 11x5 cm).

Apibendrinant reikia pasakyti, kad siuvinėtos šventadienės prijuostės pasižymi grafiška linija, primityviu, plokščiu piešiniu, jų formos modeliuojamos spalvų perėjimais, tačiau tik apibendrintais plotais, jos išsiskiria dekoratyvumu, išraiškingumu. Šios rūšies prijuostėms būdingi stiliaus ypatumai, artimi liaudies raižiniams, polichrominei baldų tapybai, siuvinėtoms bažnytinėms vėliavoms (centrinė kompozicija dažnai aprėminama augaliniais motyvais: lelijų šakelėmis, gėlėmis). Tai rodo, kad Lietuvos etnografinių regionų prijuosčių puošybos apžvalga byloja apie didesnę dekorų būdų įvairovę nei esame įpratę manyti.

II. PRIJUOSTĖS FUNKCIJOS IR SIMBOLINĖS REIKŠMĖS TRADICINĖJE KULTŪROJE

Tradicinės kaimo bendruomenės sąvoką apibendrintai vartojame kalbėdami tiek apie pačius seniausius laikus, tiek apie XIX a.–XX a. pradžioje ar net dar vėliau gyvavusią lietuvių kaimišką kolektyvinę gyvenseną, kurioje „*gimimas, vestuvės, mirtis, metų darbai ir kalendorinės šventės sudarė nuolatinį pasikartojančių situacijų bangavimą, apaugusį papročiais, apeigomis, tautosaka. Kaimo bendruomenėje žmogaus individualus išgyvenimas, patirtis, tapusi kolektyvine, buvo grąžinama visiems, tik jau ne atskira, o apibendrinta ir menine forma*“²⁰². Pasak Vitos Ivanauskaitės, tradicinis gyvenimas remiasi visais esminiais kanoniškos kultūros dėsniais, „*iš kurių svarbiausi yra kultūros reiškinių visumos perėmimas, kūrybiškas išgyvenimas, saugojimas ir perdavimas tradicijos reglamentuotais būdais. <...> tradicinės bendruomenės žmogus, gyvenęs ir savo aplinką kūręs pagal tapatumo estetikos normas, pirmiausia tapatinosi ne su kitais bendruomenės nariais, bet su pačia tradicija, kuri savo ruožtu reguliavo viso kolektyvo gyvenseną ir komunikacijas*“²⁰³.

Suprasti prijuostės, kaip kultūros objekto, daugiafunkciškumą padeda kultūros teorijas, gyvenimo ciklo papročius, apeigas, maginius reiškinius tyrusių mokslininkų įžvalgos²⁰⁴. Pasak simbolinės interpretatyvinės krypties antropologijoje atstovo Cliffordo Geertzo, „*kultūra yra prasmės struktūrų arba konstruojančių ženklų, t. y. simbolių, sistema, kartu ji yra nelyginant tekstas ir kontekstas, kuriame tie simboliai gali būti suprasti ir aprašyti*“²⁰⁵. Taigi kiekviena kultūra yra simboliška, sukurianti tam tikras daiktų ir reiškinių

²⁰² Juozas Jurginis, Ingė Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai: (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus)*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 199.

²⁰³ Vita Ivanauskaitė, „Kūrybinio individualumo ženklai lietuvių folklorinėje tradicijoje“, in: *Tautosakos darbai*, t. 33, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 146.

²⁰⁴ Catherine Bell, *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1997; Abner Cohen, *Masquerade Politics: Explorations in the Structure of Urban Cultural Movements*, Oxford: Berg Publishers Ltd, 1993; Émile Durkheim, *Elementarios religinio gyvenimo formos: Toteminė sistema Australijoje*, Vilnius: Vaga, 1999; Anna Engelking, *Kłątwa. Rzecz o ludowej magii słowa*, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2010; Wendy Griswold, *Cultures and Societies in a Changing World*, London: Pine Forge Press, 1994; Ролан Барт, *Система моды: Статьи по семиотике культуры*, Москва: Издательство им. Сабашниковых, 2003.

²⁰⁵ Geertz Clifford, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York: Basic Books, 1973, p. 17.

reikšmes. Tačiau skirtingose žmonių grupėse (kultūrose) tas pats objektas, jo simbolis dažnai turi skirtingą reikšmę. Dažniausiai jis suprantamas tik tos konkrečios kultūros ribose, tam tikrai grupei žmonių (susitarimas dėl simbolio atstovavimo atitinkamam objektui, konvencijų žinojimas). Semiotikos požiūriu pavienio objekto prasmė yra gana menkai apibrėžta ir pagrindines savybes įgyja tik kultūros kontekste, kuriame yra naudojamas (atlieka tam tikrą vaidmenį aktualiame gyvenime bei socialinėje veikloje). Taip pat aiškėja, kad visi daiktai tarnauja žmogui ne tik kaip įrankiai, bet dar turi prasmę – perduoda informaciją. Šiuo atveju galima daryti išvadą, kad prijuostė, kaip kultūros objektas, teikia informaciją ne tik apie jos pritaikymą, jos funkcinę paskirtį. Prijuostė turi ir kitas prasmes, kurios nepriklauso nuo jos funkcijos (perduoda etikos normų, socialinio statuso ir pan. pranešimus).

Tad kokios prijuostės simbolinės reikšmės, ir ar tai daugiafunkcinis kultūros objektas?

Tyrimo metu surinkti duomenys padėjo nustatyti, kad tradicinėje kaimo kultūroje prijuostė pirmiausia yra susijusi su svarbiausiais žmogaus gyvenimo įvykiais – pereinamaisiais jo gyvenimo tarpsniais ir kalendorinių švenčių apeigomis; antra, išryškėjo prijuostėlės, simbolinio šventadienės prijuostės pavidalo dirbinio, ritualinės funkcijos kryžių, medžių ir akmenų liaudiškojo pamaldumo praktikoje, vienokia ar kitokia forma išlikusios iki šių dienų.

2. 1. Prijuostės dėvėjimo tradicija

Prijuostė, kaip kultūros objektas, turi ir kitas prasmes, kurios nepriklauso nuo jos pirminės funkcijos. Itin visą gyvenimą saugomos prijuostės iš kartos į kartą būdavo perduodamos kaip relikvinis drabužis; kartais jis susiedavęs net keturias moterų kartas²⁰⁶. Tradiciškai dukroms motinos kraičio duodavo ir

²⁰⁶ Ritualinis tekstilės dirbinių aukojimas/dovanojimas tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje susijęs su svarbiausiais žmogaus gyvenimo įvykiais ir kalendorinių švenčių apeigomis. Socialinį ir kultūrinį prijuostės reikšmingumą patvirtina jos funkcijų įvairovė. Tokią informaciją randame Lietuvos muziejuose saugomų prijuosčių metrikose. Marijampolės kraštotyros muziejaus (toliau – MKM)

prijuosčių²⁰⁷. Manoma, kad paveldėti ar dovanoti daiktai turi apsauginę maginę galią²⁰⁸. Iš senesnių bendruomenės ritualų atkeliavę tekstilės aukojimo ir dovanojimo papročiai liaudies kultūroje pabrėžia audinių socialinį reikšmingumą. Svarbus relikvinių drabužių, atributų perdavimas iš kartos į kartą. Dailėtyrininkė Skirmantė Smilingytė-Žeimienė saugo jos prosenelei priklausiusią lelį žiedais iškaišytą prijuostę, itin retą ir vertingą dėl dugno audimo būdo²⁰⁹. Lietuvos muziejinių eksponatų metrikų įrašai padeda atgaivinti daiktų funkcijas ir pastebėti jų istoriją. Pavyzdžiui, Marijampolės kraštotyros muziejaus (toliau – MKM) išleistame kataloge prie eksponato MKM 2768 yra toks įrašas: „*Žiurastas – išaustas 1810 m. Šį žiurastą nupirko Kudriavcienė iš senutės, kuri jį buvo gavusi iš motinos paveldėjimo keliu. Šis žiurastas buvo tos moters senelės*“²¹⁰. Remiantis buvusių savininkų pateikta informacija, GŽ prijuosčių rinkinio eksponato GŽ AT 96 (Telšių aps., Telšių vls., Lieplaukės mstl.) etiketėje įrašytas paaiškinimas: „*Tetos palikimas, turi ne mažiau nei 100 metų, kvartukas cvilkiškai austas*“, prie kitos prijuostės GŽ AT 164 (Seinų aps., Punsko vls., Kreivėnų k.) pažymėta: „*Grigutienė iš Kreivėnų kaimo neprisimena jos senumo. Dar jos močiutės austa, o ta senelė 80 metų*“. Prijuostės GŽ AT 101 (Raseinių aps., Nemakščių vls.,

išleistame kataloge prie eksponato MKM 2768 yra toks įrašas: „*Žiurastas – išaustas 1810 m. Šį žiurastą nupirko Kudriavcienė iš senutės, kuri jį buvo gavusi iš motinos paveldėjimo keliu. Šis žiurastas buvo tos moters senelės*“ (Marijampolės kraštotyros muziejus. Suvalkiečių prijuostės: Katalogas, sudarytojos Danutė Katkuvienė, Asta Vandytė, Marijampolė: Piko valanda, 2008, p. 24). ČDM saugoma Petronės Jakštienės iš Lepšių kaimo (Lukšių vls., Šakių aps.) prijuostė, prie kurios yra priedas: „*Tekėdama turėjo keturis „tulpinius“ žiurastus, kuriuos paveldėjo iš močiutės, jie buvo austi 1885 m. Veršių kaime (Šakių apskrityje, Sintautų valsčiuje)*“ (ČDM LMS La 1103, l. 34).

²⁰⁷ Vilniaus V. Kapsuko universiteto Kraštotyrininkų klubo Paežerių ekspedicija (Vilkaviškio r.). Medžiagą surinko Vita Daunytė, 1981 m. Tema: Kraitis, 15 aprašų, 28 l. I. Kraitis. Pateikėja Marcelė Mickevičienė (Ruškytė), Andriaus, g. 1900 m. Gaisrių k. (Sintautų vls., Šakių aps.) pasakojo, kad „*kraičio turėjo „žiurastą“, prikyščius – 3. Du pačios siūti iš kartūno. Vienas mamos paliktinis, vilnonis, išilginiais dryžiais. Tamsios spalvos, rauktas, su juosmenėliu. Nugaroje surišama „kokarda“ (kaspinas). apačia siuvinėta „vingutėmis“. Ilgas (mama su juo eidavo bažnyčion)*“, in: Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (toliau – LII ES) 1067, l. 2; II. Kraitis. Adelė Steneikiūtė ištekėjo 1926 m. Pasak pateikėjos A. Brazaitienės (Steneikiūtės), g. 1905 m. Pilviškiuose (Pilviškių vls., Vilkaviškio aps.), ji turėjo „*3 žiurastus – vienas pirktas, juodas, vilnonis. Du žiurastai mamos paliktiniai, išėginiai, išausti spalvotu raštu, su „krūžais“ (raukinukais). Šie žiurastai išnyko po 1914 m.*“, in: LII ES 1067, l. 10.

²⁰⁸ Irma Šidiškienė, „Lietuvės nuotakos simboliai Europos šalių kontekste. Realijų ir prasmų kaita XIX–XX a.“, in: *Lituanistika*, 2002, Nr. 4, p. 92.

²⁰⁹ Skirmantė Smilingytė-Žeimienė rašo: „...*Gali būti, kad tai Onos Urbanavičiūtės-Jurevičienės ar jos mamos darbas – buvo pasiturinčios nagingos ūkininkės. Prijuostės kilmės vieta – Ilgakiemis (Garliavos valsčius). Po prosenelės vedybų prijuostė su kraičiu pervaziavo į nelabai tolimą Jurginiškių kaimą. Ja per ypatingas šventes pasipuošdavo mano močiutė, prijuostės savininkės dukra, o sovietmečiu – mama ir tetos, ypač tada, kai šokdavo tautinius šokius. Per tautosakos vakarones mokykloje ir aš ją ryšėjau. Tokia man žinoma prijuostės biografija*“ (informacija el. paštu gauta 2011-10-12).

²¹⁰ Marijampolės kraštotyros muziejus. Suvalkiečių prijuostės: Katalogas, p. 24.

Paežerio k.) metrikoje nurodytas apytikris eksponato amžius ir jo funkcija: „Kvartukas turi apie 50 metų. Seniau su tokiais eidavo bažnyčion“. Panaši pastaba ir prie prijuostės GŽ AT 106 (Raseinių aps., Raseinių vls., Dumšiškio k.): „Balti kvartukai buvo išeiginiai, 80–90 metų“.

Pats prijuostės dėvėjimas yra labai aiškiai susijęs su aplinkos ir moters elgesio normomis, atskleidžiančiomis požiūrį į vertybes. XIX a.–XX a. pradžioje Lietuvoje prijuostes moterys ir merginos dėvėjo kaip svarbią išeiginio kostiumo dalį. Jos buvo glaudžiai susietos su socialinio statuso, etikos ir padorumo reikalavimais. Lietuvių tautosakoje žinomas ne vienas su prijuostės dėvėsena susijęs prietaras. Buvo sakoma, kad atsirišusi prijuostė panelei privilios draugą, o moteriai tai bus ženklas, kad ją prašys į kūmus: „*reiškia, teks būti pakviestai į krikštynas*“²¹¹. Atsirišusi, pasisukusi ar krintanti prijuostė – vestuvių ar kūdikio gimimo ženklas: „*<...> jei prijuostė krenta, tai jau sako, greitai ne viena vaikščiosi. Sakydavo, jei prijuostė krenta, tai jau vaikaicis pasbalados neužilgo*“²¹². Nuisukusi į šoną ar smunkanti prijuostė moteriai taip pat gali pranašauti, kad „*eis kiaulės žinioj*“²¹³ ar „*ištekės už našlio*“²¹⁴. Lietuvoje prijuostė buvo moteriai privalomas drabužis. „*Apie namus jaunesnės moterys pabūdavo kartais ir be prijuosčių, bet išeit į žmonis, į bažnyčių negalima jokiū būdu*“²¹⁵. Pietų Žemaitijoje mėlynais, žaliais arba neryškiais raštais puoštas prijuostes dėvėdavo gavėnios metu. Pateikėjų pasakojimai patvirtina, kad tokios tradicijos būta: „*Gavėnios metu vengdavo užsirišti prijuostę ryškiai raudonos spalvos raštais, tam laikui išsiausdavo prijuostes neryškiomis spalvomis*“²¹⁶.

²¹¹ Kalesnykų k., Simno vls., in: *Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyno Tikėjimų kartoteka* (toliau – *LII ES TK*) 381/143¹; Klepočių k., Merkinės vls., in: *LII ES TK* 1426/41.

²¹² Pateikėja Glebienė Julė, g. 1925 m. Pabeznikio k., Varėnos r. Užrašė Nijolė Marcinkevičienė, in: *LKAR* 48/57, l. 98.

²¹³ Melaišių k., Papilio vls., in: *LII ES TK* 1571/146.

²¹⁴ Latakų k., Viduklės vls., in: *LII ES TK* 1565/60².

²¹⁵ Nijolė Marcinkevičienė, *Pavarėnis*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998, p. 37; Žinios apie moterų ir vyrų drabužius (Anykščių r.). Užrašė Anykščių Jono Biliūno vidurinės mokyklos X kl. mokinės Palmira Selickaitė ir Dalia Sapokaitė, 1973 m. Pateikėja Rozalija Mickūnaitė, g. 1898 m. Zamokų k. (Molėtų vls., Utenos aps.) pasakojo, kad „*kai kurias prijuostes siūdavo juodas ir dar išsiuvinėdavo. Su labai gražiomis eidavo į bažnyčių, o kasdien nešiojo paprastas*“, in: *LII ES* 587, l. 80. Pateikėja Anelė Zlatkutė-Parnavienė, g. 1907 m. Mažionių k. (Troškūnų vls., Panevėžio aps.), gyv. Šeimyniškių k. (Užpalių vls., Utenos aps.) prisiminė, kad „*mamytė turėjo raudoną kašmiringą prijuostę. Nueidavo ir į bažnyčių su ja. Turėjo ir juodą. Vienas platus palas – ir apsijuosia*“, in: *LII ES* 587, l. 68.

²¹⁶ A. ir A. Tamošaičių kolekcijos senovinių rūbų, juostų, prijuosčių sąrašai ir katalogo rengimo medžiaga [rankraštis, be datos], byla nr. 103, l. 158. Galerijos „Židiny“ archyvas.

Šiaurės vakarų Lietuvoje, Viešnių apylinkėse „suvisam mažoms mergelėms, kumet anos dar nevaikščiojo, tik svadu sėdėjo, kvartūgėlių nesiuvo. Siuvo tik didesnėms. Ligi 5 metų mergelėms kvartūgėlius siuvo ir anus prinėrė, kad taip greitai jupeles nesiteptų. Kvartūgėlį buvo lengviau išplauti už jupele. Kvartūgėlio šleikeles sukryžavojo ant nugaros ir prisegė ant petelių su vienu guzikėliu. Mažoms mergelėms kvartūgėlius siuvo be kašelių“²¹⁷. Pasak Onos Orencienės, „mažoms mergelėms dar siuvo kvartūgėlius kaip ir kokias jupeles – tik be rankovių. Vietoj rankovių prisiuvo pusapvalius sparnelius. Tokie kvartūgėliai buvo už jupele per kelis pirštus trumpesni. Iš po kvartūgėlio turėjo matytis jupele – taip atrodė, dideliai puikiai“²¹⁸.

Neatskiriama mergaitės, merginos ir moters kostiumo dalis – šventadienė prijuostė buvo ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėse šalyse [15–17 il.]. Lenkijoje būta panašių prijuosčių mergaitėms. Baltarusijoje mergaitėms išeiginę prijuostę pradėdavo rišti labai anksti – maždaug nuo penkerių metų, o itin svarbus jos dėvėjimas tapdavo pereinamuoju brendimo laikotarpiu [3 il.]. Iš Marijos Vinnikovos ekspedicijų metu surinktos medžiagos matyti, jog kaimo bendruomenė griežtai prižiūrėjo, kad būtų laikomasi etikos normų: „*Без фартуха і одаго дня не хадзілі. Старыя ругалі калі без фартуха*“ [Be prijuostės nė vienos dienos nevaikščiojo. Senoliai bardavo, jei be prijuostės]²¹⁹. Pasak etnografės Aldonos Stravinskienės, Dieveniškų apylinkių merginos ir moterys, „neturinčios dailios prijuostės prisijuosdavo vietoje jos „skarinių““²²⁰. Skariniai²²¹, kurie pajvairina ir praturtina šventadienius moterų drabužius, būdingi tik pietryčių Lietuvai. Baltarusės taip pat jų neturi.

²¹⁷ Etnografiniai aprašai įvairiom temom iš Akmenės r., Viešnių apyl. Medžiagą surinko Amelija Urbienė, 1981 07 16–23. Pateikėjos: Stasė Vėžauskienė (g. 1910), gyv. Viešniuose, Vytauto g.; Ona Orencienė (g. 1901), gyv. Viešniuose, Akmenės g., in: *LII ES* 909 (14), l. 52.

²¹⁸ Etnografiniai aprašai įvairiom temom iš Akmenės r., Viešnių apyl. Medžiagą surinko Amelija Urbienė, 1981 07 16–23. Pateikėjos: Stasė Vėžauskienė (g. 1910), gyv. Viešniuose, Vytauto g.; Ona Orencienė (g. 1901), gyv. Viešniuose, Akmenės g., in: *LII ES* 909 (14), l. 52.

²¹⁹ Мария Винникова, «Фартук в традиционном женском костюме и обрядности белорусов: семантический, этический и эстетический аспекты», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПбГУТД, 2009, p. 138.

²²⁰ Aldona Stravinskienė, „Drabužiai“, in: *Dieveniškės*, p. 151.

²²¹ A. Stravinskienė rašo, kad „ekspedicijos metu moterų kraičių skryniose rasdavome po 6–10 ar net 15 skarinių, kurių ilgis 100–120 cm. Tai baltos, dažniausiai dvinytės drobės gabalai, likę nuriečiant audeklą iš staklių. Visas jų puošnumas – viename gale esą pinikai, nupinti iš metmenų gijų, likusių nurietus

Kaimo bendruomenė, besiremianti draudimais, pamokymais ir liaudies tikėjimais, pirmiausia reikalavo doro ir nepriekaištingo būsimos motinos elgesio. Taigi tradiciniame kaimo bendruomenės gyvenime prijuostė laikyta svarbiu elementu, saugančiu tiek fizinę, tiek dvasinę moters – giminės tęsėjos – būseną, nulemiančią sveikų palikuonių gimimą.

2. 2. Prijuostė vestuvių papročiuose

XIX a. lietuvės (kaip ir kitų tautų) nuotakos kaimuose rengdavosi šventadieniniais drabužiais. Nuotakos drabužis kaip simbolis siejamas su išskirtinumu, apsauga, skaistumu ir moteriškumu, vaisingumu. Lietuvoje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje jaunosios išvaizda per daug nesiskyrė nuo kitų merginų²²², bet kai kuriose vietovėse nuotakos rengėsi tik tam tikrų spalvų drabužiais, kitose – tik vestuvių išskilmėms skirta apranga. Iš rašytinių ir ikonografinių šaltinių žinome, kad XVIII a. prūsų lietuvės nešiojo po keletą (nuo trijų iki šešių) prijuosčių, o jei viršutinė buvusi žalia, tai rodė ją esant nuotaka²²³.

Išskirtiniu nuotakos atributu buvo laikomi galvos papuošalai, įvairių formų ir dydžių karūnos. Lietuvių, dažniausiai ir kitų tautų, vestuvių papročiuose išieginė prijuostė buvo nuotakos, marčios viena svarbesnių drabužių sudėtinių dalių – socialinio statuso ženklas. Etnografė A. Stravinskienė, aprašydama

*audeklą. Pinikai pinami be jokių įrankių, rankomis, jie čia vadinami „mastymu“. Skarinius moterys „mastydavo“ šventvakariais, kai jokio kito darbo negalėjo imtis, bet daugiausia skarinių „išmastydavo“ piemenaitės, ganydamos bandą. Užsidėjusios skarinį ant klupsčių, „mastydavo“ lankučiu, dantukais, katės, kiškio pėdžiukais, skrynute, slenkstuku, akutėm, rėdeliais, klėtkom, lietučiu, balankutėm ir kitais motyvais, kuriuos perkomponuojant, grupuojant buvo sukuriami nauji raštai. Į skarinį svočios įsirišdavo tradicinį karvojų, kūmos – pyragą, bobutės priėmėjos – prinasių. Skariniu apklodavo ir rūgstančią duoną, nauju šluostydavosi veidą. Ir dabar vyresnės Dieveniškų apylinkių moterys, eidamos į vaišes ar kelionę, nešasi į skarinį įsirišusios sūrį, ragaišį ar drabužius“, in: Aldona Stravinskienė, „Drabužiai“, in: *Dieveniškės*, p. 154–155.*

²²² Pateikėja Marija Babelienė, 64 m. amžiaus iš Mingės k. (Šilutės r.) prisiminė: „XIX a. viduryje ir pabaigoje buvo toks paprotys. Rengiantis vestuvėms, taip vadinamajai „svotbai“ arba „svotui“, jaunoji, vadinama „marti“, ir pirmoji pamergė, vadinama „pirmoji draugela“, eidavo per kaimą pačios kviesti svečių. <...> anais laikais marti su draugela eidavo kviesti svečių apsitačiusios baltais marškiniais, juodomis aksominėmis („amatinės“) vestėmis (kiklikais), žiurstai buvo austiniai štripuoti (dryžuoti) skersai ir išilgai. Į žiurstus būdavo stygos (kaspinėliai) įaustos tokiais štrypais“, in: Pas Kuršių Neringos ir Rusnės žvejus, užrašė Angelė Vyšniauskaitė, 1956 07 21, in: *LII ES* 60, l. 23.

²²³ Angelė Vyšniauskaitė, „Jų apranga dvelkia grožiu“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, Nr. 1, p. 28–30.

Dieveniškių apylinkių moterų šventadienius drabužius, pažymi, kad ištekęsiai moteriai pasirodyti viešai be prijuostės buvo laikoma didele gėda. Šiose vietovėse buvo pasklidęs posakis: „*Kokia čia marti, kad be ,kvartūko*“²²⁴. Kaip vienas gražiausių nuotakos atributų, prijuostė naudota ir Estijoje. Prijuostė būdavo iškilmingai parišama jaunamartei ir tapdavo neatskiriama jos kostiumo dalimi bei laikyta vaisingumo simboliu. Centrinėje ir pietryčių Estijoje, taip pat Kihnu saloje plito tik šiems regionams būdingos siuvinėtos prijuostės, kurių galai puošti siuvinėtais geometriniais motyvais. Prijuosčių dugne įvairiaspalviais siūlais išsiuvinėti archajinių formų augaliniai ornamentai. Kartais toje pačioje prijuostėje derinamos įvairios siuvinėjimo technikos, puošiama mezginiais. Estijos Muhu saloje siuvinėdavo visą vestuvinių raudonų prijuosčių dugną, puošdavo karoliukais, pinigėliais ir šilkiniais kaspinais²²⁵. Netekėjusi, bet susilaukusi vaiko mergina, privalėjo ryšėti prijuostę²²⁶. Pagal prijuostės dėvėjimą buvo galima spręsti apie šeimyninę padėtį ir pietryčių Suomijoje²²⁷. Estijos salose (išskyrus Kihnu) gyvenusios merginos, sulaukdavusios pilnametystės, kaip perėjimo į naują tapsmą simbolį gaudavo dovanų prijuostę. Skirtingai nei pietryčių estės, jos nedėvėjo prijuosčių prie darbo drabužių, o nešiojo jas tik prie išeigai skirtu kostiumu. Toks pat paprotys egzistavo ir tarp Estijoje gyvenančių švedžių²²⁸. Saremo saloje merginos ir ištekęsios moterys retai nešiodavo prijuostes prie darbo drabužių. Greičiausiai skirtingą prijuostės dėvėjimo paprotį galėjo įtakoti kita tikėjimo tradicija. Įdomu, kad ten moterys šventadienes prijuostes kartais rišdavosi po sijonu, kad jų neišteptų.

Prijuostės vaizdinys su vedybomis siejamame lietuvių folklоре aptinkamas neatsitiktinai. Kai kuriuose vestuvių papročiuose, tikėjimuose ir liaudies magijoje prijuostės semantika glaudžiai sietina su gyvybingumo, vaisingumo simbolika.

²²⁴ Aldona Stravinskienė, „Drabužiai“, in: *Dieveniškės*, p. 151.

²²⁵ Melanie Kaarma, Aino Voolma, *Eesti rahvarõivad / Estonian Folk Costumes*, Tallinn: Eesti Raamat, 1981, p. 410–411.

²²⁶ *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда* (ИЭАП), p. 49.

²²⁷ Elina Õpik, *Vadjalastest ja isuritest XVIII sajandi lõpul*: Etnograafilisi ja lingvistilisi materjale Fjodor Tumanski Peterburi kubermangu kirjelduses, Tallinn: Valgus, 1970, p. 92–102.

²²⁸ Carl Russwurm, *Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands und auf Runö*: Eine historisch-ethnographische von der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg mit einem Amidoneschen Preise gekrönte Untersuchung, t. 2, Reval [Tallinn], in Commission bei Fr. Fleischer in Leipzig, 1855, p. 58, p. 60, p. 62.

Jurgita Macijauskaitė-Bonda, tyrusi nepaprastą vaiko gimimą / atsiradimą lietuvių stebuklinėse pasakose, pažymi, kad vestuvių tikslas yra giminės pratęsimas, todėl daugelis per vestuves atliekamų apeigų, „*sietina su vaisingumu, jo skatinimu, linkėjimu jaunavedžiams kuo greičiau susilaukti palikuonių*“²²⁹. Taigi pirmiausia vestuvių papročiuose pastebimas motinos rūpinimasis dukters vaisingumu:

Vestuves sutarus, merginos motina, piršlius išleidusi, nubraukdavo nuo stalo trupinius į prijuostę ir nešdavo į tvartą veršingai karvei, kad Dievas laimintų dukterį vaisiumi²³⁰.

Taip pat įdomios lietuvių ir jų kaimynų tradicinės kaimo bendruomenės vestuvių apeigos, kai ritualinius veiksmus su pagrindiniais simboliais, konkrečiu atveju – prijuoste, atlikdavo ne tik nuotaka, bet ir abiejų jaunųjų giminės. Vienoje išsamiausių, žemaitiškų ir suvalkiečių vestuvinių papročių bruožus sujungiančioje Antano Juškos „Svodbinėje rėdoje veliuniečių lietuvių“ iš visų aprangos dalių aprašytas tik galvos apdaras, tačiau marčios sutiktuvių apeigose paminima ir prijuostė: „*Mošos (jaunojo seserys) pribėgusios su žiurstaish nušluosto sėdnio [priemenės – M. L.] slenkstį, grando jaunosios kojas, kad iškrėstų dovanas*“²³¹. Šią veiksmų seką, neturint daugiau tokių pavyzdžių, greičiausiai būtų galima traktuoti kaip nuolankumo ar įsiteikimo ženklą. Etnografė Angelė Vyšniauskaitė pateikia duomenų apie vestuvių apeigas, iš kurių matyti, kad marčios vedžiojimas po jaunikio namus yra viena iš priėmimo ritualų sudėtinių dalių:

²²⁹ Jurgita Macijauskaitė-Bonda, „Nepaprastas vaiko gimimas / atsiradimas lietuvių stebuklinėse pasakose“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas 2007, t. 33, p. 107, 109.

²³⁰ Rasa Račiūnaitė, Dalia Senvaitytė, Arūnas Vaicekaskas, *Senovės lietuvių pasaulėžiūra*: Metodinė mokymo priemonė, Kaunas: VDU leidykla, 2001, p. 111.

²³¹ Antanas Juška, *Svodbinė rėda veliuniečių lietuvių*, Kazanė, 1880; naujas leid.: Juška Antanas, *Lietuviškos svodbinės dainos*, t. 2, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 338.

Vien tai, kad marčios dovanos dedamos ant trobesių slenksčių (sakrali vieta!), kad tiksliai reglamentuota, kur ir ką dėti, rodo, jog tai nėra paprastos dovanos, o marčios aukos tų pastatų dvasioms globėjoms²³².

Kitas, analogijų su kaimynų slavų tautomis turintys pavyzdys – saldinių metimas į prijuostę tam tikrų apeigų metu. Etnologės Nijolės Marcinkevičienės surinkta medžiaga rodo, kad Dzūkijoje per vestuves pagrindinei kaimo vestuvių giedotojai-užvedėjai būdavo pripilama pilna prijuostė saldinių. „*Laiko atkišus prijuostę, tai už kiekvieną dainą jai vis meta saldinių*“²³³. Panašiai ir Lenkijoje, kalniečių (lenk. *górali*) vestuvių apeigose, prijuostė naudota kaip sterblė, į kurią buvo metami pinigėliai ar dedamos kitos gėrybės²³⁴. Baltarusijoje žinomas paprotys svočiai, apeigų metu einančiai paskui nuotaką, pasirišti dvi prijuostes. Viršutinė prijuostė būdavo užlenkiama, o jos kraštai užkišami ties liemeniu. Į susidariusią sterblę buvo dedamos dovanos nuotakai, iš kurių svarbiausias buvo gerovės ir šeimyninės laimės simbolis – duona (Kobрино r., Bresto sr.). Beje, duona šiose apeigose tapatinama ir su dauginimosi jėga, orientuota į giminės pratęsimą. Pasak M. Vinnikovos, prijuostė atlieka apsaugos nuo išorinio pasaulio funkciją ir, kaip manyta, turėjo lemti tolesnę jaunųjų laimę²³⁵. Baltarusių vestuvių papročiuose (Lunineco r., Bresto sr.) prijuostė taip pat buvo tiesiama po karvojumi ir buvo svarbus ritualas jaunųjų vaisingumui užtikrinti.

Pasitaikydavo, kad, stringant gyvenimo ritmui, pavyzdžiui, neįvykus vestuvėms ar nespėjus laiku ištekėti, prijuostė apeigose tampa prasmingu atributu, išreiškiančiu vaisingumo siekiamybę. Antai per kalendorinių švenčių apeigas prijuostė naudota kaip pagrindas, ant kurio būdavo atliekamas ritualas. Žemaitijoje buvęs Užgavėnių paprotys, susijęs su subrendusiomis, bet neištekėjusiomis merginomis: „*bergždenikės buvusios klupdomos ant šiaudų*

²³² Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 355.

²³³ Nijolė Marcinkevičienė, *Pavarėnis*, p. 161.

²³⁴ Stanisława Trebunia-Staszal, *Śladami Podhalańskiej mody. Studium z zakresu historii stroju Górali Podhalańskich*, Kościelisko: Podhalańska Oficyna Wydawnicza, 2007, p. 201; Aleksandra Szurmiak-Bogucka, *Wesele Góralskie*, Kraków: Polskie Wydawn. Muzyczne, 1974, p. 96.

²³⁵ Мария Винникова, «Фартук в традиционном женском костюме и обрядности белорусов: семантический, этический и эстетический аспекты», in *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПбГУТД, 2009, p. 140.

*patiestos prijuostės ir turėjusios ją bučiuoti*²³⁶. 1894 m. Seredžiuje užfiksuota prietarų, kai iš vėluojančių iki advento ištekti merginų buvo juokiamasi ir sakoma, kad jos turėsiančios per prijuostę bučiuoti bažnyčioj žemę: „*Jau jūs, nabagės, bučiuosit bažnyčios aslą per žiurstą*“²³⁷. Iš turimos medžiagos atrodo, kad tokiomis apeigomis simboliškai baudžiamos netekėjusios merginos ir senmergės, kurios per praėjusius metus ir vėl neatliko pagal amžių joms priklausančio ritualo ir nesukūrė šeimos. Tokiu papročiu norėta išprovokuoti, prišaukti sėkmę kitiems metams. Apibendrinant galima pasakyti, kad prijuostės bučiavimas – tai neįvykusių, trokštamų vestuvių paprotys.

2. 3. Prijuostė gimtųjų papročiuose

Tradicinėje lietuvių pasaulėžiūroje tikima, jog kūdikis perima daugelį motinos savybių, o nuo jos elgesio priklauso jo sveikata ir likimas. Gimtųjų papročiuose ypač svarbus nėščiosios elgesys šeimoje ir bendruomenėje, todėl prijuostės dėvėseną nėštumo metu taip pat yra ypatinga. Saistoma tikėjimų bei draudimų, susijusių su prijuoste, belaukiančioji siekė apsaugoti kūdikį ir lemti jo būsimas savybes. Šiuo atveju ryški draudimo ar prisakymo nešioti dvi prijuostes funkcija ir iš draudimo pažeidimo galinti kilti pasekmė, pavyzdžiui: „*Nereikia nešioti dvi prijuosti – bus dvynai*“²³⁸. Šiaulių apskrityje, Jankūnų kaime užrašytas ir toks tikėjimas: „*Kad kada motina, toki (nėščia) vaikščiodama, pasiriš du kvartuku, tai tas kūdikis užaugęs daug apkalbų turės*“²³⁹. Taigi buvo vengiama rišti dvi prijuostes, nes tikėta, kad gims dvyniai arba vaikas bus labai apkalbamas. Toks moters elgesys dažnai rėmėsi veiksmo panašumo magija

²³⁶ Aušra Kargaudienė, „Apie siuvinėtas prijuostes“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1993, Nr. 5, p. 46.

²³⁷ Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 12: *Juodoji knyga* (toliau – BsJK), surinko Jonas Basanavičius, sudarė Kostas Aleksynas, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 100, Nr. 3.

²³⁸ *Tauta ir žodis / Epe Lithuania: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys*, kn. 3, redaktorius Vincas Krėvė Mickevičius, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1925, p. 366.

²³⁹ BsJK, p. 272, Nr. 479.

(imitacine): esą bet koks poelgis tam tikru momentu gali nulemti vaiko ateitį, sveikatą ir likimą²⁴⁰. Tikėta, kad jei būsima mama nuolat nešios prijuostę, gimęs kūdikis nebus nužiūrėtas: „*Labai sunkiai vaikus nešiojau, tai anyta liepė visadu nešioc prijuostį, kad vaikas akių nebotų; <...>*“²⁴¹.

Baltarusijoje nėščioji būtinai prijuostę ryšėdavo eidama į bažnyčią, kad padėtis nebūtų tokia ženkli. Ir, skirtingai nei Lietuvoje, dvi prijuostes užsirišdavo eidama į laidotuves. Tikėta, kad tai apsaugo nuo blogos akies²⁴². Iš turimos medžiagos matyti, kad gimtųjų papročiuose prijuostės ryšėjimas pirmiausia turėtų būti siejamas su apotropėjine funkcija (kad nebūtų ženklus nėštumas, apsaugotų nuo išorinio pasaulio, nuo „padyvų“ ir kitokių burtų).

Gimtųjų papročiuose tam tikri draudimai ir ritualai, lydintys kūdikio gimimą, susieti įvairiais archajinę pasaulėžiūrą atspindinčiais tikėjimais bei papročiais. Pasak etnologės Rasos Paukštytės, „*daugelis Lietuvoje tradiciniuose gimtųjų papročiuose taikytų magiškų veiksmų kaip tik ir paremta imitacinės, arba panašumo, magijos principu*“²⁴³. Vienas pavyzdžių – maginis veiksmas, pagreitinantis vaikelio atėjimą, kai pribuvėja „*liepia gimdyvei prijuostėje nunešti arkliui avižų*“²⁴⁴. Į prijuostę supiltų avižų nešimas arkliui, matyt, buvo siejamas su moters reprodukcinėmis galiomis. Šis veiksmas tikriausiai turi ryšį su liaudyje gyvavusiu tikėjimu, kad magiški objektai (grūdai, prijuostė) apeigų metu gali ne tik užtikrinti ir / ar padidinti vaisingumą, bet ir paskatinti gimimą. Žinoma, kad per dzūkų vestuves marti, nešina lėkšte su grūdais, eidavo į tvartus ir jais apibarstydavo gyvulius. Pasak A. Vyšniauskaitės, „*šios apeigos senovėje neabejotinai turėjo aukos prasmę, siejosi su gausos, gyvulių vislumo ir sveikatos, javų derliaus ir turtingo jaunųjų gyvenimo meldimu*“²⁴⁵. Įdomu, kad pagal

²⁴⁰ Pasak anglų antropologo ir etnologo Jameso George'o Frazerio, magiškasis mąstymas remiasi keliais principais. Pirmuoju atveju yra akcentuojama, kad panašus gimdo panašų, antrasis principas – daiktai, kurie vienas kitą lietė, nepraranda kontakto ir per atstumą. Pirmąjį principą jis įvardijo imitacine, o antąjį – kontaktine magija. Žr. Джеймс Джордж Фрэзер [J. G. Frazer], *Золотая ветвь*, Москва: АСТ, 1998.

²⁴¹ Pateikė J. Glebienė, g. 1925 m. Pabeznykio k., Varėnos r. Užrašė Nijolė Marcinkevičienė, in: *LKAR* 48/57, l. 98.

²⁴² Тацяна Валодзіна, «Фартух», in: *Міфалогія беларусаў*, Мінск: Беларусь, 2011, p. 491–492.

²⁴³ Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, p. 421.

²⁴⁴ *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas* (toliau – *LTR*), *LTR* 149/187, Švenčionių r.

²⁴⁵ Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 354.

gimtųjų paprotį, linkint kūdikiui geros sveikatos, doros, laimės, naujagimis buvo priimamas ne plikomis rankomis, bet su staltiese, rankšluosčiu ar nauju švairu drabužiu. Šiaurės rytų Lietuvoje buvo prietaras gimusių mergaitę paimti į vyriškus marškinius, o berniuką – į moteriškus. Tada esą jai / jam seksis meilėje ir neliks netekėjusi / nevedęs. Stefanijos Glemžaitės iš Kupiškio teigimu, „*gimusio berniuko nereikia imti į prijuostę, – bus labai mergininkas*“²⁴⁶.

Senajoje lietuvių pasaulėžiūroje galima aptikti gana netikėtų paralelių su gimdymo palengvinimo magija, kai viskas tarsi atišama, atlaisvinama tam, kad atsirastų gyvybė, kad susikurtų naujas pasaulis. Padavimuose apie mūsų kraštovaizdžio susidarymą – kalnų, akmenų atsiradimą – labai svarbus vaidmuo tenka prijuostei ir jos raiščiams. Pasak Norberto Vėliaus,

atsitiktinės priežasties-atsitiktinio veiksmo funkcija dažnai susijusi su etiologine pasekme, tarsi trečiuoju funkcijos nariu. [...] Kartais ši funkcija su įvadinėmis pastabomis ir pasekme sudaro visą padavimo siužetą, o kartais susipina su kitomis funkcijomis. [...] Tai, ko gero, svarbiausia lietuvių padavimų funkcija, geriausiai išreiškianti pirmąją žanro esmę²⁴⁷.

Iš turimos medžiagos sužinome, kad mitiniai personažai – laumės ar raganos – norėdami užtvenkti Nemuną²⁴⁸, ar pabaigti mūryti pilį²⁴⁹ prijuostėje nešdavo didžiulį akmenį. Tačiau jų užmačios žlugdavo užgiedojus gaidžiui: prijuostės raiščiai nutrūkdavo, ir akmuo iškrisdavo. Prijuostė arba jos raiščiai trūksta ir padavime apie Dravėnų kalno atsiradimą. Milžinas, norėdamas užtvenkti plačiąją ir gilią upę Draverną, prisižeria pilną *žurštą* smilčių. Jam lenkiantis „*žuršto šnūrai patrūko, smiltys bapterėjo, o Dravėnų kalnelis gatavs*

²⁴⁶ Albinas Kriauza, „Kupiškio būtovė. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėse“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943, Nr. 31, p. 216.

²⁴⁷ *Ežeras ant milžino delno: Lietuvių liaudies padavimai*, sudarytojas Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995, p. 17.

²⁴⁸ Padavimas apie Laumės akmenį [Padavimas apie laumės pamestą akmenį], Varėnos r., in: *LTR* 374e, Nr. 2612; Padavimas „Ragana neša akmenį ant Liškiavos piliakalnio“. Pateikėja Antanina Grigaitė, g. 1929 m., gyv. Merkinės senelių namuose, Varėnos r. (anksčiau gyvenusi Gailiūnų k., Šiaulėnų apyl., Lazdijų raj.). Įr. Daiva Vaitkevičienė, 2001 m. Šfr. Andželika Jakubynienė. Rinkinys „Tautosaka, užrašyta Merkinėje, Žiūruose, Trakiškiuose ir Trasninke“, in: *LTR* 7043; *LTRF* k. 761/24.

²⁴⁹ Padavimas apie Raganos akmenį, Varėnos r.; *Ežeras ant milžino delno: Lietuvių liaudies padavimai*, sudarytojas Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995, p. 49, Nr. 39.

buvo“²⁵⁰; „Senovėj, žmonės sako, kad toks stiprus vyras buvo ir anas norėjo užpilti šis mūs marias. Ir kaip anas nešė tas smiltis, ir anam pratrūko šiušis, ir vot rados šis toks kalnas“²⁵¹. Padavimuose apie milžinus ar laumių, raganų išmėtytus akmenis nagrinėdami prijuostės atvejį matome, kad atsitiktinumo funkcija gana netikėtai lemia pasekmę – naujo atsiradimą / sukūrimą, kuriame netikėtai galima aptikti gimimo palengvinimo magijos paralelių: milžinas lenkiasi – prijuostės raiščiai nutrūksta – išbyra smiltys – randasi kalnelis; plyšta stipraus vyro prijuostė – išbyra smiltys – randasi kalnas; ragana neša prijuostėje akmenį – raiščiai nutrūksta – atsiranda akmuo Liškiavos laukuose.

2. 4. Prijuostė laidotuvių apeigose

Laidotuvių apeigos priklauso pėrėjimo ritualams, kuriuose rituališkai įprasminamas žmogaus išėjimas iš šio pasaulio ir įėjimas į mitinę erdvę. Pasak Gintaro Beresnevičiaus,

Mirties ritualai įveda mirusįjį į protėvių gretas, tuo pat metu atskirdami jį nuo gyvųjų pasaulio. Dažniausiai su mirtimi susiję ritualai turi abi prasmes, tik viena iš jų gali būti kiek labiau pabrėžiama. Archajinėse religijose į mirusiojo kapą dedamos įkapės; šis paprotys aiškinamas dvejopai: arba darbo įrankių, drabužių, ginklų ir pan. prireikšią aname pasaulyje, arba daiktai į kapą dedami todėl, kad baiminamasi mirusiojo sugrįžimo prie jų²⁵².

Tokia akistata, kai nenorima atsisveikinti su šiuo pasauliu ir įvyksta susitikimas su anuo – užburtuoju, nuskendusiuoju – mitiniu pasauliu, matyti mitologinėje sakmėje apie merginą, kuriai vėlė buvo įsikibusi į prijuostę:

Dvasregei Lorencienei iš Oplankio (Vilkyškių par., Tilžės pav.) dar jaunai ėsant, atsitiko kartą, pas kaimynus ant budėtuvių nuėjus mergaitės lavonėlį aprėdant ir į grabą dedant,

²⁵⁰ Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 6: *Lietuviškos pasakos*, kn. 2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Vaga, 2003, p. 386, Nr.2.

²⁵¹ Padavimas apie Drevernos kalną, in: *LTR* 3426, Nr. 88.

²⁵² Gintaras Beresnevičius, *Religijotyros įvadas*, Vilnius: Aidai, 1997, p. 205.

ji (velionė) jai vis į šurštą įsikibus paskui sekė. Ji, pakajaus negaudama, atsisėdo, ale be jokios baimės²⁵³.

Ar tai gali būti pranešimas, kad įkapėse trūksta parištos prijuostės? Galbūt šioje akistatoje prijuostė suvokiama kaip daiktas, turintis neįkūnyto gyvybingumo, vaisingumo reikšmę ir traukiantis netekėjusios mergaitės vėlę? Saugiai įsikibusi į prijuostę vėlė tarsi sako, kad miręs žmogus, prieš patekdamas į aną pasaulį, dar turi tam tikrą laiką atbūti žemėje.

XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių mirusiųjų šarvojimo būdą, kuriame išryškėja mirusių moterų ir netekėjusių merginų įkapių skirtumai, detaliai aprašo kraštotyrininkė Marijona Čilvinaitė, pasiremddama Teresos Mačekonienės (74 m.) iš Stupurų k. (Meškuičių vls., Šiaulių aps.) pasakojimu:

Tekėjusias moteris laidojo su jupkelėmis (bliuzėmis), išėiginiu sijonu. Prijuostę juosdavo vilnonę lapuotą [gėlėto šilko ar kašmyro pirktinės prijuostės, žinomos *didžialapių*, *lapinių* vardu – M. L.], dažniausiai tamsią, kas neturėjo tamsios, juosė šviesią; kitos pačios, prieš mirdamos, prašydavo prijuosti baltą prijuostę. [...] Jaunas mergaites laidojo išėiginiais, vestuvininiais drabužiais. Ant jų užmaudavo baltą, per vien, be rankovių, pasiūtą prijuostę – ilgą, iki šonų platumo²⁵⁴.

Rusnės parapijoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje jaunas merginas taipogi laidojo su vainikais, „*parėdytas taip kaip marti rėdoma venčevonei. Sakydavo „marčias laidojam“*. Galvą apriša balta skepeta“²⁵⁵. Paprastai jaunesnio amžiaus mirusiosios būdavo rengiamos šviesesniais, dažniausiai nuotakos drabužiais su rūtų vainiku, lyg jungtuvėms. Iš netekėjusių merginų įkapių matyti, kad per laidotuves atsiskleidžia mirties – sužadėtuvių / vestuvių

²⁵³ Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 7: *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 183, Nr. 2.

²⁵⁴ Marijona Čilvinaitė, „Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943, Nr. 31, p. 183–184.

²⁵⁵ Pas Kuršių Neringos ir Rusnės žvejus. Laidotuvės – „Šermenys“. Pateikėjas Augustas Dėvilaitis, g. 1897. Šyškrantės k., Šilutės r. Užrašė Angelė Vyšniauskaitė, 1956 07 24, in: *LII ES* 60, l. 49.

metafora, bylojanti apie šitaip kompensuojamą laiku neįvykusį tokį svarbų moters gyvenime įvykį²⁵⁶.

Vyresnio amžiaus moterys šarvojamos tamsesniais drabužiais. Kaip pasakojo Rusnės salos lietuvininkas, žvejys Augustas Dėvilaitis (g. 1897), jis matęs, vaikas būdamas, „*kaip senas moteris laidodavo su naminiu išilgaais dryžiais austu kedeliu, vadinamu „marginiu“, tamsiu skersadryžiu šiuršiu, ant viršaus juoda šilkinė jopė, ant galvos balta skepeta su kutais, surišta po kaklu*“²⁵⁷. Dažnai senesnės moterys nurodydavo iš anksto, kuo turi būti mirusios aprengtos. Pavyzdžiui, XX a. pradžioje Valkininkų apylinkėse „*senesnės moterys būdavo aprengiamos baltu sijonu („suknele“), balta prijuoste ir juodo aksomo „šniūrauka“*. *Kojos būdavo apmaunamos iš juodo skuduro pasiūtomis „čiurkėmis“*. *Galva visada būdavo apgobiama balta skarele*“²⁵⁸. XX a. 3-iajame, iš dalies ir 4-ajame dešimtmečiais Jiezno apylinkėse, kada praėjo įvairiaspalvėmis gėlių girliandomis siuvinėtų tamsaus (dažniausiai juodo) audinio prijuosčių moda, jos vis dar buvo užsakomos įkapėm²⁵⁹.

Kaimyninėje Baltarusijoje drabužiai, kaip ir Lietuvoje, derinti pagal mirusiojo amžių. Beje, įkapėmis laikyta prijuostė ir kūdikio laidotuvėse – į mažos mergytės karstelį prijuostė įdedama kaip moteriškas atributas ir atlieka etinę funkciją²⁶⁰. Seniau Polesėje mirusią moterį šarvodavo su parišta prijuoste, o dar vieną įdėdavo į karstą, kad būtų kuo jai pasipuošti susitinkant su protėviais²⁶¹. Matyti, kad baltarusių laidotuvių papročiuose prijuostei tenka ir gana „praktiška“ funkcija: mirusiajai jos paprasčiausiai reikėsia anapusiniame pasaulyje. Kai kuriose Baltarusijos vietovėse gyvavo tradicija mirusiai moteriai

²⁵⁶ Dalia Černiauskaitė, „Mirties – vedybų metaforos lietuvių laidotuvių raudose klausimu“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, t. 33, p. 121.

²⁵⁷ Pas Kuršių Neringos ir Rusnės žvejus. Laidotuvės – „Šermenys“. Pateikėjas Augustas Dėvilaitis, g. 1897. Šyškrantės k., Šilutės r. Užrašė Angelė Vyšniauskaitė, 1956 07 24, in: *LII ES* 60, l. 49.

²⁵⁸ Angelė Vyšniauskaitė, „Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX–XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 138.

²⁵⁹ Marija Mastonytė, „Apranga“, in: *Panemunių dzūkai*: straipsnių rinkinys, redaktorė Adelė Vyšniauskaitė, Vilnius: Mintis, 1970, p. 125.

²⁶⁰ Вольга Лабачэўская, «Традыцыйны народны тэкстыль», in: *Традыцыйная мацяцкая культура беларусаў. Брэсцкае Палессе*, t. 4, Мінск: Вышэйшая школа, 2009b, p. 799.

²⁶¹ Вольга Лабачэўская, «Фартух і ручнік як апазіцыя «жаночае – мужчынскае» ў пахавальна-памінальнай абраднасці на Палесці», in: *Аўтэнтычны фальклор: праблемы бытавання, вывучення, пераймання* (зборнік навуковых прац удзельнікаў II Рэспубліканскай навукова-метадычнай канферэнцыі), Мінск: БДУКМ, 2009a, p. 15.

užrišti dvi prijuostes (Žitkovičių r., Gomelio sr.; Soligorsko r., Minsko sr.). Tai aiškinama tuo, kad mirusioji buvo ištekėjusi ne vieną kartą. Pasitaikydavo ir tokių atvejų, kai mirusioji būdavo papuošiama dviem sijonais ir dviem prijuostėmis²⁶². XX a. pradžioje panašus šarvojimo paprotys sutinkamas ir Mažojoje Lietuvoje tarp Rusnės apylinkių lietuvininkų. Tik čia aiškinama intencija, kad „*vienu sijonu apvilkta moteris būtų buvusi palaikyta pusplike, ir „taip laidoti buvę negražu“*“, todėl „*pagal to meto madą, būdavo apsegamos keletu naminių išilgadryžių sijonų („kedelių“), vadinamų marginiais*“²⁶³.

Baltarusijos vakarų Polesėje išlydint mirusįjį ar minint mirusiųjų atminimą antkapiniai kryžiai dengiami audiniais pagal senovines tradicijas. Iš ikonografinės medžiagos matyti, kad ant antkapinių kryžių nėra baltarusių apžadų kryžiams būdingo daugiasluoksniškumo, kaip tik išsiskiriantis bruožas – dengiama pavienėmis prijuostėmis ir rankšluosčiais (brus. *ручник*)²⁶⁴. Laidotuvių apeigose vyrų palaidojimo vietos dengiamos rankšluosčiais, puoštais austais ar siuvinėtais raudonos spalvos ornamentais, o moterų – prijuostėmis. Tai simbolinis atminimo bei dvasinio ryšio tarp gyvųjų ir mirusiųjų ženklas. Dovanojant, aukojant apeiginius audinius mirusiajam, tarsi siekiama jį sulaikyti toje vietoje, išvengiant apsilankymų gyvųjų erdvėje²⁶⁵. Bendroje šeimos palaidojimo vietoje stovintis antkapinis kryžius aprišamas prijuoste ir rankšluosčiu.

Surinktos medžiagos pagrindu matyti, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuvių ir kaimyninių tautų tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje prijuostei, kaip kultūros objektui, suteikiama ne viena prasmė. Prijuostė turėjo žmogaus įvedimo / įtraukimo į kultūrinę terpę ir jo socialinio statuso, vietos ir ribų ženklavimo, etinę ir apotropėjinę funkcijas. Prijuostės semantika glaudžiai sietina su gyvybingumu ir vaisingumo simbolika. Akivaizdu,

²⁶² Мария Винникова, «Фартук в традиционном женском костюме и обрядности белорусов: семантический, этический и эстетический аспекты», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*, p. 139.

²⁶³ Angelė Vyšniauskaitė, „Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX–XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 138.

²⁶⁴ Міхаіл (Міхась) Раманюк, *Беларускія народныя крыжы / Belarusian folk crosses*: Манаграфія, Вільня: Наша ніва: Дзяніс Раманюк [i.e. Gudų informacijos centras], 2000.

²⁶⁵ *Ibid.*, p. 31.

kad prijuostė, lydėjusi moterį įvairiais gyvenimo ciklo tarpsniais, laidotuvių apeigose taip pat atlieka net keletą funkcijų: apsaugančiąją, etinę ir estetinę. Itin ryškiai prijuostės polisemiškumas atsiskleidžia pereinamųjų žmogaus gyvenimo tarpsnių ir kalendorinių švenčių apeigų ritualiniame kontekste, kuriame su įvairiomis intencijomis susijusios papildomos prijuostės funkcijos.

2. 5. Prijuostėlė liaudiškojo pamaldumo praktikoje

Tyrimų apie lietuvių ritualinės tekstilės naudoseną XIX a.–XX a. pradžioje, ypač prijuostėlės rišimo prie memorialinių paminklų (kryžių) kilmę ir reikšmę, reta (daugiau dėmesio skiriama juostoms)²⁶⁶. Pirmiausia reikėtų apibrėžti, kad *prijuostėle* įvardintas simbolinis šventadienės prijuostės pavidalo dirbinyš iš audinio, kuris turi votyvinę funkciją. Prijuostėlė, savo menine forma liudijanti šventadienės prijuostės būdingiausius bruožus, aukojama kaip votas, tampa asmeninės padėkos, įžado arba prašymo ženklu, rišamu viešojo maldos vietoje ant kryžiaus (švento medžio, akmens, religinės liaudies skulptūros ir pan.), prašant dieviškųjų jėgų pagalbos.

Lietuvių liaudies meno tyrinėtojas Paulius Galaunė teigia, kad paprotys statyti antkapinius stulpus kilęs iš senovės lietuvių nekrokulto. Lietuvai priėmus krikštą, šis paprotys pamažu pradėjo keisti savo formas, ir virtęs krikščionybės simboliu įgijo daug platesnę religinę reikšmę. Kryžių iškėlimo ir statymo tradicija dažniausiai susijusi su asmens bei šeimos gyvenimo ciklo atvejais. Kryžiai, koplytėlės statydinti prie namų ir kaimo galuose, pakelėse ir jų

²⁶⁶ Gabija Surdokaitė, *Rūpintojėlio vaizdinys ir atvaizdas XVI–XX a. I pusės Lietuvoje*: Daktaro disertacija, mokslinė vadovė dr. (hp) Rūta Janonienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Vilniaus dailės akademija, 2009; Gabija Surdokaitė, „Rengiamų skulptūrų tradicija Lietuvoje XVII–XX a.“, in: *Kultūros paminklai*: Mokslinių straipsnių rinkinys, sudarytojas Juozas Bardauskas, Vilnius: leidykla „Savastis“, 2009, Nr. 14, p. 137–151.; Jolanta Zabulytė, *XIX–XX a. vidurio Lietuvos mediniai kryžiai pasaulio tradicijų kontekste*: Daktaro disertacija, mokslinis vadovas doc. dr. Algis Uždavins, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2007; Vytautas Tumėnas, *Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika*: Lietuvos etnologija, t. 9, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002; Vytautas Tumėnas, „Dualinė juostų simbolika: atitikmenys ir tipologinės sąsajos Lietuvos, Rytų bei Senosios Europos kultūrose“, in: *Kultūrologija 14: Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 5, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 202–223.

kryžkelėse linkint gero kelio, prie šaltinių, kurių vanduo laikytas stebuklingas ir turintis gydomosios galios, norint pažymėti svarbesnius įvykius, įamžinti vestuves, gimtuves bei krikštynas, taip pat nesusilaukiant vaikų arba mirus kūdikiui. Didžiausią dalį sudaro palaidojimo vietą žymintys antkapiai, taip pat kryžiai, statyti ir tragiško žuvimo vietose, „kad žuvusiojo siela ilsėtųsi ramybėje ir negąsdintų praeivių“²⁶⁷.

Lietuvoje, Varėnos rajono kaimuose (Akmens, Kamorūnų, Marcinkonių, Musteikos, Puodžių, Zervynų, Žiūrų ir kt.) yra išlikęs paprotys puošti kryžius prijuostėlėmis, įgavęs būdingų savo laikui ir aplinkai bruožų. 2012 rugpjūčio 13 d. Alytaus kraštotyros muziejaus etnografinės ekspedicijos²⁶⁸ metu toks paprotys užfiksuotas Marcinkonių²⁶⁹, Zervynų²⁷⁰ ir Akmens kaimuose. Kalbintos moterys atsimena, kad tradicija rišti prijuostėles prie kryžių žinoma nuo senų senovės. Dar XX a. pradžioje Lietuvoje dzūkų vestuvių apeigose buvo gyvas paprotys kaimo kryžius aprišti „žiursteliais“. Nuotaka prieš išvykdama į jungtuves apvažiudavo stačia kryžius, nusilenkdavo ir užrišdavo prijuostėlę. Tokiu būdu atsidėkodavo tėvams, krikštatėviams ir visai kaimo aplinkai²⁷¹. Ritualinį kryžiaus apvažiavimą galima interpretuoti ir kaip tam tikrą vaisingumo burtą, nes svarbiausias vestuvių apeigų tikslas – giminės pratęsimas. Atitekėjusi marti į kitą kaimą taip pat užrišdavo prijuostėlę ant kryžiaus, prašydama palaiminti jos

²⁶⁷ Vacys Milius, „Kodėl statyti ir statomi kryžiai ir koplytėlės“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1992, Nr. 5, p. 22.

²⁶⁸ 2012 rugpjūčio 13 d. vyko Alytaus kraštotyros muziejaus etnografinė ekspedicija Varėnos r. (dalyvavo disertacijos autorė, Deimantė Aidukaitė, Gintarė Dusevičiūtė, Irma Labutytė ir Rasa Stanevičiūtė). Šios ekspedicijos metu užfiksuotas prijuostėlių rišimo ant kryžių paprotys Marcinkonių, Zervynų ir Akmens kaimuose.

²⁶⁹ Marcinkonių kaime buvo apklaustos kelios moterys. Pateikėja Agota Šestavickaitė-Pugačiauskienė (g. 1939 m. Musteikos k.) atitekėjo į Marcinkonis. Ji atsimena prijuostėlių rišimo ant kryžiaus paprotį dar iš savo kaimo. Dabar siuva prijuostėles kryžiui prie bažnyčios. A. Šestavickaitė-Pugačiauskienė pasakojo, kad prie antrojo įvažiavimo į Marcinkonis pastatytam (po 1990 m.) kryžiui prijuostėles siuva Juzė Grigienė, turinti per 80 metų. Kita pateikėja, Zita Kibirkštienė (g. 1942 m. Margionių k.) siuva prijuostėles kryžiui, pastatytam greta jos namų netoli bažnyčios. Šiam kryžiui prijuostėles siuva ir jos kaimynė Birutė Bernotavičiūtė Kairienė (g. 1948 m. Kašėtų k.). Įr. ir šifr. disertacijos autorė, 2012 m.

²⁷⁰ Zervynų kaime taip pat buvo apklaustos kelios moterys. Pateikėja Antanina Tamulevičienė (g. 1934 m. Zervynų k.) siuva prijuostėles kryžiui prie įvažiavimo į Zervynų kaimą. Ekspedicijos metu nuotraukoje užfiksuota prijuostėlė, kuri pasiūta A. Tamulevičienės jaunesniosios sesers iš Druskininkų. Kita pateikėja Antanina Česnulevičiūtė-Svirskienė (g. 1931 m.) gyvena Zervynų kaime už Ūlos upės. Ji siuva prijuostėles priešais savo namus, ant kalno, tarp dviejų beržų, stovinčiam kryžiui. Įr. ir šifr. disertacijos autorė, 2012 m.

²⁷¹ Elena Matulionienė, „Sakralinė liaudies dailė ir jos puošyba Lietuvoje bei Lenkijoje. Memorialiniai paminklai“, in: *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija*, Klaipėda: Acta Historica Universitatis Klaipedensis XV, 2007, p. 202.

atvykimą į naują giminę: „*Jau jaunoji atekėj sodzun, tai ir užrišo kvartūkucį an kryžiaus. Juostelį mergos, o moterys kvartūckaitį aukoja Dievuliū [...]*“²⁷². Pateikėja Agota Šestavickaitė-Pugačiauskienė (g. 1939 m. Musteikos k., gyv. Marcinkonių k.) patvirtino, kad jaunoji anksčiau ant kryžiaus prijuostėlę rišo: „*anksčiau gal dažniau ženyjos, tai nespėja vienų užkabyt, o jau kitų parveža*“²⁷³. Dabar, kai randa laiko moterys, tai ir pasiuva, kartais naują prijuostėlę kryžiui nuneria vąšeliu. Ji būtinai turi būti balta (gražiausia balta), ne gėlėta, kartais papuošta *karūnkaitėmis*. Pasak Antaninos Tamulevičienės (g. 1934), Zervynų kaime iš audeklo pasiūtos prijuostėlės ant kryžiaus nebūna ilgai – kokius metus, paskui supūva ir reikia vėl keisti. Naują prijuostėlę pasiuva, nes negražu, kad per laiką pajuodusi, ji turi būti graži – juk reikia pagerbti Dievulis²⁷⁴. Tai rodo šiame krašte buvus gilią apeiginę baltų prijuostėlių prasmę. Toks paprotys gali būti ir archajinių tikėjimų liekana, kai buvo tikima, kad baltos drobės audinys, dažniausiai išaustas ar pasiūtas per vieną naktį ir pakabintas iki aušros, turi magiškų apsauginių ir gydomųjų galių. Sakralioji prijuostės simbolika sietina su padėka Dievui, Jo ir šventųjų globos, saugos siekiu. Svarbus mirusiųjų atminimas: „*ir an kapinių vienas prijuostėliū [aprištas] kryžius. Tai tį už tėvus, už brolius. Aš buvus labai dželėn šeimon*“²⁷⁵. Prijuostės ritualinės funkcijos pasireiškia viena iš archajinio aukojimo formų – audinio (prijuostėlių, rankšluosčių, kaspinių, juostų ir kt.) rišimu ant kryžių, medžių, šventų akmenų ir antkapinių paminklų. Etnologas V. Tumėnas teigia, kad „*apeiginis tam tikrų kryžių puošimas juostomis, prijuostėmis per vestuves, laidotuves Lietuvoje rodo jų, kaip Pasaulio centro, simboliką, byloja apie jų sąsają su aukojimo, atnašavimo mitologema, tarpininkavimo idėja*“²⁷⁶. Disertacijos autorė sutinka, kad lietuvių vestuvių papročiuose prijuostėlės paaukojimas siejasi su apeiginio skaistybės praradimo, naujos gyvybės pradėjimo, vaisingumo, moters gyvybės

²⁷² Pateikėja Bronė Silvestravičienė, g. 1913 m., Kasčiūnų k. Varėnos r. Užrašė Nijolė Marcinkevičienė, in: *LKAR* 46/13, l. 12.

²⁷³ Įr. ir šfr. disertacijos autorė, 2012 m.

²⁷⁴ Įr. ir šfr. disertacijos autorė, 2012 m.

²⁷⁵ Pateikėja Genovaitė Kašėtaitė-Leikauskienė, g. 1911, gyv. Merkinėje (kilusi iš Kurmiškės k., Merkinės sen., Varėnos raj.). Įr. Daiva Vaitkevičienė, 2001 m. Šfr. Andželika Jakubynienė. Rinkinys „Tautosaka, užrašyta Merkinėje, Žiūruose, Trakiškiuose ir Trasninke“, in: *LTR* 7043, *LTRF* k. 761/53.

²⁷⁶ Vytautas Tumėnas, „Dualinė juostų simbolika: atitikmenys ir tipologinės sąsajos Lietuvos, Rytų bei Senosios Europos kultūrose“, in: *Kultūrologija 14: Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, p. 211.

apsaugos idėjomis. Kita vertus, prijuostėlei, savo menine forma liudijančiai dzūkiškos šventadienės prijuostės būdingiausius bruožus (balta lininė ar medvilninė, puošta mezginiais, siuvinėjimais), suteikiama platesnė votyvinė prasmė.

XIX a.–XX a. vidurio lietuvių prijuostėlės, rištos ant kryžių, labai retos Lietuvos muziejų fonduose. Viena iš priežasčių, lėmusių nedidelį šių eksponatų kiekį Lietuvos muziejuose – išskirtinai Lietuvos pietryčių etnografiniam regionui būdingas bruožas jas juosti ant kryžiaus, retais atvejais egzistavęs Aukštaitijoje ir Žemaitijoje (šiomis dienomis paprotys išlikęs pietryčių Dzūkijoje ir dabartinės Baltarusijos teritorijoje²⁷⁷). Antra, prijuostėles mažai kas nuo kryžių nurišdavo, laikui bėgant jos ten sudūlėdavo ir sunykdavo. Lyginamajai medžiagai itin svarbūs XIX a.–XX a. vidurio lietuvių ir baltarusių prijuostėlių pavyzdžiai, kuriuos pavyko rasti Lietuvos²⁷⁸, Baltarusijos²⁷⁹ ir Lenkijos²⁸⁰ muziejuose (žr. VII–XI priedus). VII–XI prieduose pateikti prijuostėlių pavyzdžiai, naudoti disertacijos autorės tyrime, kuris patvirtino, kad prijuostėlei tenka ritualinės

²⁷⁷ 2011 balandžio 24 d. disertacijos autorė dalyvavo ekspedicijoje Ašmenos r. (Gardino sr.) ir Voločino r. (Minsko sr.), kurią organizavo Etnoistorijos centras „Javar“ (Minskas). Ekspedicijos metu surinkta lauko tyrimų medžiaga apie prijuostėlės ritualines funkcijas baltarusių papročiuose, išsilaikiusias iki šių dienų, taip pat nufotografuoti pakelės kryžiai aprišti audiniais (skarelėmis, juostomis, prijuostėlėmis). XIX a.–XX a. pradžios baltarusių apeiginių prijuostėlių, kurios buvo rištos ant kryžių, saugoma Baltarusijos nacionaliniame istorijos muziejuje ir Senosios baltarusių kultūros muziejuje Minske bei Lenkijoje, Krokuvos Etnografijos muziejuje.

²⁷⁸ Lietuvoje tokių prijuostėlių turi Alytaus kraštotyros muziejus (3 vnt.) ir Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (1 vnt.).

²⁷⁹ Baltarusijos nacionalinio istorijos muziejaus inventorinėje knygoje nurodyta, kad 1923 m. iš Sergejevo k., Chociačy k., Šacko k. (Slucko aps.) buvo gauta 185 vienetų eksponatų (inv. Nr. 5247–5432). Nurodytus eksponatus sudarė prijuostėlės, nurištos nuo cerkvės kryžių, prijuostės ir rankšluosčiai nuimti nuo antkapinių kryžių (brus. *ахвяры*). Deja, nei vienas anksčiau minėtų eksponatų neišliko, manoma, kad jie galėjo dingti Antrojo pasaulinio karo metu (Minsko istorinio-socialinio muziejaus (dab. Baltarusijos nacionalinis istorijos muziejus) 1934 m. inventorinė knyga [informacija suteikta Olgos Lobačevskajos 2011-11-11]). 1979 m. gruodžio 28 d. Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske deponavo tris prijuostėles Baltarusijos valstybiniame istorijos-kraštotyros muziejuje Minske [dab. Baltarusijos nacionalinis istorijos muziejus]. Apeiginės prijuostėlės iš Dmitroviči k. (Kameneco r., Bresto sr.) datuojamos XX a. pr. (žr. X priedo kat. 1–3). Senosios baltarusių kultūros muziejuje Minske (Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Kondrato Krapivos meno, etnografijos ir folkloro instituto padalinys) yra saugoma apeiginių prijuostėlių iš Kozlovščinos k. (Zietelos r., Gardino sr.) (žr. XI priedo kat. 1–3).

²⁸⁰ Lenkijoje, Krokuvos Seweryno Udzielos etnografijos muziejuje saugoma devyniolika XIX pab.–XX a. pradžios baltarusiškų apeiginių prijuostėlių, rištų ant kryžių (žr. IX priedo kat. 1–19). 1893 m. Krokuvos Jogailos universitetas, tarpininkaujant Stanisławui Cerchai, įsigijo nurištų nuo kryžių prijuostėlių iš Ragačiovo aps., Mogiliovo gub. [dab. rytų Baltarusija, Gomelio sr.]. Šią kolekciją 1918 m. kovo 2 d. Krokuvos Jogailos universiteto archeologijos ir meno istorijos kabinetas depozitu perdavė Krokuvos S. Udzielos etnografijos muziejui. Žymus lenkų etnologas prof. Kazimieras Mošiniskis apie 1928 m. (?) Krokuvos S. Udzielos etnografijos muziejui dovanojo prijuostę iš vakarų Polesės, Baltarusijos. Žr. Aleksandra Jacher-Tyszkowa, „Zbiory Muzeum Etnograficznego w Krakowie“, in: *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1967, p. 225, p. 232.

funkcijos kryžių, medžių ir akmenų liaudiškojo pamaldumo praktikoje (sutinkama ir XXI a.). Tą liudija ne tik ikonografinė medžiaga, bet ir etnografinių ekspedicijų metu surinkti autentiški pateikėjų pasakojimai ir paaiškinimai.

Atsižvelgus į Lietuvos muziejuose (ČDM, AKM) saugomų prijuostėlių meninės formos raidą ir dekorų ypatumus, lyginant jas su XIX a. pab.–XX a. pirmosios pusės baltarusių prijuostėlių rinkiniais (MEK, НГМ РБ, МДБК), galima teigti, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje vyravo austos baltos lininės, o XX a. pirmaisiais dešimtmečiais pradėta jas siūti ir iš fabrikinio baltų audinio. Dažniausiai prijuostėlių apdailos detalės priklausė nuo regiono šventadienių prijuosčių puošybos savitumų.

Lietuvoje, Alytaus kraštotyros muziejuje saugomos trys prijuostėlės iš Varėnos rajono: AKM GEK29003 (Salovartės k.), AKM GEK29004 (Moliadugnio k.) ir AKM GEK29005 [žr. VII priedo kat. 1–3]. Pirmų dviejų metrikose nurodoma radimo vieta ir metai, o trečioji be metrikų. Remiantis analogiškais pavyzdžiais, tikėtina, kad ji buvo nurišta nuo kryžiaus Varėnos rajone apie 1955–1957 m. (?). Šių prijuostėlių ilgis 24,5–28,5 cm, plotis 19–35 cm. Viena prijuostėlė siūta iš pirktinio lininio audinio, kitos dvi – medvilninio. Siuvant išlaikyta tradicinėms prijuostėms būdinga formos konstrukcija, dekoruota įvairiai, ieškota naujų puošybos būdų. Prijuostėlė AKM GEK29005 balta medvilninė, fabrikinio audinio, pasiūta su siuvimo mašina, dekoratyviai iškarpyta rankomis. Pirmiausia ji įdomi savitu puošybos sprendimu – karpytu ornamentu ir faktūriškumu, kurį suformuoja ažūras. Savo plastika prijuostėlė primena interjero apdailos elementą – dekoratyvią, iš popieriaus iškarpytą juostą, kabintą ant langų. Pažemė dantyta, apačia puošta smulkių rombėlių karpinio eile, virš jos – trys ažūriškos rombėlių grupių eilės, centrinėje ornamento juostos dalyje paliktas lygus plotas; ties juosmeniu prisiūti to paties audinio 6,5 cm pločio raišteliai (46,5–47,5 cm), kurių galai užbaigiami dviejų eilių geometrinių motyvų ažūru, iškarpytais dantukais. Prijuostėlės ilgis 27,5 cm, plotis 35 cm [VII priedo kat. 3].

Pagal turimus duomenis XX a. pradžioje–XX a. pirmojoje pusėje baltos karpytos prijuostėlės buvo itin paplitusios Varėnos rajone. Pasak Marytės

Bakanavičienės (g. 1920), prijuostėlės ant Pavarėnio kaimo (Varėnos r.) kryžiaus būdavo labai gražiai pasiūtos. Viršų užlenkdavo, padarydavo užrišimus kaip tikrų prijuosčių, o apačią įvairiai iškarpydavo panašiai taip, kaip iškarpydavo popierių laukdami Kalėdų ar Velykų. Kuo gražiau iškarpydavo, tuo geriau²⁸¹. Spėjama, kad maždaug 1951 metais Adolfas Tautavičius Akmens kaime prie Varėnos-Valkininkų senkelio nuotraukoje užfiksavo balta karpyta prijuostėle aprištą geležinį kryželį, kuris pritvirtintas Užkeiktos Mergos akmenų viršuje, o šalia iškalta duobutė šventintam vandeniui įpilti²⁸². Užkeiktos Mergos akmuo arba Akmens vietovės Nuotakos akmuo apipintas padavimais, pasak vieno iš jų, motina prakeikusi važiuojančią tuoktis dukterį, ir ši pavirtusi akmeniu²⁸³. Prie šio akmenų dar iki XX a. vidurio buvo daromi apžadai, aukojama maisto, linų, drobės, pinigų. Akmens Nuotakos akmuo gausiai lankytas maldininkų, ypač 10-ą penktadienį po Velykų. Iki šių dienų išlikęs paprotys aprišti prijuostėlėmis kryželį²⁸⁴.

Tomas Pūtys savo atsiminimuose „Iš dzūkų papročių lobyno“ gana smulkiai aprašo vaikystėje Dzūkijoje matytus kryžius su prijuostėlėmis:

Nuo senų senovės iki 1930 metų Varėnos rajone, kur aš gimiau Norvydiškės kaime 1903 metais, ir kitose gretimose Valkininkų, Onušio, Dusmenų, Daugų, Nedzingės, Perlojos, Eišiškių apylinkėse stovinčius kryžius apjuosdavo baltomis prijuostėlėmis. Jas siuvo ir rišo prie kryžių moterys, kurios ištekęsios ilgai nesusilaukdavo vaiko. Anot moterų, tos prijuostėlės labai padėdavo, ir apsijuosusi moteris greit susilaukdavo kūdikio, be to, jis ir gerai augdavęs. Prijuostėles siuvo puošnias iš baltos pirktinės medžiagos arba plonas naminės drobės. Jų ilgis

²⁸¹ Nijolė Marcinkevičienė, *Pavarėnis*, p. 100.

²⁸² Internetinė prieiga: Lituanistikos paveldo informacinė sistema „Aruodai“, žr. <http://www.aruodai.lt/paieska2/vaizdas.php?VID=2985&back=home>. Įrašas prie nuotraukos: „Nukryžiuotasis su duodant apžadus paaukota miniatiūrine prijuoste. Akmenų k., Varėnos r.“. Nuotrauka Adolfo Tautavičiaus (spėjama), apie 1951 m. Pastaba: Lietuvos istorijos instituto Rankraštyno fototekeje šaltinis yra užfiksuotas paantrašte: „Stebuklingas akmuo“, Akmuo, Varėnos r., 1955 m., neg. Nr. 4983–4986. Negatyvai šiuo metu nerasti arba laikomi dingusiais. Abiejuose šaltiniuose nurodyti skirtingi fotografijos sukūrimo metai.

²⁸³ Padavimas apie Mergos akmenį (Varėnos r.). Pateikėja Elena Pastarnokienė (užrašymo metu pateikėjai buvo 71 m). Užrašė J. Marcinkevičius, Norbertas Vėlius, Kauno mst., 1967 m., in: *LTR* 3923, Nr. 21; Padavimas [Mergos akmuo]. Pateikėja Janina Bižukienė (užrašymo metu pateikėjai buvo 85 m.), Pamerkių k., Jakėnų sen., Varėnos r. Užrašė Vykintas Vaitkevičius, 1993 m., in: *LTR* 6167, Nr. 341. Skelbta leidinyje: *Žemės atmintis: lietuvių liaudies padavimai*, parengė Bronislava Kerbelytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 19, Nr. 24.

²⁸⁴ Vykintas Vaitkevičius, „Užkeikta merga“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 235.

apie 30 cm, plotis apie 20 cm. Prie abiejų viršutinių kampų prisiūta po juostelę pririšti. Apačia dantyta ir gražiai apsiūta. Apatinis galas per kokius 5 cm mereškuotas. Kiekviena moteris darė, kad gera būtų auka ir gražiai puoštų kryžių. Prijuostėles rišdavo dvejopame aukštyje: vienas, kaip gali žmogus pasiekti, kitas – aukštai ant kančios kojų iki juosmens. Tų prijuostėlių niekas neliesdavo ir nedraskydavo, jos kabojo, kol vėjas suplėšydavo ir skutelius išnešiodavo²⁸⁵.

Pasak pateikėjos Marytės Korkutienės, „jei šeima ilgai neturi vaikų, tai jau bėda. Ajo Pivašiūnuose prie stebuklingos Marijos, dėjo jai aukas. Insižada išauc baltų prijuostatį, gražiai išsiuvinėja ir prisukdo kryžkelėse kryžių. Aukų tokių padaro“²⁸⁶.

XX a. 4-ajame dešimtmetyje į ČDM prijuosčių rinkinį pateko prijuostėlė nuo kryžiaus iš Dzūkijos (ČDM E2388). 1936 metais lapkričio 13 d. ją padovanojo matininkas A. Stančanskas. Pagal pateikėjo informaciją, prijuostėlė Tolkūnų kaime (Varėnos vls., Alytaus aps.) buvusi pririšta ant kryžiaus tokioje aukštumoje, kiek gali pasiekti vidutinio ūgio žmogus. Prijuostėlė balta, jos pakraščiai „karbuotai“ apkarpyti, viršuje įvertas ilgas to paties audeklo juosmuo. Apačioje prisiūti kabliuku nerti nėriniai. Ilgis 30 cm, plotis 25 cm. Inventorinėje knygoje prie šios prijuostėlės metrikos yra priedas:

Žmonės, rišdami prijuostėles prie kryžių, tikisi įvairių malonių ar pagalbos ligoje, bevaisiai tikisi susilaukti vaikų, nusidėję – nuodėmių atleidimo. Senesnės moterys pataria rišti net po devynias prijuostėles, kad geriau išmeldus. Pasak žmonių paprotys kilo nuo šv. Magdalenos, kuri kartą buvo pririšusi prijuostelę Kristui.

Taip pat tikėta, kad parišta ant kryžiaus prijuostėlė turinti priminti tuos laikus, kai Veronika (iš pradžių vadinta Serapija) drobule / skarele nušluosčiusi iškankintą Jėzaus veidą:

Rišdavo prijuostį, tai skaito... Senovės žmonės pasakoja, būktai vaizduoja Veronikos, kur Jėzui veidų šluostė...Tų prijuostatį apsiuvinėja, jų apmezga ir, skaitos, dar Jėzui tep ka veidų nušluostyc, pakabina, bet išeina, meldzias, ir prašo ar sveikatos duot, ar kokio gyvenimo

²⁸⁵ Tomas Pūtys, „Iš dzūkų papročių lobyno“, in: *Mūsų kraštas*, 1998, nr. 10, p. 110.

²⁸⁶ Pateikėja Marytė Korkutienė, g. 1923 m., Pavarėnio k., Varėnos r. Užrašė Nijolė Marcinkevičienė, in: *LKAR* 48/47, l. 89.

ramaus, jei kur neramu kas būna, va tokio. Tai šitų dalykų šitip girdėjau. Dar jau neriša, bet anksčiau, būdavo, kelios priištos²⁸⁷.

Dzūkijoje prijuostėlės ant kryžių buvo rišamos atlaidų laikotarpiu, ar Šv. Kryžiaus atradimo dieną, o Varėnoje tai sutapo:

Kryžius gerbė ir Kryžiun – gegužės trečią. Varėnon būna Kryžiaus atlaidai. Nuo kryžiaus iki nedėlios – tarpukryžius. Nejudzina žemės. Kam ko trūko, tai ir prašydavo pas Dievų pamačės. Prašai – tai turi ir paaukoc. Aukodavo aukas an kryžiaus. Iškarpo gražiai ar pasiuvinėja prijuostukį. An kryžių būdavo po tris keturias prijuostukes. Jos dažniausiai iš po nakcies atsiranda. Tas prijuostukes rišo už tai, ką nori insiteikc. Kryžius daugiausia gerbė trečią gegužio – Atradimas Kryžiaus²⁸⁸. Kryžiaus dzienos – kryžius rėdo, ir juostukį kas suaudza iš mergų ir kvartūkucį moteros [...] ²⁸⁹.

Sąsają su lietuvių prijuostėlių rišimo ant kryžių tradicija sutinkame baltarusių liaudies papročiuose. Tai – ritualinės apeigos dengti / puošti audiniais pakeles kryžius, antkapinius kryžius, „šventas vietas“, medžius ir akmenis [18–19 il]. Baltarusijoje kartą per metus, per Makabiejus²⁹⁰, moterys kolektyviai puošia tekstilės artefaktais kryžius prie šaltinių²⁹¹. Pavieniui aukojama visus metus, taip pildant vis naujais audiniais. Ant apžadų kryžių užrišti audiniai niekad nebuvo atnaujinami (ant antkapinių kryžių užkabinti rankšluosčiai, prijuostės ar kaspinais atnaujinami kartą per metus). Tarp jaunų, norinčių ištekti merginų būta papročio baltas prijuostėles užrišti ant pakeles kryžiaus. Toks

²⁸⁷ Pateikėja Stasė Karpavičienė-Stramkauskaitė, g. 1924 m., gyv. Merkinės senelių namuose (anksčiau gyvenusi Druckūnų k., Varėnos apyl., Varėnos r.). Įr. ir šfr. Daiva Vaitkevičienė, 2001 m. Rinkinys „Tautosaka, užrašyta Merkinėje, Žiūruose, Trakiškiuose ir Trasninke“, 2001 m., in: *LTR* 7043, *LTRF* k. 760 (55).

²⁸⁸ Nijolė Marcinkevičienė, *Pavarėnis*, p. 100.

²⁸⁹ Pateikėja Bronė Silvestravičienė, g. 1913 m., Kasčiūnų k., Varėnos r. Užrašė Nijolė Marcinkevičienė, in: *LKAR* 46/13, l. 12.

²⁹⁰ Septyni Makabiejų šeimos kankiniai stačiatikių minimi rugpjūčio 14 dieną. Katalikams ši diena – Žolinių išvakarės.

²⁹¹ „Kryžius, aprištas rankšluosčiais, prijuostėmis, skarelėmis, kaspinais, įsamenino patį Dievą, į kurį, kaip į patarėją ir gelbėtoją, galima kreiptis tiek sunkių, tiek džiaugsmo valandą“. Žr. Michas' Ramaniuk, „Baltarusių apžadų kryžiai“, in: *Liaudies kultūra*, iš baltarusių kalbos vertė Skaidrė Urbonienė, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2005, Nr. 3, p. 49.

kryžius būtinai stovėdavo prie pagrindinio kelio, kuris vedė žmogų į jo namus arba išvesdavo į svetimą, nepažįstamą pasaulį²⁹².

Baltarusijoje išlikęs senovinis ritualas, kurio metu prijuostėlės, skarelės, rankšluosčiai, įvairūs papuošalai ir maistas aukojami kaip sakralūs objektai. Rytų Polesėje prijuostėlėmis ir kitais tekstilės artefaktais puošiami ne tik mediniai pakelės kryžiai, bet ir akmenys-kryžiai, kurie per apeigas įgauna antropomorfinių bruožų pavidalą (primena moters figūrą). 2004 m. rugpjūčio mėn. dailėtyrininkė Olga Lobačevskaja dalyvavo etnografinėje ekspedicijoje po Baltarusijos Rytų Polesės regioną²⁹³. Tuo metu buvo surinkta medžiaga apie antropomorfinių formų akmenis-kryžius. Šio regiono šventi akmenys vadinami „Ieva“ (brus. „Ева“), „Boba“ (brus. „Баба“), „Šventas akmuo“ (brus. „Святы камень“), „Mergaitė–akmuo“ (brus. „Девочка-камень“). Danilevičų kaimo moterys ant „Mergaitės–akmens“ užvelka drabužius pagal tradicinį liaudies kostiumo modelį: viršuje „galva“ puošiamą skarelėmis, kurių kraštai surišami juos atmetant atgal, ties liemeniu apjuosiamą prijuostėmis, ant „kaklo“ užkabinami kaspinais ir karoliai. „Mergaitė–akmuo“ buvo aprišta net 24 prijuostėmis ir keliomis spalvotomis skarelėmis, šalia suneštos dovanos ir aukos (duona, pyragėliai, obuoliai, metaliniai ir popieriniai pinigai, gėlės, grybai bei uogos)²⁹⁴. Tyrinėtojai šiuose ritualuose įžvelgia ryšį su ikikrikščioniška kultūra ir moteriškų dievybių garbinimo tradicija²⁹⁵.

Prijuostėlės ant kryžių – tai materialus ženklas, atspindintis ir liudijantis kaimo bendruomenės simbolinio mąstymo, atminties kultūros ir komunikavimo požymius. Taip gyvybingu papročiu išsaugojamos žinios, kurios padeda geriau atskleisti tautinį tapatumą bei savitumą. Akivaizdu, kad be lokalių prasmių prijuostėje glūdi ir visuotinių pradų, būdingų ir kitoms tautoms.

²⁹² Michas' Ramaniuk, „Baltarusių apžadų kryžiai“, in: *Liaudies kultūra*, p. 48.

²⁹³ Medžiaga surinkta Olgos Lobačevskajos. 2004 m. rugpjūčio mėn. ekspedicija po Baltarusijos Rytų Polesės regioną: Gomelio sr., Lelčycų r., Danilevičų k. (brus. *Данілевічы*) ir Borovoja k. (brus. *Баравое*).

²⁹⁴ Olga Lobachevskaja, „Stone-girls“ and Anthropomorphic Stone Crosses – Archaic Phenomenon in Byelorussian Culture of Eastern Polese“, in: *Kryždirbystės fenomenas liaudies kultūroje*, sudarė Alė Počiulpaitė, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2008, p. 110–123.

²⁹⁵ Эрнст Ляўкоў, *Маўклівыя сведкі мінуўшчыны*, Мінск: Издательство «Навука і тэхніка», 1992; Міхаіл Мясешка «Камень у вераваннях і паданнях беларусаў», in: *Запіскі аддзелу гуманітарных навук*, кн. 4, Працы катэдры этнаграфіі, т. 1, Мінск, 1928, p. 155–182; Борис Рыбаков, *Язычество древних славян*, Москва: Издательство «Наука», 1981.

III. ŠVENTADIENĖ PRIJUOSTĖ – EKSPONATAS IR KOLEKCIONAVIMO OBJEKTAS

Trečioji disertacijos dalis, kurią sudaro keturi skyriai, skirta atskleisti šventadienių prijuosčių funkcionavimo visuomenėje aspektų kaitą XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje. Siekiama aptarti lietuvių prijuosčių rinkinių formavimosi tendencijas, muziejinių lietuvių rinkinių sudarymo aplinkybes, jų sklaidą parodose Lietuvoje ir kitose šalyse. Šioje dalyje nagrinėjami dar netyrinėti lietuviškų prijuosčių rinkiniai užsienio muziejuose (Lenkijoje, Prancūzijoje). Ieškoma priežasčių, kurios lėmė tyrinėjamo objekto populiarumą ir pavertė šventadienę prijuostę tam tikru liaudiškumo etalonu ir reprezentantu. Bandoma nustatyti, kas sąlygojo šventadienių prijuosčių prilyginimą profesionaliosios taikomosios dailės kūriniais. Siekiama atkreipti dėmesį į specifinį, būdingą tik nedidelei Lietuvos teritorijai, suvalkietiškų kaišytinių prijuosčių ornamentą, kurio lelijos motyvo panaudojimas pasireiškė kitose liaudies meno srityse ir profesionaliojoje dailėje.

3. 1. Prijuosčių rinkinių sudarymo aplinkybės XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje kilęs nacionalinis sąjūdis tautinės atspirties ieškojo liaudies meno tradicijose. Pasak anglų istoriko Erico Hobsbawmo, 1870–1914 metai Europoje – tai laikotarpis, kai žemyno valstybėse buvo masiškai kuriamos tradicijos. Nacionalizmo pakilimą ir tautinių valstybių kūrimąsi lydėjo „tradicijų atradimo“ reiškiny. Aiškindamas šią sąvoką, autorius pažymėjo, kad tai – derinys, sukurtas ritualinės ar simbolinės prigimties veiksmų. Jis siekė apimti konkrečias vertybes ir normas bei implikavo sąsają su

praeitimi²⁹⁶. Lietuvoje prie „tradicijų atradimo“ ir tautinės dailės plėtojimo prisidėjo nacionalinio sąjūdžio dalyviai ir menininkai: Jonas Basanavičius, Antanas Jaroševičius, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Tadas Daugirdas ir kiti. Vienu iš lietuviškos „atrastos tradicijos“ pavyzdžių galima laikyti tautiškąjį stilių. Lietuvių tautinio atgimimo veikėjai pradėjo intensyviau rinkti sodietiškų dirbinius, pasirodė pirmieji tautodailės klausimams skirti straipsniai ir leidiniai. Tai labai skatino etnografinių eksponatų rinkimą ir sistemimą, propagavimą, muziejinių kolekcijų formavimą. Austrų muzeologas Friedrichas Waidacheris teigė, kad „muziejų rinkiniai aksiologiškai reikšmingi ne patys savaime. Tokių reikšmę reikia jiems priskirti. [...] Kraštotyros muziejai savo eksponatais turi padėti „grynajam tautiškumui“ išlikti ir plėtotis“²⁹⁷. Šiuo atveju autorius, apžvelgdamas muzealumo sąvokos raidą, atkreipė dėmesį į socialinio gyvenimo realijas, įtakančias muziejinių rinkinių kūrimo ir jų ideologinės sklaidos nuostatas.

XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje Lietuvos, Rusijos, Baltarusijos, Lenkijos ir kitų šalių miestuose rengiamose Žemės ūkio, vėliau ir meno parodose ypatingo pripažinimo sulaukė ir lietuvių moterų tekstilės dirbiniai. Audėjos gaudavo dovanų, pagyrimo lapų, piniginių premijų. Gražiausius pavyzdžius įsigydavo privatūs rinkėjai ir muziejai²⁹⁸. Antai Kaune apie 1860 m. surengtoje kaimo audinių parodoje iš kiekvieno dalyvio buvo paimta po vieną audinio gabalą („po vieną mastą“) į numatytą steigti muziejų²⁹⁹. Reikia paminėti, kad XIX a. antrojoje pusėje kunigaikštis Irenėjus Oginskis Rietave rengdavo Ūkio parodas. Leidinyje „Knygnešys“ rašoma, kad „už gyvulius ir moterų audinius duodavo dovanų ar premijų. Todėl Rietavo miestelio ir apylinkės moterys savo darbais stengdavosi pralenkti kitas ir išmoko padaryti tokių audinių, kokių kitur

²⁹⁶ Eric Hobsbawm, „Introduction: Inventing traditions“, in: Eric Hobsbawm and Ranger Terence (eds), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983a, p. 1–3, 13; Eric Hobsbawm, „Mass-producing traditions: Europe, 1870–1914“, in: Eric Hobsbawm and Ranger Terence (eds), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983b, p. 263–307.

²⁹⁷ Friedrich Waidacher, *Bendrosios muzeologijos metmenys*, iš vok. k. vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, p. 92.

²⁹⁸ Halina Jacinienė-Kairiūkštytė, *Audininkystė senovės Lietuvoje*: Studija (rankraštis), III d., t. 1, in: *LLMA*, f. 397, ap. 1, b. 648, l. 38.

²⁹⁹ B. Žiemkintis [Silvestras Baltramaitis], „Lietuviški audimai parodoje“, in: *Vilniaus žinios*, 1905 11 04, Nr. 259, p. 2; Juozas Rimantas, *Petras Rimša pasakoja*: [skulptoriaus atsiminimai], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1964, p. 126.

nebūdavo“³⁰⁰. Vėliau jo darbus pratęsė sūnus Bogdanas. Oginskiai organizavo parodas 1875 m., 1878 m. ir 1881 m. Žemaičių audėjos dalyvavo 1888 m. Varšuvoje surengtoje audinių parodoje. Rusijos geografų draugijos narys Silvestras Baltramaitis³⁰¹ [B. Žiemkenčio slapyvardžiu] rašinyje „Lietuviški audiniai parodose“ išskyrė 1891 m. Vilniuje surengtą žemės ūkio parodą:

Buvo parodyti visai gerų naminių audeklų vilnionių, pusvilnionių ir marškonių. Daugumas tų audeklų darbai vietinių ūkininkų, ypač Kauno gub. Visus tuos valstiečių rankų darbo išdirbinius supirko kunigaikščiai Oginskiai ir grafai Przezdzieckiai, kitaip, girdi, nebūtų pakliuvę į parodą. Už šituos išdirbinius gana brangiai mokėjo³⁰².

1902 m. Sankt Peterburge buvo organizuota pirmoji tarptautinė istorinių ir šiuolaikinių kostiumų bei jų reikmenų paroda. Kauno gubernatoriaus pavedimu Kauno gubernijos statistikos komiteto narys korespondentas Konstantinas Gukovskis surinko būdingiausius tradicinių moterų kostiumų pavyzdžius bei fotonuotraukas ir išsiuntė į Peterburgą³⁰³. Pirmojo Kauno miesto muziejaus vedėjo K. Gukovskio žmona Melanija kartu su vyru važinėjo po Kauno gubernijos apylinkes ir susidomėjo liaudies menu, ėmė rinkti liaudies audinių kolekciją³⁰⁴.

Iš šios apžvalgos matome, kad XIX a. antrojoje pusėje atkreiptas dėmesys į lietuviškų audinių kokybę ir grožį, o į užsienio parodas siunčiami būdingiausi liaudies audinių ir kostiumų pavyzdžiai. Vertėtų pabrėžti, kad etnografinių dirbinių kolekcionavimu ir jų tyrinėjimu mūsų šviesuomenė susidomėjo gana vėlai, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Tuo metu, kaimuose baigiant nykti

³⁰⁰ *Knygnešys*, 1864–1904, t. 1, redaktorius Petras Ruseckas, Kaunas, 1938, p. 106.

³⁰¹ Lietuvos bibliografas ir literatūros istorikas S. Baltramaitis 1900 m. įstojo į Rusijos geografų draugiją, nuo 1907 m. Lietuvos mokslo draugijos narys. Žr. Vladas Žukas, „Silvestras Baltramaitis“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, p. 573.

³⁰² B. Žiemkentis [S. Baltramaitis], *op. cit.*, p. 2.

³⁰³ Halina Jacinienė-Kairiūkšytė, *Audininkystė senovės Lietuvoje*: Studija (rankraštis), III d., t. 1, in: *LLMA*, f. 397, ap. 1, b. 648, l. 65.

³⁰⁴ Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje Liaudies meno skyriuje saugomas Melanijos Gukovskos sudarytas skiaučių albumas „Kauno gubernijos valstiečių pluoštiniai dirbiniai“ (Kauno, Raseinių, Vilkmargės, Šiaulių, Panevėžio, Telšių, Novoaleksandrovsco (Zarasų) apskritys). Plačiau: Inga Nėnienė, Janina Savickienė. Pranešimas „Tekstilės paveldo tyrimai: unikalūs M. Gukovskos audinių albumas“. Pranešimas skaitytas Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus surengtoje mokslinėje konferencijoje „Pauliaus Galaunės skaitymai“, kuri vyko 2012 m. sausio 25 d.

tradiciniams liaudies drabužiams, jau retai kada pavykdavo įsigyti pilną aprangos komplektą. Tiesa, kai kurios drabužių dalys – prijuostės, juostos, skaros – kaimuose dar buvo gaminamos ir dėvimos ilgesnį laiką, todėl jų pavyko surinkti didesnę kiekį, lėmusį eksponatų pasiskirstymą muziejų rinkiniuose.

Pradėtų kaupti kolekcijų likimai įvairūs, vieni rinkiniai buvo išblaškyti politinių suirūčių metais, kiti keliavo per muziejus. Deja, ne visada kolekciją pavyksta nustatyti dėl pasimetusių dokumentų ar sunkiai įskaitomų įrašų. Moksliniams tyrimams sunkumų kelia trumpi neinformatyvūs prijuosčių aprašai (kartais jos ir visai neaprašytos) ar juose pasitaikančios klaidos nurodant medžiagą ir techniką. Kyla problemų ir dėl nepakankamo rūpesčio ar aplaidumo gerokai nukentėjusių ir sunykusių tekstilės eksponatų. Reikia tikėtis, kad ateityje dauguma jų sulauks restauratorių dėmesio ir artefaktams bus grąžinta pirminė išvaizda (išsaugant amžių ir istoriškumą), kad bus rimčiau atsižvelgta į eksponatų saugojimo sąlygas.

3. 1. 1. Lietuvių prijuosčių komplektavimas Pirmajai Rusijos imperijos tautų etnografijos parodai (1867)

Daug anksčiau negu patys lietuviai tradicinius liaudies drabužius rinkti ir tyrinėti pradėjo žymūs vokiečių mokslininkai (istorikai, etnografai), Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtojai, Rusijos geografo draugijos (*Русское географическое общество*, įkurta 1845 m.) nariai, lenkų, ukrainiečių kolekcininkai bei užsienio šalių liaudies meno mėgėjai. Užsienio šalių muziejų fonduose lietuviški etnografiniai rinkiniai buvo komplektuojami iš eksponatų, įsigytų iš privačių kolekcininkų, dovanotojų ir aukotojų. Vienas iš didžiausių užsienio šalyse esančių lietuvių liaudies drabužių rinkinių saugomas Sankt Peterburge, Rusijos etnografijos muziejaus Šiaurės vakarų ir Baltijos šalių skyriuje³⁰⁵. Šio rinkinio pradžia siejama su 1867 m. Maskvos manieže surengta

³⁰⁵ *Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17-2009 11 30*: Katalogas, Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos etnografijos muziejus, koncepcijos autoriai Olga Fišman, Birutė

Pirmąją Rusijos imperijos tautų etnografijos parodą, kurioje įvyko pirmasis lietuvių etnografijos pristatymas kitoms tautoms. Parodą inicijavo ir nuosekliai eksponatų rinkimo programą parengė prie Maskvos universiteto 1863 m. įkurtos Imperatoriškosios gamtotyros, antropologijos ir etnografijos mėgėjų draugijos narys, Maskvos universiteto profesorius antropologas Anatolijus Bogdanovas. Parodai eksponatus surinkti talkino daugelis įžymių mokslininkų, politikos bei visuomenės veikėjų, dvarininkų, kolekcininkų ir tradicinės liaudies kultūros žinovų. Kitas svarbus lietuviško rinkinio komplektavimo tarpsnis susijęs su 1909–1912 m. vykusiomis lietuviškų eksponatų rinkimo ekspedicijomis, kurioms programą sudarė Rusų muziejaus Etnografijos skyrius. Jose dalyvavo Etnografijos skyriaus bendradarbis Aleksandras Seržputovskis, kuris etnografinę medžiagą rinko Baltarusijoje ir slavų bei lietuvių gyventų žemių paribyje. Lietuvių kultūros tyrinėjimams nusipelnęs Rusijos geografo draugijos narys, lituanistas, etnografas, baltų tautosakos ir apeigų žinovas Eduardas Volteris etnografinę medžiagą rinko Lietuvoje ir Latvijoje³⁰⁶. Būtina pabrėžti, kad jo rinkiniai (apie 200 eksponatų) sudaro iki 1917 m. surinktos įvairių istorinių-etnografinių Lietuvos regionų tradicinių drabužių kolekcijos pagrindą³⁰⁷. Lietuvoje E. Volteriui žinių apie eksponatų panaudojimą teikė knygnešys, visuomenės veikėjas, žinomo skulptoriaus Petro Rimšos brolis Juozas Rimša iš Pilviškių (Marijampolės aps.). Įvairius objektus fotografuoti talkino kunigas Juozas Žiogas, taip pat fizikas, etnografas Ignas Končius.

Rusijos etnografijos muziejuje saugoma prijuosčių kolekcija iš Lietuvos (59 prijuostės)³⁰⁸, kuri datuojama XIX a. viduriu–1980 m. Lietuviškų prijuosčių rinkinį sudaro 59 eksponatai, iš jų – 38 pavienės prijuostės³⁰⁹ ir 21 prijuostė,

Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė, Vilnius-Sankt Peterburgas [i.e. Vilnius]: LNM, Vilnius: spaustuvė Sapnų sala, 2009.

³⁰⁶ E. Volteris į pirmąją etnografinę kelionę po Lietuvą – Klaipėdos kraštą išvyko 1883 m., dar prieš persikeldamas gyventi į Sankt Peterburgą. 1884–1887 m. kaip Rusijos geografo draugijos narys dalyvavo etnografinėse ekspedicijose Lietuvoje (taip pat Latvijoje, Baltarusijoje), kurių metu surinko vertingos medžiagos apie lietuvių kalbą, tautosaką, mitologiją ir buitį, sukaupė daug lietuviškų eksponatų.

³⁰⁷ *Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17-2009 11 30*: Katalogas, p. 28.

³⁰⁸ Rusijos etnografijos muziejuje taip pat saugoma XIX a. viduriu–XX a. datuojamų prijuosčių iš Latvijos (7 prijuostės) ir Estijos (14 prijuosčių).

³⁰⁹ 12 tradicinių prijuosčių iš Aukštaitijos, 6 iš Dzūkijos, 10 iš Suvalkijos, 6-ių kilmė nežinoma, nors lietuvių etnografijos specialistė Dina Aleksejevna Gorb nežinomos kilmės eksponatus priskyrė Dzūkijai, tiksliau – Alytaus r.; 4 stilizuotos prijuostės – tautodailės meistrų darbai pagal senuosius dzūkių ir

patekusi kaip sudedamoji sukomplektuotų kostiumų dalis (iš viso 18 kostiumų)³¹⁰. Iš 59 prijuosčių tradicinių šventadienių prijuosčių yra 44 vienetai: iš Dzūkijos etnografinio regiono 17 (?), iš Suvalkijos – 10, iš Aukštaitijos – 15, iš Žemaitijos – 1, iš Klaipėdos krašto – 1³¹¹. Šios prijuostės – įdomios meninės formos ir atspindi XIX a. pirmosios pusės įvairių Lietuvos etnografinių regionų – Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos, Žemaitijos ir Klaipėdos krašto – ypatumus. Pažymėtina, kad net 10 tradicinių prijuosčių į rinkinį pateko kaip sudedamoji sukomplektuoto kostiumo dalis³¹². Rusijos Etnografijos muziejuje saugoma viena iš seniausių lietuvių liaudies tradicinių drabužių kolekcija unikali tuo, jog pasižymi gausa ir įvairove, daugelis eksponatų turi paaiškinimus (pavyzdžiui, tarmiškus daiktų ir jų technikų pavadinimus) ir aprašus, anotacijas, juos lydi tautosakos tekstai, ikonografinė medžiaga.

3. 1. 2. Lietuvių prijuosčių rinkinys Krokuvos Seweryno Udzielos etnografijos muziejuje, Lenkijoje

Šiame poskyryje pirmą kartą pristatomas Krokuvos etnografijos muziejuje Lenkijoje saugomas lietuviškos etnografinės tekstilės – prijuosčių – rinkinys, jo kaupimo istorija, meninė raida, pateikta technikų, medžiagų ir datavimo analizė. Siekiant šio tikslo, spręsti tokie uždaviniai: a) surinkti nauji duomenys apie XIX a.–XX a. pradžios lietuviškų prijuosčių rinkinį Krokuvos etnografijos muziejuje, b) apžvelgti lietuviškų prijuosčių rinkinių užsienio muziejuose kaupimo istorija, bandyta išsiaiškinti jų įgijimo laiką ir asmenis, surinkusius tuos eksponatus, c) identifikuotas ir susistemintas lietuviškų prijuosčių rinkinys Krokuvos

suvalkiečių audinių pavyzdžius. Pastaba: Дина Гопб (g. 1936 m.) Rusijos etnografijos muziejaus Baltijos šalių skyriui vadovavo 1972–1987 m.

³¹⁰ 9 tradiciniams kostiumų komplektams priskiriama 10 prijuosčių: aukštaičių trims kostiumams priskiriamos trys prijuostės (3/3), dzūkių – 4/5, žemaitės – 1/1, Klaipėdos krašto kostiumui priskiriama viena prijuostė (1/1). Likusiems 9 tautiniams kostiumų komplektams tautodailės meistrų išausta 11 stilizuotų prijuosčių: aukštaičių – 2/2, dzūkių – 2/2, suvalkiečių – 4/6, žemaitės – 1/1.

³¹¹ Марина Засецкая, «Передники у народов Прибалтики. Особенности бытования», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Наталья Калашникова, Санкт-Петербург: СПбГУТД, 2009, p. 166.

³¹² Pavyzdžiui, į Krokuvos etnografijos muziejaus XIX a.–XX a. pradžios lietuviškų prijuosčių rinkinį yra patekę dvi prijuostės iš Žemaitijos ir Aukštaitijos (MEK 2467 ir MEK 10764) kaip sudedamoji sukomplektuoto kostiumo dalis.

etnografijos muziejuje, Lenkijoje d) lyginant su Lietuvos muziejuose saugomais prijuosčių rinkiniais, išanalizuota lietuviškų prijuosčių meninė raiška. Pagrindiniai duomenys surinkti mokslinės stažuotės Krokuvoje metu (2010 03 01–04 30)³¹³.

Lietuviškos etnografinės tekstilės rinkiniai Lenkijos muziejuose iki šiol nėra atidžiau tyrinėti. Žinoma etnologo Vacio Miliaus publikacija, kurioje pateikta informacija apie lietuviškuosius eksponatus Lenkijos muziejuose³¹⁴. Autorius atkreipė dėmesį į Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų drabužių rinkinį, tačiau plačiau jo neanalizavo, o šiuo tyrimu siekiama tai padaryti. Šiame darbe svarbiausiu šaltiniu tapo Krokuvos etnografijos muziejaus archyvinė medžiaga ir šio muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinys. Atlikto tyrimo metu surinkti ir apibendrinti nauji duomenys apie XIX a.–XX a. pradžios lietuviškų prijuosčių rinkinį, saugomą Krokuvos etnografijos muziejuje.

XIX a. pabaigoje Rytų ir Vidurio Europoje pažintis su liaudies kūryba vyko per etnografines ekspedicijas – fiksuojant, renkant ir tyrinėjant tautodailę ne tik savo, bet ir gretimose bei tolimose šalyse. Austrijos–Vengrijos imperijai tuo metu priklausiusioje Krokuvoje 1868 m. buvo įkurtas Krokuvos Technikos ir pramonės muziejus (*Muzeum Techniczno-Przemysłowe w Krakowie*). Tai buvo vienas pirmųjų taikomosios dailės muziejų Europoje, kaupęs ne tik Galicijos regiono tautodailę, bet ir užsienio šalių liaudies meną³¹⁵. 1879 m. savo veiklą pradėjo Krokuvos nacionalinis muziejus (*Muzeum Narodowe w Krakowie*), ilgainiui perėmęs Technikos ir pramonės muziejaus rinkinius, profilio neatitinkančius etnografinius eksponatus deponavo Krokuvos etnografijos

³¹³ Už suteiktą pagalbą renkant medžiagą tiriamajam darbui širdingai dėkoju Krokuvos etnografijos muziejaus darbuotojoms Elžbietai Pobieglų ir Ewai Rossal, taip pat dėkinga už naudingus patarimus Lietuvos dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus darbuotojai ir liaudies kostiumo tyrinėtojai Daliai Bernotaitei-Beliauskienei.

³¹⁴ Vacys Milius, „Lietuviškųjų etnografinių eksponatų Lenkijos muziejuose apžvalga“, in: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1970, p. 126–135. Pastaba: Lietuvos literatūros ir meno archyve saugomi H. Kairiūkštės-Jacinienės 1938 m. užrašai apie lietuvių apdarą (yra pavyzdžių piešiniai) iš Krokuvos Etnografijos muziejaus. Žr. Kairiūkščių šeimos fondas, in: *LLMA*, f. 397, ap. 1, b. 322.

³¹⁵ Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 65.

muziejuje (*Muzeum Etnograficzne imeni Seweryna Udzieli w Krakowie*, įkurtas 1911 m.)³¹⁶.

Į Krokuvos etnografijos muziejaus saugyklas patys pirmieji rinkiniai pateko iš Krokuvos nacionalinio muziejaus Etnografijos skyriaus. Iš šio skyriaus rinkinių priešistorės matyti, kad Krokuvos nacionaliniam muziejui eksponatus iš įvairių kraštų surinko (dovanojo arba deponavo) Sewerynas Udziela, Lietuvos bajorų palikuonis, Zakopanės stiliaus kūrėjas, Stanisławas Witkiewiczius, Ludwikas Pugeta, Tadeuszas Estreicheras ir kiti privatūs asmenys. Gausūs to laikmečio rinkiniai buvo suklasifikuoti pagal regionus, tarp kurių išskirta ir Lietuva³¹⁷.

1904 m. Krokuvos senamiesčio centre – Sukenicose (*Sukiennice*), renesansinio stiliaus pastate, pirmą kartą buvo atidaryta Krokuvos nacionalinio muziejaus Etnografijos skyriaus ekspozicija. Antro aukšto salėje buvo eksponuojami lietuviški audiniai, turtinga etnografinių dirbinių kolekcija³¹⁸. 1904 m. Krokuvos nacionalinis muziejus išleido katalogą, kuriame suregistruoti

³¹⁶ 1910 m. etnografo Seweryno Udzielos, istoriko Franciszeko Bujako ir antropologo Juliano Talko-Hryncewicziaus iniciatyva buvo įsteigta Krokuvos etnografijos muziejaus draugija. Jos tikslas buvo tęsti etnografinių eksponatų rinkimą, kaupti biblioteką ir įkurti Etnografijos muziejų Krokuvoje (S. Udzielos dovanoti rinkiniai tapo muziejaus kolekcijos pagrindu). Į draugijos gretas įsitraukė Krokuvos Jogailos universiteto profesoriai, Lenkijos Mokslų akademijos nariai, gimnazijų mokytojai, dvarininkai, dailininkai, advokatai, gydytojai, dvasininkai. Susiklosčius palankioms aplinkybėms draugija perėmė Krokuvos nacionalinio muziejaus Etnografijos skyriaus rinkinius. Krokuvos etnografijos muziejus oficialiai buvo atidarytas 1911 m. vasario 19 d. Gyvavimo pradžioje (1911–1913 m.) muziejus glaudėsi trijuose mažuose nuomojamo namo kambariuose Studentų g. 9. Vėliau perkeltas į Vavelį, kur muziejinę veiklą vykdė iki Antrojo pasaulinio karo. Nuo 1949 m. Krokuvos etnografijos muziejus veikė buvusioje Kazimiero rotušėje, o nuo 1984 m. – įsikūręs vadinamuosiuose Esteros namuose (*Dom Esterki*). Žr. Aleksandra Jacher-Tyszkowa, „Zbiory Muzeum Etnograficznego w Krakowie“, in: *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1967, p. 214. Kultūros ir meno ministerijos iniciatyva Krokuvos etnografijos muziejus 1960 m. turimose patalpose suorganizavo Lenkijoje gyvenančių tautinių mažumų (baltarusių, lietuvių, rusų, slovakų, ukrainiečių, žydų) liaudies meno parodą. Pagrindinę ekspoziciją sudarė etnografiniai eksponatai iš Krokuvos etnografijos muziejaus. Liaudies meno dirbinių parodai paskolino ir kiti Lenkijos muziejai, aktyviai talkino visuomeninės tautinių mažumų organizacijos (pavyzdžiui, Punsko lietuvių kultūros namai). Bendroje parodoje lietuvių skyriuje buvo eksponuoti 37 audiniai (rankšluosčiai, lovatiesės, juostos), tradicinis liaudies kostiumas ir tautinių drabužių komplektas, 42 margučiai. Ekspoziciją papildė prancūzų kilmės lenkų tapytojo, raizytojo Žano Pjero Norbleno (*Jean Pierre Norblin*) du piešiniai, vaizduojantys XIX a. pradžios lietuvių valstietį ir valstietę. Žr. Maria Woleńska, *Wystawa sztuki ludowej zamieszkałych w Polsce Białorusinów, Litwinów, Rosjan, Słowaków, Ukraińców, Żydów*, Kraków: Muzeum Etnograficzne, 1960.

³¹⁷ Aleksandra Jacher-Tyszkowa, *op. cit.*, 1967, p. 213.

³¹⁸ *Muzeum Narodowe w Krakowie: Dział Etnograficzny*, Kraków: Odbito w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, pod zarządem Józefa Filipowskiego, 1905, p. 4.

Etnografijos skyriuje saugomi eksponatai³¹⁹. Tyrinėjimams svarbus sąrašas, kuriame buvo įvardyti lietuviški etnografiniai eksponatai (nr. 221–243). Kai kuriose pozicijose nurodytas daugiau negu vienas eksponatas. Sąrašo nr. 236, nr. 242 ir nr. 243 pozicijose yra aprašytos 3 lietuviškos prijuostės. Baltos drobės prijuostę deponavo Anna Trzebińska, kitas dvi prijuostes iš Vladislavovo (Naumiesčio, vėliau Kudirkos Naumiesčio) apskrities, Suvalkų gubernijos – baltą siuvinėtą ir „austą lietuvišku būdu“ – deponavo Lenkijos taikomosios dailės draugija (*Towarzystwo Polska Sztuka Stosowana*, įkurta 1901 m.). Šias dvi prijuostes iš Suvalkų gubernijos draugijai padovanojo Alina Talko-Hryniewicz (Rymkiewicz), Ilguvos dvaro (Šakių r.) paveldėtojo Henryko Talko-Hryniewicziaus žmona³²⁰. Šiuokart tik trumpai paminėsiu, kad Lietuvos dvarininkų Talko-Hryniewiczų (Grincevičių) pavardė aptinkama ne viename dokumente, susijusiame su Krokuvos etnografijos muziejaus istorija ir jame saugoma lietuviškų etnografinių eksponatų kolekcija.

Krokuvos nacionalinis muziejus Krokuvos etnografijos muziejuje 1939 m. deponavo dvi prijuostes. Viena prijuostė (MEK 10764) iš Prūčių kaimo, Novoaleksandrovsco (Zarasų) apskrities, Kauno gubernijos Antoninos Biegańskos 1877 m. buvo padovanota Krokuvos Technikos ir pramonės muziejui (inv. nr. 21836 IV L. L. dz. 3001/c)³²¹. Aukštaitiška prijuostė MEK 10764 yra balta lininė vienpalė [II priedo kat. 9]. Austa dvinytai, metmenų tankumas – 12 s/cm. Pagrindinis kompozicinis akcentas – prijuostės apačioje raudonais siūlais (žičkais) įausta 5 cm pločio juosta, kurią sudaro dryželių grupė. Ornamento ritmas išgaunamas skirtingomis dryželių proporcijomis: viršuje du platesni, o po jais – trys palaipsniui į apačią siaurėjantys. Ties juosmeniu, abiejuose šonuose smulkiai paraukta. Viršuje užsiūtas to paties lininio audinio 1 cm pločio juosmuo su atlapėliais, prie kurių pridurtos iš lininių siūlų išpintos virvelės, siekiančios

³¹⁹ *Muzeum Narodowe w Krakowie: Katalog Tymczasowy Działu Etnograficznego*, Kraków: Odbito w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1904.

³²⁰ *Ibid.*, p. 22–23.

³²¹ 1877 m. Antonina Biegańska Technikos ir pramonės muziejui padovanojo tradicinį lietuvių liaudies kostiumą (Prūčių k., Novoaleksandrovsco (Zarasų) aps., Kauno gub.): marškinius (MEK 10735), liemenę (MEK 10760), sijoną (MEK 10781), prijuostę (MEK 10764), skarelę (MEK 10815) ir kepurėlę (MEK 10770). Autentiškus senuosius aukštaičių drabužius iš Prūčių kaimo Krokuvos etnografijos muziejui depozitu perdavė 1939 m. Krokuvos nacionalinis muziejus (tokio tipo eksponatų negausu Lietuvos muziejuose).

pažemes. Prijuostės ilgis – 83 cm, plotis: juosmuo – 40 cm, pažemė – 73 cm. Pažemė puošta 10 cm pločio pintiniais nėriniais (pinikais). Skersinės krypties pinikai iš paliktų neužaustų audinio metmenų galų išpinti rankomis. Išilgai kiauraraščio išsidėstęs raštas sujungtas į geometrinių tinklą, sudarytą iš rombų / pasuktų kvadratų. Puošnumo prijuostei suteikia plonas audinys, dekoratyvus raudonų žičkų užaudimas ir ažūriniai nėriniai. Krokuvos etnografijos muziejuje saugomos prijuostės (MEK 10764) analizė rodo, kad prijuostės medžiagos ypatumai, technologinis atlikimas ir ornamento forma yra būdingi XIX a. vidurio Aukštaitijos etnografinio regiono kostiumo meninei raidai.

Kita lietuviška prijuostė (MEK 10790) (inv. nr. 120568) – be metrių. Prijuostė MEK 10790 – neryškiai languota vienpalė, skersiniai dryžiai išryškėję [II priedo kat. 10]. Austa dvynytai, metmenys medvilniniai – balti ir raudoni, metmenų tankumas 18 s/cm, ataudai – raudona, violetinė, geltona, žalia, balta vilna. Prie juosmens 3 cm pločio juosta atauta ruda vilna. Skersai prijuostės lygiais tarpais įausti keturnyčiai baltos, geltonos, rausvos, violetinės spalvos diminiai skaidgijų ruoželiai; apačioje labiau puošta: įausta platesnių ruoželių (ornamentas – 12 cm pločio), tarp jų skaidgijomis iškaišyta rožinių, geltonų, mėlynų saulučių arba langučių (2,5x3,2) eilė. Ties juosmeniu smulkiai paraukta. Viršuje užsiūtas kito audinio 2 cm pločio juosmuo su atlapėliais, prie kurių pridurtos iš lininių siūlų išpintos virvelės. Ilgis – 82 cm, plotis: juosmuo – 34 cm, pažemė – 76 cm. Apačia palenkta paslėptu dygsniu. Prijuostė MEK 10790 artimesnė XIX a. antrosios pusės dzūkiskoms prijuostėms. Tačiau trūkstant duomenų apie prijuostės MEK 10790 kilmę gana keblu nustatyti, ar prijuostė priklauso Dzūkijos, ar Suvalkijos etnografiniai sričiai.

A. Biegańskos dovanoti eksponatai turi tiksliai fiksuotas kilmės vietas. Todėl teigti, kad A. Biegańska padovanojo abi prijuostes, neturime pagrindo. Tačiau Krokuvos etnografijos muziejaus inventoriaus knygoje neužfiksuota, kad prijuostę (MEK 10790) padovanojo A. Trzebińska arba A. Talko-Hryniewicz (Rymkiewicz). Galima prielaida, kad prijuostė MEK 10790 yra viena iš A. Talko-Hryniewicz (Rymkiewicz) dovanotų. Gali būti, kad A. Talko-Hryniewicz (Rymkiewicz) dovanota prijuostė, kaip rašoma metrikoje „austa lietuvišku būdu“

(svarbi nuoroda tautinio tapatumo identifikacijai), iš Suvalkų gubernijos buvo perduota Krokuvos etnografijos muziejui ir tikėtina, Lenkijos taikomosios dailės draugijos nesusigražinta, todėl liko Krokuvos nacionalinio muziejaus Etnografijos skyriuje³²².

Didžioji Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškos etnografijos eksponatų dalis buvo sukaupta iki Pirmojo pasaulinio karo. 1912–1936 m. laikotarpiu iš Lietuvos įgytų eksponatų sąrašė nurodomi 189 eksponatai, tačiau vienas kitas daiktas yra iš Baltarusijos³²³. Vertingiausią Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų eksponatų dalį sudaro tradicinių lietuvių drabužių rinkinys: marškiniai, prijuostės, liemenės, sijonai, skaros, skarelės, kepurėlės. Pastarosios pasiūtos iš baltų pintinių nėrinių (raštuotos), naminės plonos drobės, brangių fabrikinų spalvotų medžiagų, priekinis kraštas puoštas šilko kaspinėliais.

Aptariamą Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinį sudaro 10 eksponatų³²⁴ (II disertacijos priede pateikti šių prijuosčių kataloginiai duomenys ir fotografijos). Kaip jau minėta, dvi prijuostės (MEK 10764 ir MEK 10790) deponavo Krokuvos nacionalinis muziejus. Kitas padovanojo Lietuvos dvarininkai, Kauno gyventojų grupė, būsimasis tarpukario Lietuvos prezidentas daktaras Kazys Grinius (*Grinevičius*, *Kazimierz Grzyniewicz*), Lenkijos kraštotyros draugijos (*Polskie Towarzystwo Krajoznawcze*, įkurta 1906 m.) narė Cecylia Śniegocka.

Rinkinio eksponatų dovanojimo aktai, inventoriniai įrašai ir analogiški Lietuvos muziejų pavyzdžiai prijuostes leidžia datuoti XIX a.–XX a. pradžią³²⁵. Tikslų audimo ir dėvėjimo laiką sunku nustatyti, nes inventorinant eksponatus dažniausiai įrašyti tik įsigijimo metai bei nurodytas pateikėjas, perdavęs prijuostę muziejui. Pagal turimus duomenis, vienas seniausių eksponatų – jau aptarta

³²² Muzeum Narodowe w Krakowie: *Katalog Tymczasowy Działu Etnograficznego*, op. cit., p. 23.

³²³ Archiwum MEK. Litwa. Inwentarz przedmiotów znajdujących się w Muzeum Etnograficznym w Krakowie.

³²⁴ MEK 2295, MEK 2296, MEK 2346, MEK 2394, MEK 2437, MEK 2460, MEK 2467, MEK 6822, MEK 10764, MEK 10790.

³²⁵ Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinys lyginamas su XVIII a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių prijuosčių eksponatais, saugomais A. ir A. Tamošaičių galerijoje „Židinys“ Vilniuje, LDM, MKM muziejuose.

aukštaitiška prijuostė MEK 10764, įsigyta 1877 m., galėjo būti dėvėta prieš ketvirtį amžiaus ar dar anksčiau, vadinasi, gali būti austa XIX a. viduryje.

Dauguma muziejuje saugomų prijuosčių gana tiksliai metrikutos (nurodyta gubernija, apskritis). Tačiau yra ir tokių metrikų: Lietuva, Suvalkija (turima omenyje jos lietuviškoji dalis), Augustavo „serija“. Trys prijuostės turi įrašus, kad jas dovanoję Kauno gyventojai. Nubrėžti tikslią ribą etnografinių sričių paribiuose gana sunku: kelios prijuostės galėjo būti išaustos tiek Suvalkijoje, tiek Dzūkijoje. Remiantis pačių daiktų tipologija ir stilistika bei Lietuvos muziejuose saugomų prijuosčių analogais pavyko nustatyti, kad dvi prijuostės yra iš Dzūkijos (MEK 2295, MEK 2346) [II priedo kat. 1, 3], keturios – iš Suvalkijos (MEK 2394, MEK 2437, MEK 2460, MEK 6822) [II priedo kat. 4–6, 8], po vieną prijuostę – iš Žemaitijos (MEK 2467)³²⁶ [II priedo kat. 7] ir Aukštaitijos (MEK 10764) [II priedo kat. 9]. Likusių dviejų prijuosčių kilmė nėra aiški, kadangi pagal požymius jos panašios tiek į dzūkiškas, tiek į suvalkietiškas prijuostes – MEK 2296 (?) [II priedo kat. 2] ir MEK 10790 (?) [II priedo kat. 10]. Trys prijuostės turi konkrečią nuorodą į vietovę (kaimą, miestą), kurioje buvo austos ar dėvėtos. Aptariamame prijuosčių rinkinyje užfiksuota tik viena išsami metrika (MEK 2394). Joje nurodyta gubernija, apskritis, kaimas, audėja (deja, pavardė sunkiai įskaitoma), eksponatą perdavęs asmuo. Galima teigti, kad įsigyjant eksponatus retai buvo klausinėjama smulkesnės informacijos: kokiais būdais ir kokioje vietovėje ir kada austa, ar kam prijuostė priklausė, kokias funkcijas atlieko. Belieka apgailestauti, kad atskiriant objektą nuo jo kultūrinės aplinkos savalaikė informacija nebuvo užfiksuota. Kita vertus, tai skatina tyrinėtojus tęsti pirminės informacijos atkūrimo iš menkų šaltinių procesą.

Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinio vertę sudaro reti ir autentiški eksponatai, jų meninės savybės ir fizinė būklė. Tiriant prijuosčių rinkinį remtasi Krokuvos Etnografijos muziejaus archyvo (dovanų knygos (*Księga Darów MEK*), inventoriaus knygos (*Księga Inwentarzowa MEK*), eksponatų etikečių ir katalogo kartotekų, muziejaus bendradarbių ir

³²⁶ XX a. 3–4-ajame deš. panašių žemaičių prijuosčių surinko dailininkas Antanas Tamošaitis (1906–2005): [žr. V priedo kat. 141, 143, 144, 150, 153, 156, 157, 159].

tvarkytojų darytų rinkinio objektų aprašų) archyvine informacija. Duomenys, susiję su įsigytų eksponatų registracija, peržiūrėti Krokuvos etnografijos muziejaus draugijos ataskaitose (1911, 1912, 1913 ir 1920 m.).

Pastebėta, kad bendrajame prijuosčių rinkinio dokumentavimo procese – įsigijimo aktuose, inventoriaus knygoje, eksponatų etiketėse ir publikuotose ataskaitose apie įsigytus eksponatus – esama informacijos, kuri nesutampa. Pirminiu šaltiniu nuspręsta laikyti Krokuvos etnografijos muziejaus dovanų knygos įrašus, kadangi jie dar kartą buvo publikuojami metinėse muziejaus draugijos ataskaitose³²⁷.

Dovanų knygoje įrašyta, kad Kauno dvarininkų būrelis p. Władysława Przybytniowskiego³²⁸ (Kaune gyvenusio ir vitražo dirbtuvę „Marija“ turėjusio dailininko) rūpesčiu už 100 rublių nupirko ir Krokuvos etnografijos muziejui 1913 m. gegužės 25 d. padovanojo: 67 moteriškas vilnones rankų darbo juostas, 17 senoviškų moteriškų kepurėlių, 6 vilnones prijuostes, 3 rankšluosčius, 1 vilnonį sijoną ir 28 margučius – viską iš Lietuvos³²⁹. Krokuvos etnografijos muziejaus draugijos ataskaitoje apie 1913 m. įsigytus eksponatus – identiška informacija. Kyla klausimas, kodėl ant prijuosčių etikečių, katalogo kortelių ir inventorinėje knygoje yra nurodyta, kad Kauno gyventojai prijuostes padovanojo 1912 m.? Antra, pagal turimą archyvinę medžiagą, Kauno gyventojų grupė padovanojo 6 prijuostes. Tačiau pagal inventorinius įrašus muziejaus fonde yra

³²⁷ Todėl tikėtina, kad taip išvengta didesnių klaidų. Atliktas tyrimas leidžia atsižvelgti ir į kitus faktus (turima informacija, kokiame rinkinyje objektas buvo anksčiau; įrašyti įsigijimo metai; nurodytas prijuostę perdavęs asmuo), kurie nėra fiksuoti dovanojimo knygoje. Remiantis jais siekta kuo tiksliau nustatyti eksponatų skaičių, įsigijimo būdą, datą, nuosavybės kilmę, su objektu susijusį asmenį ir įvykius.

³²⁸ 1912 ir 1913 m. rugsėjo 7 d. Władysławas Przybytniowski (Vladislavas Pšibitnevskis) dovanojo 33 juostas (Marijampolės aps.) ir 27 margučius. Žr. Archiwum MEK. P. Przybytniowski Władysław z Wilna, r. 1912, Księga Darów MEK 1912/62, l. 21; Archiwum MEK. P. Władysław Przybytniowski z Kowna, r. 1913, Księga Darów MEK 1913/50, l. 31. Tais pačiais 1913 m. archeologas, Lietuvos praeities tyrinėtojas Wandalinas Szukiewiczzius dovanojo 61 eksponatą (moteriškų drabužių dalių, rakandų) iš lietuvių ir baltarusių etninio paribio. Dovanojimų knygoje minimi eksponatai iš Praudos kaimo (Trakų aps., Vilniaus gub.), tačiau tarp jų nėra prijuosčių. Wandalinas Szukiewiczzius savo dvare Nočioje, Lydos apskrityje, buvo surinkęs turtingą senovinių daiktų, archeologinių dirbinių kolekciją, kurios didžiąją dalį perdavė į Vilniaus lenkų mokslo draugijos muziejų. Žr. Archiwum MEK. Dar Wandalina Szukiewiczza z Naczy, r. 1913, Księga Darów MEK 1913/72, l. 34; Petras Tarasenska, *Lietuvos archeologijos medžiaga / Materialien für litauische Archeologie*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 1928, Nr. 147, p. 24.

³²⁹ Archiwum MEK. Grono Obywateli w Kownie (za staraniem p. Władysława Przybytniowskiego), r. 1913, Księga Darów MEK 1913/28, l. 28; *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1913*, t. 3, Krakow: Nakładem Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie i czciami drukarni literackiej pod zarządem L. K. Górskiego, 1914, p. 9.

tik trys iš šešių prijuosčių – MEK 2295, MEK 2296, MEK 2346 [II priedo kat. 1–3]. Tolesnis likusių trijų lietuviškų prijuosčių likimas nėra aiškus. Ar tik šiuo atveju nebus įsivėlusį klaidą įrašant dovanotų prijuosčių skaičių?

Kauno gyventojų grupės Krokuvos etnografijos muziejui dovanotų prijuosčių metrikos labai skurdžios. Prie kiekvienos prijuostės etiketėje greta inventorinio numerio nurodyta: prijuostė (lenk. *zapaska*), dovanota Kauno gyventojų 1913 m., Lietuva. Katalogo kortelėse muziejaus bendradarbių / rinkinio tvarkytojų trumpai apibūdinta audimo technika, nurodyta medžiaga ir išmatavimai. Nuorodų, kokiai Lietuvos etnografiniai sričiai priklauso šios prijuostės, nėra. Prijuostę MEK 2295 (vienpalė dvinytė, apačioje įvairiaspalvėmis skaistgijomis iškaišytas geometrinių raštų) ir prijuostę MEK 2346 (vienpalė languota, skersai prijuostės įausti siauri diminiai ruoželiai) galima priskirti dzūkiškoms [II priedo kat. 1, 3], prijuostę MEK 2296 (dvipalė skersadryžė diminė, platūs ruožai austi grupėmis dvinytai ir keturnyčiais dimais) – suvalkietiškomis (kapsių) [II priedo kat. 2]. Nors pastarosios prijuostės regioninės priklausomybės klausimas yra ginčytinas. Pagal požymius šios rūšies prijuostė yra tapati ir dzūkiškoms spalvotoms skersadryžėms prijuostėms.

Tarp aptariamų prijuosčių plastiniu sprendimu išsiskiria dzūkiška prijuostė MEK 2295 [II priedo kat. 1]. Vienpalė lininė prijuostė austa dvinytai, metmenys ir ataudai – juodi, metmenų tankumas – 16 s/cm. Ties juosmeniu ataudas 3,5 cm pločio nebalinto lino ruožas. Savitai interpretuotas dugno raštas: išilgai prijuostės iškaišytos žalių, geltonų, baltų langučių eilės (jų raštas primena smulkias gėlytes). Apačioje prijuostė labiau puošta: žaliomis, rausvomis, mėlynomis, baltomis, raudonomis skaistgijomis iškaišytos rombų, trikampių eilės, įaustas keturnyčių dimų ruoželis. Prijuostės apačioje įkomponuoto ornamento plotis – 8,5 cm. Žalios spalvos ruoželis liečiasi su raudonomis ir mėlynomis skaistgijomis iškaišyta trikampių (1,5x2,5) eile. Ši grupė sudaryta iš 28 trikampių, kurie tarpusavyje sujungti, jų viršūnės – nukreiptos žemyn. Viršutinėje ruoželio pusėje rausvomis skaistgijomis iškaišyti atskiri 7 rombai (2x2). Virš jų, tarpuose, kas 6,5 cm iškaišyti 8 rombai (4x4), kurių kiekvienas sudarytas iš 9 langučių grupių. Komponuojant didžiuosius rombus išlaikytas spalvinis prijuostės dugno ir

smulkaus rašto ritmas. Pavyzdžiui, išilgai prijuostės iškaišyta žalių langučių eilė apačioje užbaigiama žaliu rombu (centre – rožinis langutis), o geltonų langučių eilė – geltonai baltu rombu, kurio centre įkomponuotas mėlynas langutis (stilizuotas gėlės žiedelis) ir panašiai. Prijuostė viršuje laisvai palenkta 1 cm ir atsiūta, sutraukiama virvele, susukta iš 4 lininių siūlų. Prie pažemės prisiūti 3 cm ilgio geltonos spalvos vilnoniai austiniai kuteliai, kurie nuo apačios į pakraščius kyla 14 cm. Prijuostės ilgis – 86 cm, plotis – 82 cm.

Keletą moteriškų drabužių dalių (liemenę, prijuostę, galvos apdangalą) Krokuvos etnografijos muziejui iš Marijampolės apskrities padovanojo dr. K. Grinius. Prijuostė MEK 2437 – kaimištinė skersadryžė vienpalė, sutraukiama dvigubu lininiu raištelio [II priedo kat. 5]. Metmenys lininiai, mėlyni, tankumas 18 s/cm, ataudai – medvilnė, vilna. Ties juosmeniu medvilne atauta mėlynos, raudonos ir baltos spalvos ruoželių juosta (plotis 11,5 cm). Dugnas atautas žalios, geltonos, raudonai rudos, baltos, raudonos, violetinės, juodos spalvos ruoželių grupėmis su skersai įaustais keturnyčiais diminiais fabrikinės baltos vilnos dryželiais. Tarp ruoželių grupių – raudonomis, geltonomis, mėlynomis skaidriomis iškaišytos žvaigždutės (4,5x5). Prijuostės ilgis – 85 cm, plotis – 74 cm. Katalogo kortelės apraše prijuostė (*zurftas*) MEK 2437 iš Pilviškių, Marijampolės apskrities, Suvalkų gubernijos įvardyta kaip dr. K. Griniaus (*Dr. Kazimierz Grzyniewicz*, kitur – *Gryniewicz*) 1912 m. dovana. Toks pat įrašas yra inventorinėje knygoje ir ant eksponato etiketės. Tačiau kituose archyvuiniuose dokumentuose nepavyko aptikti įrašų apie dr. K. Griniaus dovanotą prijuostę. Pagal MEK dovanų knygą 1912 m. rugpjūčio 25 d. dr. Grinius (*Dr. Gryniewicz*) padovanojo senovinę moterišką liemenę iš Lietuvos³³⁰. Krokuvos etnografijos muziejaus draugijos 1912 m. ataskaitoje prie pavardės yra nurodytas vardas, tik ne Kazys (*Kazimierz*), o Adolfas (*Dr. Gryniewicz Adolf*)³³¹. MEK dovanų knygoje dr. K. Grinius (*Kazimierz Gryniewicz*) vėl minimas 1913 m. rugsėjo 7 d.

³³⁰ Archiwum MEK. Dr. Gryniewicz, r. 1912, Księga Darów MEK 1912/63, l. 21.

³³¹ *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1912*, t. 2, Krakow: Nakładem Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie i czcionkami drukarni literackiej pod zarządem L. K. Górskiego, 1913, p. 5.

– dovanojęs lietuviškų velykinių margučių fotografiją³³². Remiantis inventorine knyga, tais metais padovanotas ir galvos apdangalas MEK 2433.

Greičiausiai aprašomojo Krokuvos etnografijos muziejaus rinkinio eksponatas – žvaigždutėmis iškaišyta prijuostė MEK 2437 – yra susijusi su dr. K. Griniaus privačia prijuosčių kolekcija. Tikėtina, kad išlikę keli detalūs archyviniai įrašai – teisinga nuoroda į eksponatą dovanojusį asmenį.

Paminėtinas dar vienas eksponatas iš Suvalkijos Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinyje. Prijuostės MEK 6822 metrikoje nurodyta, kad prijuostė yra iš Augustavo „serijos“. Daugiau duomenų apie prijuostės kilmę nei etiketėje, nei katalogo kartotekoje nėra. Gali būti, kad prijuostė išauta XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje Pilviškiuose, Marijampolės apskrityje. MEK dovanų knygoje įrašyta, kad 1911 m. balandžio 19 d. Anna Bystramowa iš Pilviškių, Marijampolės apskrities, Suvalkų gubernijos padovanojo vyriškų batų porą, moterišką galvos apdangalą, prijuostę ir juostą³³³. Prijuostė MEK 6822 – kaišytinė skersadryžė, viena pala buvusios dvipalės, austa dvinytai [II priedo kat. 8]. Metmenys – juodas linas, tankumas 18 s/cm, ataudai – balta, žalia, violetine vilna. Skersai prijuostės ritmiškai ataustos siaurų dryželių grupės, tarp kurių įkomponuotos augalinio ornamento juostos. Pagrindinis rašto elementas – lelijos motyvas. Komponavimo tipas – keturios lelijos aplink rombą. Dvi poros didelių lelijų, simetriškai sugrupuotos apie rombą; vertikalioje ašyje – rombo viršūnėse – išdėstyta po vieną tulpės žiedą; kaišyta įvairių atspalvių geltonomis, bijūno (*rasalinėmis*) ir baltomis, oranžinėmis, raudonomis, violetinėmis, žaliomis, mėlynomis skaidriomis. Stilizuoto augalinio ornamento juostose kaitaliojamos dėstomų motyvų spalvos: priešpriešiniai žiedai iškaišyti vienos spalvos arba įvairių atspalvių siūlais (7,8x9). Įstrižai prijuostės išryškėja aplink raudoną rombą išdėstyti mėlynos spalvos lelijų ir tulpių žiedai. Viršutinė prijuostės dalis, kurią dengia liemenė, nekaišyta. Juosmuo nukirptas. Prie pažemės pridurta suraukiant snapeliais 18 cm pločio to paties audinio. Prijuostės ilgis – 87 cm, plotis – 55 cm.

³³² Archiwum MEK. Dr. Kazimierz Gryniewicz, r. 1913, Księga Darów MEK 1913/51, l. 31.

³³³ Archiwum MEK. Pani Bystramowa Anna w Pilwiszkach, pow. Maryampolskim, gub. Suwalskiej, r. 1911, Księga Darów MEK 1911/9, l. 2.

Kasmetinėje etnografijos muziejaus draugijos ataskaitoje išvardyti 1911 m. A. Bystramowos dovanoti eksponatai, bet tame sąrašė prijuostė jau nepaminėta³³⁴. Tačiau MEK dovanų knygos įrašas, kad A. Bystramowa dovanojo prijuostę, įtikinantis. Abejonių nekelia, kad prijuostė MEK 6822 pagal formą, atlikimo techniką, spalvų derinius ir ornamentikos motyvus priskirtina Suvalkijos etnografinei sričiai. Greičiausiai šį eksponatą galima identifikuoti kaip prijuostę, įrašytą MEK dovanų knygoje. Įdomus sutapimas, kad po vienerių metų, 1912 m., dvarininkas Julianas Talko-Hryniewiczčius padovanojo ne tik etninių tipažų atvirukų/kortelių rinkinį, bet ir avalynės – dvi poras batų iš Pilviškių, Suvalkų gubernijos³³⁵. A. Bystramowa ne kartą svečiavosi pas J. Talko-Hryniewiczzių, kuris buvo vedęs jos seserį Krystyną Szabuniewicz. Garsus lenkų antropologas, gydytojas J. Talko-Hryniewiczčius yra kilęs iš Suvalkijos. Jis gimė 1850 m. viename iš Ilguvos dvarui priklausiusių palivarkų – dešiniajame Nemuno krante įsikūrusiame Riukšionių dvare³³⁶.

1920 m. Cecylia Śniegocka Krokuvos etnografijos muziejui padovanojo lenkų, rusų ir lietuvių liaudies meno eksponatų (259 vienetus)³³⁷. Kolekciją sudarė namų apyvokos daiktai, darbo įrankiai, interjero ir buities audiniai, drabužiai bei jų elementai. Aptariamame lietuviškų prijuosčių rinkinyje yra dvi prijuostės iš Suvalkijos – MEK 2460 ir MEK 2394 bei viena prijuostė iš Žemaitijos – MEK 2467³³⁸. Prijuostė MEK 2460 – kaišytinė išilgadryžė, siūta iš skerso audinio (šonai palenkti paslėptu dygsniu), austa dvinytai ir atlasiniu pynimu [II priedo kat. 6]. Ties juosmeniu smulkiai paraukta, viršuje prisiūtas

³³⁴ *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1911*, Krakow: Nakładem Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie i czcionkami drukarni literackiej pod zarządkiem L. K. Górskiego, 1912, p. 8.

³³⁵ *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1912*, t. 2, Krakow: Nakładem Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie i czcionkami drukarni literackiej pod zarządkiem L. K. Górskiego, 1913, p. 5–6.

³³⁶ Albinas Vaičiūnas, „Suvalkijos dvarai: Ilguvos dvaras“, in: *Suvalkija: Etnokultūros žurnalas*, 2009, Nr. 2 (41), p. 40; Gintautas Česnys, „Lenkų antropologas Julijonas Talko-Grincevičius ir Lietuva / Julian Talko-Hryniewicz, a Polish anthropologist, and Lithuania“, in: *Lietuvos archeologija*, t. 22, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002, p. 275–286.

³³⁷ Archiwum MEK. Zbiory Cecylii Śniegockiej ze Lwowa, r. 1920, Księga Darów MEK 1920/8, l. 65; *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1920 (dziesiąty rok istnienia muzeum)*, t. 9, Krakow: Nakładem Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie i czcionkami drukarni literackiej pod zarządkiem L. K. Górskiego, 1921, p. 6; Aleksandra Jacher-Tyszkowa, *op. cit.*, p. 217.

³³⁸ Archiwum MEK. Zbiory Cecylii Śniegockiej ze Lwowa, r. 1920, Księga Darów MEK 1920/8, l. 65.

kito audinio 1 cm pločio juosmuo prailgintais raišteliais. Metmenys – juodi lininiai, tankumas 18 s/cm, ataudai – violetinės spalvos vilna. Prijuostė MEK 2460 pirmiausia įdomi paviršiaus faktūra (derinti keli audimo būdai) ir savitu puošybos sprendimu. Motyvai ryškūs, šiek tiek iškilę, jiems išgauti naudota raudona, balta, geltona ir violetinė fabrikinė vilna. Vienas motyvas iškaišytas įvairių atspalvių žaliomis skaistgijomis. Aiškaus silueto stilizuoti augaliniai motyvai išrikiuoti išilginėmis eilėmis. Stambūs lelijų žiedai nėra išsiskleidę iš vieno centro ir nesudaro apskritimo arba kvadratinio silueto grupės („žvaigždės“), taip pat žiedai nėra išdėstyti aplink rombą. Šios suvalkietiškos prijuostės ornamento tipas retai aptinkamas – jis sudarytas iš keturių stambių lelijų žiedų, tarpusavyje sujungtų viršūnėmis (dviejų V raidžių pavidalo – X – kryžiuoko raštas, aukštis 17 cm, plotis 10 cm). Jų koteliai nukreipti į priešingas puses. Išilgai prijuostės gretimų žiedų poros koteliais sujungtos taip, kad susidaro fono raštai – rombo pavidalo siluetai. Tačiau dekorą kuria ornamentas, kuris vyrauja fono atžvilgiu ir ženkliškai, ir vizualiai. Spalvinė asimetrija puošiamam objektui suteikė dekoratyvumo ir egzotiškumo, padėjo išryškinti svarbiausias kompozicines ornamento vietas.

Prijuostė MEK 2394 – vienpalė languota, atauda dvinytai [II priedo kat. 4]. Metmenys – raudona, juoda medvilnė, tankumas 18 s/cm, ataudai – mėlyni vilnoniai, viršutinėje dalyje 0,5 cm pločio ruoželis – žalios vilnos. Ties juosmeniu paraukta, viršuje prisiūtas kito audinio (smulkiai languoto rombais), 1 cm pločio juosmuo prailgintais raišteliais. Skersai prijuostės raudonomis (apačioje dar ir geltonomis) skaistgijomis įauta keturnyčių diminių ruoželių. Susidariusiuose langeliuose (kas ketvirtame) išilgai prijuostės oranžinėmis ir juodomis skaistgijomis iškaišyti katpėdėlių raštai (0,8x1,5). Prijuostė labiau puošta apačioje. Stilizuotas augalinis ornamentas komponuojamas horizontalia juosta – katpėdėlės išdėstomos kas antrame langelyje. Motyvai žaismingai iškaišyti įvairių atspalvių žaliomis, bijūno (*rasalinėmis*) ir juodomis, oranžinėmis, raudonomis, šviesiai žaliomis skaistgijomis. Prie pažemės prisiūti itin puošnaus ažūro juodi vilnoniai fabrikiniai mezginiai. Prijuostės MEK 2394 estetinę vertę lemia ne tik vizualiųjų elementų parinkimas, jų komponavimas ir

ritmas, bet ir spalvinių derinių sąskambis. Šios prijuostės dekorui būdingas gilus mėlynas fonas, neryškus languotumas ir šachmatine tvarka išdėstyti oranžinės ir juodos spalvos smulkūs stilizuoti žiedeliai.

Prijuostė MEK 2467 – išilgadryžė, pasiūta iš skerso audinio, smulkiai paraukta [II priedo kat. 7]. Viršuje prisiūtas kito audinio 1 cm pločio juosmuo prailgintais raišteliais. Žemaitės juosmeniui dažniausiai naudojo namuose austas arba pirktines siauras fabrikinės juosteles (apie 130 cm ilgumo). Metmenys – lininiai, metmenų tankumas 18 s/cm, ataudai – lininiai ir medvilniniai. Baltame dvinytai austame dugne – medvilniniai raudoni, platesni (6 cm pločio) ir siauresni ruoželiai, austi ataudų ripsu (sumuštinė technika) ir dimais – vyrauja raudona spalva. Ritmiškai besikartojantys diminiai siauri ruoželiai išausti smulkių langučių, rombelių ir vingelių raštu. Prijuostės MEK 2467 šonai ir apačia palenkti paslėptu dygsniu. 1906 m. Ignas Končius fotografijoje yra užfiksavęs panašų senovišką kostiumą, kurį dėvėjo žemaitė Joana Vainorienė iš Palangos. Pažymėtina, kad žemaitiška prijuostė (MEK 2467), beje, kaip ir anksčiau minėta aukštaitiška prijuostė (MEK 10764) iš Prūčių kaimo į Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinį pateko kaip sudedamoji sukomplektuoto kostiumo dalis³³⁹. Tai yra svarbus šaltinis, kurį galima pritaikyti autentiško liaudies kostiumo rekonstravimo darbams.

Krokuvos etnografijos muziejuje pavienių asmenų ir draugijų pastangomis sukauptas vertingas lietuviškų prijuosčių rinkinys. Šiuo klausimu svarbus dailininko Vladislavo Pšibitnevskio nuveiktas švietėjiškas darbas – subūręs grupę bendraminčių Kaune, jis prisidėjo prie šventadienių prijuosčių komplektavimo ir jų sklaidos užsienio muziejuose. Šio rinkinio analizė leidžia geriau pažinti XIX a.–XX a. pradžios Lietuvos etnografinių regionų (Žemaitijos, Dzūkijos, Aukštaitijos ir Suvalkijos) prijuosčių meninę raišką, socialinius ir kultūrinius jų funkcionavimo visuomenėje aspektus tiek Lietuvos, tiek kaimyninių šalių

³³⁹ 1920 m. Cecylia Śniegocka Krokuvos etnografijos muziejui padovanojo sukomplektuotą tradicinį lietuvių liaudies kostiumą iš Palangos (Gruobinos aps., Kuršo (Kurlandijos) gub.): marškinius (MEK 2465), sijoną (MEK 2466), prijuostę (MEK 2467), liemenę (MEK 2468), švarkelį (MEK 2469), dvi siaučiamas ant pečių skraistes – MEK 2471 (austa namuose) ir MEK 2519, dvi skareles, ryšėtas ant galvos – MEK 2518 (balta siuvinėta) ir MEK 2470 (raudona spausdintinio rašto), apavą (odines nagines, pirktas Palangoje iš latvės) – MEK 2473.

kontekste. Krokuvoje surinkta ir patikslinta medžiaga papildo Lietuvos prijuosčių (ir tautinio kostiumo) istoriografiją, sudaro prielaidas giliau ir visapusiškiau analizuoti lietuviškas prijuostas, leidžia atsekti reprezentacinį jų pritaikymo pobūdį tautinio kultūrinio tapatumo raiškoje.

3. 2. Lietuvių prijuostės parodose XX a. pradžioje

Lietuvoje iki Pirmojo pasaulinio karo tradicinių kaimo meistrų dirbinių rinkimu ir parodų organizavimu daugiausia rūpinosi visuomeninės organizacijos – Lietuvių mokslo draugija ir Lietuvių dailės draugija. Lijana Šatavičiūtė yra pastebėjusi, kad „*dar iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1918 m. klostėsi stereotipinė tautiškumo samprata parodų įrengimo praktikoje*“³⁴⁰. Ekspozicijų autoriai lietuvių liaudies meno skyrius stengėsi įrengti kuo tautiškiau. Jų nuomone, tautinį stilių sudarė tokie tekstilės dirbiniai kaip tautinės juostos, kilimai, prijuostės bei stilizuoti lelijų (tulpių) ir rūtų raštai. Tokia parodų įrengimo tendencija pastebima 1910 m. vasario mėn. Vilniuje įvykusiame „Tautų vakare“, kuriame dalyvavo lietuviai, parodydami tautinius drabužius „senovinius ir dabartinius“. Lietuvių kioskas buvo „dailiausiai, estetiškiausiai ištaisytas“ juostomis ir raštuotomis prijuostėmis. Vieno rusų svečio nuomone, „*lietuvių tautinė dailė turtinga, tik nėra lietuvių, kurie pasirūpintų aikštėn iškelti ir parodyti savo tautos nepaprastą savitumą*“³⁴¹. Tais pačiais metais Peterburge bajorų klube buvo surengtas 14 Rusijos tautų didelis etnografinis vakaras ir koncertas. Lietuviškame stiliuje papuošti salę rūpinosi dailininkas Antanas Žmuidzinavičius ir skulptorius Petras Rimša. A. Žmuidzinavičius šiam tikslui į Peterburgą atvežė „*daugybę gražių lietuviškų žiurstų, juostų ir kitų liaudies meno dalykų*“³⁴². 1913 metais Vilniaus ūkio draugijos rūpesčiu Vilniuje buvo organizuota *Pirmoji regioninė Lietuvos ir Baltarusijos gubernijų smulkiosios*

³⁴⁰ Lijana Šatavičiūtė, *XX a. pradžios Lietuvos taikomoji dailė ir Lenkijos įtaka*: Rankraštis, L. Šatavičiūtės asmeninis archyvas, p. 5.

³⁴¹ Halina Jacinienė-Kairiūkštytė, *Audininkystė senovės Lietuvoje*: Studija (rankraštis), III d., t. 1, in: *LLMA*, f. 397, ap. 1, b. 648, l. 85; *Viltis*, 1910, Nr. 7, Nr. 27; *Šaltinis*, 1910, Nr. 7.

³⁴² Halina Jacinienė-Kairiūkštytė, *op. cit.*, l. 84.

pramonės ir liaudies meno paroda. Prie jos surengimo daugiausia prisidėjo ir Lietuvių dailės draugija, kuri ją iš dalies aprūpino ir savo muziejaus eksponatais. Parodos dekoratyviniu apipavidalinimu rūpinosi dailininkai A. Žmuidzinavičius ir Ferdinandas Rūščicas. Lietuvių skyriuje iš visų privačių rinkinių pats didžiausias ir įdomiausias buvęs kultūros istoriko ir žemaičių dvarininko iš Telšių apskrities Mykolo Brenšteino. Pagrindinėje scenoje eksponuoti trys manekenai, aprengti žemaičių moterų tradiciniais drabužiais: šventadieniais, kasdieniais ir vestuviniiais. Ypač spalvingas ir gražus buvo pastarasis kostiumas³⁴³. 1913 m. įvyko *Antroji Rusijos amatų paroda Sankt Peterburge*, kurioje Tado Daugirdo įrengtas lietuvių liaudies skyrius pasižymėjo ypač didele apimtimi (prijuostėmis buvo papuoštos sienos)³⁴⁴ [20 il.]. Skulptorius P. Rimša atsiuntė devynias prijuostas iš Pilviškių (Suvalkų gub.)³⁴⁵. Parodoje tautiniais rūbais „apsirėdžiusi“ Peterburgo lietuvių veikėja Rakštienė „*kuo ne visą laiką kasdien sėdėjo kioske, pardavinėjo eksponatus, rinko aukas sodietėms, atsiuntusioms savo dirbinių, ir iš viso daug padėjo taisyti to skyriaus*“³⁴⁶. Pasibaigus parodai, audėja Marė Batutienė (Lapainių k., Kruonio vls., Trakų aps.) gavo dovanas už dvi prijuostas (vieną nupirko parodos metu)³⁴⁷.

Iš šių faktų matyti, kad šventadienės prijuostės parodose buvo eksponuojamos dvejopai: kaip sudėtinė tradicinio kostiumo dalis (prijusiam ant manekeno) arba kaip visai atskiras dekoratyvus objektas, kuriuo dengė ir puošė sienas, kolonas, stalus ir pan. Išryškėjo, kad prijuosčių forma (stačiakampė) ir dekoratyvus ornamentas visiškai atitiko modernaus meno reiklavimus, subtili plastinė raiška prilyginta profesionaliosios dailės išraiškingumui (žr. šios dalies 3.2 skyriaus 3.2.2 poskyrį).

³⁴³ *Ibid.*, l. 94–95.

³⁴⁴ Viso buvo nusiųsta 1216 eksponatų. Lietuvių dailės draugijos skyriaus Peterburgo naminių dirbinių paroda, 1913 m., in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 29, l. 31–90.

³⁴⁵ Lietuvių dailės draugijos skyriaus Peterburgo naminių dirbinių paroda, 1913 m., in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 29, l. 32–33.

³⁴⁶ Martynas Yčas, „Lietuvių dailės draugijos skyrius antrojo rusų mažuomenės dalykų Peterburgo parodoje“, in: *Viltis*, 1913 05 (28), Nr. 55, p. 1.

³⁴⁷ Visos Rusijos namų dirbinių parodos Peterburge eksponatų sąrašai, 1913 m. Lietuvių dailės draugijos skyriaus Peterburgo naminių dirbinių paroda, 1913 m., in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 29, l. 38; Parodose parduotų eksponatų apyskaita ir kt., 1914–1915 m., in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 31, l. 248. Marės Batutienės abi prijuostės pirmiausia buvo eksponuotos VII lietuvių dailės parodoje Vilniuje, 1913 m. (žr. III priedą).

3. 2. 1. Prijuosčių pristatymas 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje

1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje, Trocadéro Etnografijos muziejuje (*Musée d'Ethnographie du Trocadéro*, įkurtas 1878 m.) Rusijos imperijos paviljono Lietuvos skyriuje greta draudžiamų lietuviškos spaudos leidinių buvo eksponuoti liaudies meistrų dirbiniai³⁴⁸. Ekspozicijoje buvo įrengtas lietuviško namo interjeras su autentiškais kaimo buities reikmenimis. Sklaidant parodos katalogą „Albumas lietuviškos parodos Paryžiuje, 1900 metuose“ į akis krenta trobos vaizdo iš arti nuotrauka. Joje įamžinta piršlybų scena, sukomponuota iš šešių manekėnų³⁴⁹, aprengtų suvalkiečių drabužiais. Šeimininkės figūra aprengta išilgadryžiu rinktiniu žiurkštu (Vilkaviškio aps., Paežerių vls.). Remiantis dailėtyrininkės dr. Teresės Jurkuvienės sudaryta XIX a. suvalkiečių prijuosčių augalinio motyvo raidos schema, minėtą prijuostę galima priskirti prie ankstyvųjų pavyzdžių. XIX a. pradžios suvalkiečių prijuostėms būdingas „*baltas lininis dugnas, dryžuotas išilgai (zanavykai) arba skersai (kapsai) siaurų raudonų lino ar medvilnės (vadinamųjų „žičkų“) dryželių grupėmis. Tarp dryžių įkomponuojamos augalinio ornamento juostos, išrinktos arba iškaišytos tais pačiais raudonais „žičkų“ siūlais*“³⁵⁰. Prijuostės spalvinius derinius identifikuoti iš juodai baltos nuotraukos – sunkiai įsivaizduojama užduotis. Galima numanyti, kad pagrindinė aptariamos išilgadryžės prijuostės raštų spalva – raudona: baltame lininiame dugne ritmiškai kartojasi išrinkti raudonų lelijų žiedų rašto ruožai, tarp jų – raudonų ruoželių grupės.

Vilniaus universiteto bibliotekos Mokslo ir kultūros paveldo centro Rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS) saugoma korespondencija (atvirlaiškiai, laiškai), susijusi su 1900 m. Paryžiaus paroda. Matyti, kad lietuviškos etnografijos eksponatus, audinius ir drabužius iš Suvalkų gubernijos parodai

³⁴⁸ *Albumas lietuviškos parodos Paryžiuje, 1900 metuose*, tekstą surašė kun. Jonas Žilinskas, išleistas kaštais Liet. Paryžiaus parodos fondo, Plymouth, Pa. [Pennsylvania], spauda „Vienybės lietuvininkų“, 1902; *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 m.*, sudarytojas Remigijus Misiūnas, Vilnius: Versus aureus, 2006.

³⁴⁹ Figūras pagal nuotraukas nulipdė prancūzų skulptorius Herberas.

³⁵⁰ Teresė Jurkuvienė, „Lelijos motyvas lietuvių liaudies tekstilėje“, in: *Senovės baltų kultūra. Augalų ir gyvūnų simboliai*, Vilnius: Gervėlė, 1999, p. 255.

rinko ir jų išsiuntimu daugiausia rūpinosi lietuvių tautinio atgimimo veikėjas, publicistas Juozas Lozoraitis iš Pilviškių. Jam padėjo dr. Kazys Grinius, Antanas Naujokaitis, fotografas Viltrakis ir kiti. Parodos reikalais su Paryžiaus komiteto sekretoriumi Juozu Bagdonu intensyviai susirašinėjęs J. Lozoraitis užsiminė, kad jam net tris savaites teko ieškoti autentiškų kaimo drabužių, reikalingų manekenams aprengti. Apgailestavo, kad jo krašte (Užnemunėje) retai bedėvimi „senoviški parėdai“, o jei kur nors ir pavykdavo rasti, tai gana suplyšusius, tad tokių negalėjo siųsti į parodą. Tame pačiame laiške J. Bagdonui jis skubėjo pranešti, kad iš vieno seno žmogaus, gyvenančio Paežerių valsčiuje (Vilkaviškio apskritis), vis dėlto pavyko nupirkti tris sukomplektuotus, labai geros būklės kostiumus. J. Lozoraitis merginos manekenės figūrai aprengti išsiuntė: 1) *pakalkę* (galioną, tradicinį valstiečių merginų galvos papuošalą), 2) karolius, 3) rausvą kaspiną, 4) juodą *vystę* (liemenę), 5) juodai išsiuvinėtus marškinius, 6) *prijuostį*, 7) rudą sijoną, 8) kurpaites su raudonais raišteliais, o moteriškės: 1) *skepetą* (skarą), 2) *pabriuvius* (priekinė kyko ar galvaraiščio dalis, kuri matoma ir užrišus virš kyko skarelę; padaryta iš klostytų kaspinėlių, nėrinių, įvairių karoliukų, puošta gėlytėmis ar blizgiais žvyneliais), 3) mėlyną raištį, 4) *vystę* (liemenę), 5) marškinius, 6) *prijuostį*, 7) sijoną, 8) kurpaites su juodais apvadais. Reikšmingas J. Lozoraičio paminėjimas, kad „*moteriška skepeta, sijonas ir žiurastas buvo nešiojami jau keliolika metų atgal, o vystė ir marškiniai siūti apie 50 metų atgal. Tasai didžkvietkis žiurastas vadinasi tulpiniu arba rinktiniu ir reikia užtėmyti juog to žiursto kvietkos yra įjaustos (ne išsiuvinėtos), mergaitės žiursto marginiai taip pat įjausti*“³⁵¹. Ši informacija suteikia duomenų apie eksponatų datavimą. Reikia pastebėti, kad aptartos suvalkiečių prijuostės (*žiurstai*) jau XIX a. pabaigoje buvo vadinamos „tulpinėmis“. Matyti, kad pagrindinis jų dekoru elementas (lelijų arba tulpių žiedų ornamentas) turi bruožų, nebūdingų kitų Lietuvos etnografinių regionų prijuostėms. J. Lozoraitis dėjo pastangų, kad parodos kataloge būtų

³⁵¹ J. Lozoraitis nurodo, kad „*moteriškos drapanos kaštuoja (iš viso: 11 r. 25 k.): [...] 5) marškiniai – 2 r., 6) prijuostis – 2 r., 7) sijonas – 3 r., mergaitės drapanos kaštuoja (iš viso: 15 r. 14 k.): [...] 5) marškiniai – 2 r., 6) prijuostis – 1 r. 50 k., 7) sijonas – 3 r.*“. Žr. Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 m. Susirašinėjimas. I. Laiškai iš Didžiosios Lietuvos. J. Lozoraičio išdavimai ant parodos reikalų, in: *VUB RS*, F 1–362, [p. 28].

paaikškinti ir teisingai aprašyti prijuosčių audimo technikos ir puošybos būdai³⁵².

1900 m. kovo 29 d. J. Lozoraitis sudarė į pasaulinę parodą Paryžiuje siunčiamų etnografinių dirbinių sąrašą³⁵³, iš kurio sužinome, kad buvo surinkta kaišytine ir rinktine technikomis išaustų prijuosčių, kurios ekspozicijoje sulaukė ypatingo dėmesio. Dokumente nurodyta, kad iš 24 pateikėjų 6 moterys davė prijuostes³⁵⁴. Pastebėtina, kad surinktų senovinių moterų išeiginių drabužių – prijuosčių – geografinė kilmė – Suvalkijos etnografinis regionas. Už gražų pasirodymą 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje J. Lozoraitis siūlė audėjoms skirti dovanas (premijas)³⁵⁵. Akivaizdu, kad iš kitų audėjų namie austomis prijuostėmis išsiskyrė Ruškiūtė. Pirmiausia jos įdomios puošybiniu sprendimu (pagrindinis dekoru elementas – stilizuotas augalinis rinktinės ir kaišytinės technikos ornamentas), spalviniais deriniais bei puikiu techniniu atlikimu.

³⁵² J. Lozoraitis neabejojo, kad „reikalinga užtėmyti, juog tie visi audeklai yra austi ant paprastų staklių (kokių modelį turite) ir audėjų naminio moralo, kurios išsimokslinusios viena nuo kitos ir išsilavinusios pačios per savę. Teip gi neprošal yra užtėmyti, juog tatau rinktinis (tulpinis) prijuostis, ką pirmučiausiai prisiunčiau su drapanomis yra visas perdėm austas (t. y. tos kvietkos ne išsiuvinėtos, tik išaustos, nes daugumas netiki, kad ant prastų staklių ir prastu būdu galima tai padaryti; tą patį reikia pasakyti ir kaslink Jančaičiūtės (iš Pilviškių) divonų (2), kurių kvietkos teip gi įaustos“. Žr. Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 m. Susirašinėjimas. I. Laiškai iš Didžiosios Lietuvos. J. Lozoraičio 1900 04 12 laiškas J. Bagdonui, in: *VUB RS*, F 1–362, l. 45–46, [p. 27].

³⁵³ Surašas išsiųstų ant parodos daiktų [gauta per J. Lozoraitį], 29.III.1900. Lietuvaičių naminiai darbai. Audiniai ir drapanos, in: *VUB RS*, F 1–362, l. 38–40, [p. 23].

³⁵⁴ Žinoma, kad J. Lozoraičiui prijuosčių eksponatus iš Marijampolės apskrities pateikė Pilviškių gyventoja Unguraičiūtė (1 prijuostė, įkainuota – 1,20 rb), Čivinskienė iš Šunskų parapijos (2 prijuostės, įkainuota po 1 rb), Dambrauckienė iš Gabriškės kaimo Pilviškių parapijos (1 prijuostė, įkainuota – 1,60 rb), Ruškiūtė iš Sasnavos parapijos (5 prijuostės, įkainuota po 1,50 rb), iš Vilkaviškio apskrities – Vosyliienė iš Parausių kaimo (2 prijuostės, įkainuota po 1,20 rb), iš Naumiesčio (arba Vladislavovo) apskrities – Mekšrienė iš Miknaičių kaimo (1 prijuostė, įkainuota – 90 kp). Žr. Surašas išsiųstų ant parodos daiktų [gauta per J. Lozoraitį], 29.III.1900. Lietuvaičių naminiai darbai. Audiniai ir drapanos, in: *VUB RS*, F 1–362, l. 38–40, [p. 23].

³⁵⁵ Premijas siūlyta paskirti šioms audėjoms: „1) Onai Vosyliūtei kaimo ir parapijos Šunskų, pav. Marijampolės – didžiausia dovana – 10 rub. (jos darbai ypatingai gražūs ir užsiminus jai apie parodą su dideliu džiaugsmu davė savo audeklus ir labai gailėjosi, kad jai apie tai nieks pirmiau nepranešė, tai būtų tyčia puikių darbų parūpinus savo rankomis; 2) M. Kačergienei kaimo Tursučių, parapijos Šunskų – 5 rub. (už drobę); 3) Ruškiūtei parapijos Sasnavos, paviato Marijampolės – 5 rub. (už prijuosčius); 4) Jančaičiūtei iš Pilviškių, paviato Marijampolės – 5 rub. (už divonus); 5) Veliuoniškiams už megztinį – 5 rub.“ Žr. J. Lozoraičio 1900 04 19 laiškas J. Bagdonui, in: *VUB RS*, F 1–362, l. 51–52, [p. 29]. Finansinėje ataskaitoje nurodyta, kad premijos buvo išmokėtos 1901 m. Žr. Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 m. 6. Parodos likvidacija. Parodos reikalai. Parodos kasieriui ir knygininkei, in: *VUB RS*, F 1–584, l. 164. Pagal turimus duomenis, parodoje parduota rankšluosčių (~ 90–95 kp), audeklų (~ 3,57–6,90 rb), staltiesė už 3 rublius, o aukščiau išvardintos prijuostės – neparduotos (Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 m. 3. Kortelės su prancūziškais pavadinimais išstatytų daiktų, 4. Ženkliukai, nuimti nuo parduotų audeklų, in: *VUB RS*, F 1–584 [lapai nenumuoti]).

Parodos organizacinis komitetas šias prijuostės įvertino kaip meniškiausias. Audėja Ruškiūtė premijuota jau pasibaigus parodai³⁵⁶.

1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje, Lietuvos skyriuje (vitrina Nr. 3) buvo eksponuojami du tradiciniai moterų kostiumai, vienas iš Mažosios Lietuvos³⁵⁷, iš Ragainės, kitas – iš Suvalkų gubernijos. Toje pačioje vitrinoje buvo galima pamatyti sidabrinius karolius, dvi *pakalkes*, vieną aukso, kitą sidabro gijomis austas, liemenes, prijuostes. Greta buvo pateikta labai įdomi nuotrauka, kurioje įamžinta suvalkietiškais drabužiais apsirengusi Marija Jaroševičiūtė-Lozoraitienė. Ryškiausia J. Lozoraičio motinos šventadienio kostiumo dalis – sudėtingais lelijų raštais iškaišyta prijuostė.³⁵⁸ Pažymėtina, kad ji labai primena Lietuvos nacionaliniame muziejuje (toliau – LNM) saugomą prijuostę (LNM EMO 684), demonstruotą 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje. Ar M. Jaroševičiūtės-Lozoraitienės prijuostė nėra Ruškiūtės darbo? Beje, tapataus ornamento (tik su vertikalią ašį viršūnėje vietoje mažų lelijėlių iškaišytais kvapiųjų žirnelių žiedais) suvalkietiška prijuostė (DMH1934.135.18)

³⁵⁶ 1901 kovo 26 d. buvo išmokėta premija Ruškiūtei (Sasnavos par., Marijampolės aps.) už prijuostę, in: *VUB RS*, F1 – F. 584, l. 164.

³⁵⁷ VUB RS saugomas iš Mažosios Lietuvos skolinčių daiktų 1900 m. pasaulinei parodai Paryžiuje sąrašas, kuriame yra 13 prijuosčių (*šurštas*, *šuršas*), daugiausia surinktų Tilžėje. Prie dviejų prijuosčių yra pastaba, kad jos skirtos prijuosti senutei – „*dėl senutės balts šuršas su kutomis*“ ir „*mėlynai margas šuršas su kutomis*“. Žr. Parodos reikalai Prūsų Lietuvos. Parodai skolinti daiktai. Dokumentai atgal grąžintų daiktų ir knygų iš Prūsų Lietuvos, in: *VUB RS*, F1 – E. 335, l. 8–9, l. 32, l. 37, l. 70. Už šių daiktų grąžinimą buvo atsakinga Mažosios Lietuvos lietuvių visuomenės veikėja Morta Zauniūtė, kuri priklausė lietuvių parodos Paryžiuje organizaciniam komitetui. Reikia paminėti, kad fotografas Robertas Minzloffas atsiuntė į 1900 m. pasaulinę parodą Paryžiuje fotografijų, kuriose įamžinti Mažosios Lietuvos gyventojai, dėvintys tradicinius liaudies drabužius. Parodoje taip pat buvo platinami R. Minzloffo etnografiniai atvirukai (jų žinoma dešimt), išleisti 1895 m. Žr. Skirmantas Valiulis, Stanislovas Žvirgždas, „Lietuvos fotografija pasaulinėje parodoje Paryžiuje 1900 m.“, in: *Bernardinai.lt: Interneto dienraštis*, 2011-07-06, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-28], <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-07-06-s-valiulis-s-zvirgzdas-lietuvos-fotografija-pasaulineje-parodoje-paryziuje-1900-m/65411/comments>.

Kelios fotografo R. Minzloffo nuotraukos iš LNM fondų buvo publikuotos 1990 metais: LNM ATV 3247 („Mažosios Lietuvos merginos grįžta iš darbo laukuose“, XIX a., 11,5 x 16,5 cm); LNM ATV 3254 („Senutė iš Mažosios Lietuvos šventadienio rūbais“, XIX a., 11,5 x 15,5 cm). Žr. *Lietuvos istorijos paminklai*: Iš Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus rinkinių, sudarytoja Birutė Kulnytė, Vilnius: Mintis, 1990, il. 235–236.

³⁵⁸ XIX a. tapataus ornamento kaišytinių prijuosčių (*žiurstų*) yra LDM. Tik reikia atkreipti dėmesį, kad šio tipo kompozicijose rečiau sutinkami rombo vertikalią ašį viršūnėje iškaišyti kvapiųjų žirnelių žiedai, dažniau paplitęs lelijėlių motyvas: kat. nr. 300 – LA 1273 (Vilkaviškio aps., Paežerių vls., Balčiūnų k.; linas, fabrikinė vilna, skaistgijos; ilgis 80 cm, plotis: juosmuo 42 cm, pažemė 82 cm), kat. nr. 328 – LA 1425 (Marijampolės aps., Višakio Rūdos vls., Senažiškės k.; pasiūta iš skersų audinio; linas, fabrikinė vilna, skaistgijos; ilgis 80 cm, plotis 87 cm), kat. nr. 381 – LA 2109 (Šakių aps., Barzdų vls., Liūbiškės k.; linas, medvilnė, skaistgijos; ilgis 78 cm, plotis: 110 cm), žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išeiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007.

saugoma Europos ir Viduržemio jūros šalių civilizacijų muziejuje Marselyje (MuCEM), Prancūzijoje. Prijuostė DMH1934.135.18 – viena pala iš buvusios dvipalės. Tamsiai vyšniniame dvinytai austame dugne raštas iškaišytas įvairių atspalvių bijūno (*rasalinėmis*), raudonomis, oranžinėmis, mėlynomis, violetinėmis, žaliomis ir baltomis, gelsvomis, mėlynomis, raudonomis, alyvinėmis, žaliomis skaidriomis. Augalinis ornamentas sudarytas iš didelių lelijų žiedų be viršūnių, išdėstytų aplink rombą, kurio vertikalios ašies viršūnėse „pražydę“ dvi poros mažų kvapiųjų žirnelių žiedų. Motyvas komponuojamas tarsi į atskirą uždara medalioną ir ritmiškai išdėstomas prijuostės dugne vienas virš kito (daugiau nei devyni spalviniai variantai). Barokiškų formų ornamentas prijuostei suteikia didingumo įspūdį. Prijuostės ilgis – 74,5 cm, plotis – 53,8 cm.

Surinkta medžiaga rodo, kad XX a. pradžioje Suvalkijos etnografinis regionas buvo labai svarbus lietuvių tautinio kostiumo formavimosi procese (gana daug išlikusių senovinių drabužių, aktyvus šio krašto dalyvavimas parodoje, suvalkietišκών eksponatų rinkimas, jų meniškumo įvertinimas)³⁵⁹.

Pasibaigus *1900 m. pasaulinei parodai Paryžiuje* Susivienijimas lietuvių Amerikoje (toliau – SLA, įsteigtas 1886 m.) lapkričio 5 d. Trocadéro Etnografijos muziejui padovanojo etnografinių nuotraukų ir daiktų kolekciją³⁶⁰. VUB RS saugomas dokumentas, kuriame prie paaukotų / dovanotų daiktų minimas perdrobulis (dvi drobulės palas jungiantis drobės įsiuvas), siuvinėtas augaliniais ornamentais („gražiomis kvietkomis“) iš Mažosios Lietuvos (iš Ragainės), audinių pavyzdžiai ir juostos³⁶¹. Prie vertingų eksponatų, paliktų Trocadéro Etnografijos muziejuje, buvo priskirtos ir 6 manekenų figūros, aprengtos išėiginiais kaimo drabužiais³⁶². Ieškodama lietuviškw eksponatų pėdsakų Paryžiaus muziejuose, disertacijos autorė peržiūrėjo Trocadéro Etnografijos muziejaus ir Žmogaus muziejaus Europos tautų etnografijos skyriaus kolekciją (žr. IV dalies 4.2.3 skyrių), kruopščiai studijavo Trocadéro

³⁵⁹ Teresė Jurkuvienė, „Tautinės tapatybės paieškos: Suvalkijos tautinis kostiumas pirmaisiais XX a. dešimtmečiais“, in: *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 77–88.

³⁶⁰ Dovanojimo aktas pasirašytas Delege du Comite Lithuanian, 1900 m. lapkričio 5 d., in: *BC MuNHV MET MH*, b. MH Ethno Europe 185. Lituanie.

³⁶¹ Gražinti, parduoti ir aukoti daiktai Paryžiaus įstaigoms, in: *VUB RS*, F1 – E. 335, l. 103.

³⁶² Daumantas [Juozas Bagdonas], „Parodos reikalai: Lietuviszkos parodos daiktai, palikti ethnographiszkam muziejui Trocadero“, in: *Vienybė Lietuvninku*, Plymouth, Pa., 1901, Nr. 8, p. 89–90.

Etnografijos muziejaus ir Žmogaus muziejaus archyvinę medžiagą Nacionalinio gamtos istorijos muziejaus Centrinėje bibliotekoje Paryžiuje (toliau – BC MuNHN), tačiau neaptiko informacijos apie dovanotas prijuostas. Rasta tik skurdi nuoroda, kad Trocadéro Etnografijos muziejaus senųjų fondų lietuvių etnografijos kolekcijoje buvo prijuostė iš Marijampolės apskrities³⁶³. Deja, trūksta duomenų atskleisti tikslią minėtos prijuostės istoriją. Žinoma, kad 1924 m. Trocadéro Etnografijos muziejaus nuolatinėje ekspozicijoje tarp lietuviškų eksponatų, matomų vitrinoje ir greta jos ant sienos, nebuvo išieginiais kaimo drabužiais aprengtų manekenų figūrų³⁶⁴. Likusią lietuviškos etnografijos eksponatų dalį SLA perdavė Lietuvių mokslo draugijai (toliau – LMD, 1907–1938, 1939–1940). Tai buvo svarbūs žingsniai, lėmę lietuvių liaudies meno rinkinių formavimo istoriją ne tik Prancūzijoje, bet ir Lietuvoje³⁶⁵.

Šiame darbe bandyta identifikuoti lietuviškas prijuostas ir išsiaiškinti jų patekimo į Prancūzijos ir Lietuvos muziejus kelius. LNM Etninės kultūros skyriuje buvo peržiūrėtos, atrinktos ir išrašytos eksponatų inventorinės kartotekos iš LMD prijuosčių rinkinio. Surinkti prijuosčių duomenys buvo nuosekliai patikrinti LNM Etninės kultūros skyriaus tekstilės eksponatų inventorinėse knygose (kn. 1, kn. 2). Tokiu būdu patikslintas ne tik prijuosčių iš LMD rinkinio skaičius – 79, bet ir nustatyta, kiek šio rinkinio prijuosčių demonstruota 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje³⁶⁶. Užduotį palengvino LNM inventorinėse knygose rasta informacija: prijuosčių aprašuose yra pažymėta, kuri prijuostė buvusi 1900 m. Paryžiaus parodoje³⁶⁷. Taigi, LMD muziejaus perduotų rinkinių dėka į LNM pateko net dešimt prijuosčių, 1900 m. eksponuotų Trocadéro

³⁶³ Prijuostės (MuCEM DMH1934.135.20) nuotrauka (Série des isolés de l'ancien fonds sans provenance. Tablier en lin brodé de laines multicolores [prijuostė ne išsiuvinėta, o iškaišyta įvairiaspalvėmis skaidistigijomis – M. L.]. Lituanie. Mariampoli). Kūrinys eksponuotas Baltijos šalių liaudies meno parodoje Paryžiuje 1935 m., in: *BC MuNHN MET MH*, b. MH Ethno Europe 185. Lituanie, poz. Nr. 38960.

³⁶⁴ Paulius Galaunė, „Džiaugtis ar rausti?“, in: *Vairas*, 1924 01 31, Nr. 5, p. 20.

³⁶⁵ Iki Pirmojo pasaulinio karo LMD muziejuje Etnografijos skyriuje sukaupta 170 juostų, 57 prijuostės, įvairių liaudies meno audinių, mezginių pavyzdžių. Eksponatai buvo perkami ir parodų metu. Pvz., 1912 m. iš *VI lietuvių dailės parodos*, kuri vyko Vilniuje, LMD draugijos nariai, pildydami muziejaus Etnografijos skyrių, įsigijo liaudies meno dirbinių už 60 rb, kurių tarpe ir prijuosčių (iš viso *VI lietuvių dailės parodoje* eksponuotos 48 prijuostės). Žr. Juozas Jurginis, „Lietuvių mokslo draugija“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 8, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1975, p. 56–58.

³⁶⁶ LNM Etninės kultūros skyriaus tekstilės eksponatų inventorinėse knygose (kn. 1, kn. 2) prijuosčių aprašus peržiūrėti ir Lietuvių mokslo draugijos prijuosčių rinkinio eksponatų duomenis patikslinti padėjo Etnografijos skyriaus vyr. muziejininkė Danutė Aleknienė.

³⁶⁷ LNM Etninės kultūros skyriaus tekstilės eksponatų inventorinės knygos (kn. 1, kn. 2).

Etnografijos muziejuje, Lietuvos skyriuje³⁶⁸. Iš dešimties prijuosčių net septynios turi nurodytą kilmės vietą ir tikslią autorystę. Pagal inventorinius aprašus nustatyta, kad prijuostes audė Ruškiūtė iš Sasnavos (Marijampolės apskritis) ir Čivinskienė iš Šunskų (Marijampolės apskritis)³⁶⁹. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – MAB RS) saugomoje „Etnografinio muziejaus inventorinėje knygoje“ yra 1900 m. pasaulinės parodos Paryžiuje eksponatų aprašai, tarp jų – viena prijuostė (*žiuřstas*), Nr. 1919³⁷⁰. Paaiškėjo, kad aprašyta aukštaitiška prijuostė, buvusi 1900 m. Paryžiaus parodoje, šiuo metu LNM saugoma inventoriniu numeriu EMO 1212 (Nr. 1919). Žinoma, kad „Žiburėlio“ draugijos narė Jokūbina Gruževskaitė-Antanavičienė (Jakóbina Antonowiczowa) iš Birželių dvaro (Kauno gub., Panevėžio aps.) į 1900 m. pasaulinę parodą Paryžiuje atsiuntė tris aukštaitiškas prijuostes (viena siūta iš medvilninio audinio)³⁷¹. Pagal archyvinis duomenis galime daryti išvadą, kad LNM saugoma balto medvilninio fabrikinio audinio (smulkių gėlyčių dekoro) prijuostė EMO 1212 (Nr. 1919), yra vienas iš J. Gruževskaitės-Antanavičienės surinktų eksponatų³⁷². Aukštaitijos etnografiniame regione XIX

³⁶⁸ LNM Etninės kultūros skyriaus fonduose saugoma dešimt lietuviškų prijuosčių iš 1900 m. pasaulinės parodos Paryžiuje: EMO 684 (Nr. 660), EMO 688 (Nr. 697), EMO 1212 (Nr. 1919), EMO 1213 (Nr. 686), EMO 1214 (Nr. 687), EMO 1269 (Nr. 700), EMO 1270 (Nr. 698), EMO 1522 (Nr. 683), EMO 1688 (Nr. 677), EMO 1797 (Nr. 680). Mokslinio tyrimo tikslu šie eksponatai buvo iškelti peržiūrai ir nufotografuoti. LNM Etnografijos skyriaus fonduose saugoma aukštaitiška prijuostė (EMO 1214) iš Paryžiaus 1900 m. pasaulinės parodos jau buvo publikuota 1990 metais. Žr. *Lietuvos istorijos paminklai*: Iš Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus rinkinių, *op. cit.*, il. 245.

³⁶⁹ Ruškiūtės (Sasnavą, Marijampolės aps.) austos penkios prijuostės (keturios rinktinės ir viena kaišytinė): EMO 684 (Nr. 660), EMO 688 (Nr. 697), EMO 1269 (Nr. 700), EMO 1270 (Nr. 698), EMO 1688 (Nr. 677); Čivinskienės (Šunskai, Marijampolės aps.) austos dvi išilgadryžės prijuostės: EMO 1522 (Nr. 683) ir EMO 1797 (Nr. 680).

³⁷⁰ Etnografinio muziejaus inventorinė knyga, kurioje yra eksponatų, buvusių 1900 m. Paryžiaus parodoje, aprašai (knyga, prasidedanti 945 eksponato aprašymu, baigiasi 1996 eksponato aprašymu), in: *MAB RS*, F25–134, l. 167–168.

³⁷¹ Jokūbina Gruževskaitė-Antanavičienė (Jakóbina Antonowiczowa) iš Birželių dvaro (Panevėžio aps., Kauno gub.) 1900 m. kovo 24 d. laiške Juozui Bagdonui rašo, kad Paryžiaus 1900 m. parodai siunčia 3 prijuostes: viena siūta iš balto medvilninio raštuoto fabrikinio audinio (*fartuch muslinowy*), įkainuota 30 kp, prie kitos nurodyta, kad prijuostė – vestuvinė (*fartuch ślubny*) už 1,50 rb, trečioji puošta įaustais raudonų žičkų ruoželiais (*fartuch płócienny z żiczką*) – 1 rb, in: *VUB RS*, F1–f. 362, l. 97 [p. 56]. Reikia pažymėti, kad J. Gruževskaitė-Antanavičienė iš Birželių dvaro yra paminėta J. Bagdono ataskaitoje apie lietuvių parodą Paryžiuje 1900 m. Pabrėžta, kad dvirškė atsiuntė daugiausia eksponatų (apie 46) iš Kauno gubernijos. J. Gruževskaitė-Antanavičienė surinko už 54 rb liaudies audinių ir drabužių Birželių dvaro apylinkėse (siuvinėtas rankšluostis, paklodė (brangiai parduota), kaspiniai, marškiniai, languotas *marinkinis* sijonas, sermėga ir kt.). Žr. Juozas Bagdonas, „Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 metais“, in: *Mūsų senovė*, t. 2, Kaunas: VDU bibliotekos leidinys, 1938, Nr. 3 (8), p. 377.

³⁷² J. Gruževskaitės-Antanavičienės iš Birželių dvaro (Panevėžio aps., Kauno gub.) 1900 03 24 laiškas J. Bagdonui, in: *VUB RS*, F1–f. 362, l. 97 [p. 56].

a. pabaigoje keičiantis drabužių madai, pasitaikydavo, kad prijuostes siuvo iš baltų raštuotų fabrikinį medvilninių audinių³⁷³. Tikėtina, kad LNM saugomi aukštaičių prijuosčių eksponatai iš 1900 m. Paryžiaus parodos – prijuostė EMO 1213 (Nr. 686) ir prijuostė EMO 1214 (Nr. 687) galėjo būti padovanoti J. Gruževskaitės-Antanavičienės, nes jos laiške minimos dar dvi prijuostės (viena – vestuvinė, o kita puošta įausiais raudonais žičkais)³⁷⁴. Prijuostė EMO 1214 (Nr. 687) – balta lininė aštuonnytė. Apačioje įausia raudonų medvilninių siūlų – žičkų – ruožų. Virš jų raudonais siūlais išsiuvinėtas stilizuotas augalinis ornamentas. Ilgis – 70 cm, plotis – 85 cm [I priedo kat. 1]. Prijuostė EMO 1213 (Nr. 686) – balta lininė šešianytė, austa kombinuotąja technika, rombų raštu. Apačia puošta įausių žičkų ruoželiais. Ilgis – 81 cm, plotis – 114 cm [I priedo kat. 2].

1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje Rusijos imperijos paviljono Lietuvos skyriuje įspūdingai pasirodė eksponuoti etnografiniai dirbiniai. Šventadienių prijuosčių apžvalga padėjo atskleisti, kam padedant ir iš kokių Lietuvos etnografinių regionų (Aukštaitijos, Suvalkijos, Mažosios Lietuvos) jos buvo surinktos. Pavyko nustatyti, kad dešimt prijuosčių, demonstruotų parodoje, buvo padovanotos LMD muziejui ir dabar yra saugomos LNM fonduose. Nauji duomenys leidžia patvirtinti lietuviškų prijuosčių kilmės, autorystės prielaidas ir taip praturtina rinkinio vertę. Neabejotina, kad prijuosčių pristatymas *1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje* sudarė palankias sąlygas įvertinti XIX a. II pusės šventadienių prijuosčių meninę vertę, paspartino muziejinių lietuvių prijuosčių rinkinių sudarymo aplinkybes Lietuvoje ir užsienyje.

³⁷³ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išveiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007, p. 9.

³⁷⁴ J. Gruževskaitės-Antanavičienės iš Birželių dvaro (Panevėžio aps., Kauno gub.) 1900 03 24 laiškas J. Bagdonui, in: *VUB RS*, F1 – f. 362, l. 97 [p. 56].

3. 2. 2. Prijuostės pirmosiose lietuvių dailės parodose (1907–1914)

Svarbiu nacionalinio judėjimo rezultatu tapo pirmaisiais XX a. dešimtmečiais Vilniuje surengtos parodos, kurios telkė lietuvių dailininkus kurti dailę, besiremiančią etninės kultūros tradicijomis³⁷⁵. 1907 m. sausio 9 d. (senuoju stiliumi 1906 m. gruodžio 27 d.) Vilniuje Petro Vileišio namuose atidaryta *Pirmoji lietuvių dailės paroda*, kurioje drauge su profesionaliuoju menu eksponuota ir tautodailė. Lietuvių dailės draugijos pirmininkas, tapytojas Antanas Žmuidzinavičius, vykstančios parodos metu, sausio 23 d., rašo savo artimiesiems laišką: „Parodai klojasi nesitikėtai gerai. Kasdien atsilanko po 40–50 žmonių. Atvažiuoja net iš labai toli. [...] Daugybė paveikslų ir žmonių išdarbių jau nupirkta. Tautiškas skyrius, galima sakyti, kad vis jau nupirkta, neliko nei vienos juostos, nei vieno žiursto. [...] Visi nupirkti paveikslai ir kiti daiktai visgi išstatyti parodoje lieka net ligi jos uždengimo“³⁷⁶. Itin didelį susidomėjimą sukėlė suvalkietiškos prijuostės, savo spalvingumu ir ornamentu išsiskyrusios iš kitų etnografinių sričių audinių [21–23 il.]. Savo atsiminimuose Antanas Žmuidzinavičius rašė, kad 1907 m. į pirmąją lietuvių dailės parodą „kai kurie gydytojai atsiuntė po du didelius maišus kapsių ir zanavykių audinių [...]“. Buvo kalbama, kad jie tuo metu net honorarus už gydymą ėmė ne pinigais, bet prijuostėmis, juostomis [...] ir panašiomis vertybėmis“³⁷⁷. Daktaras Jonas Staugaitis iš Šakių (Suvalkų gub.) į *V lietuvių dailės parodą* atsiuntė 3 maišus tekstilės dirbinių, jų tarpe apie 112 žiurstų³⁷⁸.

³⁷⁵ XX a. Lietuvių dailės istorija 1900–1940, t. 1, Vilnius: Vaga, 1982, p. 44.

³⁷⁶ „Iš Antano Žmuidzinavičiaus laiškų tėvui“, in: *Kultūros barai*, 1977, Nr. 1, p. 54. Šie pirmąkart Kultūros baruose paskelbti laišakai paimti iš dailininko dukters Giedrės Gučienės dubletų archyvo.

³⁷⁷ Antanas Žmuidzinavičius, *Paletė ir gyvenimas*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961, p. 110.

³⁷⁸ [...] žiurstų apie 112, juostų 136, rankšluosčių 58, kaspinių 16, užtiesalų 10 [...] Šiandien išsiunčiau geležinkelio (прызы большою скоросту) 3 maišus paskirų parodai išdirbinių [geležinkelio stotis: Vilkaviškis]. Išsiuntęs jau jum, apturėjau šiandien dar nuo Rugienės įdomių žiurstų ir šeip daiktų, kuriuos rytoj išsiųsiu per poštą. Dovanokite, kad truputį pasivėlįs.“ Jonas Staugaitis rašo, kad šis tas iš prisiūtų daiktų galbūt visai netiks parodai: „Aš beveik viską priimdavau, ką man bobos atnešdavo. Atmesdavau tik kai kuriuos prastus rankšluosčius. Jūsų dalykas yra ... kas iš prisiūtų daiktų parodai tiks, o kas netiks. Bet man rodos, kad didžiuma tiks“. Jono Staugaičio iš Šakių, Suvalkų gub. laiškas 18/3 II/III 1911 m. Sąrašas liaudies išdirbinių siunčiamų Vilniui į V Lietuvių Dailės parodą, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 17, l. 70.

Pirmosiose lietuvių dailės parodose pabrėžta tautodailės reikšmė. Dailininkas ir kompozitorius Mikalojus Konstantinas Čiurlionis apie antrąją lietuvių dailės parodą parašė atsiliepimą, kuris buvo išspausdintas Vilniaus žiniose³⁷⁹. Jis atkreipė dėmesį į kaimo audinių grožį: „*Mergelė audžia juostas, žiurstus – ir kogi tenai nėra, beveik visos vaivorykštės spalvos, kasžin koki ženklai, papuošalai, eglelės, žolynai. O kam? Tiktai tam, kad būtų gražu. Šitai ir yra liaudies dailė, ji pakyla nejaučiamai iš neišvengiamo dvasios reikalo pagražinti per daug liūdną, pilką kasdienį gyvenimą*“. Antrosios lietuvių dailės parodos valdybos vardu M. K. Čiurlionis kreipiasi į „*tautietes gyvenančias sodžiuoj <...> prisiųsti savo gražius išdirbius, kaip antai: juostas, divonus, žiurstus <...> papuoštus savotiškai, senovišku lietuvių būdu*“. Kalbėdamas apie pirmąją lietuvių dailės parodą apgailestavo, kad tokių tautodailės pavyzdžių buvo mažoka. Ir gana griežtai atsiliepia apie parodoje eksponuotas nertas staltieses ir skareles, brėžia skirtį tautiniam tapatumui, „*kadangi jos ne savotiškos ir ne lietuviškos. Yra tai darbas, o teisingiau sakant vadinamieji „darbeliai“, kurie vienodi pas beveik visas tautas, ir neturi nieko bendro su liaudies, o ypač lietuvių daile – užtai tokių dalykų prašome mums nesiųsti, o jų vietoj daugiau juostų, žiurstų, divonų ir t. t. ir tai juo greičiausiai*“. Dailininkas, išsakydamas estetines pažiūras apie lietuvių dailės pamatą – tautodailę, teigia, kad iš jos „*turi pakilti savotiškas lietuvių stilius, ji yra mūsų pasididžiavimas, nes tas gražumas, kurį turi savyj, yra grynas, savotiškas ir išimtinai lietuviškas*“³⁸⁰.

Lietuvių dailės draugijos organizuotų lietuvių dailės parodų liaudies eksponatų – prijuosčių – analizei svarbus Auksuolės Čepaitienės straipsnis „Liaudies menas ir tautinio tapatumo kūrimas“, kuriame autorė ne tik glaustai aptaria XX amžiaus pirmojo ir antrojo dešimtmečių laikotarpį tarp spaudos draudimo panaikinimo 1904–1905 m. ir Lietuvos valstybės sukūrimo 1918 m., bet ir pristato dvi lenteles, sudarytas remiantis Lietuvių dailės draugijos 1912 metų veikimo apyskaita ir I–VIII lietuvių dailės parodų katalogais. A. Čepaitienė yra suskaičiavusi, kiek iš viso yra dalyvavę liaudies meno meistrų, pateikusių

³⁷⁹ Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Antroji lietuvių dailės paroda“, in: *Vilniaus žinios*, 1908 sausio 30 (vasario 12), Nr. 25, p. 2.

³⁸⁰ *Ibid.*, p. 2.

parodai prijuostes. Tačiau nenurodo nei vardo, nei pavardės, nenurodyta, kiek kiekviena pateikėja buvo davusi prijuosčių ir iš kokios vietovės, eksponatai nedatuoti. Tik trumpai užsimenama, kad tarp „*jų buvo datuotų XIX amžiaus pradžia ir net XVIII amžiumi, pavyzdžiui, penktoje dailės parodoje eksponuota prijuostė nuo 1750 m.*“³⁸¹. Lietuvių dailės parodose įrengtame tautiškame skyriuje (nuo ketvirtosios parodos vadinamame „Liaudies dailės skyriuje“ arba „Liaudies skyriuje“) gausiausią grupę sudarė kaimo tekstilė. Remiantis A. Čepaitienės sudaryta lentele, matyti, kad ekspozicijose populiariausios buvo juostos ir prijuostės, o nuo *V lietuvių dailės parodos* (1911) gausiau rodyta ir rankšluosčių, divonų ir divonėlių, staltiesių, lovatiesių³⁸². Siekiant sėkmingai vykdyti prijuosčių eksponatų ir jų raiškos pirmosiose parodose analizę, buvo dar kartą peržiūrėti I–VIII lietuvių dailės parodų katalogai, surinkti LLMA saugomų LDD bylų duomenys³⁸³, susipažinta su XX a. pradžioje periodikoje publikuotais atsiliepimais apie parodas³⁸⁴ ir sudarytos dvi lentelės „Prijuostės pirmosiose lietuvių dailės parodose 1907–1914 metais“ (žr. III priedą)³⁸⁵. Disertacijos autorės sudarytos lentelės suteikia naujos informacijos: nurodomi liaudies meno eksponatų – prijuosčių – pateikėjų vardai ir pavardės, tikslus eksponatų skaičius, eksponatus įsigiję asmenys ar institucijos (labai svarbu parodant prijuosčių sklaidą) bei eksponatus atsiuntusių asmenų sąrašas. Tyrimo metu surinkti nauji duomenys rodo, kad *Pirmoje lietuvių dailės parodoje* (1907) 8 pateikėjai pateikė

³⁸¹ Auksuolė Čepaitienė, „Liaudies menas ir tautinio tapatumo kūrimas“, in: *Primityvumas mene*, Vilnius: Gervelė, 1999, p. 123.

³⁸² *Ibid.*, p. 117–118.

³⁸³ Jungtinis Lietuvos dailininkų organizacijų fondas, Lietuvių dailės draugijos ir kultūros veikėjų asmens bylos, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 14, l. 12, l. 34–35, l. 69–69a; b. 17, l. 4, l. 70; b. 70, l. 136, l. 151.

³⁸⁴ Dr. J. Totoraitis, „Išpūdžiai iš pirmosios lietuvių dailės parodos“, in: *Šaltinis*, 1907, Nr. 23, p. 356–358; Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), „Tautiškas skyrius III Lietuvių Dailės Parodoj“, in: *Viltis*, 1909 04 22, Nr. 45, p. 2; D-ras J. Basanavičius, „Apie „tautadailę“ IV-je Lietuvių Dailės Parodoje“, in: *Viltis*, 1910 04 07, Nr. 41, p. 2; Nendrė [Marija Lubicz-Zaleska], „Aštuntoji Lietuvių dailės paroda Vilniuje“, in: *Vairas*, 1914, Nr. 5, p. 2–3; Nr. 6, p. 4–6, Nr. 7, p. 7–8.

³⁸⁵ *Pierwsza Litewska Wystawa Sztuk Pięknych w Wilnie*: Parodos katalogas, Wilna: A. Syrkina drukarnia, 1907, in: *LNMMB RKRS*, f. 205, vnt. 287; *Antroji lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Kaunas: Sokolovskio ir Estrino spaustuvė, 1908; *III lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius, 1909; *IV Lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Juozapo Zavadzko spaustuvė, 1910; *V lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Lietuvių dailės draugija, 1911; *VI lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius, 1912; *VII metinė lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Lietuvių dailės draugija, 1913; *VIII metinė lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1914, in: *LNMMB RKRS*, f. SB 30; Jungtinis Lietuvos dailininkų organizacijų fondas, Lietuvių dailės draugijos ir kultūros veikėjų asmens bylos, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1.

20 prijuosčių (*žiurstų*), iš kurių 6 nurodyti pateikėjai pateikė 7, o 2 nenurodyti pateikėjai – 13 prijuosčių. Žinoma, kad į parodą prijuosčių atsiuntė skulptorius Petras Rimša, dalis jų parodoje buvo parduota³⁸⁶. *Antroje lietuvių dailės parodoje* (1908) – viso 9 pateikėjai, iš jų 1 pateikėjas nenurodytas, kiek iš viso parodoje eksponuota prijuosčių (*žiurstų*) kataloge nenurodyta. *III lietuvių dailės parodoje* (1909) – viso 12 pateikėjų pateikė 64 prijuostes (*žiurstus*), iš kurių Joanai Griniuvienei priskiriami net 38 kaišytiniai ir rinktiniai *žiurstai* iš Marijampolės ir Pilviškių apylinkių (iš dr. Kazio Griniaus ir Joanos Griniuvienės prijuosčių rinkinio). Taip pat parodai prijuosčių surinko ir atsiuntė kunigai: Vincas Dvaranauskas iš Seinų, Mateušas Sakovičius iš Vilkaviškio, Juozas Švedas iš Keturvalakių³⁸⁷. Prijuostės parodoje buvo parduodamos po 2–3 rublius, sudėtingesnio audimo ir po 4,5 rublio. *IV lietuvių dailės parodoje* (1910) 20 pateikėjų pateikė 38 prijuostes (*žiurstus*)³⁸⁸, dar viena pateikėja (Ona Gidonienė, Kauno aps.) pateikė audinį *žiurstui* (Nr. 203). Dailės draugijos narys daktaras J. Staugaitis ne tik surinko ir atsiuntė prijuosčių į parodą, bet ir, norėdamas, kad kaimietės ir kaimiečiai noriau savo daiktus siųstų į parodą, skyrė antrosios vietos laimėtojui 10 rublių dovaną³⁸⁹. Viena iš dviejų (Nr. 215–216) kaišytinių audėjos Bataičiukės iš Naujamiesčio apskrities austų prijuosčių (žalio dugno), pripažinta įdomiausia iš visų „didžtulpinių“ *žiurstų*, eksponuotų *IV lietuvių dailės parodoje* (1910)³⁹⁰. Pradedant *IV lietuvių dailės paroda*, kataloge greta pateikėjo pavardės ir eksponato pavadinimo jau yra įrašyta prijuostės kilmės vietovė. *V lietuvių dailės parodoje* (1911) – viso 49 pateikėjai pateikė 104 prijuosčių, iš jų 45 nurodyti pateikėjai pateikė 83, o 4 nenurodyti pateikėjai – 21 prijuostę. Iš šios

³⁸⁶ P. Rimšos 1907 m. balandžio 16 d. žinutė [ant popieriaus lapelio] A. Žmuidzinavičiui: „Likusius už parduotus mano darbus ir žiurstus du šimtu devyniolika rublių 45 k. priėmiau nuo p. A. Žmuidzinavičiaus ir šiuomi skaitau savo reikalus su parodos komitetu užbaigtais. Petras Rimša“, in: LLMA, f.33, ap.1, b.70, l. 136.

³⁸⁷ Kunigo Juozo Švedo iš Keturvalakių laiškas 1909 m. balandžio 5 d. / kovo 23 d. Kun. Juozas Švedas į parodą siuntė „24 juostas, 6 žiurstus, 3 abrusus (rankšluosčius), 2 ritinius naminio austo darbo. Visa tai surinkta iš kelių kaimų: Garlevos, Keturvalakių ir Vilkaviškio parapijų Suvalkų rėdybos, lietuvių sodiečių darbo. Juostas, abrusus ir žiurstus, jei atsirastų norinčių pirkti, galima parduoti. Ant kiekvieno daikto yra prisegta kortelė su pažymėta kaina. [...] Parodai pasibaigus meldžiu grąžinti atsiųstus daiktus, arba pinigų, jeigu kas būtų parduota žemiau padėtu adresu“, in: LLMA, f.33, ap.1, b.70, l. 151.

³⁸⁸ Audėjos Karolinos Šutaitės iš Kamajėlių 1910 vasario 13 d. laiškas, in: LLMA, f. 33, ap.1, b.14, l. 12.

³⁸⁹ Dailės draugijos nario, dr. Jono Staugaičio iš Šakių 1910 vasario 22 d. / kovo 7 d. laiškas 4-tos parodos dailės komitetui, in: LLMA, f. 33, ap.1, b.14, l. 34–35.

³⁹⁰ D-ras J. Basanavičius, „Apie „tautadailę“ IV-je Lietuvių Dailės Parodoje“, in: *Viltis*, 1910 04 07, Nr. 41, p. 2.

parodos buvo nupirkta daug prijuosčių, jų įsigijo žymūs visuomenės ir kultūros veikėjai [žr. III priedo 2 lentelę]. *VI lietuvių dailės parodoje* (1912) – viso 21 pateikėjas pateikė 48 prijuostas, iš jų 19 nurodytų pateikėjų pateikė 44, o 2 nenurodyti pateikėjai – 4 prijuostas. *VI lietuvių dailės paroda* sudomino LMD draugijos narius, kurie pildydami muziejaus Etnografijos skyrių įsigijo liaudies meno dirbinių už 60 rb., taip pat ir prijuosčių³⁹¹ [žr. III priedo 2 lentelę]. Iki Pirmojo pasaulinio karo LMD draugija Etnografijos skyriuje jau buvo surinkusi 57 prijuostas, kurios dabar saugomos Lietuvos nacionaliniame muziejuje. *VII metinėje lietuvių dailės parodoje* (1913) – viso 20 pateikėjų pateikė 44 prijuostas, iš jų 18 nurodytų pateikėjų pateikė 33, o 2 nenurodyti pateikėjai – 11 prijuosčių, dar viena pateikėja (Kr. Šilauskaitė iš Palangos) pateikė vieną audinį prijuostėms (Nr.141). Šioje parodoje įvairiame liaudies skyriuje buvo prijuosčių iš Trakų, Marijampolės, Naumiesčio apskričių ir Palangos. *VIII metinėje lietuvių dailės parodoje* (1914) – viso 6 pateikėjai pateikė 18 prijuosčių, iš jų viena pateikėja – Marijona Šileikytė be 2 prijuosčių (Nr. 210–211) dar pateikė vieną divoną, susiūtą iš prijuosčių (Nr. 214, Juodagoniai, Naumiesčio aps.).

1910 m. *IV lietuvių dailės paroda* buvo perkelta į Rygą. Spaudoje pasirodė pranešimų, kad paroda gausiai lankoma, o Latvių muziejus (dabar Latvijos nacionalinis istorijos muziejus) nupirko tam tikrą dalį eksponatų, tarp jų, Rušinauskiūtės ir Budvilaitės iš juostų susiūti kilimai (divonai), kelios rinktinės prijuostės ir kilimėliai, rankšluosčiai ir medžio išdirbiniai³⁹². Parodai daugiausia eksponatų (iš viso 109 dirbinius) surinko ir atsiuntė daktaras J. Staugaitis: prijuosčių (55 vnt.), juostų (17 vnt.), rankšluosčių (28 vnt.), užtiesalų (6 vnt.), divonėlių (1 vnt.), skarų (1 vnt.), *poterkinių* kaspinių (1 vnt.)³⁹³.

Prijuosčių ir jų ornamentų populiarinimą rodo tai, kad Lietuvių dailės draugija (LDD) *Pirmosios lietuvių dailės parodos* ir *IV lietuvių dailės parodos* proga išleido atvirukus su tautiniu motyvu [24–25 il.]. *IV lietuvių dailės parodos*

³⁹¹ Juozas Jurginis, „Lietuvių mokslo draugija“, in: Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 8, Vilnius, 1975, p. 58; „Muziejaus rinkinių skaičius pasidaugino šiemet ypač tais daiktais, kuriuos dr-ja nupirko iš VI lietuvių dailės parodos (juostos, žiurštai ir t. t.)“. Žr. „Mokslo Draugijos suvažiavimas. Posėdis 1, 1913 m. birželio 10 dieną. Draugijos įstaigos“, in: Lietuvos žinios, 1913 06 15 (28), Nr. 70, p. 1.

³⁹² „Ryga. Lietuvių dailės paroda“, in: *Vienybė*, 1910, Nr. 17, p. 261.

³⁹³ Jono Staugaičio laiškas IV lietuvių dailės parodos komitetui 1910 04 1/14. Surašas siunčiamų liet. Rygos parodon liaudies išdirbinių, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 14, l. 69–69a.

atvirukui buvo panaudotas Marijonos Šolienės? austos išilgadryžės prijuostės pagrindinis dekoras elementas – pora nusvirusių žemyn simetriškų lelijos (tulpių) žiedų, kuriuos jungia koteliai. Prie kotelių, apačioje, iš abiejų pusių dar įkomponuota kvepiančių žirnelių. Toks motyvo komponavimo būdas, kai išilgai prijuostės vertikaliose juostose išdėstomos poros simetriškų augalinių motyvų, būdingas XIX a. ankstyviesiems suvalkiečių prijuosčių pavyzdžiams. Dailininkas A. Žmuidzinavičius panašiu žiedų siluetu papuošė *IV lietuvių dailės parodos* (1910) ir *VIII metinės lietuvių dailės parodos* plakatus (1914), iliustravo *IV lietuvių dailės parodos* Vilniuje (1910)³⁹⁴ ir Rygoje (1910 m. balandis)³⁹⁵, taip pat *VIII metinės lietuvių dailės parodos* (1914)³⁹⁶ katalogų viršelius. Įdomu, kad *IV lietuvių dailės parodos* atviruko prototipas – prijuostė su „didžtulpiais“ (Naumiesčio aps.) yra publikuota *V lietuvių dailės parodos* katalogo iliustracijose. Gali būti, jog ta pati prijuostė buvo eksponuota ne vienoje parodoje³⁹⁷. *V lietuvių dailės parodoje* buvo pardavinėjami dailininko Antano Jaroševičiaus sukurti žiurstų ornamentai³⁹⁸.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad pirmosiose lietuvių dailės parodose išryškėjo įspūdingų ir spalvingų suvalkiečių prijuosčių skaičiaus didėjimo ekspozicijose tendencijos. Beje, ypatingas visuomenės dėmesys kaišytinėms suvalkiečių prijuostėms lėmė ženklų šios rūšies eksponatų įsigijimą. Tai sąlygojo dinamišką suvalkiečių prijuosčių pasiskirstymą Lietuvos muziejuose. Pavyzdžiui, į ČDM prijuosčių rinkinį pateko dalis LDD iš parodų nupirktų suvalkiečių ir dzūkių prijuosčių³⁹⁹. LDD surengtos parodos sudarė sąlygas prijuosčių meninės vertės ir pripažinimo proveržiui. Kita vertus, jos populiarino ne tik patį objektą, bet jį pavertė tam tikru liaudiškumo etalonu, liaudies meno emblema ir

³⁹⁴ *IV Lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Juozapo Zavadzko spaustuvė, 1910.

³⁹⁵ Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 71.

³⁹⁶ *VIII metinės lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1914, in: *LNMMB RKRS*, f. SB 30).

³⁹⁷ Bandyta šią informaciją patikslinti pagal sudarytą lentelę, kurioje nurodytos prijuosčių pateikėjos ar autorės. Tačiau nepavyko atsekti, kad būtų užregistruota ta pati prijuosčių pateikėjos pavardė *IV* ir *V lietuvių dailės parodose*.

³⁹⁸ Antano Jaroševičiaus laiškas (be datos) Dailės D-jos Valdybai, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 17, l. 4. *Žiurstų* ornamentai kainavo po 20 rublių. Panašiai buvo įvertintos A. Jaroševičiaus akvarelės „Prietema“, „Saulės nusileidimas“, „Užkampis“ (15 rb).

³⁹⁹ Lietuvių dailės draugijos perduota Čiurlionies galerijai depozitan 1920 m., in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 26, l. 54–59.

reprezentantu. Pastebėtina, kad XX a. pradžioje pasireiškė kaišytinių suvalkiečių prijuosčių raštų panaudojimas kitose liaudies meno srityse (medžio drožyboje, kryždirbystėje). Ornamento motyvo dekoratyvines savybes (bei jo paslankumą stilizuoti ir transformuoti) pripažino profesionalūs dailininkai, kurie panaudojo lelijų (tulpių) raštus XX a. pradžios knygų grafikoje ir plakatuose.

3. 3. Prijuostės privačiose kolekcijose

XX a. trečiajame dešimtmetyje, liaudies meno rinkimui įgavus visuotinį pobūdį, Lietuvoje jau buvo sukaupotos nemenkos prijuosčių privačios kolekcijos. Prijuosčių kolekcijas turėjo dr. K. Grinius, A. Žmuidzinavičius, Anatanas Tamošaitis, Petras Rimša⁴⁰⁰, Ignas Šlapelis, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė ir kiti. Didžioji dalis visų privačių kolekcijų vėliau buvo nupirktos ar padovanotos. Pavyzdžiui, M. K. Čiurlionio galerija iš privačių kolekcininkų daugiausia prijuosčių įsigijo tarpukariu: 1927 m. iš K. Griniaus (plačiau žr. III dalies 3.4 skyriaus 3.4.1 poskyryje) ir iš A. Žmuidzinavičiaus (apie 120 vnt.)⁴⁰¹. Paminėtina, kad ČDM Liaudies meno skyriuje saugoma vertingų prijuosčių (ypač jų ornamentikos, komponavimo, spalvų dermės) iš Antaninos Akelaitytės (apie 97 vnt.)⁴⁰² rinkinio, kuris įgytas skirtingais metais, tai – 1926, 1927, 1928 ir 1930 m. M. K. Čiurlionio galerijai dalį paties surinktų prijuosčių yra perleidęs A.

⁴⁰⁰ Juozas Rimantas, *Petras Rimša pasakoja*: [skulptoriaus atsiminimai], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1964.

⁴⁰¹ M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. gegužės 31 d. posėdžio protokolas Nr. 6, in: *GNA*. M. K. Čiurlionio Galerijos komisija svarstė, kad labai brangi kaina Žmuidzinavičiaus prijuosčių, nutarta įgyti jei atiduos po 25 Lt (prijuosčių skaičiaus nemini); M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. spalio 28 d. posėdžio protokolas Nr. 9, in: *GNA*. M. K. Čiurlionio Galerijos komisija skaitė Žmuidzinavičiaus pareiškimą iš spalio 25 d., kuriuo siūloma 120 prijuosčių už 4800 Lt. Komisija nutarė, pirmiausia įgyti Griniaus prijuosčių rinkinį. Žmuidzinavičiaus prijuosčių rinkinio įgijimo klausimą palikti atviru; M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. lapkričio 11 d. posėdžio protokolas Nr. 10, in: *GNA*. M. K. Čiurlionio Galerijos komisija svarstė Antano Žmuidzinavičiaus prijuosčių rinkinio įgijimą. Vyko diskusijos dėl kainos: „p. Galaunė priduria, kad dail. A. Žmuidzinavičius prijuostes parduoda tikrai kaip kolekciją, kuri buvo renkama išeinant iš tam tikrų prijuosčių tipų pilniausio parinkimo. <...> p. Šlapelis apibūdina dail. A. Žmuidzinavičiaus kolekciją kaip didelės vertės, nes renkama ji buvo nuo senai, parenkant geriausius eksponatus, p. Šlapelio nuomone 3700 litų už kolekciją tikrai galima mokėti“. Nutarė įgyti už 3700 lt. Pakviestas Žmuidziavičius sutiko. Informacija el. paštu gauta 2013-03-28 iš A. ir P. Galaunių namų rinkinių saugotojos dr. Ingos Nėnienės.

⁴⁰² Informacija apie eksponatus el. paštu gauta 2012-03-28 iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus tekstilės rinkinių saugotojos Jurgos Valatkaitės.

Tamošaitis (31 vnt.)⁴⁰³. 1967 m. įsigytos keturios prijuostės (ČDM E 3759, ČDM E 3760, ČDM E 3761, ČDM E 3762)⁴⁰⁴ iš solistės Izabelės Avietėnaitės-Gustainienės (Magdalenos Avietėnaitės sesers) rinkinio.

Kupiškio etnografijos muziejuje saugomas seserų Stefanijos, Mikalinos ir Elvyros Glemžaičių prijuosčių rinkinys (apie 100 vnt.). Didžiąją rinkinio dalį sudaro aukštaičių prijuostės. 1962 m. kovo 31 d. Lietuvos kultūros ministerijos sudarytos komisijos aktu iš seserų Glemžaičių perimtas ir Kupiškio muziejun perduotas moterų tradicinių drabužių ir jų dalių, puošmenų ir apavo rinkinys (taip pat keletas naujoviškų rūbų ir jų priedų, vyriškų drabužių)⁴⁰⁵. KEM inventoriaus knygoje įregistruoti išsamūs duomenys apie prijuosčių medžiagas, sukirpimą, spalvas, autentiškumą, dėvėjimo laikotarpį ir vietovę, sąsajas su jų buvusiomis savininkėmis⁴⁰⁶. Pasak istorikės ir etnologės Irenos Reginos Merkienės,

Moteriškų drabužių kolekcijos pradžios galima ieškoti ir gimtuosiuose seserų Glemžaičių namuose. Daug informacijos apie senovinius drabužius jos galėjo gauti iš 1858 m. šalia Kupiškio, Paketurių kaime, gimusios savo motinos Onos Glemžienės (Simonavičiūtės), kuri 1922 m. su kitais įkūrė veiklų senovės papročių mylėtojų būrelį. [...] Tačiau tikrasis kolekcionavimas prasidėjo vėliau. Mikalinai Glemžaitėi daug įtakos turėjo žinia, kad Rusų muziejaus (dabar – Rusijos etnografinis muziejus) etnografijos skyriaus bendradarbis A. K. Seržputovskis ir Peterburgo universiteto profesorius E. Volteris kaimuose supirkinėja senovinius drabužius, medžio raižinius. Tai ją paskatino labiau susidomėti liaudies menu. Be abejonės, ji buvo susidūrusi ir su Lietuvių mokslo draugijos veikla, jos raginimais rinkti tautosaką ir etnografinę medžiagą⁴⁰⁷.

XX a. 3-iojo dešimtmečio pabaigoje etnografinės kultūros puoselėtoja M. Glemžaitė Kaune turėjo galimybę susipažinti su M. K. Čiurlionio galerijoje saugomais liaudies meno dirbiniais. Tuo metu M. Glemžaitė pradėjo formuoti

⁴⁰³ Janina Savickienė, Aušra Kargaudienė, „Kaišytinės prijuostės iš kapsių ir zanavykių skrynių“, in: *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 4, p. 34.

⁴⁰⁴ Informacija apie eksponatus el. paštu gauta 2012-03-28 iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus tekstilės rinkinių saugotojos Jurgos Valatkaitės.

⁴⁰⁵ Irena Regina Merkienė, „Seserų Glemžaičių lietuviškų drabužių kolekcija Kupiškio muziejuje“, in: *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*: Lokalinė monografija, sudarytoja Aušra Jonušytė, redakcinė kolegija I. R. Merkienė [ir kt.], Kupiškis: Kupiškio etnografijos muziejus, Vilnius: Standartų spaustuvė, 2009, p. 572.

⁴⁰⁶ *Ibid.*, p. 572.

⁴⁰⁷ *Ibid.*, p. 576.

prijuosčių rinkinį. Kauno turguje ji įsigijo puošnių, daugiausia lelijų ornamentais išgrąžintų suvalkiečių prijuosčių: 1925 m. – dvi (KEMIK, Nr. 189, Nr. 193), 1928 m. – penkias (KEMIK, Nr. 199, Nr. 200, Nr. 203–205), 1930 m. – keturias prijuostas (KEMIK, Nr. 207–210). Deja, buvusios prijuosčių savininkės konkrečiai nenurodytos⁴⁰⁸. Igainiui seserų Glemžaičių prijuosčių rinkinys buvo komplektuojamas tikslingai – buvo stengiamasi surinkti senųjų aukštaitiškų (kupiškėniškų) pavyzdžių steigiamam Kupiškio muziejui.

Reikia pastebėti, jog visų Lietuvos etnografinių regionų prijuostės pasižymi didele menine verte. Tačiau didžioji dalis kolekcininkų išskirtinai domėjosi suvalkiečių kaišytinėmis prijuostėmis, kurios akį traukė „žydėte žydinčiais“ „tulpiniais“ raštas⁴⁰⁹. Dailininkas A. Tamošaitis atkreipė dėmesį, kad intensyvus „tulpinių“ prijuosčių rinkimas po Suvalkijos (Sūduvos) kaimus artimai susijęs su 1906 m. įsteigta Lietuvių dailės draugija ir jos vykdyta švietėjiška veikla:

1907 m. buvo surengta pirmoji Lietuvių dailės paroda Vilniuje ir joje greta gryniosios dailės ir liaudies meno kūrinių buvo išstatyta nemažas kiekis ir tulpinių prijuosčių. Dar didesnis lietuvių intelektualų susidomėjimas tulpinėmis prijuostėmis prasidėjo rengiant 2-ąją Vilniaus parodą⁴¹⁰.

Kaip prijuostės tapo kolekcionavimo objektu yra pasakojęs A. Žmuidzinavičius 1927 metais:

Pirmutinė jų kolekcija buvo išstatyta Lietuvių dailės draugijos parodoje Vilniuje lygiai prieš 20 metų. Daug tada tų prijuosčių atvežė skulptorius Rimša ir Dr. Staugaitis; prisiuntė jų ir šiaip iš provincijos. Parodos lankytojai tomis „keistenybėmis“ domėjosi, ir dėl to jos būdavo dažnas parodų eksponatas. Prijuostės būdavo nebrangios: rublis, pusrublis, o kad jau 3–4 rubliai

⁴⁰⁸ *Ibid.*, p. 576.

⁴⁰⁹ Antanas Tamošaitis, knygos „Lithuanian Folk Art. Artifacts and Ornaments“ (Lietuvių liaudies menas. Dirbiniai ir ornamentai) skyriaus „Audiniai. Tulpių rašto motyvai lietuvių sodiečių audiniuose“ rengimo medžiaga [rankraštis, be datos], in: *A. ir A. Tamošaičių galerijos „Židinys“ archyvas* (toliau – *GŽA*), b. 45, l. 19, l. 22.

⁴¹⁰ *Ibid.*, l. 25.

– tai prijuostė kuo puikiausia. Ne vienas tada ir susidarė savas kolekcijas. [Lietuvių] Dailės draugija turi apie 100. Jų turįs ir dail. Žmuidzinavičius apie 150 surinkęs⁴¹¹.

Periodiniame tarpukario leidinyje „Lietuvis“, kuriame A. Žmuidzinavičius propagavo 1927 m. Kaune vykusią Lietuviškų prijuosčių parodą, nurodyta ir dar viena prijuosčių rinkinių kaupimo priežastis – jų gelbėjimo misija:

Tik šio šimtmečio pradžioje, dėka lietuvių dailės draugijos, pavieniai liaudies meno mėgėjai pradėjo rinkti kandžių bei pelių naikinamus audinių ornamentus – mūsų tautiškos ornamentikos pažibą⁴¹².

Kita vertus, šie žodžiai liudija, kad jau XX a. 1-ajame dešimtmetyje tarp lietuvių inteligentijos įsivyravo nuomonė, kad liaudies tekstilė, ir ypač prijuostės, jų ornamentika / puošyba yra verti išskirtinio dėmesio kaip meno objektai. Ornametų įvairumas, skoningas spalvų suderinimas, lietuviškas raštų stilius atkreipė dailininkų akis į šias prijuostes⁴¹³.

Kaip plačiai prijuostės buvo kolekcionuojamos, reikėtų atskiro tyrimo. Aišku tik, kad reiškinys buvo gajus⁴¹⁴. Galima numanyti, kad operos primadona Vincė Jonuškaitė-Zaunienė [31 il.] taip pat turėjusi sūduviškų prijuosčių, nes padėjusi dailininkei Onai Bagnickaitei ieškoti „suvalkietišku“ ornamentų. Vanda Sruogienė atsiminimuose rašo, kad „*V. Jonuškaitė rinko įvairias senas juostas, priejuostas, įvairius audeklus, sudarydama rinkinį, kuris tik galėjo konkuruoti su A. Žmuidzinavičiaus kolekcija*“⁴¹⁵. Gali būti, kad prijuosčių kolekcionavimo madą pasėjo K. Grinius, pradėjęs jas rinkti dar XIX a. gale.

⁴¹¹ J. A., „Apie lietuviškas prijuostas“, in: *Lietuva*, 1927 01 25, Nr. 19, p. 5.

⁴¹² „Lietuviškų prijuosčių (žiurstų) paroda“, in: *Lietuvis*, 1927 01 12, p. 3.

⁴¹³ J. Žydrūnas, „Mergaitės, kur jūsų priejuostės? (Kaune, parodoje)“, in: *Pavasaris*, 1927 02 16, Nr. 3, p. 26.

⁴¹⁴ Paulius Galaunė, „Prijuosčių paroda“, in: *Dailės ir kultūros baruose*: Straipsnių rinkinys, 1970, p. 149.

⁴¹⁵ Vanda Sruogienė, „Pamirštoji pionierė: Santeklių Ona Bagnickaitė“, in: *Aidai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-01-12], http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=582&Itemid=110.

3. 3. 1. Kazys Grinius ir Joana Griniuvienė – įtakingi prijuosčių rinkėjai

Ryškiausiais prijuosčių kolekcininkais laikytini Kazys ir Joana Griniai [26 il.]. Prieš išvykdamas gyventi 1898 m. į Pilviškius⁴¹⁶ dr. K. Grinius jau turėjo sukaupęs nemažai etnografinių dirbinių Marijampolėje⁴¹⁷. 1898–1902 m. Pilviškiuose kartu su žmona Joana Pavalkyte-Griniuviene privačiai kolekcijai jis rinko vietinių moterų išaustas meniškas prijuostas⁴¹⁸. Lietuvos inteligentai buvo kviečiami numatomi 1900 m. pasaulinei parodai Paryžiuje rinkti Lietuvos būtovei būdingus eksponatus. Dr. K. Grinius, išgirdęs ką nors turint meniškų liaudies dirbinių, važiuodavo prašyti juos paskolinti arba parduoti. Pilviškių apylinkėse važinėdamas pas ligonius irgi rinko eksponatus. Apie K. Griniaus indėlį renkant parodai nuotraukas, senus audinius, prijuostas (*prikyštes*), sodžiaus meno dirbinius ir t. t. sužinome iš korespondencijos, saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau – VUB RS) byloje „Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 m.“. Lietuviško skyriaus organizavimu Paryžiaus parodoje rūpinosi Juozas Bagdonas. Dr. K. Grinius rašo draugui: *Guodotinas Viešpatie! Siunčiame šiuo žygiu fotografijas (...) toliau pasiųsime parėdymui parėdų išaustų lietuvių rankomis, kaip antai: kokį sijoną, prikyštę, šėp audimų (...). Daugumas nenori duoti daigtų, nes girdi, gali pražūt. Tiesa sakant, mes nelabai galime spėti, ko jums labiausiai tenai reikalinga ir kaip ilgai galima da siųst*⁴¹⁹. 1899 m. surinktus, nupirktus etnografinius eksponatus dr. K. Grinius perdavė Juozui Lozoraičiui, kuris juos slapta per sieną pervežė į Prūsiją ir

⁴¹⁶ 1896 m. gegužės mėnesį iš Marijampolės išsikėlė į Virbalį, 1896 m. spalio mėnesį iš Virbalio išsikėlė į Naumiestį, 1898 m. birželio mėnesį iš Naumiesčio persikėlė į Pilviškius, 1902 m. rugsėjo mėnesį iš Pilviškių sugrįžo į Marijampolę. Žr. Gediminas Ilgūnas, *Kazys Grinius*, Vilnius: Pradai, 2000, p. 507.

⁴¹⁷ Petras Tarasanka, *Lietuvos archeologijos medžiaga / Materialien für litauische Archeologie*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 1928, Nr. 147, p. 33–34.

⁴¹⁸ Aušra Kargaudienė, „Joanos ir Kazio Grinių prijuostės ir aprėdai“, in: *Kauno diena*, 1997 02 11, Nr. 34, p. 24; Aušra Kargaudienė, „Joanos Grinienės ir Kazio Griniaus lietuviškų prijuosčių ir aprėdų kolekcija (1902–1927)“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2003, Nr. 3, p. 54.

⁴¹⁹ Dr. K. Grinevičiaus [dr. K. Griniaus] iš Pilviškių, Suvalkų gub. (*Russie*) 1900 02 07 laiškas Juozui Bagdonui, in: *VUB RS*, F1 – F. 362. L. 68 [p. 39].

perdavė Zauniams, o šie išsiuntė į Paryžių. Lietuviškas skyrius pasaulinėje parodoje buvo atidarytas 1900 m. gegužės 15 d.⁴²⁰.

K. Griniaus įnašas į lietuviškų prijuosčių populiarinimą ir jų rinkinių formavimą tikrai didelis. Būdamas aktyvus visuomenininkas, drauge su žmona Joana 1905 m. gegužės 28 d. Marijampolėje pastatė spektaklį „Amerika pirtyje“ ir surengė tautišką vakaronę. Spektaklio dalyviai buvo apsirengę suvalkietiškais drabužiais, moterys, pasipuošusios ryškiaspalvėmis prijuostėmis, reprezentavo jas scenoje [27 il.].

K. ir J. Griniai, suvokdami prijuosčių meninę vertę, iš savo rinkinio atrinko net 38 kaišytines ir rinktines prijuostes, kurias parodė Vilniaus publikai 1909 m. balandžio 12 d. atidarytoje *III lietuvių dailės parodoje*⁴²¹. 1911 rugsėjo 10 d. K. Grinius surengė 1-ąją lietuvių žemės ūkio ir pramonės parodą Marijampolėje. Parodos atidarymo proga J. Griniuvienė uždarytos „Šviesos“ draugijos teatrinės grupės jėgomis surengė vakarą, kurio metu nepaprastai originaliai buvo panaudotos prijuostės. Organizuojant renginį paaikškėjo, kad salės scenai nepavyks gauti uždangos. J. Griniuvienė sugalvojo išeitį – atnešė prijuosčių, kurias buvo supirkusi, surinkusi Pilviškiuose ir sukvietusi merginas paprašė jas susiūti. Talkininkės dirbo visą naktį, išėjo tikrai unikali, liaudies raštų margumynais švytinti scenos uždanga. Vakarą pavyko, programa buvo pakartota ir kitą dieną⁴²².

Beje, pavyko nustatyti, kad dr. K. Grinius 1912 m. Krokuvos etnografijos muziejui padovanojo žvaigždutėmis iškaišytą prijuostę (MEK 2437) bei keletą moteriško kostiumo dalių iš Marijampolės apskrities: liemenę, galvos apdangalą (plačiau disertacijos III dalies 3.1 skyriaus 3.1.2 poskyryje).

K. Grinius atsiminimuose rašo, kad 1914–1919 m. jis turėjo išsikraustyti iš Marijampolės ir su šeima nuo fronto linijos pasitraukė į Rusiją⁴²³, atvyko į

⁴²⁰ Gediminas Ilgūnas, *op. cit.*, p. 75.

⁴²¹ Tautiškame skyriuje 12 dalyvių pateikė 64 prijuostes (*žiurstus*), iš kurių Joanai Griniuvienei priskiriami net 38 kaišytiniai ir rinktiniai *žiurstai* iš Marijampolės ir Pilviškių apylinkių.

⁴²² Gediminas Ilgūnas, *op. cit.*, p. 168–169.

⁴²³ 1914 m. spalio mėn. kaip karo pabėgėlis apsigyveno Jeleco mieste (Lipecko sr.), nuo 1914 lapkričio mėn. pradėjo dirbti Suchiničių (Kalugos sr.) geležinkelio ruožo gydytoju (1915 m. vasario mėn. atleistas iš gydytojo pareigų).

Šiaurės Kaukazą, Nalčiką, persikėlė į Grozną⁴²⁴, vėliau į Kislovodską⁴²⁵. 1919 m. gegužės mėnesį su sūnumis Kaziu ir Jurgiu išvyko iš Kislovodsko ir anglų laivu „War Pointer“ iš Novorosijsko per Stambulą atvyko į Marselį, o iš ten į Paryžių. K. Grinius Paryžiuje prisistatė Taikos konferencijos lietuvių delegacijai. Netrukus jam buvo pasiūlyta vadovauti lietuvių repatriacijos komisijai, kurios pagrindinė užduotis buvo grąžinti į tėvynę lietuvius, tarnavusius Rusijos armijoje ir pakliuvusius į vokiečių nelaisvę, bei kitus Prancūzijoje atsidūrusius lietuvius⁴²⁶. Lietuvių delegacijoje dr. K. Grinius susipažino su poetu Oskaru Milašiumi, kuris buvo šios delegacijos diplomatinis redaktorius. Atsiminimuose K. Grinius rašo, kad 1914 m. su šeima besitraukdamas iš Marijampolės buvo išsivežęs nemaža daiktų, kurių „tarpe buvo surinkta *Pilviškių ir Marijampolės apylinkių senoviškų rankų darbo lietuviškų prijuosčių (žiurstų) kolekcija. Jų buvo netoli 100 egzempliorių. Aš ją aplinkiniais keliais atgabenau į Paryžių*“⁴²⁷. Dr. K. Grinius, atsivežęs prijuostes į lietuvių delegacijos patalpas, iškabino viename kambaryje ant sienų. O. Milašius buvo sužavėtas lietuviškų prijuosčių raštais ir tuojau užsidegė surengti Paryžiuje jų parodą. Jis minėjo Serbijos karalienę Nataliją, besidominčią liaudies menu ir galbūt galėsiančią būti parodos mecenate. Netrukus O. Milašius į Bayard'o gatvę Nr. 24 pakvietė prancūzų dailininkus apžiūrėti prijuostes ir pasitarti dėl parodos galimybių – „*mums lietuviams tuomet svarbu buvo pagarsinti Lietuvos gerą vardą*“⁴²⁸. Deja, prancūzai pasižiūrėjo gana šaltai – esą kolekcija per maža eksponuoti Paryžiuje ir pasisekimo nei tarp lankytojų, nei spaudoje neturės. 1919 m. lapkričio mėn. dr. K. Grinius su sūnumi Kaziu turėjo grįžti į Lietuvą. O. Milašiaus prašymu prijuosčių kolekciją laikinai paliko Paryžiuje, nes jis žadėjo parodą vis dėlto suorganizuoti, tačiau tai padaryti nepavyko. Prijuostės 1923 m. buvo sugrąžintos K. Griniui⁴²⁹.

⁴²⁴ 1915 m. birželio mėn. pradėjo dirbti Zemsojuzo karo ligoninės prie Goriačevodsko vyriausiuoju gydytoju.

⁴²⁵ 1918 m. spalio 8 d. Kislovodske buvo nužudyta žmona Joana ir mirtinai sužeista dukra Gražina.

⁴²⁶ Gediminas Ilgūnas, *op. cit.*, p. 207–208.

⁴²⁷ Kazys Grinius, „Atsiminimai apie Milašių“, in: *Aidai*, 1967, Nr. 5(201), p. 214.

⁴²⁸ Kazys Grinius, „Atsiminimai apie Milašių“, in: *Aidai*, p. 214.

⁴²⁹ „Joanos Grininės ir Dr. K. Griniaus Lietuviškų prijuosčių ir aprėdų kolekcija 1902–1927 m.“ [K. Griniaus rinkinio registracijos sąsiuvinys], K. Grinius aprašą pasirašė 1927 m. spalio 20 d., Kaunas, in:

Grįžęs į Kauną, kaip ir Paryžiuje, K. Grinius prijuostėmis buvo išsidekoravęs savo kambario sieną Mykolo Sleževičiaus bute Kaune, taip populiarindamas prijuostes kaip madingus miestiečio buities atributus. Dailėtyrininkė L. Šatavičiūtė, analizuodama tautinio stiliaus stereotipus tarpukario Lietuvos interjeruose, daro išvadą, kad „*tarp įvairių pažiūrų meninės inteligentijos liaudies meno elementai ir tautinė dvasia gyvenamojoje aplinkoje buvo aukštai vertinama*“⁴³⁰. Pasak autorės,

Tautiniu stiliumi įrengti reprezentaciniai tarpukario Lietuvos interjerai – tik viena galingo neoromantinio sąjūdžio grandis. To sąjūdžio, kuris 3–4-ajame dešimtmetyje žadino tautinę visuomenės savimone, grąžino gyvenimą lietuvių liaudies meno vertę, išpopuliarino etnografinius dailiuosius amatus ir verslus, iškėlė tautinio drabužio grožį⁴³¹.

1927 m. dr. K. Grinius aktyviai dalyvavo kultūrinėje veikloje – Lietuvių dailės draugijos surengtoje Lietuviškų prijuosčių parodoje pristatė per Rusiją bei Paryžių į Lietuvą parsigabentas prijuostes. Beje, viena prijuostė „*austa jo mamos motinos tetos: tai būsią 1760–1770 metų*“⁴³². Parodos metu dr. K. Grinius skaitė paskaitą, ragino visuomenę susirūpinti liaudies menu, audinių išsaugojimu ir apgailestavo, kad liaudies dailės dirbiniai nėra muziejaus. Anot dr. K. Griniaus, jis pats „*turi kolekciją 300 prijuosčių ir neturėdamas kur dėti, laiką sukimšęs į brezentinį čemodaną*“⁴³³. Todėl dėkojo visiems prisidėjusiems prie šios neilinės parodos, nes tik tokiu būdu prijuostes galima parodyti platesnei visuomenei. Pasibaigus Lietuviškų prijuosčių parodai minėtą prijuosčių kolekciją iš dr. K. Griniaus nupirko Kauno M. K. Čiurlionio galerija⁴³⁴. ČDM Liaudies meno skyriaus archyve saugomas K. Griniaus rinkinio registracijos sąsiuvinis (aprašas

ČDM LMS archyvas, inv. Nr. ČDM La 2474. Beje, K. Grinius rašo, kad prijuostės buvo sugrąžintos apytikriai po vienerių metų, t. y. apie 1921 m. (?). Žr. Kazys Grinius, „Atsiminimai apie Milašų“, in: *Aidai*, p. 214.

⁴³⁰ Lijana Šatavičiūtė, Šatavičiūtė Lijana, „Tautinio stiliaus stereotipai tarpukario Lietuvos interjeruose“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2002, Nr. 3 (28), p. 55.

⁴³¹ *Ibid.*, p. 56.

⁴³² „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostes“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 26, p. 2.

⁴³³ *Ibid.*, p. 2.

⁴³⁴ M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. spalio 28 d. posėdžio protokolas Nr. 9, in: *GNA*. Informacija el. paštu gauta 2013-03-28 iš A. ir P. Galaunių namų rinkinių saugotojos dr. Ingos Nėnienės.

pasirašytas 1927 m. spalio 20 d., Kaunas)⁴³⁵. Jame ranka įrašyta, kad nuo 1923 m. K. Grinius prijuosčių kolekciją papildė „*supirkinėdamas prijuostas per savo seserietę Adelę Degutytę-Matulaitienę (iš Kazlų Rūdos parapijos). Kolekcija surinkta iš Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių apskričių*“⁴³⁶. K. ir J. Grinių lietuviškų prijuosčių ir „aprėdalu“ kolekcijoje yra 340 vienetų eksponatų, iš jų 298 vienetus (įskaitant ir nurašytas, o nurašyta buvo 7 vienetai⁴³⁷) sudaro suvalkietiškos kaišytinės prijuostės, 37 juostos, 2 iš juostų susiūti kilimai (Aušros Kargaudienės duomenimis, Suvalkijoje jie buvo vadinami *lauminiais*; lietuvių mitologijoje Laumė ir Laima yra verpimo, audimo globėjos, o juosta yra šių deivių ženklas), 1 sijonas ir 2 poros pirštinių. Data prie pavadinimo rodo, kad rinkinys buvo kauptas 25 metus, kol 1927 m. pateko į M. K. Čiurlionio galeriją⁴³⁸.

1934 m. spalio 4 d. M. K. Čiurlionio galerijos komisija (dalyvavo Paulius Galaunė, Ignas Šlapelis, Jonas Šileika, Antanas Galdikas ir Švietimo ministerijos atstovas Vladas Pryšmantas) svarstė galimybę naujais eksponatais papildyti 1927 m. įsigytą K. ir J. Grinių prijuosčių rinkinį (298 vienetus). Prezidento dr. K. Griniaus antroji žmona Kristina Grinienė pateikė pasiūlymą galerijai įsigyti dar 400 prijuosčių už 20000 Lt. Iš archyvinių įrašų aiškėja, kad šis pasiūlymas, deja, taip ir liko neįgyvendintas:

Komisija, turėdama galvoj, kad š/m Galerijos išlaidų sąmatoj leista muziejiniams eksponatams įsigyti tik 3300 Lt, nutarė nuo p. Grinienės siūlomos prijuosčių kolekcijos įsigijimo susilaikyti, bet, kad artimiausioj ateity ta kolekcija patektų į Galeriją, vienbalsiai nutarė pavesti p. Galaunei prašyti Švietimo Ministerijos išrūpinti tam reikalui lėšas, o su p. Griniene tartis dėl prijuosčių kainos sumažinimo ir dubletų atrinkimo⁴³⁹.

⁴³⁵ „Joanos Grinienės ir Dr. K. Griniaus lietuviškų prijuosčių ir aprėdalu kolekcija 1902–1927 m.“ [K. Griniaus rinkinio registracijos sąsiuvinys], K. Grinius aprašą pasirašė 1927 m. spalio 20 d., Kaunas, in: *ČDM LMS* archyvas, inv. Nr. ČDM La 2474.

⁴³⁶ *Ibid.*

⁴³⁷ Aušra Kargaudienė, „Joanos Grinienės ir Kazio Griniaus lietuviškų prijuosčių ir aprėdalu kolekcija (1902–1927)“, in: *Liaudies kultūra*, p. 54.

⁴³⁸ 1993 m. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Janina Savickienė parengė parodą „Kaišytinės prijuostės iš kapių ir zanavykių skrynių“. Joje buvo eksponuojamas K. ir J. Grinių prijuosčių rinkinys.

⁴³⁹ M. K. Čiurlionies Galerijos komisijos 1934 m. spalio mėn. 4 d. posėdžio protokolas Nr. 3, l. 46–47, in: *GNA*.

Šis faktas rodo, kad dr. K. Griniaus prijuosčių kolekcija buvo daug didesnė nei iki šiol manyta. Neabejotinai svarbus klausimas, ar išlikusios šios prijuostės? Turimais duomenimis Lietuvos Prezidento dr. K. Griniaus memorialiniame muziejuje (įk. 1998 m., Marijampolėje) nėra minėto prijuosčių rinkinio. Ar galėjo 1944 m. dr. K. Grinius pasitraukdamas į Vakarus, o vėliau išvykdamas į Čikagą kartu pasiimti ir suvalkietiškas prijuostes?

Žinoma, kad Griniai 1944 m. lapkričio 7 d. atvyko į Berlyną rūpintis tolesniu pasitraukimu Vakarų link⁴⁴⁰. Atsiminimuose dr. K. Grinius nurodo, kad jų daiktai (iš viso keturi dideli pakai), iš Lietuvos traukiniu išsiųsti į Berlyną, tik po kelių mėnesių pasiekė adresatą (iki pareikalavimo vokiečių prie Rytų ministerijos kuriamą įstaigą lietuvių reikalams „Litauische Hilfstelle“)⁴⁴¹. Traukdamiesi per Halės (Halle/Salle) miestą toliau į Vakarus savo atsiųstus daiktus Griniai paliko Berlyne. Pasak dr. K. Griniaus, jie nesuskubo savo daiktų iš Berlyno atsiimti:

Teisybė, ir sunku jau buvo tai padaryti, nes Vokietijos geležinkelių transportas vis labiau ir labiau iro. Pagaliau gavome telegramą iš Berlyno, kad Litauische Hilfstelle anglų subombarduota ir sudeginta. Tai turbūt buvo 1945 m. vasario mėn. [3 d.]. Taip žuvo su visa kita manta mano kelių metų darbas ir nemažas mano ir mano žmonos turtas (filaterinės prekės, drabužiai)⁴⁴².

Daugiau informacijos apie dr. K. Griniaus prijuosčių rinkinio būklę neaptikta.

3. 4. Lietuvių prijuostės parodose XX a. pirmojoje pusėje

XX a. pradžios šviesuomenės diskusijos tautinio stiliaus ir nacionalinio stiliaus klausimais pasikartojo 3–4-ajame dešimtmetyje. Nacionalinės kultūros apibrėžimas buvo aktualus visuose po Pirmojo pasaulinio karo nepriklausomybę

⁴⁴⁰ Gediminas Ilgūnas, *op. cit.*, p. 465.

⁴⁴¹ Kazys Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 1, Tübingen: Patria, 1947, p. 22.

⁴⁴² *Ibid.*, p. 22.

iškovojusiuose kraštuose. Tautinių vertybių svarba regėta politikos, ekonomikos, socialinės veiklos, meninės kūrybos sferose. Tarpukariu nuvilnijusioje etnocentrinio sąjūdžio įtakoje susidomėta ir tautinius pradus iškeliančiomis kultūros ir meno teorijomis⁴⁴³. Vienas žymiausių XIX a. pozityvistų Hippolyte'as Taine'as (1828–1893), dar neseniai modernistinės estetikos šalininkų kritikuotas dėl supaprastintos, vienpusiškos, deterministinės meno sampratos, tarpukario Lietuvoje tapo vienu skaitomiausių bei labiausiai cituojamų autorių⁴⁴⁴. H. Taine'o „aplinkos“ teorija, akcentavusi konkrečių gamtinių ir klimatinių sąlygų bei istorinių ir kultūrinių aplinkybių („bendro dvasios būvio“ ir „papročių“) įtaką menui, tapo puikiu metodologiniu įrankiu tautinio stiliaus idėjai rutulioti⁴⁴⁵. Pasak H. Taine'o, „žmogaus charakterį, „pagrindinio tipo“ ryškumą gyvenime ir mene sąlygoja įvairios aplinkybės ir veiksniai. Iš jų svarbiausi trys objektyvūs veiksniai. Tai – fizinė, socialinė aplinka ir momentas“⁴⁴⁶.

XX a. 3-iajame dešimtmetyje reikšmingą darbą liaudies meno tyrimo, rinkimo ir propagavimo Lietuvoje bei užsienyje srityje nuveikė Lietuvių dailės draugija, Lietuvių meno kūrėjų draugija, M. K. Čiurlionio galerija (įk. 1921). Nuo pat įsikūrimo galerija organizuotai rinko liaudies meno eksponatus,

⁴⁴³ Apibendrinamas tarpukario dvasios būvį, filosofas Antanas Maceina teigė, kad „*tautinis pradas šiandien įgyja tokios pat reikšmės, kokios viduriniais amžiais turėjo religija, o renesanso metu – žmogiškasis individas. Tatai atsistojo vietoj Dievo ir vietoj asmens. [...] Tauta darosi centras viso žmogaus mąstymo, viso jo veikimo ir jutimo. Šiandien jau galima kalbėti apie etnocentrinę doktriną, apie etnocentrinę praktiką ir apie etnocentrinius jausmus*“. Žr. Antanas Maceina, „Nacionalizmo pagrindai“, in: *Židinys*, t. 19, Kaunas: akcinės bendrovės „Žaibas“ spaustuvė, 1934, Nr. 5–6, p. 481, p. 484.

⁴⁴⁴ XIX a. 7-ajame deš. Vilniaus universitete ir Lenkijos universitetuose sustiprėjo pozityvistinės nuotaikos. Į lenkų kalbą buvo išversti kai kurie Herbert'o Spencer'io (1820–1903) ir Hippolyte'o Taine'o (1828–1893) veikalai. Vėliau atsirado aistringų H. Taine'o idėjų tęsėjų mūsų krašte. H. Taine'o teorijos recepcijai įdomi medžiaga – Julijonas Lindė-Dobilas, *Ar paseno Tėnas? Jo „Meno filosofijos“ kritika*, Marijampolė: „Dirvos“ bendrovės spaustuvė, 1927; Juozas Eretas, „Šis tas apie Taine'ą“, in: *Logos*, Kaunas: [Filosofijos mėgėjų būrelis], 1927, Nr. 2, p. 137–163. XX a. 4-ojo deš. pabaigoje ilgamečio Lietuvos švietimo ministro Kazimiero Masiliūno į lietuvių kalbą buvo išversta H. Taine'o dvitomė studija „Meno filosofija“ [apipavidalinta dailininko Jono Steponavičiaus], Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys, spausdino „Spindulys“, 1938, t. 1; 1940, t. 2 (Hippolyte Taine, *Philosophie de l'art*, t. 1, t. 2, Paris: Hachette, 1882).

⁴⁴⁵ Jolita Mulevičiūtė, *Modernizmo link: Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001, p. 154.

⁴⁴⁶ „*Fizinė aplinka – klimatas, geografinė krašto padėtis, maistas ir medžiaga, kurią jis doroja, tautos ir rasės ypatybės. Rasę sudaro tie vidiniai ir paveldėti polinkiai, kuriuos žmogus atsineša į pasaulį ir kurie paprastai būna susiję su temperamento ir kūno sandaros skirtingumais. Įvairiose tautose jie esti vis kitokie. Šis veiksnys lemia menininko charakterį ir jo kūrybos pobūdį. Socialinė aplinka – tai gyvenimo būdas, epochos galvosena ir jausena (krašto ekonomikos ir kultūros lygmuo, tradicijos ir papročiai). Bene estetiškiausias – trečias veiksnys, būtent momentas, tai – menininko ir meno mokyklos ryšiai. Šie trys veiksniai sąveikauja ir lemia menininko kūrybą nelyginant fizinę temperatūrą augalų rūšis*“. Cit. pagal: Algirdas Gaižutis, *Meno sociologija*, Vilnius: Enciklopedija, 1998, p. 24.

pasitelkusi Meno mokyklos mokinius. Liaudies fondų pagrindą sudarė 1534 eksponatai, paveldėti iš Lietuvių dailės draugijos⁴⁴⁷, nemažai juostų, prijuosčių, skulptūrų, margučių, skrynių ir kryžių piešinių galerija įsigijo iš privačių kolekcininkų⁴⁴⁸. XX a. 3-iajame dešimtmetyje, liaudies meno rinkimui įgavus visuotinį pobūdį, Lietuvoje jau buvo sukauptos nemenkos privačios prijuosčių kolekcijos (minėta disertacijos III dalies 3.3 skyriuje). Populiarinant lietuvių liaudies meno vertę, tautodailės dirbiniai iš M. K. Čiurlionio galerijos rinkinių apkeliauvo užsienio parodas. Šventadienės prijuostės buvo parodytos 1921 m. Anglijoje, Londone⁴⁴⁹, 1925 m. Italijoje, Monzoje⁴⁵⁰. *Antrojoje tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje Monzoje* (1925) buvo rodomas M. K. Čiurlionio galerijos sudarytas lietuvių liaudies meno rinkinys (prijuostės, juostos⁴⁵¹, skulptūros, geležiniai kryžiai, Adomo Varno koplytstulpių ir stogastulpių, Vinco Svirskio koplytstulpių ir kryžių nuotraukos)⁴⁵². Parodoje eksponuotos šios prijuostės: ČDM E 580 (1931 m. buvo pasiūsta į *Lietuvių liaudies meno parodą* Stokholme ir iš ten negrižo), ČDM E 581–590, ČDM E 593–597, ČDM E 599–605, ČDM E 607–614, ČDM E 617, ČDM E 618, ČDM E 620–626, ČDM E 628⁴⁵³. Greta vienuolika šalių – Italija, Anglija, Belgija, Prancūzija, Suomija, Olandija, Vokietija, Meksika, Lenkija, Šveicarija, Vengrija – demonstravo savo

⁴⁴⁷ 1920 m. M. K. Čiurlionio galerija perėmė dalį Lietuvių dailės draugijos surinktų tautodailės dirbinių. Buvo perduota 40 prijuosčių iš Trakų (Lapainių k.), Šakių (Lukšių k., Daugeliškių k., Šakiai, Sintautų k., Slavikų k., Zypliabūdžio k., Auškadarinių k.), Marijampolės (Pilviškiai, Skriaudžių k.) apskričių. Lietuvių dailės draugijos perduota Čiurlionies galerijai depozitui 1920 m., in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 26, l. 54–59. *M. K. Čiurlionies galerija. 1925[!]-XII-13-1930*: penkerių metų darbo apyskaita, sudarė Paulius Galaunė, Kaunas: „Spindulio“ bendrovės spaustuvė, 1931, p. 13–14.

⁴⁴⁸ *M. K. Čiurlionies galerija. 1925[!]-XII-13-1930*: penkerių metų darbo apyskaita, sudarė Paulius Galaunė, Kaunas: „Spindulio“ bendrovės spaustuvė, 1931, p. 14, p. 61; *XX a. Lietuvių dailės istorija 1900–1940*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1982, p. 120–121.

⁴⁴⁹ 1921 m. Lietuvių meno kūrėjų draugija įrengia lietuvių liaudies meno ekspoziciją Londone, „Vaikų gelbėjimo fondo“ („Save the Children Fund“) parodoje (dalyvavo Prancūzija, Italija, Vokietija, Čekoslovakija, Vengrija, Estija, Lietuva ir kitos Europos šalys). Parodos tikslas – surinkti iš parduotųjų eksponatų Fondui lėšų ir supažindinti anglų visuomenę su įvairių tautų liaudies menu. Žr. „Lietuvių tautodailės paroda Londone“, *Lietuva*, 1921 10 21, Nr. 237 (764), p. 3.

⁴⁵⁰ Giuseppe Salvatori, *Rustic and Popular Art in Lithuania*, Milano: Grandi edizioni artistiche, 1925.

⁴⁵¹ Dailėtyrininkės Giedrės Jankevičiūtės duomenimis 1925 m. Monzos taikomosios dailės parodos lankytojai išpirkė Lietuvių meno kūrėjų draugijos sandėliuose užsigulėjusias Skapiškio juostas. Žr. Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003, p. 213.

⁴⁵² *Opere Scelte II Mostra Internazionale delle Arti Decorative*, Villa Reale di Monza 1925, Milano, 1926; Giuseppe Salvatori, *Rustic and Popular Art in Lithuania*, Milano: Grandi edizioni artistiche, 1925.

⁴⁵³ Informacija apie eksponatus el. paštu gauta 2012 05 04 iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus (toliau – ČDM) Liaudies meno skyriaus tekstilės rinkinių saugotojos Jurgos Valatkaitės.

šiuolaikinį dekoratyvinį meną. Anot dailėtyrininkės Jolitos Mulevičiūtės, tai buvo Lietuvos Respublikos debiutas parodiniame Europos dailės gyvenime⁴⁵⁴.

Reikia pažymėti, kad 1927 m. prijuosčių kaupimo ir jų sklaidos istorijoje – ypatingi: surengtos reikšmingos parodos Kaune (*Lietuviškų prijuosčių paroda*, *Tautodailės paroda*), sulaukusios plataus atgarsio visuomenėje ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Pirmą kartą surengtoje *Lietuviškų prijuosčių parodoje* (plačiau nagrinėjama disertacijos III dalies 3.4 skyriaus 3.4.1 poskyryje) iš liaudies meno tekstilės dirbinių išskirtinai rodytos tik prijuostės. Parodoje eksponuotos J. ir K. Grinių prijuostės (298 vnt.) pateko į M. K. Čiurlionio galerijos rinkinius. Periodinėje spaudoje nuolat spausdinti pranešimai apie *Lietuviškų prijuosčių parodą*, tiesa, dėmesio skirta ir *Tautodailės parodai*⁴⁵⁵. Iš jų sužinome, kad *Tautodailės parodoje* gausu originalių kilimų, prijuosčių, staltiesių ir kitų gražių audinių. Beje, pranešimuose skelbiama ne tik kiek surinkta įvairių liaudies dirbinių, bet ir už kokią sumą buvo parduota eksponatų⁴⁵⁶. LDD paskyrė liaudies meistrams dovanas už gražiausius *Tautodailės parodos* eksponatus: Agotai Jurgelaitienei už prijuostes (jas nupirko M. K. Čiurlionio galerija), Marytei Bakšytei už rankšluosčius, Karoliui Balčiūnui už lazdas ir J. Žilevičiui už gausų lietuviškų muzikos instrumentų rinkinį⁴⁵⁷. Tas faktas, kad etnografas Edvards Paegle, laikraščio „Latvijas Saule“ redaktorius (1923–1931), iš *Tautodailės parodos* nupirko nemažai eksponatų, priminė visuomenei Tautos muziejaus idėją. Rašyta, kad nupirko:

seniausius tautodailės išdirbinius, labai daug prijuosčių, juostų, šiaudinių išdirbinių ir kt. Mat prie „Latvijas Saules“ laikraščio yra sudarytas tarptautinis muziejus. Gerbiamas redaktorius negalėjo atsigerėti šia paroda. [...] Iš to aiškiai matome, kaip mūsų kaimynai (Latvija) yra pamilusi tautodailę. Jei mūsų tautodailės parodose daro užpirkimus Latvijos muziejams, o mes

⁴⁵⁴ Jolita Mulevičiūtė, *Modernizmo link: Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje, 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001, p. 167.

⁴⁵⁵ „Tautodailės paroda“, in: *Lietuva*, 1927 06 25, Nr. 141, p. 5; „Tautodailės paroda“, in: *Lietuvis*, 1927 06 25, p. 4; P. J., „Latviai supirkinėja mūsų tautodailę“, in: *Lietuva*, 1927 07 13, Nr. 155, p. 6; „Nepraleiskite progos aplankyti pirmą Lietuvoje tokią gausią Tautodailės parodą“, in: *Lietuva*, 1927 07 25, Nr. 149, p. 5.

⁴⁵⁶ „Tautodailės paroda“, in: *Lietuva*, 1927 06 25, Nr. 141, p. 5; „Tautodailės paroda“, in: *Lietuvis*, 1927 06 25, p. 4.

⁴⁵⁷ „Paskirtos dovanos“ [Tautodailės paroda Kaune], in: *Lietuva*, 1927 07 11, Nr. 153, p. 4.

turėdami tokį turtą lengva širdimi atiduodame. Laikas, jau laikas ir mums lietuviams sukurti savo Tautos muziejų!⁴⁵⁸.

Lietuviškų prijuosčių paroda Kaune (1927) buvo svarbi platesnei prijuosčių sklaidai, davė akstiną Lietuvai pristatyti prijuostes 1927 m. *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiuje, Dekoratyvinio meno muziejuje⁴⁵⁹ (plačiau nagrinėjama disertacijos III dalies 3.4 skyriaus 3.4.2 poskyryje), 1931 m. *Lietuvių liaudies meno parodose* Švedijoje [39–40 il.], Danijoje, Norvegijoje, 1935 m. *Baltijos šalių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – liaudies meno parodoje* Paryžiuje, Trocadéro Etnografijos muziejuje⁴⁶⁰ (plačiau nagrinėjama disertacijos III dalies 3.4 skyriaus 3.4.3 poskyryje). Būtent šios užsienio parodos svarbios disertacijos objektui. Jose autentiški lietuvių liaudies meno pavyzdžiai – prijuostės – užėmė reikšmingą vietą didžiosiose tarptautinėse Lietuvos reprezentacijose.

1937 m. *Paryžiaus pasaulinėje parodoje „Menas ir technika šiuolaikiniame gyvenime“*⁴⁶¹, 1938 m. Berlyno ir 1939 m. Niujorko tarptautinėse parodose Lietuvos skyriuose imta demonstruoti „Marginių“ bendrovės produkcija. Šios parodos ir jose rodyti prijuosčių eksponatai neįtraukiami į nagrinėjamą temą, kadangi tai nėra autentiški liaudies meno dirbiniai, o pristatomi nauji gaminiai – atskirų liaudies drabužių dalių kopijos, kurios išaustos remiantis tradiciniais kaimo amatininkų dirbiniais (tik dažnai iš minkštesnių, švelnesnių vilnonių siūlų ir pan.) arba pagrįstos tradicinių prijuosčių ornamentų stilizavimu ir interpretavimu (skirtos dėvėti prie tautinio kostiumo).

⁴⁵⁸ P. J., „Latviai supirkinėja mūsų tautodailę“, in: *Lietuva*, 1927 07 13, Nr. 155, p. 6.

⁴⁵⁹ *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*: Parodos katalogas, Musée des arts décoratifs, Pavillon de Marsan Palais du Louvre, Paris: Frazier-Soye, Juin–Septembre, 1927. „Lithuanie“, in: *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*, p. 15–18.

⁴⁶⁰ *Guide de l'exposition d'Art populaire Baltique. Estonie-Lettonie-Lituanie*: Parodos katalogas, teksto autoriai Henri Focillon, Helmi Kurrik, Jurgis Baltrušaitis, Musée d'Ethnographie du Trocadéro, Muséum National d'Histoire Naturelle, Paris: Editions Step, 1935, [be puslapių numeracijos].

⁴⁶¹ Tautų arenoje. Paryžius 1937 / On the Stage of Nations. Paris 1937: Parodos katalogas, katalogo sudarytoja ir tekstų autorė Miglė Banytė, Vilnius: Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus, 2012.

3. 4. 1. Lietuviškų prijuosčių paroda Kaune (1927)

1927 m. LDD surengta *Lietuviškų prijuosčių paroda* Kaune laikytina viena svarbiausių parodų prijuosčių kaupimo ir jų sklaidos istorijoje. Tai buvo reikšmingas įvykis Lietuvos kultūroje. Paroda, kurioje eksponuota apie 300⁴⁶² prijuosčių, buvo atidaryta 1927 m. sausio 16 d. 13 val. Lietuvių dailės draugijos salone (Laisvės al. 61)⁴⁶³. Reikia pažymėti, kad bemaž visos prijuostės buvo surinktos iš Suvalkijos etnografinio regiono: austos staklėse, tik viena išsiuvinėta⁴⁶⁴. Ekspozicijos pagrindą sudarė K. Griniaus ir J. Pavalkytės-Griniuvienės prijuosčių rinkinys iš Marijampolės apylinkių. Beje, prieš atidarant parodą, spaudoje buvo išplatintas pranešimas, kuriame LDD prašo visų, kas tik turi lietuviškų prijuosčių, atsiųsti į parodą jų rinkinėlį⁴⁶⁵. Štai „Pavasario“ korespondentas, pristatydamas *Lietuviškų prijuosčių parodą*, priekaištavo visuomenei už įsitikinimus, „kad visa, kas svetima, miestelėniška, yra gražu, o tai, kas sodžiaus padaryta, neturi nė kokios vertės“⁴⁶⁶. Ir ragino ištraukti iš palėpių ir senų skrynių visas senoviškas prijuostas ir kitokius namų darbo audinius:

Tais, kur dar tiks vartoti, pasidabinkite pačios, išpuoškite gyvenamąsias trobas, o kitus surinkite ir išstatykite parodose. Kaune jau daktarų, aukštų valdininkų... žmonos ir dukterys šventadieniais dėvi lietuviškus apdarus, lietuvių ir svetimtaučių krautuvių langai vis gausiau

⁴⁶² Dienraštįje „Lietuvos žinios“ skelbta, kad parodoje eksponuota apie 300 prijuosčių. „Lietuviškų prijuosčių parodos atidarymas“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 15, p. 3. 1927 vasario 3 d. Lietuviškų prijuosčių parodos apyskaitoje nurodyta, kad už 286 prijuosčių nuotraukas fotografui M. Šmeisiekauskui sumokėta 85 Lt 80 cnt ir dar už nufotografavimą 4 prijuosčių ir už 41 atvirutę sumokėta 32 Lt 30 cnt. Viso nufotografuota 300 prijuosčių. LDD reikalų vedėjo 1927 02 03 Lietuviškų prijuosčių parodos apyskaita, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 44, l. 1a. Nors spaudoje buvo pranešimų, kad eksponuota apie 260 prijuosčių. Žr. Rimtas Sagatas, „Lietuviškų prijuosčių paroda“, in: *Iliustruotoji Lietuva: Savaitinis „Lietuvos“ priedas*, 1927 01 29, Nr. 4 (57), p. 28; Laura Šlapelienė, „Kur mūsų moterų menas?“, in: *Moteris*, 1927 balandis, Nr. 4, p. 51.

⁴⁶³ „Lietuviškų prijuosčių parodos atidarymas“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 16, p. 3; Lietuviškų prijuosčių parodos plakatas, Kaunas, 1927 m., in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 45; Pakvietimai į parodos atidarymą buvo atspausdinti Jolko spaustuvėje (už atspausdinimą sumokėti 25 Lt). Parodos plakatas atspausdintas „Žiedo“ litografijoje (už atspausdinimą sumokėta 150 litai. Už plakatų išklijavimą buvo išmokėta A. Dvorskiui – 25 Lt). LDD reikalų vedėjo 1927 02 03 Lietuviškų prijuosčių parodos apyskaita, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 44, l. 1a.

⁴⁶⁴ Rimtas Sagatas, *op. cit.*, p. 28.

⁴⁶⁵ „Lietuviškų prijuosčių (žiurstų) paroda“, in: *Lietuvis*, 1927 01 12, p. 3.

⁴⁶⁶ J. Žydrūnas, „Mergaitės, kur jūsų priejuostės? (Kaune, parodoje)“, in: *Pavasaris*, 1927 02 16, Nr. 3, p. 27.

nustatomi namų darbo, lietuviško rašto juostomis ir kaklaraiščiais. Sodžiaus gi jaunimui tiesiog negarbė paniekti tokį gausingą ir brangų paliktą tėvų lobį⁴⁶⁷.

Spauda skatino visuomenę atkreipti dėmesį į lietuvių liaudies kūrybą, įvertinti estetinį grožio jausmą („išlavintą prosenelių meno skonį“), aiškino, kad prijuostės ir juostos – tai mūsų tautos spalvoto ornamento pagrindas. Ir pabrėžė, kad „*tokio rimto spalvų derinimo ir taip originališkų liaudies kūrybos raštų Europos tautos visai neturi; tikrai rytų tautos (persai, arabai) yra pasiekę šioje srityje aukštesnio laipsnio*“⁴⁶⁸. Tuo pačiu kvietė visas Kauno ponias, paneles ir moksleives aplankyti šią įdomią ir naudingą parodą⁴⁶⁹. Parodos rengėjai vylėsi, kad „*prisižiūrėję parodoje stebėtinais gražaus kolorito raštų padės atgaivinti lietuviškų rūbų tradiciją*“⁴⁷⁰. Neabejota, kad įspūdinga ekspozicija pritrauks ir užsieniečių, kurie nepraleis geros progos pasigrožėti ir įvertinti „*aukštos meno vertės liaudies gražiaspalves prijuostes*“⁴⁷¹.

Lietuviškų prijuosčių paroda kas dieną sutraukdavo šimtus žiūrovų, joje apsilankė neįprastai daug – net 1142 – žmonių⁴⁷². Pagrindiniai lankytojai buvo moksleiviai, Meno mokyklos auklėtiniai, Lietuvių draugijos nariai, šviesuomenė⁴⁷³. Spauldoje rašyta, kad į prijuosčių parodą plaukte plaukė Seimo atstovai, redaktoriai, profesoriai, rašytojai, studentai ir kitokie aukšti ponai⁴⁷⁴. Teisybė, „*net pilkasermėgiai kaimiečiai užsukdavo pasigrožėt tolimos praeities liaudies kūryba*“⁴⁷⁵. Tikslas buvo pasiektas: atkreiptas visuomenės ir valdininkų dėmesys į svarbią Lietuvos meninio palikimo dalį – prijuostes, kurios „*daugiau*

⁴⁶⁷ *Ibid.*, p. 27.

⁴⁶⁸ „Lietuviškų prijuosčių (žiurstų) paroda“, p. 3.

⁴⁶⁹ „Prijuosčių parodos uždarymas“, in: *Lietuvis*, 1927 02 02, p. 3; „Prijuosčių parodos uždarymas“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 02 02, p. 4.

⁴⁷⁰ Rimtas Sagatas, *op. cit.*, p. 28.

⁴⁷¹ „Lietuviškų prijuosčių (žiurstų) paroda“, p. 3.

⁴⁷² „Lietuviškų priejuosčių paroda atsidarė sausio mėn. 16 d. ir tęsėsi iki 3 d. vasario mėn. 1927 m. imtinai. Bilietai parduodami po 1 lt 50 cnt., moksleiviams po 50 cnt. Ekskursijoms po 25 cnt, neturtingom ekskursijoms po 10 cnt. Priejuosčių fotografijos po 60 cnt. Parduota: 321 bilietas x 1,50 = 481,50 Lt, 338 bilietas x 50 cnt = 169 Lt, 71 bilietas x 10 cnt = 7,10 Lt, 152 bilietas x 25 = 163,80 Lt, 273 fotogr. x 60 = 163,80 Lt. Viso 859,40 Lt. Parodoje apsilankė šiaip žmonių – 321, moksleivių – 338, ekskursijos mok. – 223, Meno mokyklos – 120, Draugijos narių – 140. Viso: 1142 žmonių“. Lietuviškų priejuosčių parodos apyskaita, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 44, l. 2.

⁴⁷³ Lietuviškų priejuosčių parodos apyskaita, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 44, l. 2.

⁴⁷⁴ J. Žydrūnas, *op. cit.*, p. 25.

⁴⁷⁵ „Iš lietuvių dailės draugijos (Laisvės Al., 61)“, in: *Lietuvis*, 1927 02 01, p. 3.

*sudomino lankytojus, negu bet kokių paveikslų paroda lig šiol šiuose rūmuose įrengta*⁴⁷⁶. Siekiant patraukti žiūrovus, parodos metu vykdyta švietėjiška veikla – LDD salone buvo surengtos net trys viešos paskaitos. Pranešimus skaitė dr. Grinius, A. Žmuidzinavičius ir Vytautas Bičiūnas. Spauldoje buvo raginama atvykti sausio 23 d., sekmadienį, 15:30 val., pasiklausyti dr. K. Griniaus pranešimo „Lietuviškų prijuosčių technika ir raštų terminai“ ir A. Žmuidzinavičiaus – „Lietuviškos prijuostės estetikos atžvilgiu“⁴⁷⁷. Laikraščiai nešykštėjo vietos paskaitų aprašymams. Iš jų sužinome, kad K. Grinius susirinkusiai publikai aiškino, kaip buvo nudažomi siūlai, kuriuos naudota prijuostėms austi, išvardijo pagrindinius audimo instrumentus. Pabrėžė, kad laikui bėgant nyksta ne tik patys daiktai, bet ir įrankiai, jų vardai, kuriais buvo gaminami audiniai (staklės, skietas, lanktis, vytuvai, vytuškos ir t. t.). K. Grinius apibūdino patį prijuosčių audimo procesą kaip ilgą ir nelengvą: geriausia audėja per visą dieną išaudžia ne daugiau kaip sprindį raštuoto audinio⁴⁷⁸. Kalbėdamas apie Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių, Veliuonos, Tilžės apskrityse surinktų prijuosčių raštus, K. Grinius juos suklasifikavo į dvi pagrindines grupes: a) rožės, tulpės, t. y. gėlės (yra ir kitokių); b) saulė, mėnuo arba žvaigždės. Pirmoje grupėje išskyrė dominuojantį motyvą, tai – paprastos ir kombinuotos tulpės⁴⁷⁹. Beje, iš medžių paminėtas ąžuolo lapų motyvas⁴⁸⁰. K. Grinius pabrėžė, kad tokie raštai būdingi pietų ir rytų Lietuvai. Pridurdamas, kad šiaurės rytų Baltarusijoje, *„apie Oršą baltgudės dabar nešiojančios skaras panašias į raštus lietuvių prijuostėse. Ši raštų gaminimo juosta tęsiasi pro Kauną link Gardino ir*

⁴⁷⁶ Laura Šlapelienė, *op. cit.*, p. 51.

⁴⁷⁷ „Paskaitos prijuosčių parodoj (Laisvės Al., 61)“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 20, p. 3; „Prijuosčių parodoj (Laisvės Al., 61)“, in: *Lietuvis*, 1927 01 22, p. 2.

⁴⁷⁸ „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostes“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 26, p. 2; J. A., „Apie lietuviškas prijuostes“, in: *Lietuva*, 1927 01 25, Nr. 19, p. 5.

⁴⁷⁹ Pasak K. Griniaus, „*Vilniaus rašytojas Brenšteino mano, kad audinių raštuose daug gėlių atnešta iš Indijos, pav. lotoso lapas*“, in: „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostes“, p. 2.

⁴⁸⁰ Rimtas Sagatas Lietuviškų prijuosčių parodoje priskaičiavo net 260 stilizuotų lietuviškų ąžuolų motyvų. Beje, jo dėmesį atkreipė tokie motyvai: „255 tulpės, 55 taurės, 226 drugeliai, 213 dryžiai, 77 žvaigždės, 42 kažkokie kringeliai, 34 saulės, 163 stikliukai-langiukai, 145 lelijos... [...] Tik pažvelkite į dažniausiai vartojamą tulpę; vienur ji kojomis aukštyn, kitur – žemyn, vienoje prijuostėje tulpės sudurtos, kitoje – atskirtos, tai poromis, tai pavieniui – šimtai įdomių, nė kiek nenuobodžių tulpės kompozicijų! [...] Kur čia išvardysi, jei visos savotiškai gražios: vienos spalvomis, kitos raštais“. Žr. Rimtas Sagatas, *op. cit.*, p. 28.

toliau“⁴⁸¹. Prijuosčių raštų sąsają įžvelgta su švedų ir suomių raštais, nors pastebėta, kad pastarųjų stilizavimas visai kitoks⁴⁸². Iš pranešimo galima suprasti, kad buvo išreikštas susirūpinimas kaimo audinių išsaugojimu, raginta nelikti abejingiems ir rinkti dar likusias senoviškas lietuvių prijuostes.

Reikia pastebėti, kad M. K. Čiurlionio galerijos direktoriaus P. Galaunės parašytame solidžiausiame tarpukario leidinyje „Lietuvių liaudies menas“ (1930), skirsnyje apie prijuostes fiksuojamos K. Griniaus mintys⁴⁸³. Tai leidžia numanyti, kad rašant tekstilės skyrių netiesioginę įtaką turėjo K. Griniaus paskaita apie lietuviškus žiurstus (1927 m.)⁴⁸⁴. Svarbu paminėti, kad Lietuvių liaudies meno knyga yra iliustruota devynių suvalkietišku kaimiškių prijuosčių fragmentais iš M. K. Čiurlionio galerijos rinkinio (tikėtina, kad iš K. ir J. Grinių prijuosčių rinkinio)⁴⁸⁵. Dar vienoje iliustracijoje (pieš. 169) – kaimiškių raštų žiurstas. Surinkta ikonografinė medžiaga leidžia šią prijuostę identifikuoti kaip S. Kymantaitės-Čiurlionienės privataus prijuosčių rinkinio eksponatą. Kaimiškinė prijuostė buvo rodyta *Lietuviškų prijuosčių parodoje* Kaune (1927), o jai pasibaigus pasiūsta į Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje rengiamą *Pirmąją Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą*. Pastarąją eksponatą (žiurstą) P. Galaunė įvardijo kaip vieną gražiausių kaimiškių raštų⁴⁸⁶. Apibūdindamas „tulpinių“ raštų variacijas, P. Galaunė teigia, kad „kompozicijos lygsvara išlaikyta net tada, kada žiursto dugne raštų „pribarstyta“ tiek, jog iš karto jie atrodo chaosas. Dėl to žiurstas ir virsta tokiu meno objektu, kuriuo kartais atsigėrėti neįmanoma. Akį glosto tai rašto forma, tai spalvingumo gama“⁴⁸⁷.

Pratęsiant mintį apie prijuosčių meninę analizę, sugrįžkime prie A. Žmuidzinavičiaus paskaitos „Lietuviškos prijuostės estetikos atžvilgiu“. Kame

⁴⁸¹ „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostes“, p. 2.

⁴⁸² *Ibid.*, p. 2.

⁴⁸³ Galaunė Paulius, *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930, p. 266, p. 268.

⁴⁸⁴ „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostes“, p. 2; J. A., „Apie lietuviškas prijuostes“, p. 5.

⁴⁸⁵ „Kaimiškių raštų žiurstai M. K. Čiurlionio galerijos rinkinyje“. Pagal Antano Ingelevičiaus fotografijos nuotrauką, in: Paulius Galaunė, *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930, 168 pieš.

⁴⁸⁶ „Kaimiškių raštų žiurstas“. Pagal Antano Ingelevičiaus fotografijos nuotrauką, in: Paulius Galaunė, *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930, 169 pieš.

⁴⁸⁷ Paulius Galaunė, *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930, p. 268.

tas prijuosčių gražumas? Atsakydamas į šį klausimą A. Žmuidzinavičius pastebėjo, kad prijuostei dugnas, kuriame iškaišomos gėlės ar kiti motyvai, nebuvo vartojamas margas, bet vienspalvis, austas dvinyčiu pynimu. Spaudoje cituota, kad A. Žmuidzinavičius prijuosčių nesimetriškuose raštuose įžvelgė tautinių audinių savitumą: „*audėjos išbarsto gėles, kaip pievoje, kaip fantazija joms rodo*“⁴⁸⁸. Kita vertus, iš kur tie raštai atsirado? Pasak A. Žmuidzinavičiaus, tos „rožės“, „tulpės“ lietuvių prijuostėse pradėtos kaišyti maždaug XVIII a. viduryje: „*tuo metu Lione buvo audžiami šilkai aukso raidėmis išrašyti ir rožėmis išmarginti. Taigi tuo aukštu Vakaruose viešpataujančiu skoniu galėję pasiimti ir lietuviai*“⁴⁸⁹.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad pranešėjų informacija buvo vertinga ne tik apie 300 klausiusiųjų⁴⁹⁰ ar apie tai skaičiusių periodikoje, bet reikšminga apskritai prijuosčių tyrinėjimui. Antai K. Grinius analizuoja prijuosčių audimo technologijas, klasifikuoja raštus ir lygina su kitų šalių prijuostėmis, o A. Žmuidzinavičius kelia kaišytinių prijuosčių kilmės ir ornamento prielaidas.

Augantį visuomenės dėmesį prijuosčių parodai paliudijo spauda, kurios puslapiuose prijuosčių išsaugojimo bei jų meninės formos klausimams teko vis daugiau dėmesio. LDD Dailininkų komitetas išplatino kreipimąsi į ponias ir paneles, kuriame buvo kviečiama išrinkti gražiausią prijuostę *Lietuviškų prijuosčių parodoje*. Konkursas turėjo įvykti tokia tvarka:

I. Pradedant nuo sausio 23 d. sekmadieniu ir baigiant vasario 1 d., visos ponios ir panelės atvykusios į parodą ir gavusios įeinamąjį bilietą, apžiūrėję iškabintas prijuostes, pažyminti bilieto numerį tos prijuostės, kuri labiausiai patiko ir išeidamos palieka tą bilietą pas kasininką. Pastaba: vyrai atvykę su poniomis / na, žinoma, ir su panelėmis / gali naudotis tik patariamuoju balsu. II. Sekmadienį, sausio 23 d. 3.1/2 val. p. p. įvyks parodoje dr. K. Griniaus pranešimas tema: lietuviškų prijuosčių audimo technika ir dail. A. Žmuidzinavičiaus: lietuviškos prijuostės estetikos atžvilgiu. III. Sekmadienį, vasario 1 d. geistina, kad ponios ir panelės atvyktų į parodą tautiškais drabužiais. 4 val. po pietų bus fotografuojama, o 5 val. įvyks sprendimo paskelbimas ir įteikimas ponių premijos gražiausios prijuostės audėjai, o jeigu tokia

⁴⁸⁸ J. A., „Apie lietuviškas prijuostes“, in: *Lietuva*, p. 5.

⁴⁸⁹ „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostes“, p. 2.

⁴⁹⁰ „Paskaitos lietuvių prijuosčių parodoje (Laisvės Al., 61)“, in: *Lietuvis*, 1927 01 25, p. 3.

nebūtų žinoma, tos prijuostės savininkui ar savininkei. IV. Šiame sprendime prašomos yra dalyvauti visos ponios ir panelės neatsižvelgiant į jų amžių. V. Sprendimas bus paskelbtas spaudoje⁴⁹¹.

Kadangi pranešimo punkte Nr. 3 įsivėlė klaida, netrukus pakartotinai pasirodė žinutė, kad gražiausios prijuostės konkursas baigiasi ne vasario 1 d., kaip anksčiau buvo pranešta, bet sausio 30 d. 17 val. Informacija dar papildyta pranešimu apie ateinantį sekmadienį 15 val. LDD salone įvyksiančią dailininko Vytauto Bičiūno paskaitą „Lietuviškos prijuostės, kaip aisčių kultūros liekana“⁴⁹². Tą dieną ponios ir panelės buvo kviečiamos ateiti apsirengusios tautiniais rūbais. Iš spaudos sužinome, kad V. Bičiūno paskaitoje apsilankė nemažas būrys meno mėgėjų. *Lietuviškų prijuosčių parodoje* dailininkas pastebėjo prijuosčių dekoratyvinės puošybos įvairovę. Taigi paskaitininkas pateikė tokį prijuosčių ornamentų pobūdį: 1) „įvairūs augmenų ir gėlių ornamentai (dobilo, radastos ir kt.), 2) „mišraus piešinio pagražinimai, arba geometrinio bei šiaip primityvaus rašto“, 3) „gyvių, įvairių daiktų bei simbolinių ženklų stilizuoti motyvai“: a) „simboliškai konstruktyvinis ornamentas“, b) „namo kraigo, langučių, kraigo papuošimo – žirgų, etc.“, c) „saulės“, d) „taurės“, e) „gėlės ir paukščių“, 4) „vazos su lelijų žiedais“⁴⁹³. Matyti, kad stilizuotame augaliniame ornamente išvelgta panašumų į lietuvių lėkius su dvinariais žirgų simboliais. Beje, V. Bičiūnas „vazos su lelijų žiedais“ motyvą nusako kaip turintį „renesansinių“ bruožų. Apibendrinamas teigė, kad greičiausiai šį ornamentą prijuosčių puošybai valstietės vartojo pasiskolinę jį „nuo kuparų ir kraičių skrynių“ puošybos elemento – augalinio motyvo, išaugančio iš dekoratyvaus vazonėlio⁴⁹⁴. V. Bičiūno nuomone, „šimtametės“ prijuostės (*žiurstai*) tęsia seną aisčių audinių tradiciją⁴⁹⁵. Reikia pažymėti, kad klausytojų tarpe buvo 10 ponių ir panelių, pasipuošusių tautiniais rūbais. Pasibaigus paskaitai, dailininkas A.

⁴⁹¹ Lietuvių dailės draugijos dailininkų komiteto kreipimasis „Ponių ir panelių dėmesiui“, 1927 01 20 išsiųstas visiems Kauno dienraščiams, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 43, l. 155.

⁴⁹² Vytautas Bičiūnas, „Lietuviškų prijuosčių (žiurstų) paroda“, in: *Lietuva*, 1921 01 21, p. 4; „Iš prijuosčių parodos“, in: *Lietuvis*, 1927 01 27, p. 3; „Lietuviškų prijuosčių parodoj“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 29, p. 3.

⁴⁹³ Vytautas Bičiūnas, *op. cit.*, p. 4.

⁴⁹⁴ *Ibid.*, p. 4.

⁴⁹⁵ *Ibid.*, p. 4.

Žmuidzinavičius paskelbė gražiausios prijuostės konkurso rezultatus⁴⁹⁶. Suskaičiavus visus balsus pasirodė, kad dailiausia pripažinta prijuostė Nr. 1 iš dr. Kazio Griniaus rinkinio⁴⁹⁷ [29 il.]. Prijuostės savininkui dr. Kaziui Griniui buvo įteikta dovana – „vienas lakštas spalvotų lietuviškų audinių su atitinkamu užrašu“⁴⁹⁸. Iškilmingoje ceremonijoje dalyvavo Marija Žmuidzinavičienė, Halina Kairiūkštytė-Jacinienė, A. Tamošaitis ir kiti. Spauldoje buvo publikuota bendra dalyvių nuotrauka, kurioje matyti tautiniais rūbais pasipuošusios moterys⁴⁹⁹ [30 il.]. Tą nuotrauką numatyta išsiuntinėti ir užsienio spaudai⁵⁰⁰.

Lietuviškų prijuosčių parodos plakatas, apipavidalintas stilizuotu kaišytinės prijuostės ornamentu, skelbė, kad ekspozicija atidaryta iki vasario 3 d. kasdien nuo 10 val. iki 17 val.⁵⁰¹ [28 il.]. Reikia pasakyti, kad parodoje apsilankė ne tik pavieniai žiūrovai, ją lankė ekskursijos, noriai buvo perkami prijuosčių atvirukai⁵⁰². Sulaukta lankytojų antplūdžio – organizatorių surinktos pajamos iš bilietų už įėjimą, už prijuosčių fotografijas atpirko visas su paroda susijusias išlaidas ir turėjo komercinį pasisekimą⁵⁰³. Spauldoje plačiai buvo garsinama *Lietuviškų prijuosčių paroda*. Informaciją apie parodą ir viešas paskaitas, straipsnius publikavo periodiniai leidiniai: „Lietuvos žinios“, „Lietuvis“, „Lietuva“, „Židinys“, „Pavasaris“, „Moteris“ ir kt. Didžioji dalis straipsnių buvo iliustruota parodos eksponatais (prijuostės⁵⁰⁴, prijuosčių fragmentai⁵⁰⁵, konkursą

⁴⁹⁶ „Prijuosčių prizas jau paskirtas“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 02 01, p. 4.

⁴⁹⁷ Gražiausios prijuostės konkursą laimėjusi prijuostė saugoma ČDM Liaudies meno skyriuje: ČDM E 150. Iš dr. Kazio Griniaus ir Joanos Griniuvienės prijuosčių rinkinio (1902–1927).

⁴⁹⁸ „Iš lietuvių dailės draugijos (Laisvės Al., 61)“, in: *Lietuvis*, 1927 02 01, p. 3; Laura Šlapelienė, „Kur mūsų moterų menas?“, in: *Moteris*, 1927 balandis, Nr. 4, p. 51.

⁴⁹⁹ Lietuviškų prijuosčių parodos organizatorių, dalyvių ir svečių fotonuotraukos, 1927 m., in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 47; Nuotrauka publikuota in: Kazys Inčiūra, „Misijos“, in: *Iliustruotoji Lietuva*: Savaitinis „Lietuvos“ priedas, 1927 02 19, Nr. 7 (60), p. 55.

⁵⁰⁰ „Iš prijuosčių parodos“, in: *Lietuvis*, 1927 01 27, p. 3.

⁵⁰¹ „Paskaitos lietuvių prijuosčių parodoje (Laisvės Al., 61)“, in: *Lietuvis*, 1927 01 25, p. 3. Įėjimas į parodą kainavo 1 Lt 50 ct, moksleiviams ir kareiviams – 50 centų.

⁵⁰² Iš viso buvo nupirkti 273 vnt. prijuosčių atvirukų. Lietuviškų prijuosčių parodos apyskaita, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 44, l. 2.

⁵⁰³ Viso pajamų – 859 Lt 40 cnt, viso išlaidų – 358 Lt 60 cnt. Pelnas – 500 Lt 80 cnt. LDD reikalų vedėjo 1927 02 03 Lietuviškų prijuosčių parodos apyskaita, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 44, l. 1a.

⁵⁰⁴ Prijuostės iliustr. „Iš lietuviškų prijuosčių parodos. Iš M. K. Čiurlionio rinkinio“, in: *Židinys*, t. 5, Kaunas: „Raidės“ spaustuvė, 1927, Nr. 1, tarp p. 32 ir p. 33; prijuostės iliustr. „Iš lietuviškų prijuosčių parodos. Iš dr. Kazio Griniaus ir Joanos Griniuvienės rinkinio?“, in: *Židinys*, t. 5, Kaunas: „Raidės“ spaustuvė, 1927, Nr. 1, tarp p. 48 ir p. 49; prijuostės iliustr. „Gražiausios prijuostės konkursą laimėjusi prijuostė. Iš dr. Kazio Griniaus ir Joanos Griniuvienės rinkinio“, in: Rimtas Sagatas, *op. cit.*, p. 28.

⁵⁰⁵ Rimtas Sagatas, *op. cit.*, p. 29; J. Žydrūnas, *op. cit.*, p. 26; Laura Šlapelienė, *op. cit.*, p. 51.

laimėjusi gražiausia prijuostė⁵⁰⁶). Stengiasi, kad prijuostės patektų į M. K. Čiurlionio galerijos rinkinį: P. Galaunė rašė apie „margintų audinių šventę“, primindamas, jog rinkinys yra didelis ir vertingas meniniu požiūriu, kad vyksta derybos dėl rinkinio patekimo į muziejų⁵⁰⁷.

Pasibaigus parodai pasirodė dar keletas atsiliepimų spaudoje. Pavyzdžiui, Laura Šlapelienė savo rašinyje neslėpė susižavėjimo neseniai Kaune įvykusia paroda: „*Iėjus į šią parodą, rodos, papuolei į kokį milžinišką gėlių darželį. Kiek čia visokių spalvų, kiek čia įvairiausių, gražiai suderintų raštų. Kiekvienas žiurastas traukia savaip akį ir negali atsigėrėti, vienas už kitą gražesnis*“⁵⁰⁸. Autorė pabrėžė, kad ypatingai įdomus buvo dr. K. Griniaus prijuosčių rinkinys, surinktas daugiausia iš Marijampolės apskrities. Ir pagal to laikmečio estetinius idealus propagavo liaudies dirbinių pritaikymą buityje:

Praeitą vasarą, vieną sekmadienio rytą atvažiavo iš kaimo Kaunan į bažnyčią vežimas žmonių, tarp jų buvo viena moterėlė visai nemadnai apsirėdžiusi, nes jos sijonas buvo namie austas (rodos žalias, bet kai moteriškė pasijudina, tai rodės gelsvas, tai – rausvas, tarytum gražiausias šilkas), žiurastas ne kreivo margo rašto dirbtuvės perkaliukas, bet senas tulpėmis kaišytas audinys, kuris iš tolo mirgėjo. Jos balta, plonutės drobės bliuska buvo raudonais užaudiniais papuošta. Įėjus bažnyčion ši moterėlė atsistojo greta dviejų miestietišκών panelių. Mergaitės pradėjo tarp savęs šnabždėti: „Kad turėčiau tokį sijoną tuojau jį išardyčiau ir užtiesčiau mūsų sofą namie. Kaip gražiai ji atrodytų. Po tam padaryčiau keletą spalvotų padušėlių ant jos padėti. Ir štai tau originalus daiktas! O aš iš to sijono padaryčiau staltiesę ir išsiuvinėčiau kraštus tokiomis tulpėmis, kurios buvo ant jos žiursto, tas būtų taipgi gražu!“ [...] Miestietiškos panelės mokėjo įkainuoti tikrai gražų dalyką⁵⁰⁹.

Apibendrinant galima drąsiai teigti, kad *Lietuviškų prijuosčių paroda* Kaune (1927) – viena reikšmingiausių prijuosčių parodų tarpukariu, sulaukusi plataus visuomenės atgarsio. Paroda supažindino lankytojus su nykstančiu kaimo amatų paveldu, taip pat atskleidė, koku savitu lietuviškos ornamentikos stiliumi

⁵⁰⁶ Rimtas Sagatas, *op. cit.*, p. 28–29.

⁵⁰⁷ Paulius Galaunė, „Prijuosčių paroda“, in: *Dailės ir kultūros baruose: Straipsnių rinkinys*, 1970, p. 149–150.

⁵⁰⁸ Laura Šlapelienė, *op. cit.*, p. 51.

⁵⁰⁹ *Ibid.*, p. 51–52.

pasižymi suvalkiečių prijuostės ir padėjo ugdyti naują žiūrovą, nusimanantį dailiųjų amatų ir taikomosios dailės (pagrįstos tradicinių dirbinių pavyzdžių stilizavimu) aktualijose, tai, savo ruožtu, kėlė bendrą krašto kultūros lygį. Augant visuotiniam susidomėjimui prijuostėmis, skatinant jų plėtotę šalyje, M. K. Čiurlionio galerija nupirko K. ir J. Grinių sukauptas ir parodoje išstatytas lietuviškas prijuostes⁵¹⁰. Tai buvo vienas pirmųjų atvejų, kada M. K. Čiurlionio galerija įsigijo istorinę vertę turintį šventadienių prijuosčių rinkinį iš privataus asmens. Beje, kolekcininkas K. Grinius teigė, kad gali prijuosčių rinkinį dovanoti arba deponuoti galerijai su sąlyga, kad būtų tinkamos patalpos ir vitrinos eksponatams. Tačiau, M. K. Čiurlionio galerijos komisijos svarstymu, tokių sąlygų nebuvo galimybės sudaryti. Buvo nutarta K. Griniaus rinkinį įsigyti už 7500 Lt.⁵¹¹ K. ir J. Grinių surinktos prijuostės tapo M. K. Čiurlionio galerijos prijuosčių rinkinio branduoliu (prasideda pirmu inventoriniu numeriu). Nepraėjus nei mėnesiui, įsigytas 120 prijuosčių rinkinys ir iš A. Žmuidzinavičiaus⁵¹². Aptarus iki šiol nenagrinėtą *Lietuviškų prijuosčių parodą* Kaune (1927) parodoma, kaip nauji duomenys apie prijuostes leidžia patikslinti ir pakoreguoti požiūrį į jų kaupimo istoriją, t. y. suteikia papildomos medžiagos ir argumentų prijuosčių sklaidos tyrimams, reprezentacinio vaidmens įsitvirtinimui. Būtent *Lietuviškų prijuosčių parodos* sėkmė prisidėjo prie tarptautinės Lietuvos

⁵¹⁰ Zita Žemaitytė, *Paulius Galaunė: Monografija*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 125.

⁵¹¹ M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. kovo 10 d. posėdžio protokolas Nr. 2, in: *GNA*. M. K. Čiurlionio Galerijos komisija svarstė Griniaus pasiūlymą, jis norėjo po 50 Lt už prijuostę, 300 egz. 15000 Lt. Taip pat jis gali ir dovanoti arba deponuoti Galerijai, su sąlyga tinkamų patalpų, vitrinų. Nutarta sąlygų sudaryti negali, iš Griniaus pirkti prijuostes už 7500 Lt, su visomis autorinėmis teisėmis; M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. rugsėjo 14 d. posėdžio protokolas Nr. 7, in: *GNA*. M. K. Čiurlionio Galerijos komisija svarstė Griniaus ir Žmuidzinavičiaus prijuosčių rinkinių įgijimo klausimą. Galaunės nuomone 15000 Lt už prijuostes ir pridėjus kilimus ir juostas, kaina priimtina. Pavesta tuo rūpintis Galaunei. Jei būtų gautos lėšos, tai pageidautina, kad ir dail. Žmuidzinavičiaus kolekcija būtų įgyta; M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. spalio 17 d. posėdžio protokolas Nr. 8, in: *GNA*. Griniaus prijuosčių kolekciją peržiūrėti paveda Galaunei, Šlapeliui ir Šileikai; M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. spalio 28 d. posėdžio protokolas Nr. 9, in: *GNA*. Galaunė apžiūrėjo; tinkamos muziejui 296 prijuostės, 36 juostos, 2 kilimai, 1 sijonas, 2 pirštinių poros ir prijuosčių atkarpos – rinkinys yra įgytinas muziejui. Nutarė: Galaunei paveda atlikti visus prijuosčių įgijimo formalumus. Toliau skaite Žmuidzinavičiaus pareiškimą iš 1927 m. spalio 25 d., kuriuo siūloma 120 prijuosčių už 4800 Litų. Komisija nutarė, pirmiausia įgyti Griniaus. Žmuidzinavičiaus įgijimo klausimą palikti atviru. Informacija el. paštu gauta 2013-03-28 iš A. ir P. Galaunių namų rinkinių saugotojos dr. Ingos Nėnienės.

⁵¹² M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1927 m. lapkričio 11 d. posėdžio protokolas Nr. 10, in: *GNA*. Informacija el. paštu gauta 2013-03-28 iš A. ir P. Galaunių namų rinkinių saugotojos dr. Ingos Nėnienės.

reprezentacijos 1927 m. *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiuje.

3. 4. 2. Lietuvių prijuostės Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje Paryžiuje (1927)

1927 m. Luvro Marsano flygelyje, Dekoratyvinio meno muziejuje, buvo atidaryta *Pirmojoji Šiaurės ir Rytų Europos kilimų paroda*, kurioje dalyvauti buvo pakviesta ir Lietuva. Kiti kraštai, Norvegija, Lenkija, Ukraina, Rumunija, Jugoslavija ir Suomija parodoje eksponavo to meto modernius kilimus (jų ekspozicijose būta ir liaudies meno audinių), Lietuva prisistatė su tautiškų audinių kolekcija. Iki šiol nebuvo atliktas tyrimas, išaiškinantis, kokie autoriai ar pateikėjai dalyvavo *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje*, nenagrinėta, kokie lietuvių tekstilės dirbiniai / kūriniai surinkti ir eksponuoti Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje. Pirmoji paskata domėtis šia paroda buvo vyraujanti nuomonė, kad lietuviai parodai pateikė tik prijuostes⁵¹³. Tai skatino ieškoti naujos informacijos, archyvinės ir ikonografinės medžiagos, kuri leido papildyti dailėtyrininkų publikacijose iki šiol fragmentiškai paliestą praėjusio amžiaus pirmosios pusės lietuviškų tekstilės dirbinių pristatymą užsienio parodose. Svarbių duomenų ir ikonografinių šaltinių surasta LLMA, ČDM LMS archyve (tekstilės eksponatų inventorinėse knygos), parodos kataloge *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*⁵¹⁴. Tyrimo metu pavyko nustatyti, kad *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiuje buvo eksponuojamos ne tik kaišytinės prijuostės, bet ir juostos, iš juostų susiūtas kilimas, lovatiesės, divonai⁵¹⁵, sieniniai kilimėliai ir, atkreipkime dėmesį, modernus kilimas (kilimai?).

⁵¹³ Paulius Galaunė, „Lietuvių meno keliai“, in: *Naujoji romuva*, 1935, Nr. 10–11, p. 256. Paulius Galaunė, *Muziejnininko novelės*, Vilnius: Vaga, 1967, p. 154.

⁵¹⁴ *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*: Parodos katalogas, Editions Arts & Couleurs, Paris: ERNST Henri, Libraire Editeur, 35, Rue Saint-Vincent, [s. a.] (su parodos katalogu galima susipažinti A. ir A. Tamošaičių galerijos „Židiny“ bibliotekoje).

⁵¹⁵ LKŽe: patiesalas, užtiesalas, kilimas, tiesiamas ant žemės. Iš suvalkiečių kaišytinių prijuosčių susiūtas kilimėlis (divonėlis). Divonėliais puošdavo gyvenamąsias patalpas, dažniausiai kabindavo ant sienos, prie

Lietuvai gavus kvietimą dalyvauti *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje, Lietuvos atstovas Prancūzijoje Petras Klimas ragino LDD pirmininką A. Žmuidzinavičių „pasinaudoti prancūzų palankumu ir pademonstruoti norą megzti prekybinius ryšius, pristatant lietuviškus dirbinius“⁵¹⁶. P. Klimas siūlė A. Žmuidzinavičiui kreiptis į Tilžėje esantį „lietuviškų divonų fabriką“ ir pateikti jo dirbinius, „kaipo lietuviškų divonų industrijos egzemplorius“ bei „pagaminti nors provizoriniai susiūtų priejuosčių didžiulį divoną“⁵¹⁷. Dėkodamas už puikią mintį A. Žmuidzinavičius laiške rašė, jog tokio stiliaus divonas „reikalauja didelio priejuosčių parinkimo ir, žinoma, estetiško jų suderinimo. Sulyg galimybės pamėginsim tai įvykdyti. Į Tilžę tuo reikalu rašau“⁵¹⁸. Tyrimo metu nerasta duomenų, kad parodoje buvo iš priejuosčių susiūtas didžiulis divonas. A. Žmuidzinavičiaus teigimu, kvietimas dalyvauti tarptautinėje kilimų parodoje suprastas „šiek tiek platesnėje prasmėje“:

Mes renkame ne tik kilimus, kurie kabinami ant sienų arba klojami ant grindų, bet daleiskim, ir mūsų raštuotas lovatieses, staldengtes, rankšluosčius, vežimų užklotus, grindims divonėlius / takelius / ir t. p. Suprantama, kad priejuostės tinka tik tokios, kurios savo išvaizda primena dyvonėlius. Man rodos, kad ir kitos tautos ims tuos eksponatus plačiausioje prasmėje, nors tas, pagalios, mažai mums terūpi. Nors trumpas laikas, bet, manau, visgi suspėsime surinkti gražių ir originalių eksponatų⁵¹⁹.

1927 m. balandžio mėn. 13 d. periodinėje spaudoje pasirodė žinutė, kad LDD sutiko dalyvauti *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiuje, kurioje „bus išstatyti Lietuvoje pagaminti kilimai ir gražiausios

lovos. Žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išveiginės priejuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007, p. 7, p. 182; Aldona Stravinskienė, „Kur bėga Šešupė...“, in: *Muziejai ir paminklai*: Lietuvos TSR Dailės muziejaus leidinys, redakcinė komisija Pranas Gudynas [ir kt.], Vilnius: „Vaizdo“ spaustuvė, 1969, gruodis, p. 52.

⁵¹⁶ Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003, p. 213.

⁵¹⁷ Petro Klimo 1927 02 12 laiškas Antanui Žmuidzinavičiui, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 35, l. 114–114a.

⁵¹⁸ Lietuvių dailės draugijos pirmininko A. Žmuidzinavičiaus 1927 05 10 laiškas Lietuvos atstovui Paryžiuje P. Klimui, dok. Nr. 686, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 43, l. 130.

⁵¹⁹ *Ibid.*, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 43, l. 130.

prijuostės“⁵²⁰. LDD valdyba spaudos atstovams išsiuntinėjo pranešimą, kuriame pristatytos šalys, sutikusios dalyvauti parodoje, informuota, kad LDD apsiėmė įrengti „Lietuvišką skyrių“⁵²¹. Lietuvių dailės draugijos valdyba nuoširdžiai prašė visuomenę paskolinti parodai audinių. Buvo priimami: „*lietuviški kilimai, staldengtės, lovatiesės, rankšluosčiai, juostos (iš jų susiuva kilimus), rinktinės prijuostės (kartais vartojamos papuošimui sienų ar stalų), gūnios (vežimų sėdynėms pridengti), dekės ir t. t.*“⁵²². Raginta kuo skubiausiai (iki gegužės 16 d.), atsiųsti eksponatus, pridedant prie jų audėjos ar savininko vardą ir pavardę bei eksponato kainą, nurodytu LDD būstinės adresu Kaune (Laisvės al. 61)⁵²³. Pažymėta, kad už eksponatus atsako LDD ir Lietuvos atstovybė Paryžiuje⁵²⁴.

1927 m. gegužės 12 d. A. Žmuidzinavičius laiške Lietuvos atstovui Paryžiuje P. Klimui rašo, kad jau surinkta apie 100 kilimų ir kilimėlių parodai Luvre:

Jų tarpe yra daug labai savotiškų ir grynai lietuvių stiliuje / juostų kilimai, tulpiniai [*žiurstai*, prijuostės – M. L.] ir kiti. Dauguma iš jų nedideli kilimėliai prie lovų, bet yra ir didesnių 2,5 x 2,5 m. Gal jų visų ir neprisėis išstatyti, tas priklausys nuo įtalpos didumo, bet kadangi dauguma jų parsiduoda, tai pasiūsiu į Paryžių beveik visus⁵²⁵.

Į parodos ekspoziciją arba „Lietuviško skyriaus“ dekoravimui kartu žadėta paaimti apie 100 gražių juostų⁵²⁶. 1927 m. gegužės 19 d. LDD į *Pirmąją Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą* Paryžiuje iš Lietuvių meno kūrėjų draugijos priėmė 112 tekstilės eksponatų⁵²⁷. Jų tarpe buvo dvidešimt devyni takeliai, trisdešimt keturi mažieji kilimėliai, vienas didelis kilimas, penkios staltiesės, vienas aksomo gabaliukas, apsiūtas juostomis ir keturiasdešimt dvi juostos.

⁵²⁰ „Tarptautinė kilimų paroda Paryžiuje“, in: *Lietuvos žinios*, Vilnius, 1927 04 13, Nr. 84 (2401), p. 3.

⁵²¹ Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejaus parodų salių planas su „Lietuvišku skyriumi“ (pranc. Musée des Arts Décoratifs. Plan du Grand Rez-de-Chaussée. Palais du Louvre, Galerie de Marsan), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 59.

⁵²² „Lietuva dalyvauja tarptautinėje kilimų parodoje Paryžiuje“, in: *Lietuvis*, 1927 04 28, Nr. 92, p. 3.

⁵²³ *Ibid.*, p. 3.

⁵²⁴ *Ibid.*, p. 3.

⁵²⁵ Lietuvių dailės draugijos pirmininko A. Žmuidzinavičiaus 1927 05 12 laiškas Lietuvos atstovui Paryžiuje P. Klimui, dok. Nr. 688, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 43, l. 131.

⁵²⁶ *Ibid.*, l. 131.

⁵²⁷ Dailės draugijos priimtų audinių pasiuntimui į Tarptautinę kilimų parodą Paryžiuje nuo Meno kūrėjų draugijos 1927 05 26 (Kaunas) sąrašas, dok. Nr. 742, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 2.

Pasižadėta visus eksponatus grąžinti Lietuvių meno kūrėjų draugijai „pilnoj tvarkoj“ parodai pasibaigus⁵²⁸. Iš parodos reikalais vykusio susirašinėjimo sužinoje, kad iš viso į parodą buvo išsiųsti 148 tekstilės eksponatai: „*Iš savo pusės užtikrinama, kad visi nusiųsti Paryžiun audiniai / skaičiuje 148 egzempliorių / yra tikrai Lietuvoje pagaminti*“⁵²⁹. Tyrimo metu nustatyta, kad į parodos ekspoziciją buvo atrinkti 33 tekstilės dirbiniai⁵³⁰. Tačiau lieka neaišku, ar jie visi buvo eksponuoti, nes parodos kataloge *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale* nurodyti tik 32 eksponatai⁵³¹.

Prieš išsiunčiant tekstilės dirbinius į *Pirmąją Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą* Paryžiuje buvo išleisti atvirukai, kuriuose įamžinti dviejų kaišytinių prijuosčių fragmentai⁵³² [32–33 il.]. Atvirukuose yra spaudas, nurodantis fotoateljė „Ekonominės karių bendrovės fotografija Kaune“⁵³³. LLMA saugomos ir kitų tekstilės dirbinių, dalyvavusių *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), nuotraukos⁵³⁴. Tai reti ir vertingi eksponatai, kurių tarpe išsiskiria iš juostų susiūtas kilimas bei divonai, austi rinktine technika stambiais raštais (stilizuotų augalų vazelėse, lelijų, tulpelių žiedų, žmogaus figūrėlių motyvai ir pan.). Reikia atkreipti dėmesį, kad liaudies tekstilės dirbinių dekoratyvus ornamentas, subtili plastinė raiška buvo prilyginta profesionaliosios dailės išraiškingumui.

LLMA saugomas LDD sudarytas eksponatų, išsiųstų į *Pirmąją Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą*, sąrašas padėjo identifikuoti kelių audėjų pavardes,

⁵²⁸ *Ibid.*, l. 2.

⁵²⁹ Lietuvių dailės draugijos pirmininko A. Žmuidzinavičiaus liudijimas dėl parodos eksponatų, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 43, l. 139.

⁵³⁰ Eksponatų sąrašas (*Liste des tapis espouses par la Lithuanie*), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 18–19. Pastaba: šiame sąrašo kat. Nr. 57 ir Nr. 57 „bis“ yra pažymėti atskiri prijuosčių eksponatai iš M. K. Čiurlionio galerijos. Tačiau eksponatas Nr. 57 „bis“ yra neįtrauktas į parodos katalogo sąrašą „*Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*: Parodos katalogas, Musée des arts décoratifs, Pavillion de Marsan Palais du Louvre, Paris: Frazier-Soye, Juin–Septembre, 1927, p. 18.

⁵³¹ *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*: Parodos katalogas, p. 18.

⁵³² Kaišytinių prijuosčių, dalyvavusių Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija) 1927 m., atvirukai, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 47–48. Pastaba: viename atviruke (l. 47) pavaizduotas kaišytinės prijuostės fragmentas iš Sofijos Čiurlionienės rinkinio. Ta pati prijuostė užfiksuota ir nuotraukoje. Žr. in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 46.

⁵³³ Fotoateljė „Ekonominės karių bendrovės fotografija“ (1922–1940) buvo įsikūrusi Kaune, adresu Laisvės al. 48.

⁵³⁴ Tekstilės dirbinių, dalyvavusių Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija) 1927 m., nuotraukos, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 36–45 (divonai), l. 50–55, l. 58 (juostos), l. 56–57 (juostų kilimas). Pastaba: atskiri eksponatai turi po du nuotraukų egzempliorius.

ekspонатų surinkusius ir išsiuntusius asmenis⁵³⁵. Tekstilės dirbinius – kilimus, tarp kurių buvo ir kaišytinių prijuosčių – siuntė draugijos: LDD, Lietuvių meno kūrėjų draugija, kunigai: kun. Antanas Braknė (dirbinių autorės Ona Gečaitė, J. Moraitė)⁵³⁶, kun. Gurevičius, daktaras Jonas Staugaitis (siuntė prijuostes ir į pirmąsias lietuvių dailės parodas, žr. III priedo 2 lentelę), dailininkai: Antanas Žmuidzinavičius, Ona Bagnickaitė (Santekliuose turėjo audyklą)⁵³⁷, žymūs kultūros veikėjai: Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Justinas Strimaitis, pačios audėjos: Uršulė Masiulytė, Ona Petronienė, palangiškė Ona Pikturnaitė, taip pat P. Gustaitienė, O. Nemeikšaitė, Elzė Kardelienė, Marcinkevičiūtė (dirbinių autorės U. Vitkauskienė, V. Griesiuvienė, Klimienė, Marcinkevičienė), Pr. Mockienė (dirbinių autorė Pr. Sutkaitė). Lietuvių meno kūrėjų draugija parodai dar surinko takelių, staltiesių, Vandos Silvestravičiūtės juostų audimo dirbtuvių-mokyklos juostų, mažų kilimėlių ir didelį kilimą⁵³⁸. Nustatyta, kad iš M. K. Čiurlionio galerijos liaudies meno rinkinio į parodą buvo atrinkti penki tekstilės eksponatai, iš jų eksponuoti trys⁵³⁹. Disertantei pavyko nustatyti, kad parodos ekspozicijoje buvo dvi prijuostės – ČDM E 604 [37 il.] ir ČDM E 591 [38 il.]⁵⁴⁰.

Sunkumų identifikuojant prijuostes kėlė parodos katalogo *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale* gana neinformatyvus eksponatų sąrašas, fragmentiškai pristatytos ir parodoje dalyvavusios šalys⁵⁴¹.

⁵³⁵ Lietuvių Dailės Draugijos sąrašas eksponatų, siunčiamų į Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą Paryžiuje, 1927 05 30, Kaunas, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 4–6; Lietuvių Dailės Draugijos sąrašas eksponatų, siunčiamų į Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą Paryžiuje (be išmatavimų), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 51, l. 142–144.

⁵³⁶ Kunigas A. Braknė, sužinojęs iš laikraščių, kad Lietuvių dailės draugija renka „rankdarbius Paryžiaus rankų darbų parodai“, surinko ir išsiuntė keletą dirbinių. Laiške A. Žmuidzinavičiui rašo: „Jeigu bus atitinkami, tai prašau neatsisakyti jų priimti. Netinkamus gi sugrąžinti kartu su tinkamais pasibaigus parodai“. Pridėtas ir daiktų sąrašas: 1) kilimas, J. Moraitės darbas, kuris parsiduoda už 700 litų; 2) žiurstukas, J. Moraitės darbas, kuris parsiduoda už 100 litų; 3) kilimas, Onos Gečaitės darbas, kuris parsiduoda už 300 litų; 4) kilimas pusinis, Žvingių bažnyčios nuosavybė; 5) rankšluostis drobinis virš 100 metų, Žvingių bažnyčios nuosavybė. Žr. Kunigo A. Braknės 1927 05 14 (Žvingiai) laiškas Lietuvių dailės draugijai, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 51, l. 120.

⁵³⁷ Lijana Šatavičiūtė „Sunykusių audyklų pėdsakais: Vilnius, Skapiškis, Santekliai“, in: *Menotyra*, t. 14, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2007, Nr. 3, p. 16–31.

⁵³⁸ Lietuvių Dailės Draugijos sąrašas eksponatų, siunčiamų į Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą Paryžiuje, 1927 05 30 (Kaunas), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 4–6.

⁵³⁹ *Ibid.*, l. 4–6; Lietuvių Dailės Draugijos sąrašas eksponatų, siunčiamų į Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą Paryžiuje (be išmatavimų), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 51, l. 142–144.

⁵⁴⁰ Informacija apie eksponatus el. paštu gauta 2012-05-04 iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus tekstilės rinkinių saugotojos Jurgos Valatkaitės.

⁵⁴¹ „Lithuanie“, in: *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*: Parodos katalogas, p. 15–18.

Prancūziškame kataloge kilimais įvardinta dauguma eksponatų. Vertinga ikonografinė medžiaga pasižymi *Pirmosios Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodos* katalogas su spalvotomis įklijomis (ranka išpiešti eksponatai), skirtas Lietuvos, Lenkijos ir Jugoslavijos kilimų pristatymui⁵⁴². Kataloge *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie* publikuota tik 13 lietuviškų tekstilės dirbinių iš 33 parodoje rodytų eksponatų. Tačiau tai buvo didelis pripažinimas. Parodos reikalų organizavimo pradžioje A. Žmuidzinavičius laiške P. Klimui rašė: „be galo svarbu, kad mūsų eksponatai patektų į parodos katalogą, ir kad parodos, ar kitame kokiame leidinyje, kuris be jo, ačiū parodai bus išleistas, tilptų mūsų kilimų spalvotos reprodukcijos, arba kad galima būtų padaryti iš jų atskirus lapus“⁵⁴³. Lietuvos pristatymui buvo skirti 3 lapai su įklijomis – pirmojo lapo įklijoje išpieštos dvi kaišytinės prijuostės. Atlikus tyrimą galima teigti, kad jas iš privačių rinkinių į parodą atsiuntė S. Kymantaitė-Čiurlionienė⁵⁴⁴ [35 il.] ir A. Žmuidzinavičius⁵⁴⁵ [36 il.]. Antrajame lape – kaišytinis divonas [34 il.] ir pailgas sieninis kilimėlis pasižymintis itin originalia kompozicija: centre įkomponuotas 1908 m. įrašas, tamsiame fone pasklidusios ryškiaspalvės tapybiškos dėmės, stilizuotos vynuogių kekės ir kiti motyvai, kuriuos įrėmina griežtų formų geometrinis ornamentas. Trečiojoje įklijoje – devyni objektai, tarp kurių modernus kilimas (pagrindinis kompozicijos motyvas – stilizuotas augalas vazelėje, centrinėje kilimo dalyje ištęstų, kraštuose – aptakių formų) ir juostų

⁵⁴² *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*: Parodos katalogas (A. ir A. Tamošaičių galerijos „Židinys“ biblioteka).

⁵⁴³ Lietuvių dailės draugijos pirmininko A. Žmuidzinavičiaus 1927 05 10 laiškas Lietuvos atstovui Paryžiuje P. Klimui, dok. Nr. 686, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 43, l. 130.

⁵⁴⁴ XIX a. [kataloge nurodyta XVIII a. pab. (?)] kaišytinė prijuostė Nr. 54 pagal parodos katalogą (Nr. 142 pagal sąrašą) iš privataus S. Kymantaitės-Čiurlionienės rinkinio buvo įvertinta 1000 frankų ir pažymėta, kad eksponatas neparduodamas. Lietuvių skyriuje eksponatų kainos svyravo maždaug nuo 100 iki 350 frankų, tačiau pasitaikė ir keli brangesni dirbiniai už 500, 700 ir 2000 prancūzijos frankų. Iš viso *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiuje buvo parduota viena prijuostė iš A. Žmuidzinavičiaus rinkinio ir juosta / takelis (nustatyta, kad iš Skapiškio) iš Lietuvių meno kūrėjų draugijos rinkinio (už 140 frankų). Reikia manyti, kad tikėtasi parduoti daugiau eksponatų. Žr. Lietuvių Dailės Draugijos sąrašas eksponatų, siunčiamų į Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą Paryžiuje, 1927 05 30 (Kaunas), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 6; Eksponatų sąrašas (Liste des tapis esposes par la Lithuanie), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 18.

⁵⁴⁵ Prijuostė Nr. 54 pagal parodos katalogą (Nr. 142 pagal sąrašą) iš privataus A. Žmuidzinavičiaus rinkinio buvo parduota už 180 frankų. Žr. Lietuvių Dailės Draugijos sąrašas eksponatų, siunčiamų į Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodą Paryžiuje, 1927 05 30 (Kaunas), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 6; Eksponatų sąrašas (Liste des tapis esposes par la Lithuanie), in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 18. Taip pat žr. Lietuvos atstovybės Prancūzijoje konsulinio skyriaus vedėjo J. Kučinsko 1927 10 26 (Paryžius) laiškas Lietuvių dailės draugijos pirmininkui ponui A. Žmuidzinavičiui, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 34.

fragmentai. Identifikuota, kad katalogo *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie* įklijų piešiniuose pavaizduotos lietuviškos juostos yra iš Vandos Silvestravičaitės juostų audimo dirbtuvių-mokyklos Skapiškyje⁵⁴⁶. Galima prielaida, kad įklijoje išpieštas modernus kilimas yra dailininkės O. Bagnickaitės kūrinys⁵⁴⁷. Iš korespondencijos sužinome, kad dailininkas Jonas Martinaitis laiške LDD pirmininkui A. Žmuidzinavičiui rašė: „*O. Bagnickaitė pažadėjo kilimo vis dar neatsiunčia – bijau, gali perdaug suvėluoti. Šiandie V. Bičiūnas davė labai gražų kilimą. Išsiųsiu juos abu kartu*“⁵⁴⁸. LLMA archyviniai dokumentai patvirtina, kad O. Bagnickaitė tikrai dalyvavo *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje*⁵⁴⁹.

Apibendrinant Lietuvos pasirodymą 1927 m. *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiuje, pastebėta, kad eksponuoti lietuviški dirbiniai turėjo daugiau švietėjišką, reprezentacinę, nei komercinę reikšmę. Lietuvių dailės draugija neabejojo, kad Lietuvos dalyvavimas tarptautinėje kilimų parodoje „*turės didelės reikšmės ir duos mūsų tėvynei daug naudos*“⁵⁵⁰. Pasaulinių parodų dėka padaryta nemaža įtaka Europos meninei raiškai. XX a. pradžios laikotarpio lietuvių taikomosios dailės darbai, nors buvo ir negausūs, tačiau atliepė plačiai to meto didžiulius kraštus apėmusius „naujojo stiliaus“ ieškojimus, ypač populiarius dekoratyvinės dailės srityje. Stiliaus pradininkai Europoje kėlė amatų atgaivinimo idėjas, siekta kurti tautinio stiliaus taikomuosius dirbinius, suaktyvėjo liaudies meno kolekcionavimas. Lietuvoje kilęs susidomėjimas amatais padėjo plisti *art deco* stilistikai, kurios viena būdingiausių savybių –

⁵⁴⁶ *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*: Parodos katalogas (A. ir A. Tamošaičių galerijos „Židinys“ biblioteka).

⁵⁴⁷ *Ibid.*

⁵⁴⁸ J. Martinaičio 1927 06 04 laiškas Lietuvių dailės draugijos pirmininkui A. Žmuidzinavičiui, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 24. Reikia priminti, kad Vytautas Bičiūnas skaitė paskaitą apie prijuostes Lietuviškų prijuosčių parodoje Kaune 1927 m.

⁵⁴⁹ Beje, čia buvo keblumų bandant nustatyti, kokį kilimą į parodą atsiuntė O. Bagnickaitė. Palyginus LDD siunčiamų eksponatų numerius su parodos kataloge *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale* nurodytais, paaiškėjo, kad O. Bagnickaitės kilimas yra priskirtas prie M. K. Čiurlionio galerijos atsiųstų dirbinių. Peržiūrėjus ČDM metrikas, matyti, kad tokiu numeriu įvardintas nežinomo meistro austas kilimas (divonėlis), kuris 1930 m. buvo perimtas iš Meno rūmų rinkinio, A. Adomausko dovana (Kelmė) (ČDM E 936).

⁵⁵⁰ „Lietuva dalyvauja tarptautinėje kilimų parodoje Paryžiuje“, p. 3.

kūrinio atlikimo kokybė, medžiaginis užbaigtumas⁵⁵¹. Nuo XX a. pradžios intensyviai plėtojant tradicinių kaimo amatų pavyzdžių tyrinėjimą, rinkimą, populiarinimą, išryškėjo, kad tai sudarė svarų pagrindą amatų atgaivinimui bei liaudies meno motyvų paplitimui profesionaliosios dailės kūrinuose. Liaudiškų ornamentų motyvai, raštų ir spalvų įvairovė kėlė susižavėjimą, tapo įkvėpimo šaltiniu profesionaliojoje Lietuvos tekstilėje. XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje visuomenės dėmesį traukė O. Bagnickaitės (1875–1941), lankiusios Henri Matisse'o dirbtuvę bei Paryžiaus Gobelenų manufaktūros mokyklą, gobelenai ir dekoratyviniai kilimai⁵⁵². Juose dailininkė taikė liaudiškų ornamentų motyvus – suvalkiečių kaišytinių prijuosčių ir rinktinių juostų raštus:

Visai kitokio būdo tulpės iš rinktinio [kilimo – M. L.]: tamsiame dugne ryškios spalvos, piešinys iš lietuviško žiursto, visuma tokia sava, tokia lietuviška ir taip tinka kilimui! Vienas didelis trūkumas, jog per daug jau jis fragmentinis. Kas gi pas mus Lietuvoje tą darbą moka, kas jį dirba? Kuklus parašas tik sako, jog tai esanti p-lė O. Bagnickaitė iš Santeklių, Viekšnių valsč.⁵⁵³

O. Bagnickaitės kūrybinis darbas pagyvėjo ir pajvairėjo, kai 1931 m. operos primadona V. Jonuškaitė-Zaunienė parūpino jai stambių užsakymų kilimams (kaip buvo minėta – ir Sūduvos regiono raštų pavyzdžių):

Po kiek laiko dideli kilimai, sunkios užuolaidos stambiomis tulpėmis – lelijomis ir kitais puošniais priejuosčių raštais atsidūrė ne tik užsienio reikalų ministro bute, bet ir kone visose Lietuvos atstovybėse užsieny⁵⁵⁴.

Pati V. Jonuškaitė-Zaunienė karštai propagavo idėją tautiniu stiliumi įrengti ir puošti namų interjerą⁵⁵⁵. O. Bagnickaitės sukurtų divonų, pagalvėlių

⁵⁵¹ Giedrė Jankevičiūtė, „Meno ir amatų sąjūdžio aidai XX a. pradžios lietuvių dailininkų kūryboje bei veikloje“, in: *Dailės istorijos studijos*, kn. 1: XX amžiaus pradžios Vilnius: modernėjančios kultūros židiny, sudarytoja Laima Laučkaitė, Vilnius, 2004, p. 113–118; Giedrė Jankevičiūtė, „Art Deco ir jo apraiškos XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių Lietuvos dailėje“, in: *Žmogus ir aplinka XX a. Lietuvos dailėje*, Vilnius: Academia, 1992, p. 63–101.

⁵⁵² Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, p. 212.

⁵⁵³ St. Pakamanis, „Gobelinai mūsų parodoje“, in: *Lietuva*, 1923 09 01, p. 1–2.

⁵⁵⁴ Vanda Sruogienė, „Pamirštoji pionierė: Santeklių Ona Bagnickaitė“, in: *Aidai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-01-12], http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=582&Itemid=110.

užvalkalų, dekoruotų liaudies audinių raštų motyvais, beje, kaip ir autentiškų suvalkiečių prijuosčių, galima pamatyti A. ir P. Galaunių namų, Balio ir Vandos Sruogų namų-muziejaus interjere⁵⁵⁶. Dailėtyrininkė L. Natalevičienė, remdamasi V. Daugirdaitės-Sruogienės Čikagoje rašytais prisiminimais (1971) apie menininkę, paminėjo, kad būtent O. Bagnickaitės pavyzdys įkvėpė dailininko A. Tamošaičio susidomėjimą audimo menu. 1935 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje įvykęs A. Tamošaičio kilimų pristatymas įvardintas kaip geriausiai pavykęs parodinis renginys ir sėkmingiausias individualus pasirodymas per visą nepriklausomybės dvidešimtmetį. Apibūdindamas modernius kilimus, A. Tamošaitis teigė, kad jie turi būti „kiek galima daugiau tautiški“. Siekdamas atkurti liaudišką nuotaiką, menininkas plėtojo liaudies meną, perkurdamas kaimo audinių raštus, kuriems neretai suteikdavo *art deco* bruožų – apibendrinta kompozicija, gana griežta raštų atranka, apsiribojant stilizuotomis lelijų (tulpių) poromis iš suvalkietškų prijuosčių, neįprastas spalvų koloritas⁵⁵⁷.

Panašios tendencijos vyravo ir atkurtoje Lenkijos Respublikoje. To laikotarpio, inovatyviomis kompozicijomis išsiskyręs kilimų dizainas eksponuotas *Tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje* Paryžiuje (1925)⁵⁵⁸, *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiuje (1927). Dekoratyvus kilimas, nuo seno buvęs populiarius taikomosios tekstilės objektas Lenkijoje, ir toliau inspiruoja menininkų *milieu*⁵⁵⁹. Šiame kontekste įdomu paminėti, kad be grynai tautinių apraiškų lenkų mene gana stipri ir kitų šalių

⁵⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁵⁶ Apie Oną Bagnickaitę pasakoja Balio ir Vandos Sruogų namų-muziejaus vedėja Birutė Glaznerienė, parengė Astrida Petraitytė, in: *Literatūra ir menas*, [interaktyvus], 2012-06-29, [žiūrėta 2013-01-12], http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3386&kas=spaudai&st_id=19951; Vanda Sruogienė, *op. cit.*

⁵⁵⁷ Lijana Štavičiūtė-Natalevičienė, *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 32–33. Monografijoje išsamiai pristatyta A. Tamošaičio kūryba. Dailėtyrininkė L. Štavičiūtė-Natalevičienė nagrinėjo A. Tamošaičio veiklą įvairiais aspektais. Žr. Lijana Štavičiūtė, „Antano ir Anastasijos Tamošaičių veikla prieškarinio Lietuvoje“, in: *Menotyra*, 1995, Nr. 2, p. 45–55; Lijana Štavičiūtė, „Antano Tamošaičio tautinio stiliaus koncepcija“, in: *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 81–85.

⁵⁵⁸ Dalyvavo lenkų menininkai: Wanda Kossecka, Bogdan Treter ir Zofia Stryjeńska. Žr. Irena Huml, *Polska sztuka stosowana XX wieku*, Warszawa: Artystyczne i Filmowe, 1978; Edyta Barucka, „Redefining Polishness: The Revival of Crafts in Galicia around 1900“, in: *Acta Slavica Japonica*, t. 28, Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2010, p. 85–86.

⁵⁵⁹ Beata Biedrońska-Słota, „Tkaniny artystyczne i moda w okresie Art Déco“, in: *Nie tylko Art Deco: Wystawa w Muzeum Narodowym w Krakowie maj – wrzesień 2007*, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2007, p. 48–69.

liaudies tradicijų įtaka, atsiskleidusi orientalistine stilistika, motyvų bei technikų pasirinkimu. Nuo XIX a. pabaigos Vidurio ir Rytų Europos šalyse masiškai domėtasi liaudies menu, pradėtos rengti nacionalinio meno parodos, „*tapusios reikšmingais įvykiais tautinės savimonės brendimo procese*“⁵⁶⁰. Gilintasi ne tik į savo krašto, bet ir tolimųjų egzotiškųjų šalių tradicinį meną, kuris buvo pristatytas plačiai visuomenei⁵⁶¹. Tuo tarpu XX a. pirmosios pusės Lietuvos profesionaliosios tekstilės raidai svarbų postūmį teikė liaudies tekstilė ir ypač kaišytinės ir rinktinės prijuostės, pasižyminčios sodrių spalvų deriniais, savitais geometrizuotų lelijų ir žvaigždučių ornamentais. Platesnė lelijos (tulpės) motyvo kultūrinė raiška pastebima XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje, stilizuoti liaudiški raštai interpretuoti ne tik profesionaliojoje tekstilėje, bet ir tautinių baldų, interjero dekore, reprezentacinių objektų, tautinių drabužių puošyboje ir pan.

3. 4. 3. Lietuvių prijuostės Baltijos šalių liaudies meno parodoje Paryžiuje (1935). Lietuvių prijuosčių rinkinys MuCEM muziejuje Marselyje, Prancūzijoje

2005 m. liepos 8 d. Žmogaus muziejus Paryžiuje (*Musée de l'Homme*, įkurtas 1937 m., suformuotas Trocadéro Etnografijos muziejaus rinkinių pagrindu⁵⁶²) deponavo Europos tautų etnografijos skyriaus kolekciją Europos ir Viduržemio jūros šalių civilizacijų muziejuje Marselyje (*Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée*, toliau – MuCEM). MuCEM muziejui perduota unikali lietuvių etnografijos kolekcija, kurios didžiąją dalį sudaro lietuvių ekspozicijos dirbiniai iš 1900 m. pasaulinės parodos Paryžiuje ir Baltijos šalių liaudies meno parodos, vykusios 1935 m. Trocadéro Etnografijos muziejuje⁵⁶³, bei lietuviški eksponatai, patekę privačių dovanotojų dėka⁵⁶⁴.

⁵⁶⁰ Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 68.

⁵⁶¹ Jonathan Meyer, *Great exhibitions: London – New York – Paris – Philadelphia 1851–1900*, Woodbridge, Suffolk, England: Antique Collector's Club Ltd., 2006.

⁵⁶² James Clifford, „Žmogaus muziejuje“, in: *Kultūros problema: XX amžiaus etnografija, literatūra ir menas*, iš anglų kalbos vertė Vitalijus Šarkovas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006, p. 203–219.

⁵⁶³ *Guide de l'exposition d'Art populaire Baltique. Estonie-Lettonie-Lituanie*: Musée d'Ethnographie du Trocadéro, Muséum National d'Histoire Naturelle: Parodos katalogas, teksto autoriai Focillon Henri,

MuCEM saugomas itin vertingas XIX a.–XX a. pradžios lietuviškų prijuosčių rinkinys dar nėra tyrinėtas ir aprašytas. Iki šiol Lietuvoje nebuvo žinoma, kiek eksponatų yra MuCEM muziejaus prijuosčių rinkinyje. Po tyrimo paaiškėjo, kad aptariamą MuCEM lietuviškų prijuosčių rinkinį sudaro dešimt vienetų⁵⁶⁵ (žr. IV priedą). IV priede pateikti prijuosčių pavyzdžiai, naudoti disertacijos autorės tyrime. Turimais duomenimis, aptariamame MuCEM muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinyje nėra eksponatų iš *1900 m. pasaulinės parodos Paryžiuje*.

1934 m. balandžio 20 d. M. K. Čiurlionio galerijos komisijos posėdžio protokole įrašyta, kad buvo svarstytas Trocadéro Etnografijos muziejaus pasiūlymas dalyvauti Baltijos šalių parodoje. Vienbalsiai nutarta priimti kvietimą įrengti Trocadéro Etnografijos muziejaus lietuvių liaudies meno skyrių⁵⁶⁶. M. K. Čiurlionio galerijos direktoriui Pauliui Galaunei buvo pavesta rūpintis paroda ir rūpinimais klausimais tartis su Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija⁵⁶⁷.

Lietuviškos prijuostės demonstruotos 1935 m. Baltijos šalių liaudies meno parodoje Trocadéro Etnografijos muziejuje Paryžiuje. Tačiau nei Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus (toliau – ČDM) Liaudies meno skyriaus archyve, nei ištyrus muziejaus direktoriaus P. Galaunės dokumentinę-rankraštinę medžiagą

Kurrik Helmi, Baltrušaitis Jurgis, Paris: Editions Step, 1935, [puslapiai nenumeruoti]. Parodos afiša. Žr. La documentation scientifique. Le catalogue de l'iconothèque. Précédente collection: Laboratoire photographique du Musée de l'Homme, in: *MdQB MET MHF*, № de gestion: PP0090193.1. Description : Reproduction de l'affiche de l'exposition „Art populaire Baltique: Estonie-Lettonie-Lituanie“ du 17 mai au 15 octobre 1935 au Musée de l'Homme [Musée d'Ethnographie du Trocadéro]. Photographe : Daniel Ponsard, 1935. Internetinė prieiga : <http://www.quaibranly.fr/cc/pod/recherche.aspx?b=2&t=1>.

⁵⁶⁴ Dalis lietuviškų eksponatų XX a. pradžioje–XX a. pirmojoje pusėje į Trocadéro Etnografijos muziejų pateko privačių dovanotojų dėka. BC MuNHN Trocadéro Etnografijos muziejaus ir Žmogaus muziejaus archyvų dokumentuose nurodyta, kad 1901 m. prancūzų archeologas, etnografas baronas Amour Auguste Louis Joseph Berthelot de Baye padovanojo Trocadéro Etnografijos muziejui lietuviškos etnografijos dirbinių (Nr. 41.998–42.038; Nr. 42.663–42.691). Žr. 1901 m. Trocadéro Etnografijos muziejui dovanojusių eksponatus asmenų / institucijų sąrašas. Don Baron de Baye, Joseph (1853–1931), in: *BC MuNHN MET MH*, b. MH Ethno Europe 185. Lituanie, dokumento Nr. 1901.58.

⁵⁶⁵ MuCEM DMH1934.135.2, MuCEM DMH1934.135.14–DMH1934.135.22.

⁵⁶⁶ M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos 1934 m. balandžio 20 d. posėdžio protokolas Nr.1, in: *GNA*.

⁵⁶⁷ Tarptautinį Lietuvos prisistatymą 1935 m. parodoje Paryžiuje koordinavo Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos Spaudos ir informacijos departamento vadovė Magdalena Avietėnaitė. Didžioji dalis su paroda susijusios korespondencijos prancūzų kalba (M. K. Čiurlionio galerijos direktoriaus P. Galaunės ir LR Užsienio reikalų ministerijos susirašinėjimas su Trocadéro Etnografijos muziejaus direktoriumi prof. Paul Rivet ir jo pavaduotoju Georges Henri Riviére) saugoma BC MuNHN Paryžiuje, Trocadéro Etnografijos muziejaus ir Žmogaus muziejaus archyvuose. Žr. Exposition d'art populaire balte: Correspondance, 1934–1935, in: *BC MuNHN MET MH*, b. MET 2AM1K37b. Keli susirašinėjimo laišškai iš 1935 m. ir 1936 m. saugomi ČDM LMS fototekos ir dokumentacijos skyriuje M-1-3-30 (1), b. ČDM užsienio parodos (prieškarinės).

Adelės ir Pauliaus Galaunių namų archyve (toliau – GNA), nepavyko rasti duomenų apie 1935 m. parodai Paryžiuje atrinktus ir išsiųstus liaudies meno eksponatus ir galimą jų dovanojimo aktą⁵⁶⁸.

Naujų ir reikšmingų duomenų pavyko surinkti BC MuNHN Trocadéro Etnografijos ir Žmogaus muziejaus archyvuose. Trocadéro Etnografijos muziejaus inventorinėje knygoje įrašyta, kad 1934 m. Kauno muziejus⁵⁶⁹ [M. K. Čiurlionio galerija?], tarpininkaujant Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje kultūros patarėjui Jurgiui Baltrušaičiui jaunesniajam, padovanojo lietuviškos etnografijos rinkinį⁵⁷⁰. Trocadéro Etnografijos muziejui dovanotų eksponatų sąrašas rodo, kad buvo padovanoti 33 lietuviškos etnografijos dirbiniai⁵⁷¹. Paaiškėjo, kad jų tarpe yra dešimt lietuviškų prijuosčių, iš kurių devynias pagal ikonografinę medžiagą galima priskirti Suvalkijos etnografiniai sričiai. Likusi prijuostė

⁵⁶⁸ 1935 m. Trocadéro Etnografijos muziejuje vykusioje Baltijos šalių liaudies meno parodoje kartu dalyvavo Žemaičių muziejus „Alka“ (toliau – ŽMA) ir Šiaulių „Aušros“ muziejus. Turimais duomenimis jų archyvuose taip pat nėra sąrašo, kuriame būtų nurodyti parodai atrinkti ir išsiųsti eksponatai. ŽMA neinventorintuose fonduose saugomas Trocadéro Etnografijos muziejaus direktoriaus prof. Paul Rivet 1935 m. liepos 4 d. laiškas adresuotas ŽMA direktoriui. Laiškas pasirašytas Marie A. Cochet.

⁵⁶⁹ Kol kas nerasta jokių patvirtinančių dokumentų, kad Kauno muziejumi (Lietuva) galėjo būti įvardintas Miesto muziejus, o ne M. K. Čiurlionio galerija. Žinoma, kad 1934 m. Miesto muziejaus Kaune rinkiniai buvo perduoti M. K. Čiurlionio galerijai. Žr. Nastazija Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 104.

⁵⁷⁰ Mouvement des collections. Chasier d'enregistrement des collections données (1930 à 1951), in: *BC MuNHN MET MH*, b. 2AM 1 I5, l. 73, Nr. 135 (1934 m. Trocadéro Etnografijos muziejui dovanojusių eksponatus asmenų / institucijų sąrašas, Nr. 135, Ethno–Europe–Lituanie. Don Jurgis Baltrusaitis. Attaché. de Légation. Musée de Kaunas par?). Pastaba: Lietuvos pasiuntinybė Paryžiuje dar kartą minima Trocadéro Etnografijos muziejaus inventorinėje knygoje, kurioje yra 1935 m. eksponatus dovanojusių asmenų / institucijų sąrašas. Žr. Mouvement des collections. Chasier d'enregistrement des collections données (1930 à 1951), in: *BC MuNHN MET MH*, b. 2AM 1 I5, l. 79, Nr. 73 (1935 m. Trocadéro Etnografijos muziejui dovanojusių eksponatus asmenų / institucijų sąrašas, Nr. 73, MH Ethno–Europe 185. Lituanie. Don du G: et des Musées de Lituanie par la Légation. Dovanotos nuotraukos?). Dar viename 1935 m. dokumente E Mus1 pažymėta, kad Lietuvos Respublikos vyriausybės dovana (don du gouvernement Lituanien). Eksponatai: švilpukai, verpstės, keramika, margučiai. Prie etikečių prierašai – pasilieka Trocadéro muziejuje nuolatiniame lietuvių skyriuje. Pagal Quai Branly muziejaus (pranc. *Musée du quai Branly*) bibliotekoje Paryžiuje saugomą Trocadéro Etnografijos muziejaus ir Žmogaus muziejaus fototekos medžiagą, reikia manyti, kad 1935 m. Lietuvos pasiuntinybė Paryžiuje padovanojo nuotraukas. Žr. La documentation scientifique. Le catalogue de l'iconothèque. Précédente collection: Musée de l'Homme – Photothèque, in: *MdQB MET MHF*, 1) № de gestion: PP0083590. Titre d'origine: Sans titre [femme en train de lire à une fille]. Donateur: Légation de Lituanie, 1935; 2) № de gestion: PP0083596. Titre d'origine: Jeune fille lithuanienne. Donateur: Légation de Lituanie, 1935? ; 3) Dar viena nuotrauka su pakelės kryžiumi. № de gestion: PP0083337. Titre d'origine: Croix de bois et de fer forgé. Lieu: village de Utena [Katalogo kortelėje yra įsivėlusį klaidą – nurodyta, kad kilmės šalis Estija, o turi būti – Lietuva – M. L.]. Donateur: Légation de Lituanie, 1935? Internetinė prieiga: <http://www.quaibranly.fr/cc/pod/recherche.aspx?b=2&t=1>.

⁵⁷¹ Dovanotų eksponatų sąrašas. Don du Musée de Kaunas (Lituanie), par J. Baltrusaitis. 34.135, in : *BC MuNHN MET MH*, b. MH Ethno Europe 185, l. FM [lapai nenumuoti].

DMH1934.135.21 turi plastinės formos ypatumų, būdingų tiek dzūkiškoms, tiek suvalkietiškomis prijuostėms.

1935 m. Baltijos šalių liaudies meno parodoje įrengti lietuvių ekspoziciją buvo įgaliotas iškilaus Henri Focillono mokyklos atstovas Jurgis Baltrušaitis jaunesnysis. Dailės istorikas parodos kataloge apžvelgė lietuvių liaudies meną. J. Baltrušaitis trumpai aprašė vieną puošniausių Lietuvos ekspozicijos eksponatų – moterišką suvalkietišką kostiumą (kat. nr. 29). Jį sudarė baltos drobės marškiniai, plačių rankovių, puoštų siuvinėtais motyvais, liemenė (kiklikas), siūta iš brokatinio audinio, vilnonis sijonas ir kaišytinė prijuostė (DMH1934.135.20). Autorius paminėjo, kad toks kostiumas dėvėtas šventinėmis progomis, sekmadieniais⁵⁷². Prijuostė DMH1934.135.20 – kaišytinė, pasiūta iš skerso audinio. Mėlynai juodame lininiame dvinyčiame dugne išilginėmis eilėmis iškaišytas raštas: aplink rombą sugrupuotos dvi poros didelių ir dvi poros mažų lelijėlių. Kaišyta įvairių atspalvių raudonomis, bijūno (*rasalinėmis*) ir baltomis, gelsvomis, raudonomis, violetinėmis, mėlynomis, žaliomis skaidigijomis. Ilgis – 93 cm, plotis – 120 cm. Prie pažemės suraukiant snapeliais pridurta to paties audinio⁵⁷³. BC MuNHN Trocadéro Etnografijos ir Žmogaus muziejaus archyvuose saugoma juodai balta šios prijuostės nuotrauka, kurios eksponato apraše nurodyti du numeriai – 34.135.20 ir E 152⁵⁷⁴. Kituose inventoriniuose įrašuose numerio E 152 nėra. Pradžioje manyta, kad prijuostė E 152 galėjo priklausyti Joanos ir Kazio Grinių rinkiniui, kurį M. K. Čiurlionio galerija 1927 m. įsigijo iš Lietuviškų prijuosčių parodos Kaune. Tačiau spėjimas prijuostę priskirti J. ir K. Grinių rinkiniui nepasitvirtino – prijuostė E 152 yra saugoma

⁵⁷² *Guide de l'exposition d'Art populaire Baltique. Estonie-Lettonie-Lituanie*: Musée d'Ethnographie du Trocadéro, Muséum National d'Histoire Naturelle: Parodos katalogas, teksto autoriai Focillon Henri, Kurrik Helmi, Baltrušaitis Jurgis, Paris: Editions Step, 1935, [puslapių nenumėruoti].

⁵⁷³ XIX a. II p. panašių kaišytinių prijuosčių yra LDM: kat. Nr. 291 – LA 1074 (Suvalkija, zanavykai; pasiūta iš skerso audinio; linas, skaidigijos; ilgis 89 cm, plotis: juosmuo 45 cm, pažemė 102 cm; prie pažemės pridurta to paties audinio suraukiant snapeliais), kat. Nr. 309 – LA 1643 (Vilkaviškio aps., Paežerių vls., Alksnėnų k.; pasiūta platėjanti iš skerso audinio; linas, fabrikinė vilna, skaidigijos; ilgis 82 cm, plotis: juosmuo 50 cm, pažemė 87 cm; prie pažemės pridurta to paties klostyto audinio), kat. Nr. 400 – LA 2535 (Šakių aps., Lekėčių vls., Šetijų k.; pasiūta iš skerso audinio; linas, fabrikinė vilna, skaidigijos; ilgis 77 cm, plotis 68 cm; prie pažemės prisiūti kuteliai), žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išėiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007; GŽ: [žr. V priedo kat. 17].

⁵⁷⁴ Prijuostės (MuCEM DMH1934.135.20) nuotrauka. Kūrinys eksponuotas Baltijos šalių liaudies meno parodoje Paryžiuje 1935 m., in: *BC MuNHN MET MH*, b. MH Ethno Europe 185. Lituanie, poz. Nr. 38960.

ČDM fonduose, o inventoriniuose įrašuose nėra pažymėta, kad E 152 ar kitu numeriu registruota prijuostė būtų dovanota ar eksponuota 1935 m. Trocadéro Etnografijos muziejuje vykusioje Baltijos šalių liaudies meno parodoje. Be to, eksponato originalas vienu metu negali būti dviejose vietose (nors prijuosčių rinkinių formavimo istorijoje pasitaikydavo ir tokių atvejų, kad į muziejų kaip atskiri eksponatai patekdavo dvi tos pačios prijuostės palos, jei prieš tai plati dvipalė prijuostė būdavo specialiai išardyta ar persiūta pagal naują madą).

Sunkumų tiriant MuCEM lietuviškų prijuosčių rinkinį kelia tai, kad dovanoti eksponatai neturi išsamių metrikų. Remtasi BC MuNHN Trocadéro Etnografijos ir Žmogaus muziejaus archyvų duomenimis, tačiau jie neinformatyvūs, jei kalbame apie eksponatą, o ne juos dovanojusį asmenų ar institucijos identifikavimą. Nėra aprašų, kuriuose būtų nurodyta iš kokių vietovių surinktos prijuostės, nei kas jas audė ar dėvėjo. Norėdama nustatyti jų sukūrimo laiką, neišvengiamai turėjau naudoti lyginamąjį metodą ir gretinti įvairių Lietuvos muziejų prijuosčių rinkinių eksponatus. MuCEM muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinio katalogo kortelių aprašuose informacija apie objektus tokia: nurodyta forma (stačiakampė), išmatavimai, svoris, medžiagos (linas, vilna), atlikimo technikos (audimas, siuvinėjimas), spalvos. Beje, katalogo kortelių aprašuose iki šiol buvo klaidingai įvardijama prijuostės audimo technika – kaišymas, kada kitos spalvos ornamentas įaudžiamas papildomais ataudų siūlais, t. y. „*vienos arba kelių spalvų dekorą siūlai tiesiami tik per įaudžiamo motyvo plotį*“⁵⁷⁵. Prijuosčių aprašuose tokiu būdu iškaišytas prijuostes prancūzai įvardijo kaip siuvinėtas geometrinius motyvus.

Iš MuCEM muziejuje saugomų lietuviškų kaišytinių prijuosčių savitu ornamentu išsiskiria dvipalė prijuostė DMH1934.135.19. Prijuostėje įvairių atspalvių geltonomis, oranžinėmis, mėlynomis, vyšninėmis ir raudonomis, žaliomis, violetinėmis skaidriomis iškaišytas stilizuotas augalinis ornamentas, tolygiai padengiantis dugną. Lelijų motyvo komponavimo tipas – rečiau sutinkamas. Kompozicija sudaryta iš šešių lelijėlių, rombo vertikalios ašies

⁵⁷⁵ Žr. Terminų žodynelis, in: Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 244.

viršūnėse sugrupuotų po tris (du profiliniai žiedai, tarp jų – plačiai prasivėręs žiedas). Rombo simbolika su centre įkomponuotu kryžiuuku galėjo įkūnyti moteriško prado, vaisingumo ženklą. Prijuostės pažemė puošta dekoratyvine detale – fabrikiniais vilnoniais, apie 7 cm ilgio juodais kutais, pagyvinančiais lygią krašto liniją. Kraštų apkutavimas atlieka tik estetinę funkciją, tačiau archajinė kutų gyvavimo tradicija atskleidžia ir kitas, su religija, tikėjimais ir magija susijusias reikšmes⁵⁷⁶. Prijuostės ilgis – 84 cm, plotis – 95,5 cm⁵⁷⁷.

Prijuostės DMH1934.135.15 dugnas sulanguotas grupėmis šviesesnių ruoželių. Pažemėje skersai prijuostės jausti keturnyčiai diminiai langučių rašto ruoželiai. Mėlynai juodos spalvos languose geltonomis, tamsiai vyšninėmis, violetinėmis, žaliomis, raudonomis skaisstijomis iškaišytas raštas. Kas antrame ornamente kartojasi motyvas – dvi poros lelijų žiedų aplink rombą, kurio vertikalios ašies viršūnėse išsiskleidęs žiedas ar pumpurai (kitas motyvas neturi pumpurų karūnos). Lelijų žiedai – gana kresnokių formų, jų stilizacija primena supaprastintą barokinių augalų piešinį. Kaišytinės technikos būdu plokštumoje atsiradęs faktūriškumas ir piešinio linijos virpėjimas ornamentą leidžia laisvai interpretuoti. Pavyzdžiui, kyla asociacijos su plazdančios peteliškės motyvu. Apibendrinus galima teigti, kad prijuostės plastinė struktūra yra meniška. Rašto proporcijos ir ritmas, ornamento ir fono spalviniai deriniai suteikia apdarui santūrų įspūdį. Prijuostės ilgis – 62,8 cm, plotis – 95,5 cm⁵⁷⁸.

Prijuostė DMH1934.135.17 meniškai pagyvinta smulkesnių formų žvaigždučių motyvais. Žaisminga nuotaika kuriama asimetrišku spalvų išdėstymu, kurį sustiprina pereinamų spalvų siūlų naudojimas. Metmenys – juodi lininiai, ataudai – vyšninės fabrikinės vilnos. Vyšniniame dvinyčiame dugne

⁵⁷⁶ Inga Nėnienė, „Didžiųjų skarų puošyba Lietuvoje: kutai“, in: *Lituanistica*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2001, Nr. 4(48), p. 122–141; Miglė Lebednykaitė, „Prijuostės polisemiškumas tradicinėje kaimo bendruomenės pasaulėžiūroje / Polysemy of the Apron in the Worldview of the Traditional Rural Community“, in: *Tautosakos darbai*, t. XLII, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 115–130.

⁵⁷⁷ Tokio motyvo komponavimo tipo prijuostė (be kutų) yra LDM: kat. Nr. 360 – LA 2073 (Šakių aps., Plokščių vls., Plokščių k.; linas, medvilnė, vilna; ilgis 72 cm, plotis 100 cm), žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, p. 128.

⁵⁷⁸ Panaši prijuostė yra LDM: kat. Nr. 382 – LA 2091 (Marijampolės aps., Višakio Rūdos vls., Višakio Rūdos k.; linas, medvilnė, vilna; ilgis 83 cm, plotis 58 cm; viena pala iš buvusios dvipalės), žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas; GŽ: [žr. V priedo kat. 36].

įvairių atspalvių geltonomis, oranžinėmis, rožinėmis, bijūno (*rasalinėmis*), žaliomis ir raudonomis, mėlynomis skaidriomis iškaišytas eilėmis pagrindinis kompozicinis motyvas – maži lelijų žiedai, sujungti tarpusavyje. Jie sudaro kvadratinio silueto grupę – „žvaigždę“. Aplink kiekvieną motyvą ratu pavieniai išdėstytos keturios katpėdėlės. Prijuostės ilgis – 82,5 cm, plotis – 49 cm⁵⁷⁹.

Aptariamojo MuCEM muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinio du eksponatai: prijuostė DMH1934.135.2 ir prijuostė DMH1934.135.16 – gana apibendrintų formų, stambaus dekoro ir identiško ornamento. Skiriasi tik spalviniai prijuosčių rašto ir dugno deriniai. Keturi lelijos žiedai komponuojami aplink rombą su saulute viduryje. Lelijų piešinys – kietų ir laužytų linijų. Rombo vertikalios ašies viršūnėse išdėstytos karūnos, kurias puošia trys maži pumpurėliai. Prijuostė DMH1934.135.16 – viena buvusios dvipalės prijuostės pala. Jos tamsiai violetiniame dvinyčiame dugne (metmenys – juodi lininiai, ataudai – fabrikinės violetinės vilnos) raštai iškaišyti skersai: dvi poros didelių lelijų, komponuotų apie rombą su saulute viduryje. Kaišyta įvairių atspalvių žaliomis, bijūno (*rasalinėmis*), oranžinėmis, raudonomis ir oranžinėmis, raudonomis skaidriomis. Tarp horizontalių ornamento juostų baltomis skaidriomis iškaišytos žvaigždutės. Ilgis – 83,2, plotis – 51,7 cm. Prijuostė DMH1934.135.2 – dvipalė, tamsiai žaliame dugne iškaišyta įvairių atspalvių bijūno (*rasalinėmis*), oranžinėmis, raudonomis ir oranžinėmis, raudonomis skaidriomis. Tarp horizontalių ornamento juostų geltonomis skaidriomis iškaišytos žvaigždutės. Prijuostės juosmuo nuardytas. Ilgis – 73,2, plotis – 102,5 cm⁵⁸⁰.

⁵⁷⁹ Tokių raštų prijuosčių yra GŽ: [žr. V priedo kat. 22, 26, 28]; Lietuvos dailės muziejuje: kat. Nr. 312 – LA 1319 (Šakių aps., Lukšių vls., Pelenių k.; pasiūta iš skerso audinio; linas, skaidrios; ilgis 93 cm, plotis 102 cm; apačioje pridurta suraukiant snapeliais 19 cm pločio tos pačios medžiagos), kat. Nr. 468 – LD 341 (kilmės vieta nenurodyta; linas, vilna, skaidrios; ilgis 66 cm, plotis: juosmuo 54 cm, pažemė 82 cm), žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išeiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas; ČDM: ČDM E 2228 (kilmės vieta nenurodyta; pažemė puošta kuteliais), žr. Janina Savickienė, Aušra Kargaudienė, „Kaišytinės prijuostės iš kapsių ir zanavykių skrynių“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1994, Nr. 4, p. 39; ČDM E 497 (Šakių aps., Sintautų vls.; iš Antaninos Akelaitytės kolekcijos, XIX a.), žr. Inga Nėnienė, *Zanavykų tekstilės tradicijos: XIX a.–XXI a. pradžia*, Kaunas: Technologija, 2010, p. 108, nuotr. 214.

⁵⁸⁰ XIX a. II p. panašios prijuostės yra LDM: kat. Nr. 317 – LA 1428 (Marijampolės aps., Šumskų vls., Cykakalnio k.; linas, fabrikinė vilna, skaidrios; ilgis 74 cm, plotis: juosmuo 50 cm, pažemė 55 cm), kat. Nr. 469 – LD 220 (Prienu aps., Šilavoto vls., Klebiškio k.; linas, fabrikinė vilna, skaidrios; ilgis 85 cm, plotis: juosmuo 48 cm, pažemė 84 cm; prie pažemės prisiūti 2 cm ilgio violetiniai, žali, raudoni, rusvi

Prijuostė DMH1934.135.21 – languota dvipalė (ryškesni dryžiai – ataudų), skersai prijuostės baltomis, geltonomis, raudonomis skaidstijomis įausti keturnyčiai diminiai langučių rašto ruoželiai; apačioje labiau puošta: skaidstijomis iškaišyta geltonų, mėlynų, žalių saulučių eilė. Prijuostė viršuje laisvai palenkta ir atsiūta, sutraukiama linine virvele. Ilgis – 77,7 cm, plotis – 92 cm. Apačia palenkta paslėptu dygsniu. Prijuostės geometrinių motyvų forma ir lokalių spalvų išdėstymas pažemėje gana artimas Krokuvos etnografijos muziejaus lietuviškų prijuosčių rinkinio eksponatui MEK 10790 (tik aprašomajame ne tokios plačios diminių ruoželių grupės). XIX a. antroje pusėje, kaip minėta, panašias prijuostes dėvėjo dzūkės. Retais atvejais šios grupės prijuosčių aptinkama ir tarp kapsių Suvalkijoje.

Išilgadryžės prijuostės DMH1934.135.22 pagrindinis dekoru elementas – lelijos žiedų ornamentas – vertikaloje juostoje dėstomos poros simetriškų lelijų žiedų, kuriuos jungia koteliai. Toks augalinio motyvo išdėstymas būdingas XIX a. ankstyviesiems suvalkiečių prijuosčių pavyzdžiams. Tačiau aptariama prijuostė turi bruožų, kurie leidžia ją datuoti apytikriai XIX a. viduriu. Prijuostės (DMH1934.135.22) meninėje raiškoje pastebimi šie pokyčiai – dugnas daug tamsesnis (seniausių prijuosčių dugnas buvo baltas lininis, o išilginiai ruoželiai raudoni, tarp jų kartais įausti siauri mėlyni), dryžiai audžiami iš kelių spalvų siūlų, augalinio ornamento juostos taip pat iškaišytos nebe vienos spalvos vilna – ritmiškai kaitaliojamos motyvų spalvos (geltona, raudona). Prijuostė gana plati – 126,4 cm, ilgis siekia – 89 cm⁵⁸¹.

Dar vienas aptariamojo prijuosčių rinkinio eksponatas pasižymi prabangumu. Kaišytinė prijuostė DMH1934.135.14 pasiūta iš skerso audinio. Tamsiai violetiniame prijuostės dugne eilėmis iškaišyti raštai, vieną kurių sudaro aplink rombą išdėstytos dvi poros didelių lelijų žiedų ir dvi poros mažų kvapiųjų žirnelių žiedų. Kas antrame ornamente komponuojamas minėto puošnaus motyvo fragmentas (dideli lelijų žiedai – be viršūnių) tapatus prijuostei

skaidstijų koteliai), žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išeiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas; GŽ: [žr. V priedo kat. 24].

⁵⁸¹ XIX a. pradžios–XIX a. vidurio panašių zanavykių prijuosčių pavyzdžių saugoma Lietuvos muziejuose.

DMH1934.135.18. Prijuostės ilgis – 79,8 cm, plotis – 102 cm. Pažemėje prisiūtas dekoratyvus akcentas – juodi vilnoniai fabrikiniai mezginiai⁵⁸².

Šiuo metu vyksta kolekcijų pergabenimo iš Paryžiaus į MuCEM muziejų Marselyje darbai, todėl lietuviškos etnografijos rinkinys yra neprieinamas. Tęsti tiriamąjį darbą, nuodugniai aprašyti prijuostes (nustatyti audimo techniką, pluoštą, metmenų tankumą, spalvų derinius ir pan.) bus įmanoma tik atsiradus galimybei peržiūrėti rinkinį MuCEM muziejaus fonduose. Atlikto tyrimo metu surinkti nauji duomenys apie XIX–XX a. pradžios lietuviškų prijuosčių rinkinį MuCEM muziejuje. Tai pirmas žingsnis aiškinantis prijuosčių patekimo į Prancūzijos muziejus kelius ir dabartinę jų saugojimo vietą.

⁵⁸² Tapataus ornamento kaišytinių prijuosčių, pasiūtų iš skerso audinio yra LDM: kat. Nr. 371 – LA 2092 dėvėta Oželių kaime (Vilkaviškio aps., Pilviškių vls.; linas, vilna, skaistgijos; ilgis 79 cm, plotis: juosmuo 56, pažemė 62 cm), kat. Nr. 411 – LA 2553 (Vilkaviškio aps., Paežerių vls., Paršelių k.; linas, fabrikinė vilna, skaistgijos; ilgis 76 cm, plotis 65 cm; persiūta ir susiaurinta, dalis buvusios didesnės prijuostės; prie pažemės puošta fabrikiniais oranžinių šilkvilnių mezginiais). Kitų prijuosčių ornamentas išsidėstęs eilėmis ne išilgai, o skersai prijuostės arba pasklidęs tolygiai po visą dugną: kat. Nr. 320 – LA 1713 (Šakių aps., Barzdų vls., Kulčikų k.; linas, fabrikinė vilna, skaistgijos; ilgis 85 cm, plotis 47 cm; pasiūta iš buvusios didesnės prijuostės), kat. Nr. 345 – LA 1805 (Šakių aps., Barzdų vls., Žilių k.; linas, fabrikinė vilna, skaistgijos; ilgis 85 cm, plotis 63 cm; viena pala iš buvusios dvipalės), kat. Nr. 413 – LA 2610 (Vilkaviškio aps., Paežerių (Lekešių) vls., Vilkiškių k.; linas, fabrikinė vilna, skaistgijos; ilgis 77 cm, plotis 61 cm; viena pala iš buvusios dvipalės), kat. Nr. 415 – LA 2711 (įsigyta Pilviškiuose, Vilkaviškio aps., Pilviškių vls.; linas, medvilnė, skaistgijos; ilgis 80 cm, plotis: juosmuo 50 cm, pažemė 93 cm; viename iš motyvų, kurį sudaro aplink rombą sugrupuotos dvi didelės poros lelijų žiedų, rombo vertikalios ašies viršūnėse iškaišyti tik pumpurėliai), žr. Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išeiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas; GŽ: pasiūta iš skerso audinio prijuostė [žr. V priedo kat. 41], prijuostės, kurių ornamentas pasklidęs tolygiai po visą dugną: [žr. V priedo kat. 23, 40].

IV. ŠVENTADIENIŲ PRIJUOSČIŲ RINKINIAI LIETUVOS MUZIEJUOSE

Lietuvos muziejuose šiuo metu saugoma nemažai įvairių XVIII a. pabaigos–XX a. pradžios prijuosčių. Didžiausią prijuosčių rinkinį turi Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus (per 1200 vienetų). Lietuvos dailės muziejuje ir Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomas panašus prijuosčių kiekis, A. ir A. Tamošaičių galerijoje „Židinys“ – 161, Marijampolės kraštotyros muziejuje – 116 prijuosčių. Lietuvos liaudies buities muziejuje, Biržų krašto muziejuje „Sėla“, Kupiškio etnografijos muziejuje yra daugiau nei po šimtą eksponatų. Mažesnius, bet svarbius XIX a.–XX a. pradžios šventadienių prijuosčių rinkinius turi Alytaus kraštotyros muziejus, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Žemaičių muziejus „Alka“, Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, Šilutės kraštotyros muziejus, Rokiškio krašto muziejus, Raseinių krašto istorijos muziejus, Panevėžio kraštotyros muziejus ir kiti regioniniai muziejai.

Didžiausias prijuosčių kolekcijas saugantys Lietuvos muziejai (ČDM, LDM, LNM) yra sukaupę eksponatų iš įvairių etnografinių regionų. Dauguma surinktų prijuosčių atstovauja vietas, kuriose ilgiau išliko tradicinė apranga (pavyzdžiui, Dzūkijoje), menkesni, tačiau senesni rinkiniai iš Vakarų Aukštaitijos. Daug surinkta šventadienių prijuosčių iš Suvalkijos etnografinio regiono. Tarp muziejinių prijuosčių rinkinių mažai arba iš viso nėra Klaipėdos krašto prijuosčių. Lietuvos muziejuose bei užsienio šalių muziejų fonduose (REM) saugomos ne tik XVIII a. pabaigos–XX a. pradžios tradicinės lietuvių šventadienės prijuostės, bet ir stilizuotos (daugiausia XX a. 4–8 dešimtmečio), kurios buvo dėvėtos prie tautinio kostiumo. Disertacijoje šios prijuostės plačiau nenagrinėjamos. Galima tik trumpai paminėti, kad stilizuotoms prijuostėms būdingi bendri stereotipiniai bruožai ir suvienodėjimo tendencija. Jų tapatumas siejamas jau ne su atskiru etnografiniu regionu, o su visa Lietuva. Nesilaikoma tradicinių prijuostės pasiuvimo ypatumų (einama link miesto tipo aprangos, jos žymiai susiaurėja), žaliavų (ataudžiama blizgiais viskozės, šilko siūlais),

puošybės elementų (važeliu nerti šilkiniai mezginiai, kaspinių juostelės), spalvinių derinių savitumo (įvedamos tautinės vėliavos spalvos – geltona, žalia, raudona). Tarpukario laikotarpio spaudoje buvo pasirodęs ne vienas straipsnis, kritikuojantis autentiškos aprangos ignoravimą. Tautinio kostiumo puoselėtojas Antanas Tamošaitis, kalbėdamas apie estetinį aprangos vaizdą, teigė, kad geltonos, žalios ir raudonos negalima laikyti tautišku etnografišku spalvų junginiu, ypač jei jos išdėstytos ta pačia tvarka kaip vėliavoje⁵⁸³.

Disertacijoje plačiau neanalizuojami garsūs muziejiniai prijuosčių rinkiniai, nes nematome būtinybės kartoti muziejininkų atliktą darbą – jas dar kartą sisteminti ar aprašyti. Rūpimai problematikai atskleisti pasirinkti nežinomi ar mažiau nagrinėti prijuosčių rinkiniai ar atskiri eksponatai. Pavyzdžiui, aptariamose ČDM muziejaus rinkinio prijuostės, susijusios su LDD organizuotomis pirmosiomis parodomis (1907–1914)⁵⁸⁴, taip pat dr. Kazio Griniaus prijuosčių rinkinio sudarymo istorija, atskleidžiama *Lietuviškų prijuosčių parodos*, vykusios 1927 m. Kaune, reikšmė. Domėtasi, kurie ČDM prijuosčių rinkinio eksponatai tarpukario laikotarpiu buvo rodyti užsienio parodose: *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiuje (1927), *Baltijos šalių liaudies meno parodoje* Paryžiuje (1935). Tyrimo metu surinkti duomenys panaudoti disertacijos III dalies 3.2–3.4 skyriuose. LNM surinkti duomenys apie prijuostes iš LMD muziejaus rinkinio, padėję nustatyti *1900 m. pasaulinės parodos Paryžiuje* eksponatus (žr. III dalies 3.2 skyriaus 3.2.1 poskyrį ir I priedą).

Šioje disertacijos dalyje trumpai apžvelgiama Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje „Židinys“ saugoma XIX a.–XX a. pradžios prijuosčių kolekcija, kuri iki šiol nėra tyrinėta ir aprašyta. Plačiau nagrinėjamas Aytas kraštotyros muziejus, kuris pasirinktas dėl siuvinėtų prijuosčių kolekcijos, kurių šis muziejus turi sukaupęs iš Dzūkijos etnografinio regiono. Tyrimo metu AKM aptiktos unikalios prijuostelės, kurios buvo rišamos ant kryžių. Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių kolekcija iki šiol nebuvo tyrinėta. Rinkinys

⁵⁸³ Antanas Tamošaitis, „Tautiški rūbai“, in: *Lietuvos aidas*, 1935 02 23.

⁵⁸⁴ 1920 m. LDD perdavė ČDM depozitui 40 prijuosčių iš Trakų, Naumiesčio, Marijampolės apskričių, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 26, l. 54–59.

buvo aprašytas, susistemintas, atlikto tyrimo pagrindu parengtas ir išleistas prijuosčių katalogas.

4. 1. Antano Tamošaičio prijuosčių rinkinys galerijoje „Židinys“

Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje „Židinys“ Vilniuje (toliau – GŽ) saugomas unikalus XVIII a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių liaudies drabužių rinkinys⁵⁸⁵. Ypač vertingą ir gausią rinkinio dalį sudaro tradicinės prijuostės iš Aukštaitijos, Žemaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos ir Klaipėdos krašto – jų yra 161. Prijuosčių rinkinys reikalauja gilesnių tyrimų ir įvertinimo. Iki šiol prijuosčių rinkinys nebuvo sistemintas, plačiau neanalizuotas⁵⁸⁶. Vienas iš disertacijos uždavinių – ištirti ir susisteminti dailininko Antano Tamošaičio sukaupą privatų prijuosčių rinkinį kaip pavyzdinį savo eksponatais, sudaryti jo katalogą, kurio pagrindu vėliau numatyta parengti leidinį.

A. Tamošaitis kartu su žmona Anastazija Tamošaitiene tarpukario Lietuvos kultūriniame gyvenime nuveikė labai daug: greta intensyvios kūrybinės veiklos sukaupė liaudies meno rinkinius, biblioteką, puoselėjo audimo tradicijas, propagavo tautinius kostiumus ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje⁵⁸⁷. A. Tamošaitis dar būdamas Kauno meno mokyklos mokinys aktyviai įsitraukė į M. K. Čiurlionio galerijos organizuotas ekspedicijas, rinkusias tautodailę 1926–1940 m. ir buvo vienas geriausių rinkėjų⁵⁸⁸. Tuo laikotarpiu pradėjo kaupti eksponatus ir formuoti savo liaudies meno kolekciją. Surinkta kolekcija 1944 m. buvo išsiųsta į

⁵⁸⁵ Už suteiktą pagalbą renkant medžiagą tiriamajam darbui širdingai dėkoju A. ir A. Tamošaičių galerijos „Židinys“ darbuotojai ir rinkinių saugotojai Ramutei Raciūtei ir Lietuvos dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus darbuotojai, liaudies kostiumo tyrinėtojai Daliai Bernotaitėi-Beliauskienei.

⁵⁸⁶ Lijana Šatavičiūtė, „Tamošaičių lobynas“, in: *Kultūros barai*, Vilnius, 2003, Nr. 7, p. 37–39; Dalia Bernotaitė-Beliauskiene, „Antano Tamošaičio drabužių rinkinys“, in: *Liaudies kultūra*, 2004, Nr. 4, p. 64–75.

⁵⁸⁷ Lijana Šatavičiūtė, „Antano ir Anastazijos Tamošaičių veikla prieškarinio Lietuvoje“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 1995, Nr. 2, p. 45–55; Lijana Šatavičiūtė, „Antano Tamošaičio tautinio stiliaus koncepcija“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2001, Nr. 2 (23), p. 81–85.

⁵⁸⁸ Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė, *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 22; *XX a. Lietuvių dailės istorija 1900–1940*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1982, p. 121.

Austriją, į Zalcburgą, o 1948 m. į Kanadą. Tamošaičių biblioteka, liaudies meno rinkiniai ir dailės darbai atgal į Lietuvą buvo parvežti 1999 metais. Pradėjus tyrinėti A. ir A. Tamošaičių galerijos „Židinyš“ prijuosčių rinkinį, susidurta su nemažais sunkumais. Ekspوناتai dar buvo neinventorinti, sudarytas tik jų sąrašas. Prijuostės buvo iš naujo suskaičiuotos ir sugrupuotos pagal etnografines sritis, sutikslintos jų metrikos (kaimai, valsčiai, apskritys)⁵⁸⁹. Pavyzdžiui, nustatyta, kad A. Tamošaičio priskirtos Vilnijos kraštui prijuostės yra dzūkiskos⁵⁹⁰. Rinkinys buvo peržiūrėtas ir kiekviena prijuostė kruopščiai paruošta fotografavimui. Užbaigus prijuosčių rinkinio fotofiksaciją buvo parengtas jo katalogas [žr. V priedą].

XIX a.–XX a. pradžios prijuosčių rinkinį sudaro ekspوناتai iš Suvalkijos etnografinio regiono – 52, iš Dzūkijos – 72, iš Aukštaitijos – 7, iš Žemaitijos – 29, iš Klaipėdos krašto – 1. Suvalkiečių (kapsių ir zanavykių) prijuosčių surinkta iš Marijampolės apskrities – 7 prijuostės: iš Prienų (2); iš Krosnos vls., Saltininkų k. (3), Naujavalakių k. (1); iš Veiverių vls., Veiverių bk. (1); iš Šakių apskrities – 24 prijuostės: iš Kidulių vls., Varčiulių k. (1); iš Sintautų vls., Sintautų bk. (4); iš Barzdų vls., Barzdų bk. (12), Vėdarų k. (3), Buktiškių k. (1); Griškabūdžio vls., Griškabūdžio bk. (2), Rygiškių k. (1); iš Vilkaviškio apskrities – 7 prijuostės: iš Pilviškių (6); iš Paežerių vls., Paežerių k. (1); be metrikų – 14 prijuosčių. Kolekcijoje vienos iš seniausių suvalkiečių (zanavykių) prijuosčių, datuojamos XIX a. pirmąja puse–XIX a. viduriu, yra šviesios išilgadryžės [V priedo kat. 9–10, 12–16]. Prie retesnių eksponatų galima priskirti ir tamsias išilgadryžes prijuostes [V priedo kat. 7, 20, 37, 44, 45, 49, 50]. Dar į vieną grupę galima išskirti vienspalvio dugno kaišytines prijuostes, kurių stambesni ar smulkesni raštai tolygiai užpildo visą prijuostės plotą. Dažniausiai įvairių atspalvių skaidrijomis iškaišytas raštas, kurį sudaro aplink rombą sugrupuotos dvi poros didelių lelijų žiedų ir dvi poros mažesnių žiedelių (tulpelių, lelijėlių ar

⁵⁸⁹ Tarpukario laikotarpiu surinktų prijuosčių kilmės ir įsigijimo vietos duomenys sutikslinti pagal pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenis (apskritis, valsčius, kaimas). Žr. *Lietuvos apgyventos vietos*: Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 metų surašymo duomenys. Kaunas: Centralinis Statistikos biuras, Finansų ministerija, [A. Bako spaustuvė], 1925.

⁵⁹⁰ Stasė Bernotienė, *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.*, Vilnius: Mintis, 1974, il. 117 (LNM EMO 4916 prijuostę, panašią į AT 205 (kat. 124) ekspонатą – balta lininė, pažemiuose raudonų žičkų ruoželiai ir platus pinikai – S. Bernotienė priskyrė prie dzūkiskų).

kvapiųjų žirnelių), mėgta iškaišyti ir aštuonkampes žvaigždutes. Kolekcijoje kapsių prijuostės tik kaišytinės, dauguma jų – skersadryžės. Jose ritmiškai kartojami vienspalviai platūs ruožai ir kelių spalvų siaurų ruoželių grupės. Pastarieji austi keturnyčiais dimais smulkių langučių raštu. Iš kapsių prijuosčių išsiskiria languota prijuostė AT 36, kuri iškaišyta saulutėmis, o apačioje puošta diminiais ruoželiais įaustu metalizuotu siūlu [V priedo kat. 1].

Daugiausia surinkta dzūkių prijuosčių iš Seinų apskrities – 48 prijuostės: iš Rudaminos vls., Berznykų k. (1), Beviršių k. (2), Būdos k. (3), Maišymų k. (3), Rudaminos bk. (2), Vidzgailių k. (1), Zelenkos vs. (1); iš Lazdijų vls., Buniškių k. (3), Palazdijų k. (1), Žemaitkiemio k. (1); iš Veisėjų vls., Čivonių (Mereckių) k. (2), Laibagalių k. (2), Radvilonių k. (1), Petroškų k. (2); Šventežerio vls., Burakavo k. (3), Mikyčių k. (16), Nemajūnų k. (2); Punsko vls., Kreivėnų k. (1), Šlynakiemio k. (1); iš Alytaus apskrities – 10 prijuosčių: iš Butrimonių vls., Punios mstl. (5), Zagojų (Žagojų) k. (1), Siegionių k. (3); Simno vls., Ažuolinių k. (1); iš Trakų apskrities – 2 prijuostės: Aukštadvario vls., Čižiūnų k. (1), Žiezmarų vls., Balcariškių k. (1); be metrikų – 12 prijuosčių. Gausiausią eksponatų grupę sudaro prijuostės Mikyčių k. (Šventežerio vls., Seinų aps.) – 16, o iš jų 7 languotas prijuostės (vyraujančios spalvos – balta ir raudona) perdavė Jonas Sujeta [V priedo kat. 72, 78, 81, 82, 85?, 86, 91]. Reikia paminėti, kad į dzūkiškų prijuosčių kolekciją pora skersadryžių prijuosčių (viena iš jų austa 1801 m.) pateko dėka A. ir A. Tamošaičių organizuotų kursų lankytojos Anelės Maksimavičienės iš Ožkinių k. (Punsko vls., Seinų aps.). Audėja A. Maksimavičienė apie 1970 m. Punsko apylinkėse surinko prijuosčių ir jas padovanojo A. Tamošaičiui [V priedo kat. 87, 98]. Rinkinyje yra keturios baltos prijuostės [V priedo kat. 121–124]. Trys prijuostės pažemiuose labiau puoštos: pridurtais to paties audinio raukiniais, iš balto medvilninio audinio lankstytais dantukais (trikampėlių formos), rombėlių rašto lininiais pinikais su kuteliais [V priedo kat. 121, 123, 124].

Aukštaičių šventadienių prijuosčių surinkta iš Utenos apskrities – 7 prijuostės: iš Daugailių vls., Narvydžių k. (1), Leliūnų vls., Ažugirių k. (1), Velikūnų k. (3); Tauragnų vls., Balčių k. (1), Užpalių vls., Kušneriūnų k. (1).

Šios aukštaitiškos prijuostės pasižymi audeklo kokybe, itin plonos ir dailiai nuaustos. Didžioji dalis prijuosčių puoštos apačioje įaustais raudonų ir mėlynų žičkų raštais, pažemėse prisiūtais siaurais pinikais ar raudonais kuteliais [V priedo kat. 125–126, 128–131]. Iš rečiau aptinkamų ir vėlyvesnių paminėtinas eksponatas iš Kušneriūnų k. (Tauragnų vls., Utenos aps.). Prijuostė AT 204 – žalia vienpalė (metmenys – juodi medvilniniai, ataudai – žali vilnoniai), aštuonnytė servetinė, langučių rašto. Prijuostės apačioje įaustas šviesiai geltonos spalvos ruožas. Prie pažemės vėliau puošta įvertais į audinį 8 cm ilgio gelsvos vilnos kutais [V priedo kat. 127].

Žemaičių prijuosčių rinkinyje yra iš Kretingos apskrities – 11 prijuosčių: Darbėnų vls., Lazdininkų k. (2), Nausėdų k. (1); Platelių vls., Beržorų bk. (1); Kulių vls., Kulių k. (1); iš Mosėdžio vls., Mosėdžio mstl. (6); iš Raseinių apskrities – 9 prijuostės: Kelmės vls., Nirplių k.? (1); Nemakščių vls., Paežerio k. (1); Raseinių vls., Dumšiškio k. (2), Gabšių k. (2), Raseinių (2); Viduklės vls., Jūkainių k. (1); iš Tauragės apskrities – 2 prijuostės: Skaudvilės vls., Stulgių k. (1); Tauragės vls., Murdelių k. (1); iš Telšių apskrities – 1 prijuostė: Telšių vls., Lieplaukės mstl. (1); be metrikų – 6 prijuostės. Šioje kolekciijoje daugiausia išilgadryžių balto dugno ir raudonos spalvos prijuosčių, iš kurių išsiskiria balto dugno prijuostės su įaustais išilginiais diminiais dobiliukų raštais. Pavyzdžiui, prijuostės iš Jūkainių k. (Viduklės vls., Raseinių aps.) ir Stulgių k. (Skaudvilės vls., Tauragės aps.) [V priedo kat. 132, 142]. Iš retesnių paminėtina šventadienė prijuostė iš Dumšiškio k. (Raseinių vls., Raseinių aps.), kuri buvo nešiojama Gavėnios metu. Ši išilgadryžė prijuostė (AT 108) siūta iš skerso audinio, baltame dugne ritmiškai išdėstyti mėlynos, žalios, violetinės spalvų diminiai raštai, sudaryti iš rombelių, vingelių ir kryželių grupių [V priedo kat. 151]. Savo kompoziciniu ir spalviniu sprendimu įdomios dvi žemaičių prijuostės, viena jų – iš Raseinių (Raseinių aps.), kuriose vyrauja retai pasitaikanti mėlyna spalva [V priedo kat. 135, 152]. XIX a. antrojoje pusėje pietinėje Žemaitijoje dėvėtos tamsaus dugno prijuostės (žalio, rudo, pilko, šviesiai violetinio, mėlynai juodo)

su įausiais 2–4 spalvų medvilniniais ar skaistgijų diminiais ruoželiais⁵⁹¹. Tokios rūšies prijuostė (*kvartukas*) iš Paežerio k. (Nemakščių vls., Raseinių aps.) – dvinyčiame rudame dugne ritmiškai jausti diminiai žalios, tamsiai vyšninės ir baltos spalvos ruoželiai, kurie sudaryti iš vingelių [V priedo kat. 145]. A. Tamošaičiui keletą žemaitiškų prijuosčių surinko ir perdavė žymus kraštotyrininkas Matas Untulis. Įdomus vienas eksponatas iš Lazdininkų k. (Darbėnų vls., Kretingos aps.), pasižymintis nesimetriškai sukomponuotu raporto raštu ir ryškių spalvų deriniu (mėlynos, raudonos, geltonos, baltos ir žydros) [V priedo kat. 148].

Iš Klaipėdos krašto į prijuosčių rinkinį pateko reta prijuostė (AT 47), tiksliau jos audinio dalis, gali būti, kad iš Ragainės apskrities. Šilutės kraštotyros muziejuje saugoma panaši prijuostė (ŠKM LM-518), kuri datuojama 1817 m. Šventadienė prijuostė (AT 47) – išilgadryžė lininė, buvo pasiūta iš skerso audinio, ji pasižymi vertikaliomis eilėmis vienas virš kito išdėstytais graškščiai stilizuoto augalo vazelėje motyvais, kurie aptinkami XVIII a. pabaigos lietuvininkų ir suvalkiečių prijuostėse. Baltame lininiame prijuostės dugne išrinktos ir iškaišytos ryškiai raudonos augalų eilės, kurias viena nuo kitos atskiria sudėtingos įvairiaspalvių dryželių grupės, jaustos įvairiomis technikomis. Reikia pastebėti, kad dryžių grupės prijuostėje užima daugiau vietos, negu augalinis ornamentas [V priedo kat. 161]. Tokių prijuosčių pavyzdžių Lietuvos ir užsienio muziejuose labai maža, todėl jį galima laikyti vienu vertingiausių A. Tamošaičio rinkinio eksponatų.

Paminėtina, kad A. ir A. Tamošaičių galerijoje „Židinys“ saugomame rinkinyje yra prijuosčių audinių skiaučių pavyzdžių, taip pat iš žemaitiškos prijuostės pasiūtas pagalvėlės užvalkalas (AT 211) iš Raseinių (Raseinių aps.), iš dzūkios – viršuje sutraukiamas krepšelis (AT 210) iš Pievagalių k. (Butrimonių vls., Alytaus aps.). Kolekcijoje yra iš suvalkiečių kaišytinių prijuosčių palų susiūtų kilimėlių, kuriais buvo puošiamos gyvenamosios patalpos (AT 54⁵⁹², AT

⁵⁹¹ Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išieiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007, p. 12.

⁵⁹² Šakių aps., Barzdų vls., Barzdų k.; vienas kraštas puoštas tamsiai vyšninės spalvos vilnoniais kutais.

58⁵⁹³). Tokių eksponatų esama ir kituose Lietuvos muziejuose. Pavyzdžiui, LDM muziejuje saugomas iš XIX a. kaišytinės prijuostės (*žiursto*) Obšrūtų k. (Paežerių vls., Vilkaviškio aps.) pasiūtas kilimėlis, kurį „*patiesdavo ant vežimo sėdynės, ant grindų, kunigui atėjus pas ligonį ar kalėdojant*“⁵⁹⁴. Apibūdinus šiuos pavyzdžius matyti, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje retai bedėvimas šventadienes prijuostes valstietės ne tik saugodavo skryniose, bet ir kūrybingai panaudodavo buityje.

Vertinant A. Tamošaičio sukaupią prijuosčių kolekciją, būtina pabrėžti, kad išsamiausiai pristatyti Dzūkijos, Suvalkijos, Žemaitijos etnografiniai regionai. Šiek tiek mažiau prijuosčių eksponatų surinkta iš Aukštaitijos, tik viena prijuostė iš Klaipėdos krašto. Tačiau, nepaisant skirtingos apimties, XIX a.–XX a. pradžios prijuosčių rinkinys pasižymi retais prijuosčių pavyzdžiais iš visų Lietuvos etnografinių regionų ir turi istorinę bei kultūrinę vertę. A. Tamošaičio prijuosčių rinkiniu darbe naudotasi kaip šaltiniu identifikuojant, klasifikuojant ir aprašant kitų šalių muziejuose (MEK, MuCEM) saugomų lietuviškų šventadienių prijuosčių rinkinius.

Mažai žinomų prijuosčių rinkinių įtraukimas į etnologijos ir dailėtyros apyvertą praplečia liaudies kultūrinio paveldo tyrimų lauką. Gausūs ne tik didžiųjų, bet ir provincijos muziejų bei privačių asmenų sukaupti rinkiniai liudija didelį prijuosčių kolekcionavimo mastą ir jų išskirtinę vietą tarp kitų liaudies meno objektų.

⁵⁹³ Šakių aps., Griškabūdžio vls., Katilių k.; kraštai apnerti raudonos spalvos vilnoniu siūlu.

⁵⁹⁴ Kat. Nr. 562, LA 1780 (kilimėlis apkraštuotas tamsiai rudais vilnoniais kuteliais, ilgis 75 cm, plotis 95 cm), in: Stasė Bernotienė, *Lietuvių valstiečių išeiginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas.

4. 2. Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių rinkinys

Vienas iš disertacijoje keliamų uždavinių buvo regioninio muziejaus netyrinėto rinkinio katalogo parengimas. Peržiūrėjus skirtingų muziejų prijuosčių rinkinius, Alytaus kraštotyros muziejus pasirinktas dėl siuvinėtų prijuosčių kolekcijos (Antano Tamošaičio prijuosčių rinkinyje tokių pavyzdžių nėra). Svarbų vaidmenį suvaidino AKM fonduose tyrimo metu aptiktos apeiginės prijuostėlės (XX a. vid.). Alytaus kraštotyros muziejaus tekstilės eksponatų grupė – prijuostės (*žiurstai, kvartukai*) ir prijuostėlės – sudaro gana didelę rinkinio dalį (jų yra 41). Pirmuosius etnografinius dirbinius būsimam muziejui pradėjo rinkti Alytaus muziejaus draugija, kuri 1928 m. balandžio 24 d. įregistravo Alytaus muziejų (buvo parengtas Alytaus muziejaus statutas, surastos patalpos, paskirtas muziejaus vedėjas Vaclovas Jakučionis, 1905–1986). 1932 m. birželio 23 d. laiške (Nr. 43) Kultūros Paminklų apsaugos įstaigai Dzūkų kraštotyros draugija ir Alytaus muziejaus švietimo valdyba (pasirašyta muziejaus vedėjo V. Jakučionio) trumpai nurodo, kad „*Alytaus Dzūkų muziejus pradėjo daryti ekspedicijas eksponatų rinkimo ir pastatų inventorizavimo reikalu*“⁵⁹⁵. Būdingiausi dzūkų kraštui daiktai buvo įsigijami ir švenčių, mugių metu. 1935 m. birželio 9–10 d., per Sekmines, Merkinėje vyko pirmoji Senovės diena. Šventės metu valsčiaus savivaldybės II aukšto dviejuose erdviuose kambariuose buvo įrengtas tautodailės skyrius: „*Eksponatų čia buvo tiek daug, kad tartum būtų buvus kokio didelio audimo fabriko paroda. Įvairiausių raštų ir spalvų kompozicijų sijonai, priekaištės, lovadengtės, staltiesės, audimo rietiniai, juostos, rankšluosčiai, vyrų ir moterų marškiniai, čepčiai ir kt. (...) Labai daug šios parodos eksponatų, tiek liaudies meno, tiek ir etnografinių daiktų, parinkta steigiamam Alytuje Dzūkų muziejui. Juos parinkdami žinovai žiūrėjo, kad eksponatai būtų charakteringi tam kraštui*“⁵⁹⁶. Pagal turimus duomenis 1928–1953 m. laikotarpiu nebuvo įsigyta nei viena prijuostė arba dėl įvairių priežasčių jos tiesiog neišliko

⁵⁹⁵ Dzūkų kraštotyros draugijos, Alytaus muziejaus švietimo valdybos laiškas Kultūros paminklų apsaugos įstaigai. 1932 birželio m. 23 d., Nr. 43, Alytus, in: *ČDM LMS*, b. K.P.A. įstaigos etnografinio skyriaus įvairūs raštai. 1941–1944 m.

⁵⁹⁶ Antanas Dėdelė, „Senovės atbalsiai Dzūkijoje“, in: *Lietuvos aidas*, 1935 06 11, Nr. 132, p. 3; Antanas Tamošaitis „Dzūkių audiniai“, in: *Lietuvos aidas*, 1937 07 02, Nr. 292, p. 5.

muziejaus fonduose. Kaip skelbiama rašytiniuose šaltiniuose, tris kartus buvo kėsintasi į kaimo kultūros seniausius eksponatus, saugotus Alytaus Dzūkų muziejuje: pirmą kartą apiplėšta užėjus sovietų armijai, vėliau – vokiečiams, o dar kartą istorija pasikartojo po karo. 1941 m. lapkričio 21 d. Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus Etnografijos skyriaus vedėjas Antanas Rūkštelė savo pranešime apie komandiruotą muziejų reikalais į Alytų, Zarasus ir Dusetas, rašo, kad Dzūkų muziejuje per karą iš šešių vitrinų-spintų *„išvogti visi buvę eksponuoti audiniai ir papuošalai – gintarai ir karoliai. (...) Kiek vienetų dingo – nebuvo galima patvirtinti, nes ir inventorinės knygos buvo kažkieno išneštos ir savivaldybės kiemo šiukšlyne pamestos. Tik mums atvykus buvo rastos, bet vienos puslapis išplėštas“*⁵⁹⁷. 1947 m. Dzūkų muziejus pervadinamas į Alytaus kraštotyros muziejų, kuriame veikė ne tik nuolatinė ekspozicija, bet imta rengti ir tradicinėmis tapusias liaudies meno parodas. Joms pasibaigus muziejaus rinkiniai buvo papildomi tautodailės dirbiniais – geriausiais parodai sukurtais autorių darbais.

Alytaus kraštotyros muziejaus rinkinio prijuostės datuojamos XIX a. pabaiga–XX a. pirmąja puse. Daugumos prijuosčių tikslų audimo ir dėvėjimo laiką yra keblu nustatyti, kadangi inventorinant eksponatus dažniausiai įrašyti tik įsigijimo metai ir nurodytas asmuo, perdavęs muziejui prijuostę. Geriausiu atveju, įsigyjant eksponatą, buvo sužinoma, kam (pateikėjai, motinai, močiutei, vyro bobutei) prijuostė priklausė ir kokiame kaime ar apylinkėje ji buvo austa, siuvinėta ar dėvėta. Pagal turimus duomenis, vienas seniausių rinkinio eksponatų – kaišytinė prijuostė (AKM GEK798 E607) išauta 1885 m. [VI priedo kat. 1].

Didžiąją Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių rinkinio dalį sudaro siuvinėtos prijuostės, surinktos iš Alytaus, Varėnos, Lazdijų rajonų (jų yra 15). Šių prijuosčių išsami analizė (medžiagos, siuvinėjimo raštai ir motyvai, jų komponavimo būdai ir pan.) pateikiama disertacijos I dalies 1.3. skyriaus 1.3.3. poskyryje. Alytaus kraštotyros muziejuje didžioji siuvinėtų prijuosčių dalis yra

⁵⁹⁷ Etnografinio skyriaus vedėjo Antano Rūkštelės pranešimas apie 1941 m. spalio 27 d. komandiruotą į Alytų, Zarasus ir Dusetas – muziejų reikalais. Laiškas 1941.XI.21, adresuotas V. D. Kultūros muziejui, in: *ČDM LMS*, b. V. D. Kultūros muziejaus – Valstybinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus gaunamieji raštai, 1936–1948 m.

lygaus ar raštuoto fabrikinio vilnonio audinio – 7, pusvilnės – 1, pusšilkinės – 1, satino⁵⁹⁸ (austas iš medvilnės) – 3, štapelio⁵⁹⁹ – 1, namie austos spalvoto dugno pusvilnės – 2. Juodo dugno siuvinėtų prijuosčių, siūtų iš pirktinės medžiagos, yra 13, iš jų išsiuvinėta rankomis – 10, su siuvimo mašina – 3. Prabangios visumos įspūdį palieka siuvinėta prijuostė AKM GEK1486 E769 [VI priedo kat. 16]. Raštuoto fabrikinio vilnonio audinio (žakardinio⁶⁰⁰) fone tolygiai po visą plokštumą išdėstyti ir viršūnėmis sujungti aštuoniabriauniai medalionai-vainikai, o jų viduryje – stilizuotas žydintis žiedas; medalionų properšose įkomponuotos keturlapės gėlytės, tinkleliu sudarančios griežto silueto rombėlius. Prijuostės apačioje žaliais, melsvais, raudonais, baltais, mėlynais, bijūno spalvos fabrikiniais vilnoniais siūlais grandinėle ir lygiuoju dygsniu rankomis išsiuvinėtos dvi stambios dekoratyvios žydinčios šakos – išsidėstę simetriškai, viršūnėmis svyra žemyn, koteliai įstrižai nukreipti aukštyn link kraštų (atrodo, kad augalai apversti aukštyn kojomis). Gėlių žiedų proporcijos gana grubokos, suprimityvintos, tačiau pasižymi dekoratyvumu, ritmo ir spalvos pajautimu. Prie pažemės prisiūti itin puošnaus azūro 3,5 cm pločio juodi vilnoniai fabrikiniai mezginiai, kurie nuo apačios į pakraščius kyla 16 cm.

Reikia paminėti, kad AKM rinkinyje siuvinėto ornamento grakštumu išsiskiria juoda vilnonė prijuostė (AKM GEK 794 E 603). Ji pasiūta iš fabrikinio audinio siuvimo mašina platinanti (pridurta šonuose) [VI priedo kat. 9]. Apačioje pridurti *falbonėliai*, o virš prieduro įvairių atspalvių bijūno ir rožinėmis, raudonomis, gelsvomis, baltomis, oranžinėmis, plytinėmis, tamsiai vyšninėmis, žaliomis, melsvai violetinėmis skaidingomis grandinėlės dygsniu (*lenciūgėliu*) rankomis išsiuvinėta laužtinė linija (kripė, kripūtė), abipus jos – gėlių šakelių, dantytų lapelių, žiedų ir pumpurų grakšti kompozicija. Prijuostę Alytaus

⁵⁹⁸ Satinas [pranc. *satın*], tankus, glotnaus blizgančio paviršiaus, atlasinio pynimo audinys. Gerojoje pusėje vyrauja ataudų perdangos. Audžiamas iš šilko, medvilnės, šiuolaikinis – ir iš cheminio pluošto verpalų. Būna vienspalvis ir margintas. Dėl mažo siūlų sukrumo, ilgų ataudų perdangų ir spec. apdailos labai blizga. Žr. *Dailės žodynas*, parengė Kultūros ir meno instituto Dailės istorijos skyrius, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 376.

⁵⁹⁹ Štapelis – cheminio pluošto iš trumpų pavienių plaukelių verpalų audinys, lengvai krentantis, besiglamžantis.

⁶⁰⁰ Žakardinis – sudėtingų raštų audinys, audžiamas žakardinėmis audimo staklėmis.

kraštotyros muziejus įsigijo 1960 m. iš Albinos Šoliūnienės, Aleksandro (g. 1898), gyv. Savanorių kaime (Lazdijų r., Leipalingio apyl.).

Puošniai išsiuvinėta juoda vilnonė prijuostė (AKM GEK1488 E771)⁶⁰¹ pasižymi natūralistinio piešinio linija, gėlių plastine forma ir techniniu atlikimu, sukuriančiais įtaigų meninį vaizdą [VI priedo kat. 18]. Dekorui būdingas ramus fonas ir ryškių spalvų augalinė kompozicija. Prijuostės apačioje išsiuvinėtos trys gėlių puokštės, vienoje iš jų matyti simetriškai pasvirę profiliniai aguonų žiedai su vos tik pradėjusiais skleistis pumpurais, aukštyn kylantys vijoklinio apynio stiebai, aplipę spurgais ir skiautėtais lapais, centre – žydintis aguonos žiedas, virš kurio įkomponuota prinokusių riešutų ar uogų kekė, kitos dvi puokštės – iš gvazdikų ir ramunių – abiejuose prijuostės kraštuose vertikalia kryptimi nukreiptos aukštyn ir taip užbaigia augalinę kompoziciją (pabrėžiamas augalų vešlumas). Siuvinėta rankomis vienpusiu daliniu šešėliavimu, lygiuoju, paprastais pumpurėlių ir virvutės dygsniu, naudoti įvairių spalvų žalios ir baltos, raudonos, rožinės, geltonai oranžinės, plytinės, žydros spalvos pirktiniai vilnoniai siūlai.

Prijuostė (AKM GEK1490 E773) įdomi savo medžiagiškumu, paviršiaus faktūra, taškuoto audinio fono ir įvairiaspalvių siuvinėtų smulkių motyvų sąskambiu, ritmo pajautimu [VI priedo kat. 20]. Pasiūta prijuostė siuvimo mašina platėjanti (pridurta šonuose), apatinėje dalyje įsiūta 5 cm pločio juosta, o prie pažemės pridurta 13 cm pločio to paties audinio retai klostyta juosta. Apačioje grandinėlės dygsniu rankomis išsiuvinėta horizontali kompozicija. Motyvų siluetai lengvi, bet ryškūs, šiek tiek iškilę, nes paviršiaus faktūrai išgauti naudoti skaisčiai raudonos, rožinės, žalios, mėlynos spalvos vilnoniai siūlai. Spalva puošiamąjį objektą daro dekoratyvesnį ir išraiškingesnį, išryškina ornamento grafiškumą. Raštas sudarytas iš sujungtų iškilesnių septynių gėlių žiedų, lapelių ir smulkių puokštelių – erškėtrožių šakelių su pumpurėliais ir neužmirštuolių. Smulkūs žiedeliai, pumpurėliai jautriai ir ritmiškai išdėstomi taškuoto audinio

⁶⁰¹ Dvi siuvinėtos prijuostės (AKM GEK1488 E771 ir AKM GEK1490 E773) Alytaus kraštotyros muziejus 1971 m. įsigijo už 10 rublių. Prie jų yra išlikę prisiūti autentiški užrašai (popierinės etiketės su Liaudies meno draugijos (toliau – LMD) logotipu), kuriuose nurodytas parodos eksponato (prijuostės) autorius – Kaupinienė Ona, vienos prijuostės kaina – 15 rb, prijuosčių numeris – Nr. 60, parodos metai – 1970 m. gruodžio 9 d. Manytina, kad prijuostės pasiūtos ir išsiuvinėtos apytikriai XX a. viduryje.

fone, taip sukurama žaisminga nuotaika. Prijuostė virš prieduro puošta 2,5 cm pločio dekoratyvia juostele, abiejuose šonuose – 4 cm pločio juodais vilnoniais fabrikiniais mezginiais.

Kaip buvo minėta, modernios tautinio kostiumo prijuostės nepatenka į disertacijoje keliamų uždavinių lauką. Tačiau papildant bendrą AKM prijuosčių rinkinio kontekstą, reikia trumpai nurodyti, kad jame saugoma XX a. pirmosios pusės tautinių prijuosčių, kurios pasižymi skirtingu meniniu lygiu [VI priedo kat. 31–38]. Pavyzdžiui, rinkinyje yra patriotiškais spalvų deriniais austų prijuosčių [VI priedo kat. 34–35]. Kitoje prijuostėje (AKM GEK19488,,d“ E1465) derintos raudona ir mėlyna spalvos – baltas dugnas gausiai dekoruotas stilizuotų smulkių augalinių ir geometrinių motyvų eilėmis [VI priedo kat. 36]. AKM GEK įrašuose užfiksuota, kad vienos moterys audinius tautiniam kostiumui išsiaudė pačios arba užsakydavo pas audėją, kitos pagal patikusias spalvas bei raštus audinių įsigijo mieste ir pačios siuvo / išsisiuvinėjo, kitos jau pirko gatavus tautinius rūbus. Atskirus medvilninius, pusvilnonius, šilkinis audinius ar specialius (tautinių raštų) audinių komplektus, kokie reikalingi dzūkių (taip pat aukštaičių, žemaičių ir kapsių) tautiniam kostiumui nuo 4-ojo dešimtmečio audė fabrikai (pavyzdžiui, šilko fabrikas „Kauno audiniai“)⁶⁰². 1930 m. Kaune įsteigta „Marginių“ bendrovė liaudies menui ir namų pramonei remti. 1931 m. atidaryta pirmoji „Marginių“ bendrovės parduotuvė, kurioje buvo galima įsigyti audėjų išaustų audinių – pagal senuosius arba specialiai dailininkų parengtus šiuolaikinius raštus. Beje, reikia pridurti, kad XX a. pirmaisiais dešimtmečiais dažnai atskiri autentiški liaudies drabužiai (konkrečiu atveju prijuostės) buvo įjungiamos į naujo stilizuoto tautinio kostiumo komplektą. Tuo laikotarpiu austos tautiniams kostiumams skirtos prijuostės, kurioms būdinga atsargi liaudies drabužių interpretacija. Pavyzdžiui, AKM saugoma XX a. 4-ojo dešimtmečio kaišytinė prijuostė AKM GEK4170,,3“ E1003⁶⁰³ [VI priedo kat. 32]. Tamsiai vyšniniame dugne įvairių atspalvių raudonomis, avietinėmis, oranžinėmis, mėlynomis, violetinėmis ir geltonomis,

⁶⁰² Irma Šidiškienė, *Būti lietuvi: etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje*, Vilnius: Versus aureus, 2005, p. 155–156 p. 158.

⁶⁰³ Žemaičių muziejus „Alka“ muziejus (toliau – ŽMA) turi stilistiškai panašią prijuostę (*žiurstą*) – ŽMA 6843 B962.

raudonomis, baltomis, violetinėmis, žaliomis skaistgijomis dvejomis plačiomis eilėmis iškaišytas kelių skirtingų elementų raštas: vieną jų sudaro dvi poros didelių lelijų žiedų, sugrupuotų apie ištęstą rombą, kurio vertikaloje ašyje – viršūnėse – išdėstyti pumpurai, centre – mažesnis ištęstas rombas, kitą – lelijų žiedai be viršūnių ir stambesni žirnelių žiedai, poromis sukomponuoti apie rombą; prijuostės viršutinėje dalyje retai iškaišytos dvi, apatinėje – viena stilizuotų paskirų augalinių ir geometrinių motyvų eilės. Pažemė puošta vąšeliu nertais 3 cm ilgio raudonos ir rudos spalvos šilkiniais mezginiais. Kaip byloja eksponato (AKM GEK4170,,3“ E1003) metrikos įrašas, prijuostė siūta ir dėvėta Alytuje pateikėjos motinos Anastazijos Dumbliauskaitės-Višinskienės (1893–1983), kuri komplektą audinių (sijonui, marškiniams, liemenei ir prijuostei) nusipirko apie 1932 m. Prie tautinio kostiumo prijuostę A. Dumbliauskaitė-Višinskienė prisijuosdavo „*didelių švenčių metu: 1940 m. dukros Apolonijos vestuvių dieną, savo auksinių vestuvių proga 1967 m. Alytuje ir kt. progomis*“. Iš AKM GEK užrašytų pateikėjų pasisakymų matyti, kad moterys ir merginos tautiniais rūbais puošėsi ir prijuostes prisijuosdavo tik iškilmingomis progomis: dalyvaudamos saviveikloje (šokių rateliuose), gimnazijos ar kituose svarbiuose renginiuose, vestuvėse (einant į pamerges, dukros vestuvėse, auksinių vestuvių proga) ir uždaresnėse šeimos šventėse⁶⁰⁴.

Remdamasi tyrimų duomenimis disertacijos autorė parengė disertacijos VI priedą „Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių rinkinys“, kuriame šventadienės prijuostės suskirstytos pagal audimo, puošybos būdus, nurodant medžiagas, technikas, spalvinius derinius, matmenis. Išskirtos 4 grupės: dvinytės, kaišytinės, rinktinės ir siuvinėtos prijuostės. Taip pat pateikiama iliustracinė medžiaga. Be to, disertacijos VI priede pagal Alytaus kraštotyros muziejaus eksponatų pirkimo-pardavimo ir dovanojimo aktus pateikiamos sudarytos AKM prijuosčių

⁶⁰⁴ Pavyzdžiui, Regina Latauskaitė-Turauskienė (g. 1929 m., Švobiškių k.) skersadryžę kaišytinę prijuostę AKM GEK20657/3 E1477 dėvėjo šokdama tautinių šokių kolektyve Alovės septynmetėje mokykloje, taip pat vestuvių proga eidama į pamerges. Prijuostė, audinys sijonui ir liemenei apie 1949 m. buvo užsakyti pas audėją Anelę (pavardės pateikėja neatsimena) iš Klausiškių kaimo. Stilizuotas tautinis kostiumas pasiūtas tais pačiais metais.

rinkinio kilmės ir įsigijimo vietovių⁶⁰⁵, įsigijimo metų lentelės (žr. VI priedo 1 lentelę „AKM prijuosčių rinkinio kilmės ir įsigijimo vietovių žemėlapis“; 2 lentelę „AKM prijuosčių rinkinio kilmės vietos“; 3 lentelę „AKM prijuosčių rinkinio įsigijimo metai“). Disertacijos VI priedo 2 nurodyta iš kur prijuostė yra gauta⁶⁰⁶, kiek įsigyta vienetų, eksponato inventorinis numeris, katalogo numeris. VI priedo 3 lentelėje nurodyti eksponato įsigijimo / radimo metai, kiek įsigyta vienetų, eksponato inventorinis numeris, eksponato įsigijimo kaina, katalogo numeris. Alytaus kraštotyros muziejaus gaunamų eksponatų knygos (toliau – GEK) nurodyta, kad tradicinės ir stilizuotos tautinio kostiumo prijuostės bei prijuostėlės, rištos ant kryžių, į etnografijos rinkinį pateko 1954–2007 metais⁶⁰⁷. AKM inventorinėse knygos nurodyta, kas perdavė eksponatą į muziejaus fondus, tačiau dažnai prijuosčių audėjos, siuvinėtojos nėra įvardintos. Katalogo eksponatų aprašuose prijuosčių audimo ir dėvėjimo laikas nurodytas pagal AKM inventorinių knygų įrašus. AKM prijuosčių rinkinio tyrimo metu pavyko identifikuoti apeigines prijuostėles, kurios dar nebuvo inventorintos. Darbo eigoje eksponatai buvo įvertinti ir sudaryti jų aprašai, jiems buvo suteikti

⁶⁰⁵ Kilmės ir įsigijimo vietovės nurodytos pagal „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyną“ (1976). Kai kurie kaimų pavadinimai nežymiai pakoreguoti pagal norminę lietuvių kalbos rašybą, skliausteliuose paliekant jų tarmišką pavadinimą (pvz., Buciniškės k., Dzirmiškių k.). AKM GEK inventoriniuose įrašuose ne visada aiškiai įvardinta, kurioje vietovėje prijuostė austa, siuvinėta, dėvėta ar įsigyta, todėl prijuosčių kilmės nustatyme gali būti paklaidų. Prijuostės priskirtos Dzūkijos etnografiniai sričiai pagal žinomą adresą, vietovę bei jų rašto, spalvų derinių artimumą vienai ar kitai etnografiniai sričiai.

⁶⁰⁶ Gausiausia dalis prijuosčių į muziejaus fondus pateko iš Alytaus miesto ir Alytaus rajono – 30 prijuosčių, iš Varėnos rajono – 6 prijuostės, iš Lazdijų rajono – 4 prijuostės, vieno eksponato kilmė nežinoma. I. Alytus – 6 vnt.; II. Alytaus r. – 24 vnt.: a) Simnas – 1 vnt., b) Daugų apyl., Doškonių k. – 1 vnt., c) Domantonių apyl., Klausiškių k. – 1 vnt., d) Krokialaukio apyl., Ūdrijos k. – 1 vnt., e) Luksnėnų apyl., Norūnų k. – 1 vnt., Užubalių k. – 3 vnt., f) Miroslovo [GEK – Tolkūnų] apyl., Dirmiškių (Dzirmiškių) k. – 1 vnt., Balkasodžio k. – 3 vnt., Tolkūnų k. – 1 vnt., g) Nemunaičio apyl., Gečialaukio k. – 1 vnt., Nemunaičio mstl. – 7 vnt., h) Parėčėnų [GEK – Metelių vls.] apyl., Obelytės k. – 1 vnt., i) Raitininkų [GEK – Savilionių] apyl., Bugonių k. – 1 vnt., j) nenurodyta apylinkė, kaimas – 1 vnt.; III. Lazdijų r. – 4 vnt.: a) Noragėlių apyl., Buciniškės (Buciniškės) k. – 2 vnt., b) Leipalingio apyl., Jovaišių k. – 1 vnt., Savanorių k. – 1 vnt.; IV. Varėnos r. – 6 vnt.: a) Matuizų apyl., Jakėnų k. – 1 vnt., Giraitės k. – 1 vnt., b) Merkinės apyl., Lankininkėlių k. – 1 vnt., c) Varėnos apyl., Moliadugnio k. – 1 vnt., Salovartės k. – 1 vnt., d) nenurodyta apylinkė, kaimas – 1 vnt.; V. Kilmė nežinoma – 1 vnt.

⁶⁰⁷ Daugiausia eksponatų gauta 1960 ir 1971 metais – net po 7 vienetus. 1954 metais įsigyta viena prijuostė, 1955 m. – 3 vnt. (iš jų viena prijuostėlė, rišta ant kryžiaus), 1956 m. – 1 vnt., 1957 m. – viena prijuostėlė, rišta ant kryžiaus, 1955–57 m. (?) – viena prijuostėlė, rišta ant kryžiaus, 1960 m. – 7 vnt., 1961 m. – 1 vnt., 1962 m. – 2 vnt., 1970 m. – 1 vnt., 1971 m. – 7 vnt., 1973 m. – 2 vnt., 1974 m. – 1 vnt. (dovanota), 1975 m. – 1 vnt., 1984 m. – 1 vnt. (dovanota), 1986 m. – 1 vnt., 1988 m. – 1 vnt., 2001 m. – 1 vnt., 2002 m. – 3 vnt. (dovanotos), 2003 m. – 1 vnt. (dovanota), 2004 m. – 1 vnt. (dovanota), 2005 m. – 2 vnt. (iš jų viena dovanota), 2007 m. – 1 vnt.

inventoriniai numeriai. Ši nauja informacija pateikiama disertacijos VII priede bei II dalies 2.5 skyriuje.

Alytaus kraštotyros muziejaus prijuosčių kolekcija, nors ir nebūdama gausi, leidžia geriau pažinti tradicinę lietuvių liaudies tekstilę, atskleidžia prijuostės funkcionavimo specifiką, tuo pačiu ji yra svarbus šaltinis tolimesniems Lietuvos kultūros tyrinėjimams, Lietuvos ir kaimyninių šalių kultūrinių ryšių pažinimui.

IŠVADOS

1. Šventadienė prijuostė – viena svarbiausių ir meniškiausių XIX a.–XX a. pradžios tradicinio lietuvių liaudies kostiumo dalių, traukianti akį savo raštų ir spalvų įvairove. Didžiausia kostiumo puošmena formavo viso apdaro pobūdį – šviesų, ryškų, įmantrų arba santūrų charakterį, lėmė kostiumo meninės išraiškos užbaigtumą ir suteikė jam didesnės estetinės vertės. Nuodugnesnis Lietuvos etnografinių regionų (Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos, Žemaitijos, Klaipėdos krašto) tyrimas parodė, kad skiriamoji kiekvieno regiono ypatybė – ornamentas, jo proporcijos, kompozicija, ornamento ir fono santykis, ritmo tankis prijuostėje. Ornamento komponavimo skirtumų galima įžiūrėti ir tarp atskirų regiono vietovių šventadienių prijuosčių dekorų. Suvalkijoje skyrėsi kapsių ir zanavykių, Dzūkijoje – šiaurinių ir Užnemunės dzūkių, Žemaitijoje – šiaurinių ir pietinių žemaičių prijuostės. Nagrinėjant prijuosčių puošybą platesniame kontekste, išryškėjo, kad net ir savitumu išsiskiriantys ornamentų motyvai dažnai būna paplitę gretimose vietovėse, regionuose ar kraštuose.

2. XIX a. Lietuvoje šventadienę prijuostę dėvėjo visos moterys kaip privalomą kostiumo dalį. Anuomet prijuostė būdavo gana plati, dažniausiai stačiakampė, suraukta ties liemeniu. Prijuostės atlikimo kokybė, spalviniai deriniai, raštų parinkimas bylojo apie savininkės kruopštumą, meninį skonį, socialinę padėtį. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje šventadienės prijuostės imta dėvėti vis rečiau, tačiau visą gyvenimą itin saugomos prijuostės iš kartos į kartą būdavo perduodamos kaip relikvinis drabužis. Dzūkijoje šventadienės prijuostės išliko žymiai ilgiau, nei kituose etnografiniuose regionuose. Marcinkonių, Varėnos apylinkėse baltos medvilninės, mežginiais ir siuvinėjimais puoštos šventadienės prijuostės vyresnių moterų ryšėtos išėigai į bažnyčią maždaug iki XX a. 4-ojo dešimtmečio. Tradicinės prijuostės kaip išskirtinio atributo tyrimas atskleidė, kad XIX a.–XX a. pradžioje ji buvo glaudžiai sietina su reikšmingiausiais šeimos ir bendruomenės gyvenimo įvykiais, kalendorinių švenčių apeigomis. Nustatyta, kad kaimo kultūroje šventadienė prijuostė pasižymi įvairių funkcijų ir semantikos

spektru (sietina su papročių ir etikos reikalavimais, socialinio statuso kaita, vaisingumo, moters gyvybės apsaugos idėjomis ir kt.).

3. Puošniausių ir sudėtingiausių – kaišytiniu būdu austų prijuosčių technika XVIII a. pab.–XIX a. buvo naudojama Suvalkijoje ir jai artimose Dzūkijos vietovėse. XIX a. vidurio ir antrosios pusės suvalkiečių prijuostės išsiskiria specifiniu raštu, nepasitaikančiu gretimuose Lietuvos etnografiniuose regionuose. Kaišytinės prijuostės pasižymi sodriomis, asimetriškai tarpusavyje derintomis spalvomis. Joms būdingi saviti stilizuotų lelijų ornamentai, įkomponuoti išilginėmis, skersinėmis eilėmis ar išmėtyti po visą prijuostės dugną (foną). Apibendrinus galimas lietuvių tekstilei nebūdingos technikos ir dekorų plėtos priežastis galima daryti prielaidą, kad šių Lietuvos regionų prijuosčių ornamentų motyvai ir audimo būdai galėjo būti kultūrinės migracijos padarinys. Skirtingai nuo vyraujančios nuomonės apie bažnytines arba dvarų tekstilės įtaką suvalkiečių ir dzūkių prijuosčių dekorui, tikėtina, kad jis galėjo būti inspiruotas tiurkų tautos (totorių), įtakojusios ir XIX a. slavų žemėse gyvenančių finougrų (pietų udmurtų, rytų marių) tekstilės puošybos tradiciją. Hipotezė ateityje reikalautų nuodugnesnio tyrimo, tačiau nustatytos neabejotinos lietuviškų kaišytinių prijuosčių raštų analogijos su finougrų ir tiurkų tautų tekstile leistų daryti prielaidas apie galimus kultūrinę patirtį keičiančius etninės sklaidos, kultūrinės migracijos ir ekonominių mainų procesus, kurie įtakoja audimo būdų ir ornamentų perimamumą.

4. XIX a.–XX a. pradžioje lietuvių prijuosčių ornamentai dažniausiai išgaunami įvairiomis audimo technikomis. Šventadienių prijuosčių, margintų spaudais ir trafaretais bei siuvinėtų augaliniais raštais, pavyzdžių analizė rodo, kad tokie dekoravimo būdai žymiai retesni. Net ir pripažįstant, jog netipiškų lietuvių prijuosčių puošybai darė įtaką ne tik ilgaamžės liaudies tradicijos (stiliaus ypatumai, artimi liaudies raiziniams, polichrominei baldų tapybai), bet ir miesto kultūra, keliaujantys amatininkai, tautinių bendruomenių tekstilės puošybos būdai, platinami siuvinėjimo raštų ir motyvų pavyzdžiai, pasiekdavę Lietuvą iš Vokietijos, Lenkijos ar Rusijos, liturginių rūbų ir bažnytinių vėliavų siuvinėjimo

dirbtuvių šviečiamoji veikla ir pan., jas galima laikyti savitomis liaudies meistrų kūrybinėmis aspiracijomis, atspindinčiomis to laikotarpio vyraujančius meninius skonius ir madas.

5. Prijuostėlė – simbolinis šventadienės prijuostės pavidalo miniatiūrinis dirbiny, kuriam suteikiama votyvinė funkcija. Išanalizavus XIX a.–XX a. vidurio prijuostėlių reikšmę liaudiškojo pamaldumo praktikoje, išryškėjo, kad paprotys jas rišti prie medinių memorialinių paminklų (kryžių) yra išskirtinai Lietuvos pietryčių etnografiniam regionui būdingas bruožas, retais atvejais egzistavęs Aukštaitijoje ir Žemaitijoje, išlikęs iki šių dienų pietryčių Dzūkijoje ir dabartinės Baltarusijos teritorijoje. Atsižvelgus į Lietuvos muziejuose (ČDM, AKM) saugomų prijuostėlių meninės formos raidą ir dekorų ypatumus, lyginant jas su to paties laikotarpio baltarusių prijuostėlių rinkiniais, nustatyta, kad prijuostėlių medžiaga, technika, apdailos detalės priklausė nuo regiono šventadienių prijuosčių puošybos savitumų. Prijuostėlės ant kryžių – tai materialus ženklas, atspindintis ir liudijantis kaimo bendruomenės simbolinio mąstymo, atminties kultūros ir komunikavimo požymius. Taip gyvybingu papročiu išsaugojamos žinios, kurios padeda geriau atskleisti tautinį tapatumą bei savitumą. Akivaizdu, kad be lokalių prasmų prijuostėlėje glūdi ir archetipinių pradų, būdingų ir kitoms tautoms.

6. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje sociokultūriniai veiksniai įtakojo šventadienių prijuosčių funkcionavimo visuomenėje aspektų kaitą. Pastebima dėl besikeičiančios drabužių mados vis rečiau dėvimos prijuostės, kaip sąlyginai savarankiško daugiaplanio kultūros objekto, sklaida: pereinama nuo dėvėjimui skirtos šventadienio liaudies kostiumo dalies link potencialaus etninių tradicijų ir tautiškumo simbolio. Tai sietina su bendromis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvos nacionalinio sąjūdžio tendencijomis, tautinės atspirties ieškojimu liaudies meno tradicijose, draugijų (LMD, LDD) ir pavienių kultūros veikėjų švietėjiška veikla, etnografinių dirbinių tyrinėjimo ir rinkimo skatinimo programomis bei Lietuvos, Rusijos, Baltarusijos, Lenkijos ir kitų šalių miestuose

rengiamomis Žemės ūkio, amatų, etnografinėmis parodomis, vėliau ir meno parodomis.

7. 1900 m. *pasaulinė paroda Paryžiuje* sudarė palankias sąlygas įvertinti XIX a. II pusės šventadienių prijuosčių meninę vertę, paspartino muziejinių lietuvių prijuosčių rinkinių sudarymo aplinkybes Lietuvoje ir užsienyje. Tyrimo metu identifikuotos Trocadéro Etnografijos muziejuje, Rusijos imperijos paviljono Lietuvos skyriuje, eksponuotos konkrečios šventadienės prijuostės iš Aukštaitijos, Suvalkijos ir Mažosios Lietuvos, leidžia susidaryti detalesnį šios kolekcijos vaizdą, patikslinti tolesnį eksponatų likimą, nustatyti prijuostes, kurių dešimt po parodos buvo perduotos Lietuvių mokslo draugijai (LMD) ir dabar saugomos LNM muziejuje (parengtas jų katalogas).

8. Vienu svarbiausiu šventadienių prijuosčių įsitvirtinimo parodiniame gyvenime veiksnių tapo pirmosios Lietuvių dailės parodos (1907–1914), kuriose buvo įrengti liaudies meno skyriai. Pozityvų vaidmenį suvaidino periodikoje skelbtos parodų apžvalgos, per kurias sklido diskusijos liaudies tekstilės ornamentikos ir tautiškumo klausimais. Analizuojant pirmųjų lietuvių dailės parodų eksponatus, išryškėjo įspūdingų ir spalvingų suvalkiečių prijuosčių skaičiaus parodose didėjimo tendencijos. Kita vertus, šios parodos populiarino ne tik patį objektą, kaip vieną dekoratyviausių liaudies tekstilės pavyzdžių, bet šventadienę prijuostę pavertė tam tikru liaudiškumo etalonu ir reprezentantu. XX a. pradžioje kaišytinių prijuosčių lelijos motyvo panaudojimas pasireiškė kitose liaudies meno srityse ir profesionaliojoje dailėje, platesnė lelijos (tulpės) motyvo kultūrinė raiška pastebima XX a. 3–4 dešimtmetyje.

9. XX a. 3-iajame dešimtmetyje, liaudies meno rinkimui įgavus visuotinį pobūdį, Lietuvoje jau buvo sukaupta ne viena gausi ir vertinga privati šventadienių prijuosčių kolekcija. Prijuosčių populiarinimo ir jų rinkinių sudarymo pradininkais, ryškiausiais kolekcininkais laikytini Kazys ir Joana Griniai. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais išskirtinio dėmesio sulaukė suvalkiečių kaišytinės prijuostės, atitikusios laikotarpio estetinius idealus. Tai sąlygojo netolygų įvairių

regionų šventadienių prijuosčių rinkimą, jų įsigijimą bei pasiskirstymą Lietuvos ir užsienio muziejų rinkiniuose.

10. 1927 m. Kaune surengtą *Lietuviškų prijuosčių parodą* galima vertinti kaip vieną reikšmingiausių prijuosčių parodų tarpukariu, padėjusią ugdyti naują žiūrovą, nusimanantį dailių amatų ir taikomosios dailės (pagrįstos tradicinių dirbinių pavyzdžių stilizavimu) aktualijose, ir tai, savo ruožtu, kėlė kultūrinio išprusimo lygį. Galima daryti išvadą, kad ši paroda pastūmėjo kolekcininkų prijuosčių rinkinių, kaip tautinės kultūros vertybių, patekimą į M. K. Čiurlionio galeriją. Būtent *Lietuviškų prijuosčių parodos* sėkmė davė akstiną Lietuvai pristatyti prijuostes 1927 m. I Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje Paryžiuje, Dekoratyvinio meno muziejuje, prisidėjo prie tarptautinės Lietuvos reprezentacijos 1931 m. Lietuvių liaudies meno parodose Švedijoje, Danijoje, Norvegijoje, 1935 m. Baltijos šalių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – liaudies meno parodoje Paryžiuje, Trocadéro Etnografijos muziejuje.

11. Svarbiausių Lietuvos ir užsienio muziejų šventadieninių prijuosčių rinkinių autentiški pavyzdžiai datuojami XVIII a. pabaiga–XX a. pradžia. Remiantis užsienio šalių muziejuose (REM, MEK, MuCEM) saugomų lietuviškų prijuosčių rinkinių analize, sukaupus eksponatus galime vertinti kaip retus ir senus autentiškų liaudies drabužių kontekste. Pastebima tendencija, jog iki Pirmojo pasaulinio karo į užsienio muziejų (REM, MEK) kolekcijas patekusios XIX a. vid.–XX a. pr. šventadienės prijuostės apima įvairius Lietuvos etnografinius regionus, be to, dalis jų įsigyta kaip sudedamasis sukomplektuoto kostiumo elementas. Nustatyta, kad MuCEM muziejuje deponuotą lietuviškų prijuosčių kolekciją, atspindinčią vieno etnografinio regiono – Suvalkijos – kaišytinių prijuosčių savitumus, 1934 m. Trocadéro Etnografijos muziejui padovanojo Kauno muziejus (M. K. Čiurlionio galerija?). Tokią eksponatų atranką galėjo sąlygoti XX a. 4-ojo dešimtmečio tautinio stiliaus samprata. Identifikuotos MEK ir MuCEM muziejuose saugomos konkrečios lietuviškos prijuostės įgalina atskleisti kolekcijų sudarymo istoriją, leidžia įvertinti atskiros kostiumo dalies – prijuostės – meninės raiškos formas, atlikimo techniką ir medžiagų ypatumus,

kurių visumą kaip svarbų šaltinį galima pritaikyti istorinės šventadienės valstiečių aprangos rekonstravimo darbams (parengti jų katalogai).

12. Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje „Židinys“ saugomas unikalus XIX a.–XX a. pradžios šventadienių prijuosčių rinkinys pasižymi vertingais eksponatais iš visų Lietuvos etnografinių regionų. Tai leidžia nuodugniai ištirti atskirų regionų ir įvairių jų vietovių prijuostes vienoje kolekcijoje, išryškinti kiekvieno regiono būdingiausias savybes. Neabejotinai A. ir A. Tamošaičių galerijos „Židinys“ šventadienių prijuosčių rinkinys, greta didžiausias kolekcijas sukaupusių Lietuvos muziejų (LNM, LDM, ČDM ir kt.), laikytinas vienu pagrindinių šaltinių tyrinėjant, lyginant ir gretinant, sisteminant chronologiškai Lietuvos ir užsienio šalių (MEK, MuCEM) muziejinius prijuosčių eksponatus (parengtas rinkinio katalogas). Vertinant mažesnius, bet labai svarbius Lietuvos krašto muziejų rinkinius, galima daryti išvadą, kad savo eksponatais (dzūkių siuvinėtomis prijuostėmis ir apeiginėmis prijuostėlėmis, kuriomis buvo papuošti sakralūs objektai) išsiskiria Alytaus kraštotyros muziejaus rinkinys (parengtas ir išleistas jo katalogas). Išnagrinėti lietuviškų prijuosčių rinkiniai ir sudaryti jų katalogai gali pasitarnauti kaip svarbi medžiaga lyginamosioms lietuvių liaudies meno studijoms ir tautinio kostiumo studijoms bei kostiumo kūrimo praktikai, tolimesniems Lietuvos kultūros tyrinėjimams, atskleidžiant prijuostės funkcionavimo visuomenėje aspektus, visuomenės estetinį skonį, Lietuvos ir kaimyninių šalių kultūrinius ryšius.

ŠALTINIAI

Archyviniai dokumentų šaltiniai

1. Adelės ir Pauliaus Galaunių namų archyvas (GNA): dokumentai, ikonografinė medžiaga, in: *GNA*, M. K. Čiurlionio Galerijos komisijos posėdžio protokolai (1927 03 10, Nr. 2; 1927 09 14, Nr. 7; 1927 10 17, Nr. 8; 1927 10 28, Nr. 9; 1927 11 11, Nr. 10; 1934 10 04, Nr. 3, l. 46–47; 1934 04 20, Nr. 1), ČDM Gnf 938; ČDM Gnf 939.
2. Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijos „Židinys“ archyvas (GŽA): rankraštinė medžiaga apie lietuvių liaudies meną (audinius, drabužius, „tulpių“ rašto motyvus ir pan.), in: *GŽA*, b. 45, l. 19, l. 22, l. 25.
3. Krokuvos etnografijos muziejaus archyvas (MEK): inventorinės knygos ir kiti dokumentai, ikonografinė medžiaga, in: *MEK*, Księga Darów MEK 1911/9, l. 2; MEK 1912/62, l. 21; MEK 1912/63, l. 21; MEK 1913/28, l. 28; MEK 1913/50, l. 31; MEK 1913/51, l. 31; MEK 1913/72, l. 34; MEK 1920/8, l. 65; MEK III 3794 F; MEK III 11704 F.
4. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus archyvas (ČDM LMS): inventorinės knygos, korespondencija ir kiti dokumentai, ikonografinė medžiaga, in: *ČDM LMS*, La 1103, l. 34; La 2398; La 2474; in: *ČDM LMSF*, neg. Nr. 3737a; poz. Nr. 953; poz. Nr. 3759a.
5. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas (ČDM ŽMA): ikonografinė medžiaga.
6. Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA) fotodokumentų skyrius: ikonografinė medžiaga, in: *LCVA*, saug. vien. Nr. A117-P8; Nr. 0-107341; Nr. P-06955; Nr. P-21741.
7. Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (LII ES): etnologų, kraštotyrininkų ir kitų tyrinėtojų etnografinėse ekspedicijose, išvykose užfiksuoti duomenys apie prijuostės dėvėjimo tradiciją, in: *LII ES*, 56 (14); 60, l. 23; 60, l. 49; 44 (28); 587, l. 80; 587, l. 68; 909 (14), l. 52; 1067, l. 2, l. 10; in: *LII ES Tikėjimų kartoteka*, 381/143¹; 1426/41; 1565/60²; 1571/146.
8. Lietuvos liaudies kultūros centro archyvo rankraštynas (LKAR): medžiaga apie prijuostės dėvėjimo tradiciją, prijuostėlių rišimą ant kryžių, in: *LKAR*, 46/13, l. 12; 48/47, l. 89; 48/57, l. 98.
9. Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA). Jungtinis Lietuvos dailininkų organizacijų fondas, Lietuvių dailės draugijos ir kultūros veikėjų asmens bylos, in: *LLMA*, f. 33, ap. 1, b. 14, l. 12, l. 34–35, l. 69–69a; b. 17, l. 4, l. 70; b. 26, l. 54–59; b. 29, l. 31–90, l. 32–33, l. 38; b. 31, l. 248; b. 35, l. 114–114a; b. 43, l. 130, l. 155; b. 44, l. 1a, l. 2; b. 45 (plakatas); b. 47; b. 51, l. 120, l. 142–144; b. 56, l. 4–6, l. 18, l. 24, l. 34, l. 36–45 (divonai), l. 46–48 (prijuostės), l. 50–55, l. 58 (juostos), l. 56–57

- (juostų kilimas), l. 59; b. 70, l. 136, l. 151. Kairiūkščių šeimos fondas, in: *LLMA*, f. 397, ap. 1, b. 322; b. 648, l. 38, l. 84, l. 85, l. 94–95.
10. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas (LTR): tautosakos kūriniai, etnografiniai aprašymai, medžiaga apie prijuostės dėvėjimo tradiciją, prijuostėlių rišimą ant kryžių, in: *LTR*, 149/187; 374e, Nr. 2612; 3426, Nr. 88; 3923, Nr. 21; 6167, Nr. 341; 7043, *LTRF* k. 760 (55); 7043, *LTRF* k. 761/53.
 11. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (MAB RS): Etnografinio muziejaus inventorinė knyga (ekspонатų Nr. 945–1996), in: *MAB RS*, F25–134, l. 167–168.
 12. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (LNMMB RKRS): parodų albumai, in: *LNMMB RKRS*, f. SB 30; f. 205, vnt. 287.
 13. Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvas (LNM): Etninės kultūros skyriaus tekstilės ekspонатų inventorinės knygos (kn. 1, kn. 2).
 14. Trokadéro Etnografijos muziejaus (MET) ir Žmogaus muziejaus (MH) archyvai Nacionalinio gamtos istorijos muziejaus Centrinėje bibliotekoje Paryžiuje (BC MuNHN MET MH) (Prancūzija): korespondencija ir kiti dokumentai, ikonografinė medžiaga, in: *BC MuNHN MET MH*, b. MH Ethno Europe. Lituanie 185, l. FM [lapai nenumeruoti], dok. Nr. 34.135, dok. Nr. 1901.58, poz. Nr. 38960; b. MET 2AM 1 I5, l. 73, Nr. 135; l. 79, Nr. 73; b. MET 2AM1K37b.
 15. Vilniaus universiteto bibliotekos Mokslo ir kultūros paveldo centro Rankraščių skyrius (VUB RS): 1900 m. Paryžiaus parodos komiteto archyvas, korespondencija ir kiti dokumentai, in: *VUB RS*, F1–E. 335, l. 8–9, l. 32, l. 37, l. 70, l. 103; F 1–362, l. 38–40, [p. 23], l. 45–46, [p. 27], l. 51–52, [p. 29], l. 68 [p. 39], l. 97 [p. 56]; F 1–584, l. 164.

Lietuvos muziejų prijuosčių rinkiniai

1. Alytaus kraštotyros muziejus (AKM)
2. Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija „Židinys“ (GŽ)
3. Kupiškio etnografijos muziejus (KEM)
4. Lietuvos dailės muziejus (LDM)
5. Lietuvos nacionalinis muziejus (LNM)
6. Marijampolės kraštotyros muziejus (MKN)
7. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM)
8. Panevėžio kraštotyros muziejus (PKM)
9. Raseinių krašto istorijos muziejus (RKM)
10. Rokiškio krašto muziejus (RKM)

11. Šiaulių „Aušros“ muziejus (ŠAM)
12. Žemaičių muziejus „Alka“ (ŽMA)

Užsienio muziejų prijuosčių rinkiniai

13. Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXM PБ)
14. Baltarusijos nacionalinis istorijos muziejus Minske (HГМ PБ)
15. Europos ir Viduržemio jūros šalių civilizacijų muziejus Marselyje (MuCEM)
16. Krokuvos Seweryno Udzielos etnografijos muziejus (MEK)
17. Rusijos etnografijos muziejus (REM)
18. Senosios baltarusių kultūros muziejus Minske (МДБК)
19. Trokadéro Etnografijos muziejus (MET)
20. Žmogaus muziejus (MH)

Publikuoti prijuosčių muziejinių rinkinių šaltiniai

1. Bernotienė Stasė, *Lietuvių valstiečių išveiktos prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia*: Katalogas, sudarytoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2007.
2. *Marijampolės kraštotyros muziejus. Suvalkiečių prijuostės*: Katalogas, sudarytojos Danutė Katkuvienė, Asta Vandytė, Marijampolė: Piko valanda, 2008.

Publikuoti tautosakos šaltiniai

1. *Ežeras ant milžino delno*: Lietuvių liaudies padavimai, sudarytojas Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995.
2. *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 6: *Lietuviškos pasakos*, kn. 2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Vaga, 2003.
3. *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7: *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
4. *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12: *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, sudarė Kostas Aleksynas, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, įvadą ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
5. *Tauta ir žodis / Epe Lithuania*: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, kn. 3, redaktorius Vincas Krėvė Mickevičius, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1925.

Parodų katalogai

1. *Albumas lietuviškos parodos Paryžiuje, 1900 metuose*, tekstą surašė kun. Jonas Žilinskas, išleistas kaštais Liet. Paryžiaus parodos fondo, Plymouth, Pa. [Pennsylvania], spauda „Vienybės lietuvininkų“, 1902.
2. *Antroji lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Kaunas: Sokolovskio ir Estrino spaustuvė, 1908.
3. *VIII metinė lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1914. (LNMMB RKRS, f. SB 30)
4. *Guide de l'exposition d'Art populaire Baltique. Estonie-Lettonie-Lituanie*: Musée d'Ethnographie du Trocadéro, Muséum National d'Histoire Naturelle: Parodos katalogas, teksto autoriai Focillon Henri, Kurrik Helmi, Baltrušaitis Jurgis, Paris: Editions Step, 1935, [be puslapių numeracijos].
5. *IV lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Juozapo Zavadzki spaustuvė, 1910.
6. *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*: Parodos katalogas, Musée des arts décoratifs, Pavillion de Marsan Palais du Louvre, Paris: Frazier-Soye, Juin–Septembre, 1927. „Lithuanie“, in: *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*, p. 15–18.
7. *Lietuviškas albumas*, parengtas ir išleistas kun. Antano Miluko su pagelba prenumeratoriu, Shenandoah, Pa. [Pennsylvania]: spaustuvė V. J. Stagaro & Co., 1900.
8. *Lietuvių dailės paroda Rygoje*: Parodos katalogas, Vilnius: Lietuvių dailės draugija; Rīga, Latvija, 2010, balandis.
9. *V lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Lietuvių dailės draugija, 1911.
10. *Opere Skelte. II Mostra Internazionale delle arti decorative Villa Reale di Monza*: Parodos katalogas, prefazione di Pompeo Molmenti, Milano: G. E. A. Grandi Edizioni Artistiche, 1925.
11. *Pierwsza Litewska Wystawa Sztuk Pięknych w Wilnie*: Parodos katalogas, Wilna: A. Syrkina drukarnia, 1907 (LNMMB RKRS, f. 205, vnt. 287).
12. *VII metinė lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius: Lietuvių dailės draugija, 1913.
13. *VI lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius, 1912.
14. *III lietuvių dailės paroda*: Parodos katalogas, Vilnius, 1909.
15. *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*: Parodos katalogas, redaktorius ERNST Henri, Paris: Editions Arts & Couleurs, 35, Rue Saint-Vincent [s. a.].

Straipsniai periodikoje

1. Bagdonas Juozas, „Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 metais“, in: *Mūsų senovė*, t. 2, Kaunas: VDU bibliotekos leidinys, 1937, Nr. 1 (6), p. 27–49; Nr. 2 (7), p. 194–213; 1938, Nr. 3 (8), p. 372–397; 1939, Nr. 4 (9), p. 539–577.
2. Basanavičius Jonas, „Apie tautodailę IV-je Lietuvių dailės parodoje“, in: *Viltis*, 1910 04 07, Nr. 40, p. 2, 1910 04 09, Nr. 41, p. 2.
3. Bičiūnas Vytautas, „Lietuviškų prijuosčių (žiurstų) paroda“, in: *Lietuva*, 1921 01 21, Nr. 16, p. 4.
4. Čiurlionienė (Kymantaitė) Sofija, „Tautiškasis skyrius III Lietuvių Dailės Parodoje“, in: *Viltis*, 1909 04 22, Nr. 45, p. 2.
5. Dėdelė Antanas, „Senovės atbalsiai Dzūkijoje“, in: *Lietuvos aidas*, 1935 06 11, Nr. 132, p. 3.
6. „Dr. Kazio Griniaus paskaita apie lietuviškas prijuostas“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 26, p. 2.
7. Galaunė Paulius, „Džiaugtis ar rausti?“, in: *Vairas*, 1924 01 31, Nr. 5, p. 20.
8. Grinius Kazys, „Atsiminimai apie Milašių“, in: *Aidai*, 1967, Nr. 5 (201), p. 214.
9. „Paskirtos dovanos“ [Tautodailės paroda Kaune], in: *Lietuva*, 1927 07 11, Nr. 153, p. 4.
10. „Lietuvaitės, atgaivinkite tautiškus rūbus“, in: *Pavasaris*, 1927, Nr. 11, p. 23–24.
11. „Lietuva dalyvauja tarptautinėje kilimų parodoje Paryžiuje“, in: *Lietuvis*, 1927 04 28, Nr. 92, p. 3.
12. „Lietuviškų prijuosčių (žiurstų) paroda“, in: *Lietuvis*, 1927 01 12, p. 3.
13. „Lietuviškų prijuosčių parodos atidarymas“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 16, p. 3.
14. „Lietuviškų prijuosčių parodoje“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 29, p. 3.
15. „Lietuvių tautodailės paroda Londone“, *Lietuva*, 1921 10 21, Nr. 237 (764), p. 3.
16. Nendrė [Marija Lubicz-Zaleska], „Aštuntoji Lietuvių dailės paroda Vilniuje“, in: *Vairas*, 1914, Nr. 5, p. 2–3; Nr. 6, p. 4–6, Nr. 7, p. 7–8.
17. „Nepraleiskite progos aplankyti pirmą Lietuvoje tokią gausią Tautodailės parodą“, in: *Lietuva*, 1927 07 25, Nr. 149, p. 5.
18. P. J., „Latviai supirkinėja mūsų tautodailę“, in: *Lietuva*, 1927 07 13, Nr. 155, p. 6.

19. „Paskaitos prijuosčių parodoj (Laisvės Al., 61)“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 01 20, p. 3.
20. „Prijuosčių parodoj (Laisvės Al., 61)“, in: *Lietuvis*, 1927 01 22, p. 2.
21. „Prijuosčių parodos uždarymas“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 02 02, p. 4.
22. „Prijuosčių prizas jau paskirtas“, in: *Lietuvos žinios*, 1927 02 01, p. 4.
23. Sagatas Rimtas, „Lietuviškų prijuosčių paroda“, in: *Iliustruotoji Lietuva: Savaitinis „Lietuvos“ priedas*, 1927 01 29, Nr. 4 (57), p. 28–29.
24. Šlapelienė Laura, „Kur mūsų moterų menas?“, in: *Moteris*, 1927 balandis, Nr. 4, p. 50–52.
25. „Tarptautinė kilimų paroda Paryžiuje“, in: *Lietuvos žinios*, Vilnius, 1927 04 13, Nr. 84 (2401), p. 3.
26. „Tautodailės paroda“, in: *Lietuva*, 1927 06 25, Nr. 141, p. 5.
27. „Tautodailės paroda“, in: *Lietuvis*, 1927 06 25, p. 4.
28. Dr. J. Totoraitis, „Įspūdžiai iš pirmosios lietuvių dailės parodos“, in: *Šaltinis*, 1907, Nr. 23, p. 356–358
29. Žiemkentis B. [Silvestras Baltramaitis], „Lietuviški audiniai parodoje“, in: *Vilniaus Žinios*, Nr. 2, 1905, p. 259.
30. Žydrūnas J., „Mergaitės, kur jūsų priejuostės? (Kaune, parodoje)“, in: *Pavasaris*, 1927 02 16, Nr. 3, p. 25–27.

LITERATŪRA

1. Aleknienė Danutė Ona, „Marginti audiniai Lietuvoje“, in: *Etnografija*: Metraštis. 2003–2004, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2006, Nr. 13–14, p. 122–137.
2. Aleknienė Danutė, „Stroje Litwinek pruskich od schyłku XVIII w. do początku XX w. [Dress of Lithuanian women residing in Prussia, late 8th–early 20th. c.], in: *Studia Angerburgica*, t. 4, Węgorzewo: Muzeum Kultury Ludowej, 1999, p. 57–69.
3. Andriusevičius Jonas, „Garbės kalnelis“, in: *Žemaičių žemė*, Klaipėda, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1994, Nr. 1, p. 21–22.
4. Apie lietuviškus tautiškus rūbus, in: *Lietuvių laikraštis*, 1905, Nr. 28, p. 386.
5. *Atlas polskich strojów ludowych*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1954.
6. Auffszlag Kazimierz, „Ozdobne Zapaski Litewskie“, in: *Ziemia*: Dwutygodnik Krajoznawczy Ilustrowany, Warszawa: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Nr. 15–16, 1929, p. 236–265.
7. Balčikonis Juozas, *Audinių raštai*, Vilnius: Valstybinė ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.
8. Barucka Edyta, „Redefining Polisness: The Revival of Crafts in Galicia around 1900“, in: *Acta Slavica Japonica*, t. 28, Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2010, p. 71–99.
9. Becker Udo, *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1996.
10. Bell Catherine, *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1997.
11. Benedikt Ruth, „Kultūros modeliai: mokslas apie papročius“, *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1992, Nr. 3, p. 34–41.
12. Beresnevičius Gintaras, *Religijotyros įvadas*, Vilnius: Aidai, 1997.
13. Bernotienė Stasė, *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.*, Vilnius: Mintis, 1974.
14. Bernotienė Stasė, „Valstiečių prijuosčių spalvos“, in: *Spalva lietuvių liaudies mene*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 62–69.
15. Bernotienė Stasė, „Lietuvių valstiečių išieginės prijuostės. XIX a.–XX a. pradžia“, *Lietuvos dailės muziejus*: Metraštis, t. 1, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 207–217.
16. Bernotaitė-Beliauskienė Dalia, „Tverečiaus apylinkių audiniai ir drabužiai muziejų rinkiniuose“, in: *Tverečiaus kraštas*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2001, p. 388–405.

17. Bernotaitė-Beliauskienė Dalia, „Antano Tamošaičio drabužių rinkinys“, in: *Liaudies kultūra*, 2004, Nr. 4, p. 64–75.
18. Biedrońska-Słota Beata, „Tkaniny artystyczne i moda w okresie Art Déco“, in: *Nie tylko Art Deco: Wystawa w Muzeum Narodowym w Krakowie maj – wrzesień 2007*, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2007.
19. Bock Friedrich Samuel, *Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Bd. 1, Dessau: Buchhandlung der Gelehrten, 1782.
20. Brand Johann Arnold von, *Reysen durch die Marck Branderburg, Preussen, Churland, Liefland etc.*, Wesel: Jacobs von Wesel, 1702 (Duisburg: Johannes Sass).
21. Brensztejn Michael, „The Peasant Art of Lithuania“, in: *Peasant Art in Russia*, sudarė Charles Holme, London, Paris, New York: The Studio Ltd., 1912, p. 47–52 (il. 523–536).
22. Brenšteinas Michailas, „Lietuvių liaudies menas“, in: *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 1, p. 47–50.
23. Buračas Balys, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius: Mintis, 1993.
24. Burinskaitė Ilona, „Stebuklingi Žemaitijos kryžiai ir koplytėlės“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2009, Nr. 6 (129), p. 18–25.
25. Cohen Abner, *Masquerade Politics: Explorations in the Structure of Urban Cultural Movements*, Oxford: Berg Publishers Ltd, 1993.
26. Clifford James, *Kultūros problema: XX amžiaus etnografija, literatūra ir menas*, iš anglų kalbos vertė Vitalijus Šarkovas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.
27. Čepaitienė Auksuolė, „Liaudies menas ir tautinio tapatumo kūrimas“, in: *Primityvumas mene*, Vilnius: Gervelė, 1999, p. 106–131.
28. Černiauskaitė Dalia, „Mirties – vedybų metaforos lietuvių laidotuvių raudose klausimu“, in: *Tautosakos darbai*, t. 33, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 120–132.
29. Čilvinaitė Marijona, „Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943, Nr. 31, p. 179–202.
30. *Dailės žodynas*, parengė Kultūros ir meno instituto Dailės istorijos skyrius, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.
31. Delaveaux Ludwik, *Górale Beskidowi Zachodniego Pasma Karpat: rys etnograficzny zwyczajów włościan okolic Żywca*, Kraków: Józef Czech, 1851.
32. Dundulienė Pranė, „Ką pasakoja nespausdintas rankraštis“, in: *Literatūra ir menas*, 1985 12 28.

33. Durkheim Émile, *Elementarios religinio gyvenimo formos: Toteminė sistema Australijoje*, Vilnius: Vaga, 1999.
34. Engelking Anna, *Kłq̃twa. Rzecz o ludowej magii słowa*, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2010.
35. Gaižutis Algirdas, *Meno sociologija*, Vilnius: Enciklopedija, 1998.
36. Galaunė Paulius, *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930.
37. Galaunė Paulius, „Lietuvių meno keliai“, in: *Naujoji romuva*, 1935, Nr. 10–11, p. 237–240, 255–256.
38. Galaunė Paulius, *Muziejnininko novelės*, Vilnius: Vaga, 1967.
39. Galaunė Paulius, „Prijuosčių paroda“, in: *Dailės ir kultūros baruose: Straipsnių rinkinys*, 1970, p. 149–150.
40. Geertz Clifford, *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York: Basic Books, 1983.
41. Geertz Clifford, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York: Basic Books, 1973.
42. Geertz Clifford, *Kultūrų interpretavimas: Straipsnių rinktinė*, sudarė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
43. van Gennep Arnold, *The Rites of Passage*, London: Routledge, 2004.
44. Glemžaitė Mikalina, *Lietuvių tautiniai drabužiai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
45. Grinius Kazys, *Atsiminimai ir mintys*, t. 1, Tübingen: Patria, 1947.
46. Griswold Wendy, *Cultures and Societies in a Changing World*, London: Pine Forge Press, 1994.
47. Grabowski Józef, *Sztuka ludowa w Europie*, Warsaw: Arkady, 1978.
48. Griswold Wendy, *Cultures and Societies in a Changing World*, London: Pine Forge Press, 1994.
49. Hermanowicz-Nowak Krystyna, *Strój Górali Beskidu Śląskiego*, Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 1997.
50. Hobsbawm Eric, „Introduction: Inventing Traditions“, in: *The Invention of Tradition*, sudarytojai Eric Hobsbawm, Ranger Terence, Cambridge: Cambridge University Press, 1983a, p. 1–14.
51. Hobsbawm Eric, „Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914“, in: *The Invention of Tradition*, sudarytojai Eric Hobsbawm, Ranger Terence, Cambridge: Cambridge University Press, 1983b, p. 263–307.
52. Huml Irena, *Polska sztuka stosowana XX wieku*, Warszawa: Artystyczne i Filmowe, 1978.

53. Ilgūnas Gediminas, *Kazys Grinius*, Vilnius: Pradai, 2000.
54. Inčiūra Kazys, „Misijos“, in: *Iliustruotoji Lietuva*: Savaitinis „Lietuvos“ priedas, Nr. 7 (60), p. 54–55.
55. Ivanauskaitė Vita, „Kūrybinio individualumo ženklai lietuvių folklorinėje tradicijoje“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, t. 33, p. 142–168.
56. Jacher-Tyszkowa Aleksandra, „Zbiory Muzeum Etnograficznego w Krakowie“, in: *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, t. 2, 1967.
57. Jankevičiūtė Giedrė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003.
58. Jankevičiūtė Giedrė, „Art Deco ir jo apraiškos XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių Lietuvos dailėje“, in: *Žmogus ir aplinka XX a. Lietuvos dailėje*, Vilnius: Academia, 1992, p. 63–101.
59. Jankevičiūtė Giedrė, „Meno ir amatų sąjūdžio aidai XX a. pradžios lietuvių dailininkų kūryboje bei veikloje“, in: *XX amžiaus pradžios Vilnius: modernėjančios kultūros židinys*, Vilnius, 2004, p. 113–118.
60. Jankevičiūtė Giedrė, „Kryžių ir rūpintojėlių šalis ar moderni Europos valstybė? Lietuva XX amžiaus pirmos pusės tarptautinėse parodose“, in: *Reprezentacijos iššūkiai*, Vilnius: Tarptautinė dailės kritikų asociacija (AICA) / Lietuvos sekcija, 2005, p. 9–15.
61. Jurginis Juozas, „Lietuvių mokslo draugija: [1907–1938]“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 8, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1975, p. 37–118.
62. Jurginis Juozas, Lukšaitė Ingė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai: (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus)*, Vilnius: Mokslas, 1981.
63. Jurkuvienė Teresė, „Lelijos motyvas lietuvių liaudies tekstilėje“, in: *Senovės baltų kultūra. Augalų ir gyvūnų simboliai*, Vilnius: Gervėlė, 1999a, p. 248–261.
64. Jurkuvienė Teresė, „Lietuvių tautinio kostiumo sampratos raida“, in: *Primityvumas mene*, Vilnius: Gervėlė, 1999b, p. 246–273.
65. Jurkuvienė Teresė, „Tautinės tapatybės paieškos: Suvalkijos tautinis kostiumas pirmaisiais XX a. dešimtmečiais“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2001, Nr. 2 (23), p. 77–88.
66. Jurkuvienė Teresė, „Antanas Tamošaitis – apie liaudies meno rinkimą ir šviečiamąją veiklą tarpukario Lietuvoje“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1994, Nr. 1, p. 40–44.

67. Jurkuvienė Teresė, „Antanas Tamošaitis – pirmasis profesionalus tautinio kostiumo kūrėjas“, in: *Menotyra*, t. 17, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2010, Nr. 1, p. 65–81.
68. Jurkuvienė Teresė, „Ornamentas XIX a. antrosios pusės pietryčių Aukštaitijos moterų lininiuose drabužiuose“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2000, Nr. 2, p. 33–37.
69. Jurkuvienė Teresė, „Tautinis lietuvių kostiumas: liaudies drabužių interpretacijos“, in: *Kultūrologija: Straipsnių rinkinys*, kn. 9: Lietuvių menas permainų laikais, sudarytoja Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 339–359.
70. Jurkuvienė Teresė, „Suvalkijos kryžiai“, in: *Menotyra*, t. 36, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2004, Nr. 3, p. 56–64.
71. Jurkuvienė Teresė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, Vilnius: Baltos lankos, 2008.
72. Juška Antanas, *Svodbinė rėda veliuoniečių lietuvių*, Kazanė, 1880; naujas leid.: Juška Antanas, *Lietuviškos svodbinės dainos*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, t. 2.
73. Kairiūkštytė–Jaciniene Halina, „Balta spalva senovės lietuvių aprangoje“, in: *Pergalė*, 1976, Nr. 10, p. 156–163.
74. Kamoccy Junusz i Maria, *Strój Świętokrzyski*, Atlas Polskich Strojów Ludowych, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawacze, 1961.
75. Kargaudienė Aušra, „Joanos ir Kazio Grinių prijuostės ir aprėdai“, in: *Kauno diena*, 1997 02 11.
76. Kargaudienė Aušra, *Lietuvių liaudies siuvinėjimai*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 1990.
77. Kargaudienė Aušra, „Apie siuvinėtas prijuostes“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1993, Nr. 5, p. 44–48.
78. Kargaudienė Aušra, „Siuvinėtų prijuosčių ornamentas“, in: *Tautodailė: Almanachas*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1994, kn. 4, p. 48–53.
79. Kargaudienė Aušra, „Liaudies siuvinėti daiktai ir jų ryšys su apeigomis ir papročiais“, in: *Lietuvių tautodailės ir etnokultūros metmenys*, Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 1997, p. 51–63.
80. Kargaudienė Aušra, „Joanos Grinienės ir Kazio Griniaus lietuviškų prijuosčių ir aprėdų kolekcija (1902–1927)“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2003, Nr. 3, p. 52–57.
81. Kaarma Melanie, Voolma Aino, *Eesti rahvarõivad / Estonian Folk Costumes*, Tallinn: Eesti Raamat, 1981.

82. Keršytė Nastazija, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003.
83. Klumbytė Neringa, „Etnografijos rašymo problemos: tradicinių ir postmodernių konvencijų kritika“, in: *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Nr. 1(10), Vilnius: Lietuvos storijos institutas, 2001, p. 261–274.
84. Kosaževskis Ambraziejus, „Keli tautotyros mažmožiai“, in: *Tauta ir žodis*, kn. 1, Kaunas, 1923, p. 101–123.
85. Kriauza Albinas, „Kupiškio būtovė. Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėse“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943, Nr. 31, p. 203–235.
86. Laučkaitė Laima, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.
87. Laučkaitė Laima, „Paryžius, 1900“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2000, Nr. 9–10, p. 501–503.
88. *Latviešu tautas tērpi: I Vidzeme*, Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, Jāņa sēta, 1995.
89. *Latviešu tautas tērpi: II Kurzeme*, Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, Jāņa sēta, 1997.
90. *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*, Musée des arts décoratifs, Pavillion de Marsan Palais du Louvre, Paris: Frazier-Soye, Juin–Septembre, 1927. „Lithuanie“, in: *Le tapis. Première exposition Europe septentrionale et orientale*, p. 15–18.
91. Lepneris Theodoras, *Prūsų lietuviai*, parengė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011.
92. *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 metais*, sudarytojas Remigijus Misiūnas, Vilnius: Versus aureus, 2006.
93. *XX a. Lietuvių dailės istorija 1900–1940*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1982.
94. *Lietuvių liaudies menas. Drabužiai*, sudarė ir parengė Juozas Balčikonis, Stasė Bernotienė, Kazimiera Kairiūkštytė-Galaunienė, Akvilė Mikėnaitė, Vilnius: Vaga, 1974.
95. *Lietuvių liaudies menas*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1993.
96. *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1976.
97. *Lietuvių enciklopedija*, t. XXIV, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961.
98. *Lietuvos apgyventos vietos: Pirmojo visuotiniojo Lietuvos gyventojų 1923 metų surašymo duomenys*, 1925, Kaunas: Finansų ministerija, Centralinis Statistikos biuras, A. Bakos spaustuvė.

99. Lobachevskaja Olga, „Stone-girls“ and Anthropomorphic Stone Crosses – Archaic Phenomenon in Byelorussian Culture of Eastern Polese“, in: *Kryždirbystės fenomenas liaudies kultūroje*, sudarė Alė Počiulpaitė, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2008a, p. 110–123.
100. Maceina Antanas, „Nacionalizmo pagrindai“, in: *Židinys*, t. 19, Kaunas: akcinės bendrovės „Žaibas“ spaustuvė, 1934, Nr. 5–6, p. 480–488.
101. Macijauskaitė-Bonda Jurgita, „Nepaprastas vaiko gimimas / atsiradimas lietuvių stebuklinėse pasakose“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, t. 33, p. 104–119.
102. Marcinkevičienė Nijolė, *Pavarėnis*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998.
103. Mastonytė Marija, „Lietuvių tradicinių prijuosčių tipizacija“, in: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971: Medžiaga konferencijai, skirtai 1970 ir 1971 metų archeologinių ir etnografinių ekspedicijų rezultatams apsvastyti*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1972, p. 114–118.
104. Mastonytė Marija, „Dzūkijos moterų drabužiai XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, t. 3, p. 173–189.
105. Mastonytė Marija, „Drabužiai“, in: *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964a, p. 332–385.
106. Mastonytė Marija, „Žemaitijos moterų drabužiai XIX–XX a.“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 4, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964b, p. 141–155.
107. Mastonytė Marija, „Apranga“, in: *Panemunių dzūkai*, Vilnius: Mintis, 1970, p. 120–130.
108. Matulionienė Elena, „Sakralinė liaudies dailė ir jos puošyba Lietuvoje bei Lenkijoje. Memorialiniai paminklai“, in: *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija*, Klaipėda: Acta Historica Universitatis Klaipedensis XV, 2007, p. 183–204.
109. Matuškaitė Marija, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2003.
110. Meyer Jonathan, *Great exhibitions: London, New York, Paris, Philadelphia, 1851–1900*, Woodbridge, Suffolk, England: Antique Collectors Club Ltd., 2006.
111. Merkienė Regina, „Atkočiai“, in: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 1, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1986.
112. Merkienė Irena Regina, „Seserų Glemžaičių lietuviškų drabužių kolekcija Kupiškio muziejuje“, in: *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai: Lokalinė monografija, sudarytoja Aušra Jonušytė*, Kupiškis: Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 571–588.

113. Milius Vacys, „Lietuviškieji etnografiniai eksponatai VDR muziejuose“, in: *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1981 ir 1982 metais*: Konferencijos, skirtos etnografinių ekspedicijų rezultatams aptarti, tezės, 1983 m. spalio 28 d., Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1983, p. 12–15.
114. Milius Vacys, „Lietuviškųjų etnografinių eksponatų Lenkijos muziejuose apžvalga“, in: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1970, p. 126–135.
115. Milius Vacys, *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė–XX a. pirmoji pusė)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
116. Milius Vacys, „Mažosios Lietuvos lietuvininkų drabužių tyrinėjimai“, in: *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*: Mokslinės praktinės konferencijos medžiaga, 1987 m. gegužės 6–7 d., sudarė Vida Šatkauskienė, Teresė Jurkuvienė, Kaunas: Šviesa, 1989, p. 165–172.
117. Milius Vacys, „Kryžiai ir koplytėlės lietuvių liaudies papročiuose“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 11, Vilnius: Katalikų akademija, 1997, p. 209–216.
118. Milius Vacys, „Kodėl statyti ir statomi kryžiai ir koplytėlės“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1992, nr. 5, p. 22–27.
119. *M. K. Čiurlionies galerija. 1925[!]-XII-13-1930*: penkerių metų darbo apyskaita, sudarė Paulius Galaunė, Kaunas: „Spindulio“ bendrovės spaustuvė, 1931.
120. Mulevičiūtė Jolita, *Modernizmo link: Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje, 1918–1940*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001.
121. Nėnienė Inga, *Zanavykų tekstilės tradicijos: XIX a.–XXI a. pradžia*, Kaunas: Technologija, 2010.
122. Nėnienė Inga, „Didžiųjų skarų puošyba Lietuvoje: kutai“, in: *Lituanistica*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2001, Nr. 4(48), p. 122–141.
123. Öpik Elina, *Vadjalastest ja isuritest XVIII sajandi lõpul*: Etnograafilisi ja lingvistilisi materjale Fjodor Tumanski Peterburi kubermangu kirjelduses, Tallinn: Valgus, 1970.
124. Prătorius Matthäus, *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, Hrsg. von Dr. W. Pierson, Berlin, 1871.
125. Paukštytė Rasa, „Gimtuvės“, in: *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 430–431.
126. Piskorz-Branekova, Elżbieta, *Polska. Stroje ludowe / Poland. Folk Costumes*, Warszawa: Muza, 2008.

127. Pretorijus Matas, *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla / Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, t. 3, parengė Ingė Lukšaitė bendradarbiaudama su Milda Girdzijauskaitė [ir kt.], vertė Jonas Kilius, Jürgen Buch, Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.
128. Pūtys Tomas, „Iš dzūkų papročių lobyno“, in: *Mūsų kraštas: Lietuvos kraštotyros draugijos leidinys*, 1998, Nr. 10, p. 107–110.
129. Račiūnaitė Rasa, Senvaitytė Dalia, Vaicekauskas Arūnas, *Senovės lietuvių pasaulėžiūra: Metodinė mokymo priemonė*, Kaunas: VDU leidykla, 2001.
130. Rak Zofia, *Ludowe druki na płótnie z Podtatrza*, Zakopane: Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, 2008.
131. Ramaniuk Michas', „Baltarusių apžadų kryžiai“, in: *Liaudies kultūra*, iš baltarusių kalbos vertė Skaidrė Urbonienė, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2005, Nr. 3, p. 45–55.
132. Reinfuss Roman, *Polskie druki ludowe*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1953.
133. Reklaitis Povilas, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai: [mėnesinis kultūros žurnalas]*, Brooklyn (N. Y.), 1964, Nr. 3 (168), kovas, p. 142–151; *idem*, „Lietuvio valstiečio Mažojoje Lietuvoje ikonografija“, in: *Aidai: [mėnesinis kultūros žurnalas]*, Brooklyn (N.Y.), 1975, Nr. 7 (282–297), rugsėjis, p. 300–303.
134. Rimantas Juozas, *Petras Rimša pasakoja: [skulptoriaus atsiminimai]*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1964.
135. Rimkus Vytenis, „Lietuvių liaudies menas ir pirmosios lietuvių dailės parodos“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, t. 45: Iš šimtmečio perspektyvos. XX a. pradžios Lietuvos dailė, sudarytojas Vidmantas Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 19–26.
136. Rūkštelė Antanas, *Lietuvių tautodailė*, Kaunas: Lietuvių dailės draugija, 1929.
137. Russwurm Carl, *Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands und auf Runö: Eine historisch-ethnographische von der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg mit einem Amidoneschen Preise gekrönte Untersuchung*, t. 2, Reval [Tallinn], in Commission bei Fr. Fleischer in Leipzig, 1855.
138. Salvatori Giuseppe, *Rustic and Popular Art in Lithuania*, Milano: Grandi edizioni artistiche, 1925.
139. Savickienė Janina, Kargaudienė Aušra, „Kaišytinės prijuostės iš kapių ir zanavykių skrynių“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1994, Nr. 4, p. 34–38.
140. *Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17–2009 11 30*: Katalogas, Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos

- etnografijos muziejus, koncepcijos autoriai Olga Fišman, Birutė Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė; vertėja Regina Čičinskaitė, Vilnius-Sankt Peterburgas [i. e. Vilnius]: Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilnius: Sapnų sala, 2009.
141. Seweryn Tadeusz, *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1958.
 142. Smilingytė Skirmantė, „XX a. pradžios bažnytinių reikmenų dirbtuvių apžvalga“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*: Straipsnių rinkinys, t. 4, sudarytojas Vytautas Berenis, Vilnius: Kultūros ir meno instituto leidykla „Gervelė“, 1998, p. 199–229.
 143. Spudytė Elvyra, „Žemaičių prijuostės Telšių kraštotyros muziejaus fonduose“, in: *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1983 ir 1984 metais*: Konferencijos, skirtos etnografinių ekspedicijų rezultatams aptarti, tezės, Vilnius, 1985 m. gegužės 31 d., Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1985, p. 65–69.
 144. Staugaitis Justinas, „Zanavykai. Zanavykai prieš lenkmetį“, in: *Švietimo darbas*, Kaunas: Švietimo ministerija, 1921, Nr. 3–4, p. 66–105 (persp. sutrumpintas variantas, in: *Zanavykija*, t. 1, redaktorė Alicija Rūgytė, Čikaga: Lietuvių istorijos draugija, 1978, p. 162–195).
 145. Stravinskienė Aldona, „Drabužiai“, in: *Dieveniškės*, Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, redakcinė komisija Vacys Milius [ir kt.], Vilnius: Vaga, 1968, p. 146–158.
 146. Stravinskienė Aldona, „Kur bėga Šešupė...“, in: *Muziejai ir paminklai*: Lietuvos TSR Dailės muziejaus leidinys, redakcinė komisija Pranas Gudynas [ir kt.], Vilnius: „Vaizdo“ spaustuvė, 1969, gruodis, p. 45–56.
 147. Surdokaitė Gabija, *Rūpintojėlio vaizdinys ir atvaizdas XVI–XX a. I pusės Lietuvoje*: Daktaro disertacija, mokslinė vadovė dr. (hp) Rūta Janonienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Vilniaus dailės akademija, 2009a.
 148. Surdokaitė Gabija, „Rengiamų skulptūrų tradicija Lietuvoje XVII–XX a.“, in: *Kultūros paminklai*: Mokslinių straipsnių rinkinys, sudarytojas Juozas Bardauskas, Vilnius: leidykla „Savastis“, 2009b, Nr.14, p. 137–151.
 149. Szurmiak-Bogucka Aleksandra, *Wesele Góralskie*, Kraków: Polskie Wydawn. Muzyczne, 1974.
 150. Šatavičiūtė Lijana, „Tautinio stiliaus stereotipai tarpukario Lietuvos interjeruose“, in: *Menotyra*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2002, Nr. 3 (28), p. 51–57.
 151. Šatavičiūtė-Natalevičienė Lijana, *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
 152. Šatavičiūtė Lijana, „Tamošaičių lobynas“, in: *Kultūros barai*, Vilnius, 2003, Nr. 7, p. 37–39.

153. Šatavičiūtė Lijana, „Užnemunės ornamentų atgimimas profesionaliojoje dailėje. Antano Tamošaičio kūryba“, in: *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, sudarytoja Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 332–344.
154. Šatavičiūtė Lijana, „Rytietiški ir lietuviški motyvai Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės rištiniuose kilimuose“, in: *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: Tarpdalykiniai tyrimai*, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 519–525.
155. Šatavičiūtė Lijana, „Sunykusių audyklų pėdsakais: Vilnius, Skapiškis, Santekliai“, in: *Menotyra*, t. 14, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2007, Nr. 3, p. 16–31.
156. Šatavičiūtė Lijana, „Marginių kooperatinės bendrovės produkcija 1931–1940 metais: tautinio autentiškumo problema“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, t. 38: Dailės parafrazės. XX amžius, sudarytojai Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 63–82.
157. Šatavičiūtė Lijana, „Amatų sąjūdis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvoje: tautinis aspektas“, in: *Meno istorija ir kritika*, t. 4: Menas ir tapatumas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, p. 88–100.
158. Šatavičiūtė Lijana, „Vilniaus dailieji amatai XX a. pirmojoje pusėje“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, t. 57: Meninis Vilnius: įtakos ir įvaizdžiai / Artistic Vilnius: Influences and Images, sudarytoja Rūta Janonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 169–189.
159. Šidiškienė Irma, „Lietuvininkų apranga XVII a.–XX a. pirmoje pusėje: tradicija ir retrospekcija“, in: *Lietuvininkų kraštas*, Kaunas: Litterae universitatis, 1995, p. 547–595.
160. Šidiškienė Irma, „Tautiniai drabužiai lietuvių kultūroje (XIX a. pab.–XX a. 4 dešimt.)“, in: *Amatas ir kūryba*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 209–315.
161. Šidiškienė Irma, „Tautinių drabužių autentiškumas ir inovacija Mažojoje Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje“, in: *Etnologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992, 1993, 1995*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1999, p. 303–306.
162. Šidiškienė Irma, „Lietuvės nuotakos simboliai Europos šalių kontekste. Realijų ir prasmų kaita XIX–XX a.“, in: *Lituanistika*, Vilnius: Lietuvos Mokslų akademijos leidykla, 2002, Nr. 4 (52), p. 69–96.
163. Šidiškienė Irma, *Būti lietuve: etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje*, Vilnius: Versus aureus, 2005.
164. Tamošaitis Antanas, „Tautiški rūbai“, in: *Moteris*, 1928, Nr. 3, p. 37–38.

165. Tamošaitis Antanas, *Prijuostės ir „žičkų“ rinkiniai. Sodžiaus menas*, t. 2, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1931.
166. Tamošaitis Antanas, „Lietuvių tautiški rūbai“, in: *Jaunasis ūkininkas*, 1938, Nr. 2, p. 20–21.
167. Tamošaitis Antanas, „Tautiški rūbai“, in: *Lietuvos aidas*, 1935, Nr. 45.
168. Tamošaitis Antanas, „Dzūkių audiniai“, in: *Lietuvos aidas*, 1937 07 02, Nr. 292, p. 5.
169. Tamošaitis Antanas, „Kaišytiniai kilimai“, in: *Naujoji romuva*, 1935, Nr. 33–34, p. 615.
170. Tamošaitis Antanas, „Lietuvių moterų tautiniai rūbai“, in: *Mūsų kraštas*, 1936, Nr. 38, p. 5; Nr. 39. p. 5.
171. Tamošaitis Antanas, „Žemaičių tautiški drabužiai“, in: *Jaunoji karta*, 1937, Nr. 6, p. 112–113.
172. Tamošaitis Antanas, „Lietuvių audiniai“, in: *Naujoji romuva*, 1937, Nr. 4–5, p. 114–117.
173. Tamošaitis Antanas, „Žemaitijos namų darbo audiniai, jų menas ir darbščios audėjos“, in: *Amatininkas*, 1937, Nr. 13–14, p. 195–196.
174. Tamošaitis Antanas, *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Sodžiaus menas*, t. 7–8, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1939.
175. Tamošaitis Antanas, „Zanavykų tautiniai drabužiai“, in: *Zanavykija*, t. 1, redaktorė Alicija Rūgytė, Čikaga: Lietuvių istorijos draugija, 1978, p. 221–228.
176. Tamošaitis Antanas, „Mūsų šaknys rūbuose“, in: *Ateitis*, 1980, Nr. 7, p. 222–225.
177. Tamošaitis Antanas, „Tautinių drabužių lietuviškumas“, in: *Akiračiai*, 1982, Nr. 9, p. 13–14.
178. Tamošaitis Antanas, Tamošaitienė Anastazija, *Lithuanian National Costume*, Toronto: Lithuanian Folk Art Institute, 1979.
179. Tumėnas Vytautas, „Roželės‘ ornamento simbolika“, in: *Krantai*, Vilnius, 1989, Nr. 12, p. 14–21.
180. Tumėnas Vytautas, *Lietuvių tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika: Lietuvos etnologija*, t. 9, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002.
181. Tumėnas Vytautas, „Dualinė juostų simbolika: atitikmenys ir tipologinės sąsajos Lietuvos, Rytų bei Senosios Europos kultūrose“, in: *Kultūrologija 14: Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 5, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 202–223.

182. Trebunia-Staszek Stanisława, *Śladami Podhalańskiej mody. Studium z zakresu historii stroju Górali Podhalańskich*, Kościelisko: Podhalańska Oficyna Wydawnicza, 2007.
183. Urbanavičienė Saulė, „Lietuvos kaimiečių išėiginiai drabužiai XIV a. pab.–XVII a.“, in: *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 6, p. 10–15.
184. Urbonienė Skaidrė, „Šventųjų moterų vaizdavimas lietuvių liaudies tradicinėje skulptūroje“, in: *LKMA Metraštis*, t. 11, Vilnius: Katalikų akademija, 1997, 107–126.
185. Vaitkevičius Vyktas, „Užkeikta merga“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 235.
186. Vydra Jozef, *L'udová modrotlač na Slovensku*, Bratislava: TVAR Výtvarné nakladateľstvo, 1954.
187. Vyšniauskaitė Angelė, „Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX–XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1989, [1961], p. 132–157.
188. Vyšniauskaitė Angelė, „Jų apranga dvelkia grožiu“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius, 1989, Nr. 1, p. 28–30.
189. Vyšniauskaitė Angelė, Kalnius Petras, Paukštytė Rasa, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 1995.
190. Volkaitė-Kulikauskienė Regina, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997.
191. Vunder Elle, *Eesti rahvapärane taimornament tikandis*, Tallin: Kunst, 1992.
192. Zabulytė Jolanta, *XIX–XX a. vidurio Lietuvos mediniai kryžiai pasaulio tradicijų kontekste: Daktaro disertacijos santrauka*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2007.
193. *Zanavykų šnektos žodynas*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
194. Žemaitytė Zita, *Paulius Galaunė: Monografija*, Vilnius: Vaga, 1988.
195. Žmuidzinavičius Antanas, *Paletė ir gyvenimas*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961.
196. Waidacher Friedrich, *Bendrosios muzeologijos metmenys*, iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007.
197. Барт Ролан. *Система моды: Статьи по семиотике культуры*, Москва: Издательство им. Сабашниковых, 2003.
198. Брун Вольфганг, Тилке Макс, *История костюма*, Москва: Эксмо-Пресс, 1999.

199. Валодзіна Тацяна, «Фартух», in: *Міфалогія беларусаў*, Мінск: Беларусь, 2011, p. 491–492.
200. Винникова Мария Николаевна, «Фартук в традиционном женском костюме и обрядности белорусов: семантический, этический и эстетический аспекты», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПГУТД, 2009, p. 138–143.
201. Горожанина Светлана Валентиновна, Зайцева Лариса Михайловна, *Русский народный свадебный костюм. Русский Север. Приуралье. Среднее Поволжье*: Из собрания Сергиево-Посадского историко-художественного музея-заповедника, Москва: «Культура и традиции», 2003.
202. *Древняя одежда народов восточной Европы*, отв. ред. Рабинович Михаил Григорьевич, Москва: Наука, 1986.
203. Засецкая Марина Львовна, «Передники у народов Прибалтики. Особинности бытования», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПГУТД, 2009, p. 165–173.
204. *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда (ИЭАП)*, отв. ред. Маслова Гали Семеновна, Рига: Зинатне, 1986.
205. Калашникова Наталья Моисеевна, Плужникова Галина Александровна, *Одежда народов СССР*, Москва: Планета, 1990.
206. Лабачэўская Вольга, *Повязь часоў. Беларускі ручнік / Bond of Times. Belarusian Towel*, Мінск: Беларусь, 2009a.
207. Лабачэўская Вольга, «Фартух і ручнік як апазіцыя «жаночае – мужчынскае» ў пахавальна-памінальнай абраднасці на Палессі», in: *Аўтэнтчны фальклор: праблемы бытавання, вывучення, пераймання* (зборнік навуковых прац удзельнікаў II Рэспубліканскай навукова-метадычнай канферэнцыі), Мінск: БДУКМ, 2009b, p. 15–17.
208. Лабачэўская Вольга, «Традыцыйны народны тэкстыль», in: *Традыцыйная мацтацкая культура беларусаў. Брэсцкае Палессе*, t. 4, Мінск: Вышэйшая школа, 2009c, p. 745–851.
209. Лобачевская Ольга Александровна, «Женские антропоморфные кресты на Беларуси: современные наблюдения и гипотезы», in: *Палявая фалькларыстыка і этналогія: даследаванне лакальных культур Беларусі*, Мінск: Права і эканоміка, 2008b, p. 94–109.
210. Лобачевская Ольга, «О генезисе орнаментальных мотивов и композиций так называемых «Витебских рушников», in: *Матэрыялы абласной навукова-практычнай канферэнцыі «Ручнік як увасаблене традыцыйнай культуры беларусаў»*, Віцебск, 29-31 кастрычніка

- 1996 г., in: *Каталог выстаўкі «Віцебскі ручнік»*: Віцебскі абласны краязнаўчы музей, Віцебск, 1998, р. 3–14.
211. Лобачевская Ольга Александровна, «Трансформация белорусского народного костюма как выражение моды (вторая половина XIX – первая половина XX в.) », in: *Мастацкая адукацыя і культура*: Научный альманах МАІК, Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007, №. 4 (22), р. 14–21.
212. Лысенко Олег Викторович, Комарова Светлана, *Ткань. Ритуал. Человек: Традиции ткачества славян Восточной Европы*, Санкт-Петербург: Астур, 1992.
213. Лысенко Олег Викторович, *Ритуалы аграрного цикла в белорусской этнокультурной традиции XIX–XX вв. (структура, функции, семантика)*: Автореферат диссертации на соискания ученой степени кандидата исторических наук, Санкт-Петербург, 2002.
214. Маслова Гали Семеновна, *Народная одежда в восточнославянских обычаях XIX – начала XX в.*, Москва: Наука, 1984.
215. Меджитова Эльмира Джаватовна, *Марийское народное искусство*, Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство, 1985.
216. Мерцалова Мария Николаевна, *История костюма*, Москва: Искусство, 1972.
217. Мишуриная Любовь Игоревна, «Татарский передник: к вопросу о происхождении и эволюции» in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии*: Материалы 12-й международной научной конференции, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПГУТД, 2009, р. 204–212.
218. Мухамедова Рамзия Гиниатовна, *Народный костюм татар-кряшен*, Казань: «Слово», 2005.
219. Романюк Михаил Фёдорович, *Белорусская народная одежда*, Минск: Издательство «Беларусь», 1981.
220. Раманюк Міхась, *Беларускія народныя крыжы*: Манаграфія, Вільня: Наша Ніва, Дзяніс Раманюк, 2000.
221. Седакова Ольга Александровна, *Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян*, Москва: Индрик, 2004.
222. Сидоренко Виктор Александрович, Жигулева Валентина Михайловна и др., *Народный костюм Пензенской губернии конца XIX–начала XX века*, Пенза: ИФ «Пеликан», 2005.
223. Супинский Антон Казимирович, «Понева» и «вставка» в белорусской женской одежде. К вопросу об их культовом происхождении», in: *Советская этнография*, Москва, 1932, №. 2, р. 102–136.

224. Тэрнер Виктор [Turner Victor Witter], *Символ и ритуал*, Москва: Наука, 1983.
225. Фрэзер Джеймс Джордж [Frazer James George], *Золотая ветвь*, Москва: АСТ, 1998.
226. Шитова Светлана Николаевна, *Народное искусство: войлоки, ковры и ткани у южных башкир: Этнографические очерки*, Уфа: Китап, 2006.
227. *Этнаграфія Беларусі: энцыклапедыя*, Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1989.
228. Мишурина Любовь Игоревна, «Татарский передник: к вопросу о происхождении и эволюции», in: *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии: Материалы 12-й международной научной конференции*, отв. ред. Калашникова Наталья Моисеевна, Санкт-Петербург: СПГУТД, 2009, p. 204–212.
229. *Удмуртия: Фотоальбом*, Москва: Планета, 1990.
230. *Украинское народное искусство. Ткани и вышивки*, Киев: Государственное издательство изобразительного искусства и музыкальной литературы УССР, 1960.

Elektroniniai leidiniai, internetinės priegos

von Brand Johann Arnold, „Etliche Litthua[w]ische Sitten und Gebräuche“, in: Johann Arnold von Brand, *Reysen durch die Marck Branderburg, Preussen, Churland, Liefeland etc.*, Wesel: Jacobs von Wesel, 1702 (Duisburg: Johannes Sass), p. 90–98, in: *Digital Collections. Heinrich Heine Universität Düsseldorf*, [interaktyvus], 2010, [žiūrėta 2013-01-01], <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/titleinfo/2776040>

Lietuvių kalbos žodynas, t. I–XX, 1941–2002: elektroninis variantas, redaktorių kolegija: vyr. redaktorė Gertrūda Naktinienė, Jonas Paulauskas [ir kt.], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-04-05], <http://www.lkz.lt/>

Sruogienė Vanda, „Pamirštoji pionierė: Santeklių Ona Bagnickaitė“, in: *Aidai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2013-01-12], http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=582&Itemid=110

SANTRUMPOS

AKM – Alytaus kraštotyros muziejus

BC MuNHN MET MH – Nacionalinio gamtos istorijos muziejaus Centrinės bibliotekos (pranc. *Bibliothèque centrale du Muséum national d'Histoire naturelle*) Trokadéro Etnografijos muziejaus (MET) ir Žmogaus muziejaus (MH) archyvai Paryžiuje (Prancūzija)

ČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus; La, E – šio muziejaus eksponato numeris

ČDM LMS – Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus archyvas

ČDM LMSF – Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus fototeka

ČDM ŽMA – Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

GNA – Adelės ir Pauliaus Galaunių namų archyvas; Gnf – A. ir P. Galaunių namų istorinės vaizdo medžiagos rinkinys

GŽ – Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija „Židinys“; AT – šios galerijos eksponato numeris

KEM – Kupiškio etnografijos muziejus

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LDM – Lietuvos dailės muziejus; LA, LD – šio muziejaus eksponato numeris

LII ES – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas

LII ES TK – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyno Tikėjimų kartoteka

LKAR – Lietuvos liaudies kultūros centro archyvo rankraštynas

LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas

LNLM – Lietuvos nacionalinis muziejus; EMO – šio muziejaus eksponato numeris, ATV – filokartija

LNMMB RKRS – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius

LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas

LTRF – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka

MAB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

MdQB MET MHF – Quai Branly muziejaus (pranc. *Musée du quai Branly*) bibliotekos Paryžiuje Trocadéro Etnografijos muziejaus ir Žmogaus muziejaus fototeka (Prancūzija)

MEK – Krokuvos Seweryno Udzielos etnografijos muziejus (lenk. *Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie*) (Lenkija)

MET – Trokadéro Etnografijos muziejus (pranc. *Musée d'Ethnographie du Trocadéro*) (Prancūzija)

MH – Žmogaus muziejus (pranc. *Musée de l'Homme*) (Prancūzija)

MKN – Marijampolės kraštotyros muziejus

MuCEM – Europos ir Viduržemio jūros šalių civilizacijų muziejus Marselyje (pranc. *Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée*); DMH – šio muziejaus eksponato numeris (Prancūzija)

PKM – Panevėžio kraštotyros muziejus

REM – Rusijos etnografijos muziejus (rus. *Российский Этнографический музей*); PЭM – šio muziejaus eksponato numeris (Rusija)

RKIM – Raseinių krašto istorijos muziejus

RKM – Rokiškio krašto muziejus

ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Mokslo ir kultūros paveldo centro Rankraščių skyrius

ŽMA – Žemaičių muziejus „Alka“

НГМ РБ – Baltarusijos nacionalinis istorijos muziejus Minske (brus. *Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь*); КП – šio muziejaus eksponato numeris (Baltarusija)

НХМ РБ – Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (brus. *Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь*, rus. *Национальный художественный музей РБ*); КП – šio muziejaus eksponato numeris (Baltarusija)

МДБК – Senosios baltarusių kultūros muziejus Minske [Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Kondrato Krapivos meno, etnografijos ir folkloro instituto padalinys] (rus. *Музей древнебелорусской культуры ГНУ «Институт искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы НАН Беларуси»*); ЭР – šio muziejaus eksponato numeris (Baltarusija)

МНТ БФ – Liaudies meno muziejus „Bezdežski fartušok“ Bezdeže (brus. *Музей народнай творчасці «Бездзежскі фартушок»*) (Baltarusija)

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

- 1 il. Prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Baltarusija, dvipalė, apačioje įausta raudonų žičkų ruožų, Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXMБP КП-19551), Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011
- 2 il. Prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Drebsk k. (brus. *Дребск*), Lunineco r., Bresto sr., Baltarusija, linas, medvilnė, 68x96, audė ir dėvėjo Grinevič Matrena Aleksejevna, įsigyta 1965 m., Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXMБP КП-10324), Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011
- 3 il. Prijuostė, apie 1920–1939 m., Kamenj k. (brus. *Камень*), Kobrino r., Bresto sr., Baltarusija, dvipalė, siuvinėta medvilniniais raudonais ir juodais siūlais, 65x90, įsigyta 1973 m. iš Annos Popasiuk (g. 1905), Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXMБP КП-13678), Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011.
- 4 il. Kaišytinė prijuostė (sijono dalis?), XIX a. pab.–XX a. pr., Padvoryca k. (rus. *Подворуца*), Seno r., Vitebsko sr., Baltarusija, linas, medvilnė, vilna, 104x60, įsigyta 1983 m., Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXMБP КП-19032), Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011
- 5 il. Etnografinio ansamblio „Buranovskiye Babushki“ narės, pasipuošusios savo krašto tautiniu kostiumu (kaišytinės prijuostės paveldėtos iš motinų ir senelių), Buranovo k., Udmurtija, Rusija, Mitya Aleshkovsky nuotrauka, 2012
- 6 il. Udmurtė tradiciniais drabužiais (su kaišytine prijuoste), XIX a. pab., Rusijos etnografijos muziejaus ekspozicija, Sankt Peterburgas, autorės nuotrauka, 2011
- 7 il. Udmurčių kaišytinė prijuostė (fragmentas), XIX a. pab., Rusijos etnografijos muziejaus ekspozicija, Sankt Peterburgas, autorės nuotrauka, 2011
- 8 il. Totorių trobos interjeras, XIX a. pab., Rusijos etnografijos muziejaus ekspozicija, Sankt Peterburgas, autorės nuotrauka, 2011
- 9 il. Totorių kaišytinė prijuostė, XIX a. pab., Ufimsko gub., Rusijos etnografijos muziejus (PӘM 4073-26), Lubovj Mišurinskajos nuotrauka, 2008
- 10 il. Lietuvių moterų tradicinių drabužių ekspozicija (spaudavimu marginta prijuostė), XIX a. vid., Trakų aps., Vilniaus gub., kunigaikščio Romualdo Giedraičio dovana, Rusijos etnografijos muziejus (PӘM 8762-31255), Sankt Peterburgas, autorės nuotrauka, 2011
- 11 il. Spaudavimu marginta prijuostė (fragmentas), XIX pab.–XX a. pr., Naujojo Targo aps., Mažosios Lenkijos vaivadija, medvilninė dvipalė, dvipusė, spaudavimas, 82x130, įsigyta 1949 m. iš Anos Muchovos, Krokuvos etnografijos muziejus (MEK 12480), autorės nuotrauka, 2010
- 12–13 il. Marginta spaudais prijuostė (abi pusės), apie 1870–1880 m., Marijampolės aps., medvilnė, spaudavimas, Mildažių „drukuota“ klišėmis, dvipusė, 83x58, pirktą iš moters Kauno senojoje rinkoje 1924 m., Nacionalinis

M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM E 296, iš Joanos Griniuvienės ir Kazio Griniaus prijuosčių rinkinio, 1902–1927), Audriaus Kapčiaus nuotrauka, 2005

14 il. Mergina šventadieniais drabužiais, pasipuošusi siuvinėta prijuoste, XIX a. pab., Krokuva, Lenkija, Krokuvos etnografijos muziejus (MEK III 11704 F)

15 il. Motina su dukra šventadieniais drabužiais, 1927 m., Katovicų Ligota (lenk. *Ligota Pszczyńska*), Bielsko-Biala aps., Silezijos vaivadija, Lenkija, Krokuvos etnografijos muziejus (MEK III 3794 F)

16 il. Dvi šokančios senos moterys juodais drabužiais, 39,5x30, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM LMSF, poz. Nr. 953 La 2398), Petro Krasausko nuotrauka, įsigyta 1983 m.

17 il. Moterys, grįžtančios iš bažnyčios, tarpukario laikotarpis (?), Lovičas, Lenkija, Krokuvos etnografijos muziejus (MEK III 13113 F)

18 il. Pakelės apžadų kryžius, aprištas prijuostėmis, kaspinais, 1994 m. Siarednija Pečų k. (brus. *Сярэднія Печы*), Lelčycų r., Baltarusija, in: Раманюк Міхаіл (Міхась), *Беларускія народныя крыжы / Belarusian folk crosses: Манаграфія*, Вільня: Наша ніва: Дзяніс Раманюк, 2000, p. 150, Nr. 209/148

19 il. Antkapiniai paminklai, aprišti prijuoste ir rankšluosčiu, 1989 m., maistas ir gėrimai surinkti einant per kaimą šv. Velykų rytą, Chatinyčių k., Hancavičų r., Baltarusija, in: Раманюк Міхаіл (Міхась), *Беларускія народныя крыжы / Belarusian folk crosses: Манаграфія*, Вільня: Наша ніва: Дзяніс Раманюк, 2000, p. 143, Nr. 206/207

20 il. *Antroji Rusijos amatų paroda Sankt Peterburge*, 1913 m., Lietuvių liaudies meno skyrius, kurį įrengė dailininkas Tadas Daugirdas, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM LMSF, poz. Nr. 3759 a)

21 il. Šventadienės prijuostės vienoje iš pirmųjų lietuvių dailės parodų, XX a. pr., nuotrauka įgyta M. K. Čiurlionio galerijos (ČDM LMSF, neg. Nr. 3737 a)

22 il. *Pirmosios lietuvių dailės parodos* salės vaizdas, 1907 m., Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

23 il. Lietuviškų prijuosčių ekspozicija vienoje iš pirmųjų lietuvių dailės parodų, XX a. pradžia, Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

24 il. Kaišytinės prijuostės ornamento motyvas, Lietuvių dailės draugijos atvirukas, išleistas *Pirmosios lietuvių dailės parodos* proga, 1907 m., Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

25 il. Kaišytinės prijuostės ornamento motyvas, Lietuvių dailės draugijos atvirukas, išleistas *IV lietuvių dailės parodos* proga, 1910 m., Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

26 il. Grinių šeima, pirmoje eilėje iš kairės sėdi: Ona Griniuvienė, Vincas Grinius, stovi dr. Kazio Griniaus vaikai – Kazys ir Gražina, sėdi jo žmona Joana; antroje eilėje iš kairės stovi: Jonas Grinius, Ona Griniūtė ir dr. Kazys Grinius, apie 1935 m., Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA, saug. vien. Nr. 0-107341)

27 il. Pirmojo viešo spektaklio „Amerika pirtyje“ Marijampolėje dalyviai, antroje eilėje iš kairės: 2-a Joana Griniuvienė, 3-as dr. Kazys Grinius ir kiti, Marijampolė, 1905 m., Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA, saug. vien. Nr. P-21741), Jokūbo Skrinso nuotrauka, 1905 m.

28 il. *Lietuviškų prijuosčių parodos* plakatas, Kaunas, 1927 m., Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA, f. 33, ap. 1, b. 45), Modesto Ežerskio nuotrauka, 2013

29 il. Prijuostė, Marijampolės aps., XIX a.–XX a. pr., eksponatas laimėjo gražiausios prijuostės konkursą *Lietuviškų prijuosčių parodoje* Kaune, 1927 m., Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM E 150, iš Joanos Griniuvienės ir Kazio Griniaus prijuosčių rinkinio, 1902–1927), Audriaus Kapčiaus nuotrauka, 2005

30 il. *Lietuviškų prijuosčių paroda*, gražiausios prijuostės konkurso diena, Kaunas, Lietuvių dailės draugijos salonas, 1927 m., stovi antras iš kairės Antanas Žmuidzinavičius, trečias – Jonas Šileika, septinta – Marija Žmuidzinavičienė, devintas – Kazys Grinius, vienuolikta – Halina Kairiūkštytė-Jacinienė; iš dešinės pirmas – Jonas Martinaitis, šeštas – Antanas Tamošaitis, Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA, f. 33, ap. 1, b. 47)

31 il. Operos solistė Vincė Jonuškaitė-Zaunienė su suvalkiečių kaišytine prijuoste, XX a. 4-asis deš., nuotrauka iš M. B. Verkelytės-Federavičienės archyvo, in: Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 210.

32–33 il. Kaišytinių prijuosčių, dalyvavusių *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija) 1927 m., atvirukai, Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 47, l. 48). Pastaba: atviruke (l. 47) pavaizduotas kaišytinės prijuostės fragmentas iš Sofijos Čiurlionienės rinkinio

34 il. Kaišytinis divonas, XX a. pr., Vieکشniai, 170x218, eksponuotas *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m., in: *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie: Parodos katalogas*, Editions Arts & Couleurs, Paris: ERNST Henri, Libraire Editeur, 35, Rue Saint-Vincent, [s. a.], il. 12*

35 il. Kaišytinė prijuostė, XIX a., Marijampolės aps., 75x105, eksponuota *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m., iš Sofijos Čiurlionienės rinkinio, in: *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie: Parodos katalogas*, Editions Arts & Couleurs, Paris: ERNST Henri, Libraire Editeur, 35, Rue Saint-Vincent, [s. a.], il. 11**

36 il. Kaišytinė prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Naumiesčio aps., 70x134, eksponuota *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m., iš Antano Žmuidzinavičiaus rinkinio, in: *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie:*

Parodos katalogas, Editions Arts & Couleurs, Paris: ERNST Henri, Libraire Editeur, 35, Rue Saint-Vincent, [s. a.], il. 11*

37 il. Kaišytinė prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Lukšių k., Naumiesčio aps., dvipalė, linas, vilna, 83,7x99,4, perimta iš Lietuvos dailės draugijos rinkinio, eksponuota *Antrojoje tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje* Monzoje (Italija) 1925 m., *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m., Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM E 604), Rimantės Pranciškos Ropytės nuotrauka, 2012

38 il. Kaišytinė prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Marijampolės aps., linas, vilna, 78,7x57, perimta iš Lietuvos dailės draugijos rinkinio, eksponuota *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM E 591), Rimantės Pranciškos Ropytės nuotrauka, 2012

39 il. *Lietuvių liaudies meno paroda* Stokholmo Šiaurės muziejuje (*Nordiska Museet*), Švedija, 1931 m., Adelės ir Pauliaus Galaunių namų istorinės vaizdo medžiagos rinkinys (ČDM Gnf 938)

40 il. *Lietuvių liaudies meno paroda* Stokholmo Šiaurės muziejuje (*Nordiska Museet*), Švedija, 1931 m. Adelės ir Pauliaus Galaunių namų istorinės vaizdo medžiagos rinkinys (ČDM Gnf 939)

ILIUSTRACIJOS

1 il. Prijuostė. XIX a.–XX a. pr., Baltarusija
Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXMБP КП-19551)
Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011

2 il. Prijuostė. XIX a.–XX a. pr.
Drebsk k. (brus. *Дребск*), Lunineco r., Bresto sr., Baltarusija
Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXMБP КП-10324)
Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011

3 il. Prijuostė. Apie 1920–1939 m.
Kamenj k. (brus. *Камень*), Kобрino r., Bresto sr., Baltarusija
Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXMБP КП-13678)
Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011

4 il. Kaišytinė prijuostė (sijono dalis?), XIX a. pab.–XX a. pr.
Padvoryca k. (rus. *Подворица*), Seno r., Vitebsko sr., Baltarusija
Baltarusijos nacionalinis dailės muziejus Minske (HXMБP КП-19032)
Nikolajaus Melnikovo nuotrauka, 2011

5 il. Etnografinio ansamblio „Buranovskiye Babushki“ narės, pasipuošusios savo krašto tautiniu kostiumu (kaišytinės prijuostės paveldėtos iš motinų ir senelių), Buranovo k., Udmurtija, Rusija, Mitya Aleshkovsky nuotrauka, 2012

6 il. Udmurtė tradiciniais drabužiais (su kaišytine prijuoste), trobos gale matyti sukabintos prijuostės, XIX a. pab., Rusijos etnografijos muziejaus ekspozicija, Sankt Peterburgas, autorės nuotrauka, 2011

7 il. Udmurčių kaišytinės prijuostės fragmentas, XIX a. pab., Rusijos etnografijos muziejaus ekspozicija, Sankt Peterburgas, autorės nuotrauka, 2011

8 il. Totorių trobos interjeras, XIX a. pab., Rusijos etnografijos muziejaus ekspozicija Sankt Peterburgas, autorės nuotrauka, 2011

9 il. Totorių kaišytinė prijuostė, XIX a. pab., Ufimsko gub. Rusijos etnografijos muziejus (PӘM 4073-26)
Lubovj Mišurinskajos nuotrauka, 2008

10 il. Lietuvių moterų tradicinių drabužių ekspozicija (spaudavimu marginta prijuostė)
 XIX a. vid., Trakų aps., Vilniaus gub., kunigaikščio Romualdo Giedraičio dovana
 Rusijos etnografijos muziejus (PЭМ 8762-31255), Sankt Peterburgas, autorės nuotrauka, 2011

11 il. Spaudavimu marginta prijuostė (fragmentas)
 XIX pab.–XX a. pr., Naujojo Targo aps., Mažosios Lenkijos vaivadija
 Krokuvos etnografijos muziejus (MEK 12480), autorės nuotrauka, 2010

12–13 il. Marginta spaudais prijuostė (dvi pusės), apie 1870–1880 m., Marijampolės aps.
 Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM E 296)
 Iš Joanos Griniuvienės ir Kazio Griniaus prijuosčių rinkinio, 1902–1927
 Audriaus Kapčiaus nuotrauka, 2005

14 il. Mergina šventadieniais drabužiais, XIX a. pab., Krokuva, Lenkija
Krokvos etnografijos muziejus (MEK III 11704 F)

15 il. Motina su dukra šventadieniais drabužiais, 1927 m.
Katovicų Ligota (lenk. *Ligota Pszczyńska*), Bielsko-Biala aps., Silezijos vaivadija, Lenkija
Krokvos etnografijos muziejus (MEK III 3794 F)

16 il. Dvi šokančios senos moterys juodais drabužiais
 Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM LMSF, poz. Nr. 953 La 2398)
 Petro Krasausko nuotrauka, įsigyta 1983 m.

17 il. Moterys, grįžtančios iš bažnyčios, tarpukario laikotarpis (?), Lovičas, Lenkija
 Krokuvos etnografijos muziejus (MEK III 13113 F)

18 il. Pakelės apžadų kryžius, aprištas prijuostėmis, kaspinais, 1994 m. Siarednija Pečų k. (brus. *Сярэднія Печы*), Lelčycų r., Baltarusija, in: Раманюк Міхаіл (Міхась), *Беларускія народныя крыжы / Belarusian folk crosses*: Манаграфія, Вільня: Наша ніва: Дзяніс Раманюк, 2000, р. 150, Nr. 209/148

19 il. Antkapiniai paminklai, aprišti prijuoste ir rankšluosčiu, 1989 m., maistas ir gėrimai surinkti einant per kaimą šv. Velykų rytą, Chatinyčų k., Hancavičų r., Baltarusija, in: Раманюк Міхаіл (Міхась), *Беларускія народныя крыжы / Belarusian folk crosses*: Манаграфія, Вільня: Наша ніва: Дзяніс Раманюк, 2000, р. 143, Nr. 206/207

20 il. *Antroji Rusijos amatų paroda* Sankt Peterburge, 1913 m.
Lietuvių liaudies meno skyrius, įrengtas dailininko Tado Daugirdo
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM LMSF, poz. Nr. 3759 a)

21 il. Šventadienės prijuostės vienoje iš pirmųjų lietuvių dailės parodų, XX a. pr.
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM LMSF, neg. Nr. 3737 a)

22 il. *Pirmosios lietuvių dailės parodos salės vaizdas, 1907 m.*
Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

23 il. Lietuviškų prijuosčių ekspozicija vienoje iš pirmųjų lietuvių dailės parodų, XX a. pr.
Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

24 il. Kaišytinės prijuostės ornamento motyvas
Lietuvių dailės draugijos atvirukas, išleistas *Pirmosios lietuvių dailės parodos* proga, 1907 m.
Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

25 il. Kaišytinės prijuostės ornamento motyvas
Lietuvių dailės draugijos atvirukas, išleistas *IV lietuvių dailės parodos* proga, 1910 m.
Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejaus archyvas

26 il. Grinių šeima, pirmoje eilėje iš kairės sėdi: Ona Griniuvienė, Vincas Grinius, stovi dr. Kazio Griniaus vaikai – Kazys ir Gražina, sėdi jo žmona Joana; antroje eilėje iš kairės stovi: Jonas Grinius, Ona Griniūtė ir dr. Kazys Grinius, apie 1935 m., Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA, saug. vien. Nr. 0-107341)

27 il. Pirmojo viešo spektaklio „Amerika pirtyje“ Marijampolėje dalyviai, antroje eilėje iš kairės: 2-a Joana Griniuvienė, 3-as dr. Kazys Grinius ir kiti, Marijampolė, 1905 m., Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA, saug. vien. Nr. P-21741), Jokūbo Skrinsko nuotrauka, 1905 m.

28 il. *Lietuviškų prijuosčių parodos* plakatas, Kaunas, 1927 m.
Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA, f. 33, ap. 1, b. 45)
Modesto Ežerskio nuotrauka, 2013

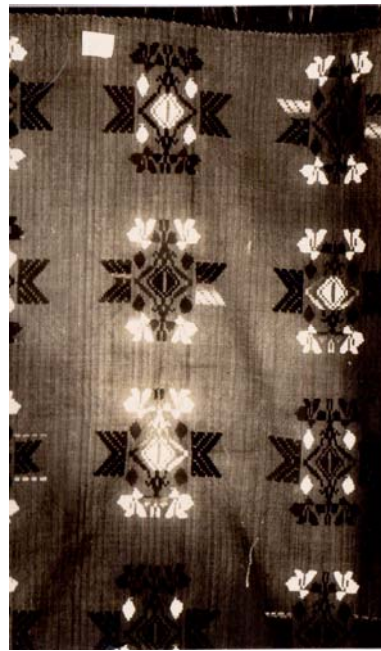
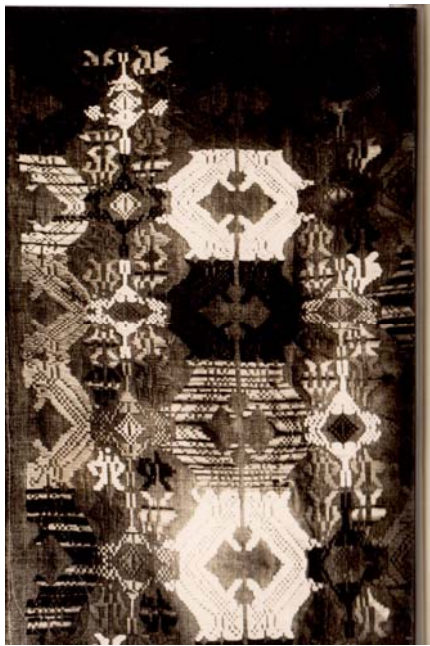
29 il. Prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Marijampolės aps.
Ekspонатas laimėjo gražiausios prijuostės konkursą *Lietuviškų prijuosčių parodoje* Kaune, 1927 m., Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM E 150, iš Joanos Griniuvienės ir Kazio Griniaus prijuosčių rinkinio, 1902–1927), Audriaus Kapčiaus nuotrauka, 2005

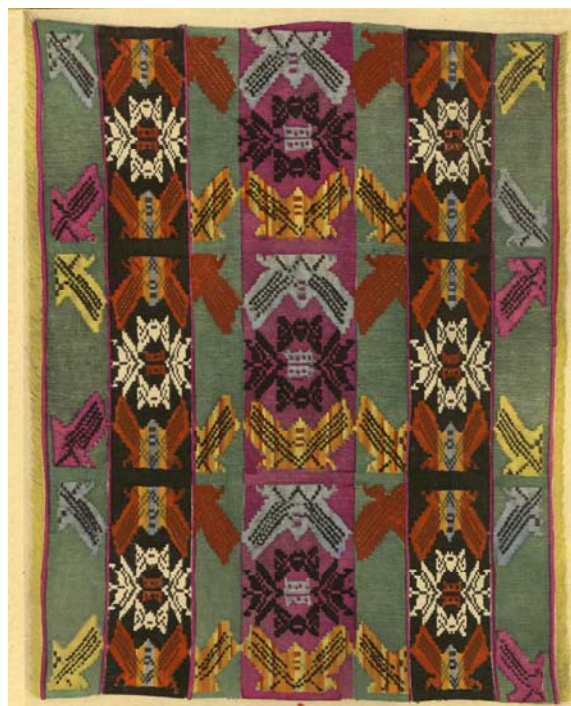
30 il. *Lietuviškų prijuosčių paroda*, gražiausios prijuostės konkurso diena, Kaunas, Lietuvių dailės draugijos salonas, 1927 m., stovi antras iš kairės Antanas Žmuidzinavičius, trečias – Jonas Šileika, septinta – Marija Žmuidzinavičienė, devintas – Kazys Grinius, vienuolikta – Halina Kairiūkštytė-Jacinienė; iš dešinės pirmas – Jonas Martinaitis, šeštas – Antanas Tamošaitis, Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA, f. 33, ap. 1, b. 47)

31 il. Operos solistė Vincė Jonuškaitė-Zaunienė su suvalkiečių kaišytine prijuoste, XX a. 4-asis deš., nuotrauka iš M. B. Verkelytės-Federavičienės archyvo, in: Teresė Jurkuvienė, *Lietuvių tautinis kostiumas*, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 210.

32–33 il. Kaišytinių prijuosčių, dalyvavusių *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija) 1927 m., atvirukai, Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA, f. 33, ap. 1, b. 56, l. 47, l. 48). Pastaba: atviruke (l. 47) pavaizduotas kaišytinės prijuostės fragmentas iš Sofijos Čiurlionienės rinkinio

34 il. Kaišytinis divonas, XX a. pr., Vieکشniai, eksponuotas *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m., in: *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*: Parodos katalogas, Editions Arts & Couleurs, Paris: ERNST Henri, Libraire Editeur, 35, Rue Saint-Vincent, [s. a.], il. 12*

35 il. Kaišytinė prijuostė, XIX a., Marijampolės aps., eksponuota *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m., iš Sofijos Čiurlionienės rinkinio, in: *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*: Parodos katalogas, Editions Arts & Couleurs, Paris: ERNST Henri, Libraire Editeur, 35, Rue Saint-Vincent, [s. a.], il. 11**

36 il. Kaišytinė prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Naumiesčio aps., eksponuota *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m., iš Antano Žmuidzinavičiaus rinkinio, in: *Tapis de Pologne, Lithuanie et Yougoslavie*: Parodos katalogas, Editions Arts & Couleurs, Paris: ERNST Henri, Libraire Editeur, 35, Rue Saint-Vincent, [s. a.], il. 11*

37 il. Kaišytinė prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Lukšių k., Naumiesčio aps., perimta iš Lietuvos dailės draugijos rinkinio, eksponuota *Antrojoje tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje* Monzoje (Italija) 1925 m., *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m., Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM E 604), Rimantės Pranciškos Ropytės nuotrauka, 2012

38 il. Kaišytinė prijuostė, XIX a.–XX a. pr., Marijampolės aps., perimta iš Lietuvos dailės draugijos rinkinio, eksponuota *Pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje* Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje (Prancūzija), 1927 m. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (ČDM E 591), Rimantės Pranciškos Ropytės nuotrauka, 2012

39 il. *Lietuvių liaudies meno paroda* Stokholmo Šiaurės muziejuje (*Nordiska Museet*) Švedija, 1931 m., Adelės ir Pauliaus Galaunių namų istorinės vaizdo medžiagos rinkinys (ČDM Gnf 938)

40 il. *Lietuvių liaudies meno paroda* Stokholmo Šiaurės muziejuje (*Nordiska Museet*) Švedija, 1931 m., Adelės ir Pauliaus Galaunių namų istorinės vaizdo medžiagos rinkinys (ČDM Gnf 939)